МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НАЗАРОВ МИКОЛА СЕРГІЙОВИЧ

УДК 351.862.4 (477) (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Спеціальність 23.00.02 – Політичні інститути та процеси

Подається на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М. С. Назаров

Науковий консультант: Шуляк Антоніна Миколаївна, доктор політичних наук, професор.

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Назаров М. С. Підходи та механізми забезпечення національної стійкості України як складової системи національної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

Вплив гібридної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України особливо активно став проявлятися, починаючи з 2014 року. Революція Гідності стала символічним тригером для керівництва РФ, що сигналізував про різку зміну зовнішньополітичного вектору розвитку України. Анексія Криму, військові дії на сході України, а також перманентні інформаційно-психологічні операції актуалізували необхідність пошуку асиметричних відповідей. Зіштовхнувшись із більш ресурсно сильним суперником, Україна шукає альтернативні способи реагування на російську загрозу. Концепт національної стійкості та його практичне втілення в українські реалії може стати потенційним рішенням цієї безпекової дилеми. Сильне громадянське суспільство має важливе значення в контексті національної стійкості та безпеки, адже саме цей інститут стає важливим фактором безпеки поруч із державними інститутами.

Потенціал України в конфлікті з РФ полягає в її громадянському суспільстві та волонтерському русі, який виник як рефлекс виживання в умовах важких негараздів і дисфункції державних органів влади. Однак існує ризик, що цей сприятливий імпульс, тобто можливість скористатися громадянським суспільством для підвищення національної стійкості, може бути втрачений через схильність України до традиційного розуміння безпеки, орієнтованого на клієнта. З 2014 року українська держава ефективно використовувала потенціал громадянського суспільства у функціонуванні органів безпеки. Під час реалізації реформ у частині безпеки Україна мала на меті залучити громадськість до

вироблення рішень і гарантувати більш обґрунтований контроль за об’єктами безпеки та захисту. Адміністративна структура також має містити компоненти, які дозволяють забезпечити всебічний підхід суспільства до управління національною безпекою.

Концепт національної стійкості є вкрай перспективним для теоретичних розробок і практичних реалізацій. Зміст концепту полягає в інституціоналізації партнерських стосунків державних інститутів і громадського сектору в питаннях національної безпеки. Зміст стійкості полягає в здатності суспільства в партнерстві з владою долати різного роду кризи та конфлікти з мінімальними втратами та можливістю швидкого відновлення. Стійкість пов’язана з суспільною довірою та здатністю до самоорганізації.

В умовах глобальних викликів, насамперед пов’язаних із війною, а також глобальних економічних викликів, корупцією, масовим поширенням дезінформації та локальних викликів, що дестабілізують соціально-економічну та політичну ситуацію, існують ризики посилення нестабільності територіальних громад, що також може загрожувати безпеці країни. Концепт національної стійкості ґрунтується на підході, що стійкість концентрується не так у центрі (столиці), як у громадах. І жодні реформи органів центральної влади не зможуть суттєво вплинути на безпеку держави, якщо територіальні громади не стануть самодостатніми безпековими одиницями.

Стійкість територіальних громад є важливою характеристикою внутрішніх процесів у спільноті та виражає наявний потенціал до відновлення, а в подальшому – і до розвитку. Для розуміння феномену стійкості необхідно розібрати аспекти як індивідуальної стійкості, так і безпосередньої стійкості спільнот (громад). Війна значною мірою мінімізує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграції та людські втрати радикально вплинули на структуру та кількість населення. Водночас органи місцевої влади не володіють повною інформацією щодо соціально-демографічного складу

населення, міграційних процесів, що обмежує управління людським потенціалом громади.

Мета дослідження полягає в здійсненні комплексного аналізу феномену національної стійкості, визначення місця та значення національної стійкості в структурі системи національної безпеки України, а також підходів і механізмів забезпечення національної стійкості України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є національна стійкість України як складова системи національної безпеки держави.

Предмет дослідження – підходи та механізми забезпечення національної стійкості України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні феномену національної стійкості України через призму системи національної безпеки держави; визначенні дієвих механізмів забезпечення національної стійкості як на рівні держави, так і регіональному і локальному рівнях.

У дослідженні вперше сформовано авторський підхід щодо критеріїв відмежування національної безпеки від національної стійкості, якими названо сфокусованість, темпоральну перспективу, суб'єктний склад, методологію оцінювання, характер заходів, ресурсний підхід, правову регламентацію, цільову спрямованість, організаційну структуру та характер ухвалення рішень.

Визначено види механізмів забезпечення національної стійкості: організаційно-правовий механізм (забезпечення національної стійкості являє собою комплексну систему нормативних, інституційних і контрольних елементів, спрямованих на створення та підтримку стійкого функціонування держави в умовах різноманітних викликів і загроз).

Інформаційно-технологічний механізм забезпечення національної стійкості є комплексною системою технологічних рішень, інформаційних ресурсів та аналітичних інструментів, спрямованих на виявлення, попередження та протидію загрозам національній безпеці у цифровому просторі забезпечення

та соціально-економічний механізм забезпечення національної стійкості, спрямований на створення та підтримку стабільного соціально-економічного середовища, здатного протистояти кризам і швидко відновлюватися після потрясінь.

Надано визначення поняття «модель національної стійкості», під яким пропонується розуміти концептуально-практичну систему організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності, що об'єднує сукупність взаємозв'язаних компонентів, принципів, методів та інструментів.

Розроблено комплексну типологізацію моделей національної стійкості за чотирма критеріями: масштабом охоплення (локальні, національні, регіональні), спрямованістю (військово орієнтовані, цивільно орієнтовані, комплексні), механізмами реалізації (централізовані, децентралізовані) та інституційною структурою (державно-центричні, суспільно орієнтовані, державно-приватного партнерства).

Розроблено комплексний підхід до забезпечення національної стійкості, який інтегрує сім взаємозв'язаних напрямів розвитку системи, що враховує як традиційні, так і новітні загрози національній безпеці.

Уточнено визначення поняття «безпека», під якою пропонується розуміти динамічний стан системи (індивіда, суспільства, держави), що характеризується здатністю ефективно протистояти, адаптуватися та розвиватися в умовах постійної наявності внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечуючи водночас захист фундаментальних цінностей та інтересів, збереження ідентичності та потенціалу для сталого розвитку.

Визначено поняття «національна безпека», під яким пропонується розуміти динамічний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, яке забезпечує збереження суверенітету, територіальної цілісності, сталий розвиток країни та її здатність відстоювати національні інтереси в мінливому глобальному середовищі.

Сформовано концептуальне розуміння регіональної стійкості та стійкості територіальних громад шляхом формулювання авторського визначення, яке враховує специфіку українського контексту та сучасні виклики.

Здійснено систематизацію факторів, що впливають на стійкість регіонів і територіальних громад, з урахуванням економічних, соціальних, інфраструктурних, екологічних, інституційних і безпекових аспектів.

Реалізовано концептуально-методологічний підхід до аналізу кореляції між типологією кризових ситуацій та їх викликами для національної стійкості через системне дослідження детермінант виникнення, масштабів впливу та рівнів загроз, що дозволило поглибити розуміння їх впливу на безпекові, економічні, соціальні та інституційно-управлінські аспекти держави.

Удосконалено методологічний інструментарій зміцнення національної стійкості та оптимізації антикризових механізмів шляхом імплементації інноваційних технологій, зокрема генеративних алгоритмів штучного інтелекту, децентралізованих блокчейн-реєстрів і комплексної цифрової трансформації управлінських процесів, що забезпечує підвищення адаптивності та результативності стратегічного реагування на кризові виклики.

Уточнено методичний підхід до імплементації міжнародних практик забезпечення національної стійкості в українську модель через систематизацію та адаптацію найбільш ефективних механізмів з урахуванням внутрішніх викликів і стратегічних пріоритетів держави.

Сформовано концептуальну модель інституційної архітектури національної стійкості України, яка є багаторівневою системою реагування, що містить комплекс взаємозв’язаних інституцій, охоплюючи державні органи, органи безпеки та реагування, економічні інституції та органи місцевого самоврядування.

Дістало подальшого розвитку концептуальне розуміння міждисциплінарного характеру національної стійкості через поглиблення аналізу взаємозв’язків між правовими, економічними, управлінськими та

політичними аспектами її забезпечення, що дозволило розширити теоретичне осмислення цього феномену в системі національної безпеки України.

Визначено теоретико-методологічні засади аналізу національної стійкості як складової системи національної безпеки шляхом інтеграції системного, діалектичного та структурно-функціонального підходів, що дозволило виявити взаємозалежність структурних і функціональних аспектів національної стійкості в умовах динамічної трансформації безпекового середовища.

Проведено аналіз методологічних підходів до оцінювання стійкості на регіональному рівні, що дозволило визначити необхідність їх комплексного застосування для отримання всебічного оцінювання.

Досліджено вплив децентралізації на формування нових підходів до забезпечення стійкості громад, що виявило позитивні тенденції в розвитку локальних стратегій стійкості та міжмуніципального співробітництва.

Проаналізовано підходи до формування механізмів адаптації систем національної стійкості в умовах кризових періодів з акцентом на інтеграцію інноваційних стратегій реагування, підвищення оперативності управлінських рішень і зміцнення інституційної спроможності до протидії багатофакторним загрозам.

Здійснено дослідження практичного досвіду окремих держав, які перебувають у специфічних кризових періодах у контексті забезпечення національної стійкості, що дозволило ідентифікувати ефективні приклади реалізації адаптаційних механізмів, оцінити їх результативність і визначити потенціал для адаптації і впровадження в умовах інших національних контекстів з урахуванням локальних особливостей і викликів.

Обґрунтовано концептуальні підходи до формування багаторівневої системи правового регулювання національної стійкості на основі взаємодії міжнародного, конституційного, національного та локального рівнів з урахуванням їх функціональної специфіки, механізмів координації та адаптації до сучасних безпекових викликів.

Сформовано функціональну модель взаємодії основних інституційних акторів забезпечення національної стійкості в кризових ситуаціях, зокрема механізм вертикального управління, горизонтальної координації, а також забезпечення національної стійкості через ефективне оперативне реагування.

Ключові слова: національна стійкість, національна безпека, багаторівневі загрози, громадянське суспільство, управління ризиками, цифровізація державних послуг, стійкість громад, військово-цивільне співробітництво, інфраструктура безпеки, резильєнтність, соціальна стійкість, повоєнна відбудова, глобальна безпека, воєнний час, російсько-українська війна; російська агресія, національна єдність, громадський активізм.

ANNOTATION

Nazarov M. S. Approaches and mechanisms for ensuring the national resilience of Ukraine as a component of the national security system. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for acquisition of a scientific degree of the Doctor of political sciences on a specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The influence of the hybrid aggression of the Russian Federation (hereinafter referred to as the RF) against Ukraine began to manifest itself especially actively starting from 2014. The Revolution of Dignity became a symbolic trigger for the leadership of the RF, signaling a sharp change in the foreign policy vector of Ukraine's development. The annexation of Crimea, military actions in eastern Ukraine, as well as permanent information and psychological operations actualized the need to find asymmetric responses. Faced with a more resource-strong opponent, Ukraine is looking for alternative ways to respond to the Russian threat. The concept of national resilience and its practical implementation in Ukrainian realities can become a potential solution to this security dilemma. A strong civil society is of great importance in the context of national resilience and security, because this institution is becoming an important security factor alongside state institutions.

Ukraine’s potential in the conflict with the RF lies in its civil society and volunteer movement, which emerged as a survival reflex in the face of severe adversity and dysfunction of state authorities. However, there is a risk that this favorable momentum, that is, the opportunity to use civil society to increase national resilience, may be lost due to Ukraine’s tendency towards a traditional client-oriented understanding of security. Since 2014, the Ukrainian state has effectively used the potential of civil society in the functioning of security agencies. During the implementation of security reforms, Ukraine aimed to involve the public in decision-making and ensure more informed control over security and protection facilities. The

administrative structure should also include components that allow for a comprehensive approach by society to managing national security.

The concept of national resilience is extremely promising for theoretical developments and practical implementations. The essence of the concept is the institutionalization of partnership relations between state institutions and the public sector in matters of national security. The essence of resilience is the ability of society in partnership with the authorities to overcome various crises and conflicts with minimal losses and the possibility of rapid recovery. Resilience is associated with public trust and the ability to self-organize.

In the context of global challenges, primarily related to war, as well as global economic challenges, corruption, the massive spread of disinformation and local challenges that destabilize the socio-economic and political situation, there are risks of increasing the instability of territorial communities, which in turn may threaten the security of the country. The concept of national resilience is based on the approach that resilience is concentrated not so much in the center (capital) as in communities. And no reforms of central government bodies will be able to significantly affect the security of the state if territorial communities do not become self-sufficient security units.

The resilience of territorial communities is an important characteristic of internal processes in the community and expresses the existing potential for recovery, and subsequently for development. To understand the phenomenon of resilience, it is necessary to analyze the aspects of both individual resilience and the resilience of communities. War significantly minimizes the human potential of communities. Mass evacuation of the civilian population, migration and human losses have radically affected the structure and size of the population. Along with this, local authorities do not have a complete set of information regarding the socio-demographic composition of the population, migration processes, which limits the management of the human potential of the community.

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the phenomenon of national resilience, determine the place and role of national resilience

in the structure of the national security system of Ukraine, as well as approaches and mechanisms for ensuring national resilience of Ukraine.

The object of the dissertation research is the national resilience of Ukraine as a component of the national security system of the state. The subject of the study is approaches and mechanisms for ensuring national resilience of Ukraine.

The scientific novelty of the obtained results lies in a comprehensive interdisciplinary study of the phenomenon of national resilience of Ukraine through the prism of the national security system of the state; determining effective mechanisms for ensuring national resilience both at the state level and at the regional and local levels.

The study first formed an author's approach to the criteria for distinguishing national security from national resilience, which are called focus, temporal perspective, subject composition, assessment methodology, nature of measures, resource approach, legal regulation, target orientation, organizational structure and nature of decision-making.

Types of mechanisms for ensuring national resilience are determined: organizational and legal mechanism (ensuring national resilience is a complex system of regulatory, institutional and control elements aimed at creating and supporting the sustainable functioning of the state in conditions of various challenges and threats).

The information and technological mechanism for ensuring national resilience is a complex system of technological solutions, information resources and analytical tools aimed at identifying, preventing and countering threats to national security in the digital space of security and the socio-economic mechanism for ensuring national resilience is aimed at creating and maintaining a stable socio-economic environment capable of withstanding crises and quickly recovering from shocks.

The definition of the concept of «national resilience model» is provided, under which it is proposed to understand the conceptual and practical system of organization and functioning of mechanisms for ensuring state resilience, which combines a set of interrelated components, principles, methods and tools.

A comprehensive typology of national resilience models has been developed according to four criteria: scale of coverage (local, national, regional), focus (military-oriented, civilian-oriented, integrated), implementation mechanisms (centralized, decentralized) and institutional structure (state-centric, public-oriented, public-private partnership).

A comprehensive approach to ensuring national resilience has been developed, which integrates seven interrelated areas of system development, taking into account both traditional and new threats to national security.

The definition of the concept of «security» has been clarified, under which it is proposed to understand the dynamic state of a system (individual, society, state), characterized by the ability to effectively resist, adapt and develop in conditions of constant presence of internal and external threats, while ensuring the protection of fundamental values and interests, preservation of identity and potential for sustainable development.

The concept of «national security» is defined, which is proposed to be understood as a dynamic state of protection of the vital interests of an individual, society and the state from internal and external threats, which ensures the preservation of sovereignty, territorial integrity, sustainable development of the country and its ability to defend national interests in a changing global environment.

A conceptual understanding of regional resilience and the resilience of territorial communities is formed by formulating an author's definition that takes into account the specifics of the Ukrainian context and modern challenges.

A systematization of factors affecting the resilience of regions and territorial communities is carried out, taking into account economic, social, infrastructural, environmental, institutional and security aspects.

A conceptual and methodological approach to analyzing the correlation between the typology of crisis situations and their challenges to national resilience was implemented through a systematic study of the determinants of occurrence, the scale of impact, and levels of threats, which allowed us to deepen our understanding of their

impact on the security, economic, social, and institutional and managerial aspects of the state.

The methodological tools for strengthening national resilience and optimizing anti-crisis mechanisms have been improved through the implementation of innovative technologies, in particular generative algorithms of artificial intelligence, decentralized blockchain registries and a comprehensive digital transformation of management processes, which ensures increased adaptability and effectiveness of strategic response to crisis challenges.

The methodological approach to implementing international practices for ensuring national resilience into the Ukrainian model has been refined through systematization and adaptation of the most effective mechanisms, taking into account internal challenges and strategic priorities of the state.

A conceptual model of the institutional architecture of national resilience of Ukraine has been formed, which represents a multi-level response system that includes a complex of interconnected institutions, covering state bodies, security and response bodies, economic institutions and local self-government bodies.

The conceptual understanding of the interdisciplinary nature of national resilience has been further developed through a deepening analysis of the relationships between the legal, economic, managerial and political aspects of its provision, which has allowed expanding the theoretical understanding of this phenomenon in the national security system of Ukraine.

The theoretical and methodological principles of the analysis of national resilience as a component of the national security system have been determined by integrating systemic, dialectical and structural-functional approaches, which has allowed revealing the interdependence of structural and functional aspects of national resilience in the conditions of dynamic transformation of the security environment.

An analysis of methodological approaches to assessing resilience at the regional level has been conducted, which has allowed determining the need for their integrated application to obtain a comprehensive assessment.

The impact of decentralization on the formation of new approaches to ensuring community resilience was studied, which revealed positive trends in the development of local resilience strategies and intermunicipal cooperation.

Approaches to the formation of mechanisms for adapting national resilience systems in times of crisis were analyzed, with an emphasis on the integration of innovative response strategies, increasing the efficiency of management decisions, and strengthening institutional capacity to counter multifactorial threats.

A study of the practical experience of individual states in specific crisis periods in the context of ensuring national resilience was conducted, which allowed identifying effective examples of implementing adaptation mechanisms, assessing their effectiveness, and determining the potential for adaptation and implementation in other national contexts, taking into account local characteristics and challenges.

Conceptual approaches to the formation of a multi-level system of legal regulation of national resilience based on the interaction of the international, constitutional, national and local levels, taking into account their functional specifics, coordination mechanisms and adaptation to modern security challenges, are substantiated.

A functional model of interaction between key institutional actors for ensuring national resilience in crisis situations has been formed, in particular a mechanism for vertical management, horizontal coordination, and ensuring national resilience through effective operational response.

Keywords: national resilience, national security, multi-level threats, civil society, risk management, digitalization of public services, community resilience, civil-military cooperation, security infrastructure, resilience, social resilience, post-war reconstruction, global security, wartime, Russian-Ukrainian war; Russian aggression, national unity, civic activism.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Назаров М. Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. *Політикус*. 2020. № 1. С. 64–69. DOI: 10.24195/2414-9616-2020-2-64-69.

2. Назаров М. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Politicus*. 2022. № 2. С. 54–59. DOI: https://doi.org/ 10.24195/2414- 9616.2022-2.9.

3. Назаров М. Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні. *Politicus*. 2023. № 3. С. 42–55. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2023-3.6.

Статті у виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science

4. Sadivnychyi V., Nazarov M., Lebid A., Shevchenko N. People's information security during a pandemic and in the post-pandemic period as a systemic phenomenon in terms of their protectedness. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2021. № 6 (1). P. 193–200. DOI: https://doi.org/10.13187/ ijmil.2021.1.193 (Scopus, Q2).

5. Reznik O., Bondarenko O., Horobets N., Kostenko A., Nazarov M. Problem aspects of interaction of law enforcement authorities in the field of countering money laundering. *Amazonia Investiga*. Florencia, 2021. № 10 (48). P. 170–180. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.18 (WoS, Q3).

6. Lebid A., Nazarov M., Shevchenko N. Information Resilience and Information Security as Indicators of the Level of Development of Information and Media Literacy. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2022. № 6 (2). P. 354–363. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.2.354 (Scopus, Q3).

7. Lebid A., Vashyst K., Nazarov M. Information Resilience as a Means of Countering the Socio-Psychological Strategies of Information Wars. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2022. № 7 (1). P. 157–166. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.1.158 (Scopus, Q3).

8. Lebid A., Nazarov M., Medvid O. Information Security of UN Sustainable Development Goals Implementation. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2022. № 7 (2). P. 487–498. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.2.487 (Scopus, Q3).

9. Lebid A., Stepanov V., Nazarov M. Use of the OSINT-Technologies for Civil Society Institutions. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2023. № 8 (1). P. 114–121. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.1.114 (Scopus, Q3).

10. Lebid A., Nazarov M. The Informational Components of Social Resilience Within Realization of the UN Sustainable Development Goals. *International Journal of Media and Information Literacy*. Bratislava, 2023. № 8 (2). P. 324–338. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.2.324 (Scopus, Q3).

11. Kostenko A., Semenov V., Osetrova O., Stepanov V., Nazarov M. Resilience and vulnerability of Ukrainians: The role of family during the war. *Problems and Perspectives in Management*. Sumy, 2024. № 22 (1). P. 432–445. DOI: https://doi.org/10.21511/ppm.22(1).2024.35 (Scopus, Q2).

12. Esbit S., Kaim A., Kimhi S., Bankauskai D., Baran D. et al. Hope and Distress: A Cross-Country Study Amid the Russian-Ukrainian War. *Stress and Health*. Washington, 2025. № 41 (2). P. 1–14. DOI: https://doi.org/10.1002/smi.70033 (Scopus, Q1).

Статті в іноземних журналах

13. Lebid A., Nazarov M., Kostenko A., Stepanov V. Social resilience in terms of the UN Sustainable Development Goals. *Consortio – Journal of Economics, Social Sciences, Law and Education*. Warsaw, 2023. № 1. P. 42–68.

Розділ у монографії

14. Nazarov M. National Resilience and Post-war Reconstruction of Ukraine. In: Nate, S. (eds) Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction. Contributions to Security and Defence Studies. *Springer, Cham.* 2025. P. 63–73. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-66434-2_5.

Матеріали конференцій

15. Лебіль А., Назаров М., Рожок В., Тимофєєва Т. Система соціальних гарантій для українських трудових мігрантів у Польщі. *Ввічливість. Humanitas* : матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Луцьк, 12–13 лютого 2022 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 70–78.

16. Оропай А., Коваль Ю., Назаров М. Меми як соціокомунікативна технологія в медіапросторі. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи* : матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Суми, 26–27 травня 2022 р.). Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 87–92.

17. Назаров М., Лимонько А. Проєкти ОЕСР та інших міжнародних організацій у сфері розбудови національної стійкості. *PROКиїв* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 13–15 травня 2023 р.). Київ : Київська міська державна адміністрація та Комунальна науково-дослідна установа «Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста», 2023. С. 315–318.

18. Назаров М., Шеденко З. Стратегічна концепція НАТО: ключові загрози на політичній карті світу. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 27–28 квітня 2023 р.). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 291–295.

19. Назаров М. Основні етапи російсько-української війни 2022–2024 рр. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі* : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 28 травня 2024 р.). Суми : Сумський державний університет, 2024. С. 110–114.

20. Назаров М., Лимонько А. Специфіка добору моделі забезпечення національної стійкості в різних державах. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень :* матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2024 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 470–475.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ…….…….21
ВСТУП……...22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ……....32
1.1. Концепт стійкості: моделі та індикатори…….32
1.2. Історіографія дослідження національної стійкості в системі національної безпеки України…….…..46
1.3. Методологічний інструментарій дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки……...73
Висновки до розділу 1…….……..84
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ……....91
2.1. Моделі забезпечення національної стійкості на рівні міжнародних організацій……..……91
2.2. Моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав……..…….125
2.3. Міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди…….…….157
Висновки до розділу 2…….188
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ТА РОЛЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ…….….190
3.1. Основи концептуального осмислення національної безпеки: визначення, компоненти та тенденції…….190
3.2. Механізми забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки України……...214
3.3. Характеристика державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та територіальних громад……...238

Висновки до розділу 3…….259
РОЗДІЛ 4. НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ……..…….……..266
4.1. Нормативні засади національної стійкості України……..…..266
4.2. Інституційне забезпечення національної стійкості України під час кризових ситуацій……...….289
4.3. Перспективні напрями удосконалення системи забезпечення національної стійкості України……..304
Висновки до розділу 4…….330
ВИСНОВКИ……..……..340
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…….……...352
ДОДАТКИ……...…...…….403

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція.

ВВП – валовий внутрішній продукт.

ВПО – внутрішньо переміщені особи.

ГІС – геоінформаційні системи (GIS – Geographic Information Systems).

ЄС – Європейський Союз.

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (NATO – North Atlantic Treaty Organization).

ООН – Організація Об’єднаних Націй.

РФ – Російська Федерація.

РНБО – Рада національної безпеки і оборони.

США – Сполучені Штати Америки.

ст. – століття.

ШІ – штучний інтелект.

FEMA – Федеральне агентство з управління надзвичайними ситуаціями США (Federal Emergency Management Agency).

KSI – технологія безключової підписної інфраструктури (Keyless Signature Infrastructure).

SEVESO – Директива ЄС про запобігання великим промисловим аваріям.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вплив гібридної агресії РФ проти України особливо активно став проявлятися, починаючи з 2014 року. Революція Гідності стала символічним тригером для керівництва РФ, що сигналізував про різку зміну зовнішньополітичного вектору розвитку України. Анексія Криму, військові дії на сході України, а також перманентні інформаційно-психологічні операції актуалізували необхідність пошуку асиметричних відповідей. Зіштовхнувшись із більш ресурсно сильним суперником, Україна шукає альтернативні способи реагування на російську загрозу. Концепт національної стійкості та його практичне втілення в українські реалії може стати потенційним рішенням цієї безпекової дилеми. Сильне громадянське суспільство має важливе значення в контексті національної стійкості та безпеки, адже саме цей інститут стає важливим фактором безпеки поруч із державними інститутами.

Потенціал України в конфлікті з РФ полягає в її громадянському суспільстві та волонтерському русі, який виник як рефлекс виживання в умовах важких негараздів і дисфункції державних органів влади. Однак існує ризик, що цей сприятливий імпульс, тобто можливість скористатися громадянським суспільством для підвищення національної стійкості, може бути втрачений через схильність України до традиційного розуміння безпеки, орієнтованого на клієнта. З 2014 року українська держава ефективно використовувала потенціал громадянського суспільства у функціонуванні органів безпеки. Під час реалізації реформ у частині безпеки Україна мала на меті залучити громадськість до вироблення рішень і гарантувати більш обґрунтований контроль за об’єктами безпеки та захисту. Адміністративна структура також має містити компоненти, які дозволяють забезпечити всебічний підхід суспільства до управління національною безпекою.

Концепт національної стійкості є вкрай перспективним для теоретичних розробок і практичних реалізацій. Суть концепту полягає в інституціоналізації

партнерських стосунків державних інститутів і громадського сектору в питаннях національної безпеки. Суть стійкості полягає у здатності суспільства в партнерстві з владою долати різного роду кризи та конфлікти з мінімальними втратами та можливістю швидкого відновлення. Стійкість пов'язана з суспільною довірою та здатністю до самоорганізації.

В умовах глобальних викликів насамперед пов'язаних із війною, а також глобальних економічних викликів, корупцією, масовим поширенням дезінформації та локальних викликів, що дестабілізують соціально-економічну та політичну ситуацію, існують ризики посилення нестабільності територіальних громад, що також може загрожувати безпеці країни. Концепт національної стійкості ґрунтується на підході, що стійкість концентрується не так у центрі (столиці), як у громадах. І жодні реформи органів центральної влади не зможуть суттєво вплинути на безпеку держави, якщо територіальні громади не стануть самодостатніми безпековими одиницями.

Стійкість територіальних громад є важливою характеристикою внутрішніх процесів у спільноті та виражає наявний потенціал до відновлення, а в подальшому і до розвитку. Для розуміння феномену стійкості необхідно розібрати аспекти як індивідуальної стійкості, так і безпосередньої стійкості спільнот (громад). Війна значною мірою мінімізує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграції та людські втрати радикально вплинули на структуру та кількість населення. Водночас органи місцевої влади не володіють повною інформацією щодо соціально-демографічного складу населення, міграційних процесів, що обмежує управління людським потенціалом громади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Сумського державного університету за темами «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (номер державної реєстрації 0120U100474); «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної

відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556). У межах тем автором проведені дослідження, пов'язані з розробленням теоретичних, організаційних, інституційних положень і механізмів формування й забезпечення національної стійкості як складової системи національної безпеки.

Мета дослідження полягає в здійсненні комплексного аналізу феномену національної стійкості, визначення місця та ролі національної стійкості в структурі системи національної безпеки України, а також підходів і механізмів забезпечення національної стійкості України.

Мета дисертаційної роботи конкретизована в таких основних **завданнях:**

- здійснити теоретичний аналіз феномену стійкості, визначити моделі та індикатори стійкості;
- сформувати методологічний підхід до аналізу національної стійкості як одного із компонентів стійкості;
- розглянути моделі та індикатори стійкості та виокремити релевантні для оцінювання національної стійкості України;
- проаналізувати досвід міжнародних організацій і національних держав у забезпеченні національної стійкості;
- окреслити успішні міжнародні практики забезпечення національної стійкості в кризові періоди;
- розкрити місце та роль національної стійкості в системі національної безпеки України;
- вивчити особливості державної політики України в питаннях забезпечення національної стійкості на локальному рівні;
- проаналізувати інституційне забезпечення національної стійкості України в кризові періоди;
- визначити напрями посилення національної стійкості України на інституційному та практичному рівнях.

Об’єктом дисертаційного дослідження є національна стійкість України як складова системи національної безпеки держави.

Предмет дослідження – підходи та механізми забезпечення національної стійкості України.

Теоретична та методологічна база дослідження. Дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки потребує комплексного методологічного підходу, що інтегрує як загальнонаукові, так і спеціальні методи для забезпечення всебічного аналізу цього багатовимірного явища. У дисертації використано системний підхід для розгляду національної стійкості як цілісної системи, що містить політичні, економічні, соціальні, інформаційні та методологічні компоненти (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Цей підхід дозволяє виявити взаємозв’язки між елементами системи та оцінити їхній внесок у загальну здатність держави протистояти загрозам, адаптуватися до змін і відновлюватися після криз. Аналіз використано для декомпозиції національної стійкості на складові (індикатори, моделі, механізми) (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.1, 3.2.), тоді як синтез застосовано для формування єдиної теоретичної концепції на основі об’єднання цих елементів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.1). Індукція слугувала для узагальнення даних про конкретні аспекти стійкості (наприклад, на основі емпіричних індикаторів), а дедукція – для переходу від загальних положень національної безпеки до специфіки її проявів у контексті України (підрозділи 1.2, 3.3). Такий набір загальнонаукових методів забезпечує структурованість дослідження та обґрунтованість висновків, дозволяючи розробити практичні рекомендації для підвищення ефективності державної політики.

Додатково до загальнонаукових методів застосовано спеціальні методи, спрямовані на поглиблений аналіз національної стійкості в контексті міжнародного досвіду та українських реалій. Порівняльний аналіз використано для зіставлення моделей забезпечення національної стійкості в Україні з практиками ЄС та НАТО, що дало змогу виявити спільні риси й адаптаційні перспективи (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Контент-аналіз застосовувався для

систематичного вивчення нормативних документів, наукових публікацій і стратегій безпеки, зокрема для ідентифікації основних характеристик стійкості та їхньої еволюції, як це видно в аналізі концептуальних підходів ЄС і НАТО (підрозділи 2.1, 4.1, 4.2). Моделювання використано для створення теоретичних моделей національної стійкості, які відображають її основні елементи та взаємодії, що особливо корисно для прогнозування ефективності механізмів її забезпечення (підрозділи 2.2, 4.2). Інвент-аналіз застосовано для оцінювання динаміки змін у системі національної стійкості України під впливом кризових подій, таких як воєнний стан, дозволяючи простежити причинно-наслідкові зв'язки (підрозділ 4.2). Ця методологічна тріангуляція, підкріплена принципами об'єктивності, системності та історизму, створює міцну основу для комплексного осмислення феномену національної стійкості та визначення її ролі в системі національної безпеки України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному міждисциплінарному дослідженні феномену національної стійкості України через призму системи національної безпеки держави; визначенні дієвих механізмів забезпечення національної стійкості як на рівні держави, так і регіональному й локальному рівнях.

У дисертації обґрунтовано низку теоретичних положень, які характеризуються науковою новизною і виносяться на захист:

уперше:

– сформовано авторський підхід щодо критеріїв відмежування національної безпеки від національної стійкості (сфокусованість, темпоральна перспектива, суб'єктний склад, методологія оцінювання, характер заходів, ресурсний підхід, правова регламентація, цільова спрямованість, організаційна структура та характер ухвалення рішень);

– надано визначення поняття «модель національної стійкості» як концептуально-практичної системи організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності;

– розроблено комплексну типологізацію моделей національної стійкості за чотирма критеріями: масштабом охоплення, спрямованістю, механізмами реалізації та інституційною структурою;

– розроблено комплексний підхід до забезпечення національної стійкості, який інтегрує сім взаємозв'язаних напрямів розвитку системи;

удосконалено:

– визначення понять «безпека» та «національна безпека» з урахуванням динамічного характеру та адаптивних властивостей систем;

– концептуальне розуміння регіональної стійкості та стійкості територіальних громад з урахуванням українського контексту;

– методологічний інструментарій зміцнення національної стійкості через імплементацію інноваційних технологій (штучний інтелект, блокчейн, цифрова трансформація);

– концептуальну модель інституційної архітектури національної стійкості України як багаторівневої системи реагування.

Одержало подальший розвиток:

– концептуальне розуміння міждисциплінарного характеру національної стійкості через поглиблення аналізу взаємозв'язків між правовими, економічними, управлінськими та політичними аспектами;

– теоретико-методологічні засади аналізу національної стійкості як складової системи національної безпеки шляхом інтеграції системного, діалектичного та структурно-функціонального підходів;

– підходи до формування механізмів адаптації систем національної стійкості в умовах кризових періодів з акцентом на інноваційні стратегії реагування;

– функціональна модель взаємодії основних інституційних акторів забезпечення національної стійкості у кризових ситуаціях.

Практичне значення дослідження. Теоретичні положення і висновки дослідження сприяють кращому розумінню державно-політичних процесів у сфері національної безпеки. Виявлені особливості функціонування моделей національної стійкості в ЄС, НАТО та окремих національних державах, що сприятиме виокремленню та імплементації кращих практик забезпечення стійкості в систему національної безпеки України. Також детально проаналізовано інституційне забезпечення національної стійкості в Україні та найбільш перспективні шляхи удосконалення системи національної стійкості України. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки України. Матеріали дисертації стануть у нагоді в процесі післявоєнного відновлення України для реалізації концепції забезпечення національної системи стійкості.

Теоретичні положення та висновки, викладені в дисертації, можна використати під час підготовки навчальних програм, методичних матеріалів і занять із різних дисциплін, наприклад, «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління» та ін. Результати дослідження також будуть корисними для політичних інституцій під час розроблення та оновлення законодавства у сфері національної безпеки. Результати дисертації використані в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Політологія», «Інформаційні війни», «Україна у світовій політиці», «Сучасні виклики в глобальній та регіональній безпеці зі змістовним модулем: «Збройні конфлікти в сучасному світі».

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції, які винесені на захист, були одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві, зазначено в переліку основних публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли обговорення на методологічних семінарах і засіданнях кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету; кафедри політології та публічного управління факультету історії, політології та національної безпеки; кафедр міжнародних відносин та регіональних студій, міжнародних комунікацій і політичного аналізу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки. Результати дисертації апробовані під час роботи таких *міжнародних конференцій*: «Cognitive Resilience against hostile Disinformation, social Polarisation and harmful Radicalisation» (Таллінн, 2019); «Historical memory, remembrance and reconciliation, cognitive resilience and psychological defence and crisis communication» (Таллінн, 2020); «The New Era of Insecurity» (Гельсінкі, 2022); «Lennart Meri Conference» (Таллінн, 2023); NATO Public Forum 2023 (Вільнюс, 2023); «Виклики безпеки на локальному рівні» під егідою NATO Science for Peace and Security Program (Краків, 2023); GLOBSEC 2024 (Прага, 2024); NATO Public Forum 2024 (Вашингтон, 2024); Саміт релігійної свободи IRF Summit (Вашингтон, 2025); *всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій:* Всеукраїнська науково-практична конференція з PROКиїв (Київ, 2024); Всеукраїнська наукова конференція: «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2024); XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Суми, 2024); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2024).

Крім наукових публікацій, дисертант презентував результати дослідження під час виконання та керівництва різних проєктів:

– «Оцінка безпекових викликів та рівень підтримки НАТО в Сумській області», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2023 рік (контракт № RG1380 від 12.01.2023);

– «Дослідження пріоритетних загроз безпеки у південно-східній Україні», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2022 рік (контракт № RG620 від 15.01.2022);

– «Інституційна підтримка Центру досліджень регіональної безпеки у дослідженні перспектив євроатлантичної інтеграції України», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2021 рік (контракт № PPD(2018)0009 від 18.03.2020);

– дослідження рівня підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України, грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2020 рік (контракт № PPD(2017)27185 від 18.03.2020);

– «Побудова стійкості в конфлікті шляхом діалогу» (CM_28112022-3), дослідницька робота на замовлення Українського незалежного центру політичних досліджень (УНЦПД);

– розроблення методології для дослідження готовності територіальних громад до нормалізації суспільно-політичного життя «Аудит безпеки громад», на замовлення громадянської мережі «ОПОРА», за підтримки ЄС;

– експертиза політик євроінтеграції в межах проєкту «Мережа гендерних аналітичних центрів: посилення спроможності для розроблення передових політик, оцінки впливу, стратегічної адвокації та сфокусованих комунікацій щодо політик» за підтримки ЄС;

– «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (№ 0120U100474), науково-дослідна робота на замовлення МОН України, 2020–2022;

– «Приєднання України до європейського та євроатлантичного простору як гарантія національної безпеки», Європейська комісія, 2018–2020;

– «Механізми впливу громадянського суспільства на європейську інтеграцію України», Європейська комісія, 2015–2017;

– Україно-естонський науковий проєкт «Стійка Україна» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Естонії, 2017–2022.

Публікації. З теми дисертаційного дослідження опубліковано 20 наукових праць, зокрема 1 підрозділ у колективній монографії, 14 наукових статей, із них 3 – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у закордонних наукових виданнях, 9 – у виданнях, що входять до баз Scopus / Web of Science та 6 тез конференцій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 408 сторінок, з яких основний зміст – 339 сторінок. Список використаних джерел містить 424 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

1.1. Концепт стійкості: моделі та індикатори

Дослідження національної стійкості найбільш доцільно розпочати з аналізу більш широкого концепту стійкості (resilience). За останні роки його популярність і вживаність зросла експоненціально, водночас відбулося знецінення та спрощення розуміння цього поняття. Відповідно наше завдання полягає в чіткій диференціації поняття та відповіді на питання «що є стійкість, а що нею не є» [418]. Чіткість у розумінні концепту необхідна також для побудови моделей та індикаторів стійкості, які використовуються у сфері національної безпеки. Для аналізу міжнародного досвіду забезпечення системи національної стійкості, а також коректного трансферу працюючих практик в українські реалії також критично важлива чіткість визначень. Сьогодні існує більше десяти визначень стійкості, але в межах нашого дослідження під стійкістю ми розуміємо «здатність системи відновлюватися після потужних потрясінь та приходити до стану норми» [256]. Концепт стійкості першочергово починає використовуватися в технічних науках, фізиці, дослідженнях довкілля та інфраструктури, а потім поступово починає поширюватися на соціальні та гуманітарні науки [312; 354]. З огляду на цей факт, важливо виокремити базові сутності стійкості, які зробили цей феномен міждисциплінарним.

У технічних науках і фізиці стійкість здебільшого використовується в дослідженні властивостей матеріалів, екосистем, опорі матеріалів. Під цим терміном розуміють «межу зміни властивості та форми матеріалу, до якої не відбувається якісних змін цього матеріалу [388]. Іншими словами, стійкість фізичних об’єктів виражається в їх властивостях витримувати вплив зовнішнього середовища та не втрачати своїх базових функцій. І відповідні

розрахунки закладаються із розуміння параметрів зовнішнього середовища та можливостей самої системи.

У сфері екології та довкілля стійкість розглядають як «здатність пошкодженої екосистеми або спільноти поглинати негативні впливи та відновлюватися від них» [281]. У центрі екологічної науки є поняття гомеостазу, а вся послідовність змін середовища розглядається як «зміни в параметрах або рушійних змінних, і тривале збереження в умовах цих великих змін свідчить про те, що природні системи мають високу здатність поглинати впливи без істотних змін. Але цей стійкий характер має свої межі, і коли межі пройдено система швидко змінюється в інший стан» [265, с. 7].

Стійкість також почали розглядати як перспективний концепт у сфері управління організаціями. Відповідно до американського стандарту безпеки ASIS SPC.1-2009 стійкість – це «адаптивна здатність організації в складному та мінливому середовищі». Також наведено дві додаткові примітки, в яких зазначено, що а) «стійкість – це здатність організації протистояти впливу події або здатність повернутися до прийнятного рівня продуктивності впродовж прийнятного періоду часу після впливу події» та б) «стійкість – це здатність системи підтримувати свої функції та структуру перед внутрішніми і зовнішніми змінами і плавно деградувати, коли це необхідно» [262].

Для систематизації різних визначень концепту стійкість вчені систематизували їх на основі рівня складності та нормативності. У результаті пропонується чотири типи підходів до визначення стійкості [351]:

1) тип I: стійкість як здатність до відновлення, де концепт розглядається як чиста «міра еластичності проти збурень і швидкості відновлення»;

2) тип II: стійкість як здатність підтримувати бажаний стан, розглядаючи стійкість «як щось позитивне, і повернення до затвердженої рівноваги доводить існування опори»;

3) тип III: стійкість як здатність системи протистояти стресу, що описує «стійкість як зв'язок між поточним станом системи та потенційним зрушенням системи, яка переверне систему в інший стан»;

4) тип IV: стійкість як здатність адаптуватися та процвітати, підкреслюючи «існування кількох можливих станів», але також закликаючи до «успішної адаптації до або після порушення». Цей підхід передбачає можливість того, що стан після порушення може бути навіть кращим.

У другій половині XX ст. концепт стійкості починає поширюватися з технічних наук, екології та управління на соціально-гуманітарні. Найбільш комплексно перспективу транзиту концепту стійкості в поведінкові науки описали Беркес та Росс: «стійкість – це системна концепція та соціоекологічна система, інтегрована та взаємозалежна одиниця, яку можна вважати складною адаптивною системою» [262, с. 14]. З 50-х рр. XX ст. концепт стійкості починає активно використовуватися в психіатрії, психології, політичних науках, економічній теорії тощо. Стійкість отримала популярність у теоретичних концепціях, де не вистачало більш «м'якого» визначення, яке описувало б незначні та не завжди помітні зміни, але які з часом можуть суттєво впливати на функціональність системи. У сфері національної безпеки стійкість почали використовувати також як важливий компонент «м'якої сили», який має забезпечувати більшу адаптивність системи національної безпеки до різнопланових загроз безпеці. Саме розуміння різноплановості та взаємозв'язаності загроз безпеці підштовхнули насамперед США та країни ЄС до побудови національних систем стійкості, які б були універсальними в оцінюванні загроз і протидії різноплановим загрозам національній безпеці.

Визначення концепту стійкості дає підстави для розгляду принципової диференціації на індивідуальну стійкість (individual resilience), стійкість спільнот (community resilience) та національну стійкість (national/social resilience). Кожен із цих термінів має власну логіку, сферу застосування та індикатори, які допомагають оцінити показник у кількісному вимірі. Для нас важливо чітко

виділити смислове поле кожного з них, провести межі між термінами та визначити логіку взаємозв'язку індивідуальної стійкості, стійкості спільнот і національної стійкості.

Найбільше наукових публікацій присвячено індивідуальній стійкості. Індивідуальна стійкість – здатність людини підтримувати стабільний рівень функціонування після травматичних подій, також може бути визначена як «траєкторія здорового функціонування в часі» [265, с. 136]. Так само індивідуальна стійкість може бути визначена як основний фактор нейтралізації негативних психологічних наслідків потенційно травматичних подій [343]. Індивідуальна стійкість більшою мірою використовується під час досліджень психологічних станів окремих індивідів, які опинилися в стресових подіях. Власне, цей тип стійкості описує винятково особистість та оцінює її персональні навички, які впливають на здатність протидіяти надзвичайним подіям. Концепт індивідуальної стійкості є доречним, коли нас цікавлять реакції конкретних людей на доволі конкретні провокативні фактори. Зрозуміло, що різні люди за різних негативних впливів будуть проявляти індивідуальну стійкість по-різному, відповідно контекст подія і локація події має вирішальне значення.

Одним із основних для оцінювання індивідуальної стійкості індикаторів є відчуття узгодженості. Індикатор також поділяється на три складові: почуття значущості, зрозумілості та керованості [340]. Значущість визначається як ступінь, до якого людина відчуває, що проблеми та вимоги, які висуває життя, є викликами, які заслуговують на зобов'язання та участь; зрозумілість – міра, до якої людина сприймає світ як упорядкований, а проблеми, з якими стикається – як зрозумілі та чіткі; керованість – ступінь, до якого людина вірить, що необхідні ресурси для успішного подолання перебувають в її розпорядженні або в розпорядженні інших, на яких можна покластися [261]. Отже, відчуття узгодженості виміряє здатність індивідів реагувати на події, які навколо них відбуваються. За допомогою трьох складових індикатора можна оцінити

здатність конкретних людей справлятися зі складними життєвими обставинами – війною, катастрофами, життєвими негараздами.

Для оцінювання індивідуальної стійкості важливим компонентом є соціальна підтримка [349], яка характеризується стійкими соціальними контактами, сумлінністю та емоційною стабільністю. Ці дослідження свідчать про критичну важливість наявності в людини стійких і постійних соціальних контактів, які сприяють емоційній стабільності та дають можливість прояву сумлінності. І справедливим є протилежне – мінімальна кількість соціальних взаємозв'язків вкрай негативно впливає на емоційну стабільність і відповідно на індивідуальну стійкість.

Стрес виділяють як один із важливих предикторів індивідуальної стійкості. Нейробіологи констатують, що не будь-який стрес є шкідливим, і виділяють корисний стрес і шкідливий стрес з огляду на дію зовнішнього середовища. Під дією стресу в людини починають працювати механізми, які мають запустити гомеостаз і повернути її до стану рівноваги. Для оцінювання індивідуальної стійкості важливо як мозок людини адаптується до різних життєвих переживань і відповідно координує відповідь людини на негативну дію довкілля. Відповідно «саморегуляція та контроль над стресом мають вирішальне значення для того, як людина здатна активно протистояти лиху або вчитися на поганому досвіді та одужати» [274, с. 316]. Когнітивні науки фіксують чіткий взаємозв'язок між індивідуальною стійкістю та патернами поведінки, які закладаються в дитинстві. Позитивний досвід дитинства, надійні та доброзичливі батьки (опікуни) можуть позитивно вплинути на індивідуальну стійкість дитини. Інші фактори містять інтелект, гарні виконавчі функції, емоційну регуляцію, дозрівання для досягнення та майстерність, більшості з яких можна навчитися [328].

В останні десятиліття кліматичні зміни також можуть чинити суттєвий вплив на індивідуальну стійкість. Емоційний вплив від екологічних проблем ще більше посилюється через відчуття покинутості політичними та економічними лідерами, що призводить до почуття безпорадності та ізоляції [327]. Хоча

просування колективних дій проти екологічних проблем може пом’якшити це відчуття індивідуальної ізоляції, почуття відповідальності тлумачиться як щось цінне та рушійна сила активізму [374]. Отже, тягар екологічних проблем, які не вирішуються та щоденно впливають на якість життя, можуть відчутно впливати на індивідуальну стійкість.

Наукову літературу зі стійкості громад можна умовно поділити на два напрями: один із напрямів походить від екології та стосується стійкості екосистем або інтегрованих соціально-екологічних систем [271; 280]. У межах цього підходу дослідники розглядають стійкість громад у широкому контексті захисту довкілля, економічного розвитку територій і мінімізації забруднення екосистеми. Цей напрям доволі добре розвинений та має піднапрями, де розглядаються питання розвитку інфраструктури територіальних громад, соціально-економічний розвиток і його вплив на стійкість громад, питання побудови промислових і сільськогосподарських потужностей у громадах із оцінюванням відповідного екологічного ефекту.

Інший напрям бере початок у психології особистого розвитку та психічного здоров’я і це забезпечує концептуальне підґрунтя літератури про катастрофи, а також пов’язаний із низкою суспільних дисциплін, поєднаних із розвитком і самоорганізацією громад [364]. Стійкість на рівні громади становить особливий інтерес з огляду на смисловий перетин цих двох напрямів – соціально-екологічного та психологічного. Унаслідок поєднання двох підходів є перспектива отримати міждисциплінарні підходи до аналізу стійкості громад із конкретними практичними рекомендаціями для органів місцевого самоврядування.

Під стійкістю громад у науковій літературі розуміють здатність соціальної системи (громади) об’єднуватися та спільно діяти для реалізації мети. За визначенням Магіса, стійкість громади – це «існування, розвиток і залучення ресурсів громади членами спільноти для процвітання в середовищі, що характеризується змінами, невизначеністю, непередбачуваністю та

несподіванкою» [325, с. 401]. У визначенні бачимо принципову відмінність від індивідуальної стійкості: якщо індивідуальна стійкість опирається на психологічні та когнітивні здатності конкретної людини для протидії викликам, то стійкість громад принципово ґрунтується на колективних навичках самоорганізації та роботи з невизначеністю.

Важливо також розглянути методи, якими можуть послуговуватися громади для посилення їхньої стійкості. Одним із таких методів є спільна реакція громади на кризи [265]. Механізм дії цього методу полягає в максимальній концентрації інтелектуальних, матеріальних, духовних та організаційних ресурсів громади для реагування на кризу. Характер, масштаб і потенційний ефект від кризи може бути різним, однак принципи самоорганізації та колективної відповіді громади на нейтралізацію кризи є подібними. Для формування стійкості громад важливим є не так результат їхньої спільної діяльності (хоча він, безумовно, важливий), як сам процес спільної реакції, який залишається в колективній свідомості громади та продовжує відтворюватися під час наступних кризових явищ. У процесі реакції формується адаптивність громади до криз і стійкість громади як стан потенційної готовності спільноти до наступних криз.

Капітал громади є також вкрай важливим компонентом стійкості громад. Це ресурси, які стратегічно інвестуються в колективні зусилля для досягнення спільних цілей громади [313]. Відповідно, чим більші ресурси інвестуються в конкретну громаду, тим більшими ресурсами володіють жителі громади для протидії викликам. Капітал громади не потрібно розуміти винятково з точки зору економічної теорії: окрім фінансових і матеріальних ресурсів, це також соціальні, інтелектуальні, політичні та людські ресурси, які в сукупності й формують стійкість громади. Важливим є лідерський потенціал громади, який також є складовою капіталу громади. Лідерство може бути формальним, відображене керівництвом громади, а також неформальним за активної участі лідерів думок, бізнесменів, блогерів тощо. Соціальний капітал означає здатність

і готовність членів громади брати участь у діях, спрямованих на досягнення цілей громади, а також до процесів залучення індивідів, які діють самостійно чи колективно в громадських організаціях, групах і мережах [421]. У нашому дослідженні ми фокусуємося насамперед на соціальному капіталі, тобто спроможностях громади розвивати власні можливості залучення членів громади до управління, процесів самоорганізації, спільного напрацювання стратегій розвитку та їх імплементації.

Три типи соціального капіталу важливі для стійкості громади: об'єднання, згуртованість і зв'язок [422]. Об'єднання характеризується здатністю окремих соціальних груп громади до реалізації спільних проєктів та ініціатив, принципова згода до кооперації для виконання завдань громади. На практиці реалізація цього принципу доволі складна і залежить від розміру громади, її історії об'єднань з іншими громадами, довіра до керівництва громади та інші чинники. Згуртованість визначається якісними практиками кооперації членів громади та різних соціальних груп, що може виражатися в конкретних реалізованих проєктах. Цей параметр може показувати і швидкість реакції громади на кризи, і повноту відновлення громади після надзвичайних подій, і ефективність дій громади як єдиного цілого. Зв'язок є важливим індикатором, що показує якість і швидкість комунікаційного каналу між соціальними групами в громаді та між керівництвом громади та її членами. Зв'язок має велике значення в надзвичайних ситуаціях, коли необхідна миттєва реакція та координація дій.

Отже, стійкість громади розвивається завдяки колективним зусиллям для досягнення конкретних цілей громади, а колективні дії вимагають участі та лідерства всієї спільноти. Колективні дії більш ефективні, коли люди з різноманітних і автономних груп працюють разом і точно знають як досягти своєї мети [344]. Безумовно, концепт стійкості громад може певною мірою містити елементи індивідуальної стійкості, оскільки кожна громада складається з індивідів, і від їхньої персональної стійкості залежить також стійкість громади.

Водночас стійкість громад у смисловому наповненні є більш ширшим поняттям, ніж індивідуальна стійкість, тому що містить одночасно як стійкість індивідів, так і стійкість соціальних груп у спільноті.

Національна стійкість як концепт є найменш дослідженою, що власне і зумовило наш інтерес до неї. Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. в інтелектуальних колах Заходу зростає скепсис щодо ототожнення потужності держав винятково з військовим потенціалом і необхідністю брати до уваги політико-психологічні аспекти [266]. Національна стійкість у певних рисах схожа на індивідуальну стійкість і стійкість громад, так як має справу з адаптацію до негараздів, негативних зовнішніх впливів і має подібні індикатори для оцінювання. Н. Фрідланд констатує, що національна стійкість – це здатність суспільства до протидії негараздам і кризам у різноманітних сферах, впроваджуючи зміни та адаптації, не завдаючи шкоди основним цінностям та інститутам суспільства [315]. Назва концепту національної стійкості дає зрозуміти, що від індивідуального та локального рівнів дослідження стійкості ми переходимо до рівня національних держав. Визначення національної стійкості Н. Фрідланда є важливим з огляду на його аксіологічний компонент: у ситуації протидії зовнішнім загрозам критично важливо не лише вистояти, а й зберегти цінності суспільства.

Концепт національної стійкості також можна розуміти як здатність суспільства та держави разом вистояти перед небезпечною загрозою. Підхід Бен Дора та колег до аналізу цього концепту пропонує чотири базові компоненти національної стійкості: патріотизм, оптимізм, соціальну інтеграцію та довіру до політичних і громадських інституцій [270]. Патріотизм розглядається як віра у власну державу, її керівництво та інституції, а також готовність діяти заради спільного блага. Оптимізм (credo) необхідний для проєктування майбутнього та впевненості в позитивний сценарій нейтралізації загрози. Цей критерій виокремлюється як більш важливий, адже відсутність ірраціональної віри в успіх вкрай негативно впливає на національну стійкість. Соціальна інтеграція є

колективною здатністю соціальних груп, громад чи інших спільнот до ефективних дій із нейтралізації загрози та проєктування спільного майбутнього. Нарешті, довіра до політичних і громадських інституцій формує необхідні зв'язки між різними соціальними групами та сприяє кращій координації для вирішення поставлених завдань.

Результати досліджень стверджують, що національна стійкість є динамічною структурою, яка змінюється у відповідь на контекстуальні зміни [280]. Це пояснюється тим, що складові національної стійкості – патріотизм, оптимізм, соціальна інтеграція та довіра до політичних і громадських інституцій є динамічними показниками, які можуть доволі швидко змінюватися під дією внутрішніх і зовнішніх впливів. На практиці ця теза означає, що національна стійкість не є константою, яку можна досягти на десятиліття вперед, а це змінна величина, на яку впливають різні складові. Це означає, що крім довгострокових стратегій посилення національної стійкості, є ще необхідність мати короткострокові плани та програми, які будуть фіксувати та показувати динаміку зміни індикаторів упродовж визначених часових проміжків. Такий підхід зможе забезпечити моніторинг та оцінювання національної стійкості та виокремити основні параметри, які позитивно чи негативно впливають на неї.

Ізраїльська школа національної стійкості під керівництвом професора Ш. Кімхі вбачає в цьому феномені «баланс сприйнятої національної сили та вразливість після нещастя або травматичної події» [303]. Вищий рівень національної стійкості відображає національний постнебезпечний стан, який протидіє показникам стресу, тоді як низька стійкість відображає рівень національної вразливості, яка є вищою, ніж уявлення про національну силу. Основний масив досліджень національної стійкості в Ізраїлі присвячений реагуванню на зовнішню загрозу тероризму та перманентних військових дій. Також заслуговують на увагу публікації щодо вимірів національної стійкості в період пандемії COVID-19, порівнюючи цей зовнішній вплив із війною чи тероризмом [339]. Необхідно звернути увагу на порівняльний аналіз країн із

точки зору їх ефективності в протидії наслідкам пандемії, а також рівень індивідуальної стійкості, стійкості громад і національної стійкості в різних країнах.

Аналізуючи напрацювання ізраїльської школи національної стійкості, виділимо позитивні та негативні кореляції національної стійкості, тобто чинники, які її посилюють чи послаблюють. Є підстави стверджувати про негативні кореляції між національною стійкістю та рівнем негараздів, яких зазнають окремі особи та громади (тобто індивідуальна стійкість і стійкість громад); водночас відчуття узгодженості, добробуту та вищий економічний стан суспільства позитивно впливають на національну стійкість. Щодо психологічних чинників встановлено, що негативно на рівень національної стійкості впливає психологічний дистрес і вразливості, пов'язані з особистою безпекою [341].

Крім того, було встановлено, що травматичні події можуть привести до позитивних результатів, пов'язаних зі стресом, крім передтравматичного стану [325]. Більш реалістичною метою посттравматичного зростання є здатність людей знаходити «щось хороше, що випливає з їхньої боротьби» [388]. Посттравматичного зростання можна досягти, якщо вміти знайти щось, за що триматися під час гострого стресу, навіть якщо люди, які постраждали від труднощів, не можуть відновити попередні рівні психологічної адаптації. Також виявлено, що люди можуть відновити позитивний образ післявоєнної реальності, а також позитивне уявлення про себе, визнаючи той факт, що їхня ситуація не покращилася, порівнюючи з дотравматичним станом [335]. Потребує подальшого дослідження зв'язок із добробутом незалежно від того, чи зростання найкраще концептуалізувати як процес чи результат, чи звіт про зростання відображає фактичну зміну поведінки чи є ілюзією, чи когнітивне спотворення, що підтримує подолання дистресу [372].

Отже, умовна диференціація стійкості на індивідуальну та національну стійкість громад дають нам можливість фокусуватися на конкретних вимірах та аспектах стійкості. Кожний із напрямів розкриває концепт стійкості з різних

сторін і допомагає краще його зрозуміти. У межах нашого дослідження ми зосередимося на національній стійкості як основному концепті для аналізу безпекового середовища на рівні національних держав. Також індивідуальна стійкість і стійкість на рівні територіальних громад будуть слугувати допоміжними складовими для розкриття концепту національної стійкості.

Якщо ми плануємо виміряти стійкість, то важливо розуміти, що не існує єдиного індикатора, який показує наскільки система є стійкою. Стійкість може бути оцінена набором правильно підібраних індикаторів, які у своїй сукупності зможуть більш-менш адекватно оцінити параметри стійкості складних систем. Тобто стійкість визначається набором індикаторів, які сприяють державам, суспільствам і громадам в ефективному функціонуванні в умовах потрясінь і стресів. Здатність вимірювати стійкість передбачає вимірювання зв'язку між потрясіннями, спроможністю, реакціями системи, а також поточним і майбутнім станом добробуту. Є чотири основні фактори, які потрібно враховувати під час вимірювання стійкості держав і суспільств [385]: 1) визначати рівень добробуту, якого необхідно досягти і вимірювати стійкість щодо цих результатів; 2) визначати рівень стресу, який відчувають окремі особи, домогосподарства, спільноти та держави, які зазнають зовнішнього впливу; 3) виміряти здатність до поглинання, адаптації та трансформації щодо цих потрясінь і стресів на різних рівнях; 4) визначати реакцію окремих осіб, домогосподарств, спільнот і держав на ці потрясіння та стреси, а також траєкторію добробуту.

За результатами досліджень Насі та Іоаннідіса [359], добробут стосується трьох взаємозв'язаних вимірів фізичного, психічного та соціального добробуту, які виходять за межі традиційного визначення здоров'я. Наукова література про суб'єктивний добробут (SWB) зосереджується переважно на щасті, задоволеності життям і позитивному впливі. Однак серед дослідників немає згоди щодо компонентів, які складають суб'єктивний добробут. Дослідження також показали, що пандемії, зокрема COVID-19 погіршує рівень життя через різноманітні обмеження, які є результатом спроб боротьби з епідемією [378].

Аналіз наявних індикаторів стійкості сприяв їх систематизації на чотири великі категорії: добробут, стреси та потрясіння, сприятливі умови та можливості, системні індикатори (табл. 1.1). У кожній категорії ми виділили основні індикатори, які найбільш чітко виражають смислове значення категорій. Як ми вже зазначали, стійкість можна виміряти лише комбінацією правильно підібраних індикаторів для конкретної системи – держави, суспільства, громади тощо.

Таблиця 1.1 – Категоріальне визначення індикаторів стійкості

№ пор.	**Категорія індикатора стійкості**	**Приклад індикатора стійкості**
1	**Добробут** (фундаментальні характеристики домогосподарства чи громади, які використовуються для визначення добробуту	Фізичне та психічне здоров'я. Особиста безпека. Свобода волі та самоефективність. Функціонування та спроможності
2	**Стреси та потрясіння** (події, які мають негайний і значний негативний вплив на добробут домогосподарств і громад)	Смерть члена сім'ї. Війна чи виражений політичний конфлікт. Продовольча безпека. Важлива політична подія. Погане здоров'я та погані санітарні умови. Зменшення соціальної згуртованості. Соціальні / політичні хвилювання та конфлікти

Продовження таблиці 1.1

№ пор.	Категорія індикатора стійкості	Приклад індикатора стійкості
3	**Сприятливі умови та можливості** (ресурси, засоби захисту, стратегії адаптації, доступні домогосподарствам і громадам для мінімізації наслідків стресу	Людський капітал і соціальний капітал. Диверсифіковані за ризиком джерела доходу. Мережі соціального захисту. Соціальна згуртованість у громадах
4	**Системні індикатори** (системні чинники, які впливають на добробут громад і стресори)	Якість управління та інституції. Комунальні послуги. Медичні послуги. Структура та функціональність ринку. Транспортна інфраструктура. Інформаційно-комунікаційні системи

Джерело: розроблено автором на основі [290].

Отже, концепт стійкості є перспективним з точки зору дослідження не лише державних інститутів, а й суспільства загалом. Стійкість виражає особливість демократичних суспільств, в яких державні завдання, зокрема безпека й оборона не є цариною винятково чиновників, а також громадських інститутів і суспільства загалом. У співпраці та координації органів державної влади та суспільства можна досягати більш ефективних результатів, ніж винятково опираючись на державний апарат.

1.2. Історіографія дослідження національної стійкості в системі національної безпеки України

Проблематика національної безпеки та національної стійкості України привертає значну увагу наукової спільноти, що зумовлено як теоретичною значущістю цих питань, так і їх практичною актуальністю в умовах сучасних викликів. Наукові дослідження у цій сфері можна умовно розділити на два взаємозв'язані напрями.

Перший напрям зосереджений на дослідженні концептуальних основ забезпечення національної безпеки, враховуючи визначення основних загроз, аналіз стратегій їхньої нейтралізації. Другий напрям передбачає вивчення національної стійкості як здатності держави та її інституцій адаптуватися до змін, протистояти кризам і зберігати функціональність у надзвичайних умовах.

Ці напрями не лише відображають широту проблематики, а й демонструють необхідність інтеграції міждисциплінарних підходів, які поєднують аспекти права, економіки, державного управління та звичайно політичних наук. Особливу роль у цьому контексті відіграють дослідження, спрямовані на адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій, що дає змогу ефективніше реагувати на загрози та зміцнювати інституційну стійкість держави.

Проблематика національної безпеки та національної стійкості охоплює широкий спектр аспектів, проте особливу увагу привертають правові дослідження, які забезпечують фундамент для формування ефективних інституційних механізмів і правових інструментів реагування на сучасні виклики. Саме право має велике значення для створення нормативно-правової бази, яка регулює питання безпеки, забезпечує захист державного суверенітету, прав і свобод громадян, а також сприяє зміцненню стійкості суспільства та державних інституцій.

З огляду на це, доцільно зосередити увагу на аналізі правових підходів до забезпечення національної безпеки та стійкості України, включно з питаннями законодавчого регулювання, розроблення національних стратегій і правового забезпечення міжвідомчої взаємодії.

Уперше поняття «національна безпека» на офіційному рівні використав президент США Т. Рузвельт у 1904 році, коли в посланні до Конгресу він обґрунтував приєднання зони Панамського каналу, посилаючись на інтереси національної безпеки [90, с. 18].

Фонд національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО використовує термін «національна безпека», розглядаючи його як «систему державних і громадських гарантій, які забезпечують стабільний розвиток нації, захист її основних цінностей та інтересів, а також джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз». Водночас основною метою цієї системи є захист фундаментальних цінностей та інтересів, що забезпечують духовний і матеріальний добробут нації [215, с. 68].

Поняття «національна безпека» є окремим різновидом загальної категорії «безпека» [34, с. 30].

На відміну від національної безпеки, концепцію безпеки досліджували ще в давні часи. Вона має глибокі корені в філософії, політиці та соціології, що свідчить про її важливість для забезпечення гармонійного розвитку суспільства. Важливий внесок у формування уявлень про безпеку зробив Арістотель, який розглядає державу як найвищу форму взаємодії між людьми. Держава виникає внаслідок встановлення комунікації між окремими родинами та племенами, що сприяє їхній безпеці й добробуту. Отже, людина за своєю природою є політичною істотою. Якщо ж хтось за своєю природою, а не через випадкові обставини, живе поза державою, то він або перевершує людину, або є морально недорозвиненим. Лише в межах держави, яка забезпечує особисту свободу та безпеку, людина може стати повноцінним громадянином [224].

У сучасному розумінні поняття «безпека» почали вживати лише у XII столітті [145, с. 22].

Відповідно до Оксфордського словника поняття безпеки буквально означає «стан вільного від небезпеки чи загрози» [368]. Це дуже широке визначення, тому термін «безпека» використовується по-різному в різних контекстах [355], враховуючи фізичну, соціальну та економічну безпеку, які взаємозв'язані і формують цілісну картину захисту інтересів індивіда і суспільства загалом. Значення «безпеки» варіюються, і часто незрозуміло, яке саме мається на увазі.

На думку G. Evans та J. Newnham, безпека – це абсолютний термін, який означає відсутність загрози дефіцитним цінностям. «Свобода від усіх загроз», що означає еквівалент повної безпеки [304, с. 144].

І. Корж більш систематизовано підходить до тлумачення цього поняття й зазначає, що поняття «безпека» розглядається через три основні концептуальні підходи. Перший підхід визначає безпеку як відсутність загроз для системи. Другий акцентує увагу на захисті системи від існуючих і потенційних загроз. Третій визнає, що загрози завжди наявні й можуть негативно впливати на систему, але вжиті заходи можуть зменшити їхній шкідливий вплив, дозволяючи системі функціонувати та розвиватися. У зв'язку з цим, автор переконаний, що можна зробити висновок, що визначення безпеки повинно ґрунтуватися на ціннісному та гуманістичному підході, інтегрованому в методологію соціального аналізу [89, с. 70].

Часто безпеку розглядають через більш вузьку призму, зокрема, акцентуючи увагу на безпеці окремої особи або працівника в конкретній сфері. Наприклад, М. Шутний досліджує концепцію безпеки працівників поліції. Загалом категорія безпеки для співробітників органів внутрішніх справ України поділяється на два основні блоки: загальна безпека та безпека професійної діяльності. Кожен із цих блоків має свої власні способи та засоби забезпечення. Загальна безпека працівників забезпечується через комплекс заходів, які

спрямовані на охорону безпеки всіх громадян, тоді як спеціальна безпека реалізується за допомогою специфічних форм, методів і засобів, що не застосовуються для забезпечення безпеки населення. Щоб підвищити рівень безпеки працівників органів внутрішніх справ України під час виконання службових обов'язків, необхідно розробити чіткий алгоритм дій, особливо в умовах надзвичайних ситуацій [242, с. 177].

У 2014 році в дисертації В. Башука «Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження» [10, с. 14] на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю «Філософія права» було здійснено актуальне й комплексне дослідження проблем національної безпеки держави крізь призму формування громадянського суспільства. Автор осучаснив наукові підходи до аналізу національної безпеки, зокрема в контексті становлення громадянського суспільства, що дало змогу переглянути традиційні уявлення про безпеку в сучасних соціально-політичних умовах.

Особливу увагу було приділено філософсько-правовим аспектам безпеки. Автор обґрунтував, що аксіологічний підхід до трактування безпеки є найбільш прийнятним, оскільки він зосереджується на захищеності національних інтересів від незаконних впливів, що охоплює філософсько-правову інтерпретацію цього явища в межах концепції упущеної вигоди. Це дозволяє вивчати безпеку не лише як суто правову категорію, а й як соціальну цінність, що має глибокий зв'язок із правами людини та суспільними процесами.

У дисертації також окреслено та охарактеризовано головні критерії безпеки держави, що враховують розвиток її національних і міжнародних інтересів. Такий підхід дозволив не лише уточнити уявлення про безпеку як складну соціальну систему, а й розкрити її загальні властивості, відносини, закономірності розвитку та функціонування.

Автор довів, що розвиток громадянського суспільства є важливою умовою зміцнення національної безпеки. Нехтування цим аспектом, зокрема створенням

дієвих правових механізмів для суверенізації особистості, призводить до появи тіньової економіки, корумпованості влади та інших негативних явищ. Тому філософсько-правовий підхід до вирішення цих проблем базується на ідеях розширення суб'єктивної свободи та забезпечення рівноправності кожного громадянина як основи стабільності та стійкості держави.

Отже, дисертація В. Башука робить вагомий внесок у розвиток філософсько-правового розуміння проблем національної безпеки, об'єднуючи сучасні теоретичні підходи з практичними рекомендаціями для їх подальшого застосування в умовах формування громадянського суспільства [10, с. 14–15].

У 2020 році І. Доронін у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» [46, с. 6] вивчав функції держави в контексті забезпечення безпеки в різних сферах суспільної діяльності, формуючи теоретичне розуміння їхнього змісту. Автор обґрунтовував концепцію функцій держави як головного елемента забезпечення безпеки, зокрема в національному вимірі. Розробив класифікацію функцій держави за критерієм їх спрямованості на забезпечення конкретного виду безпеки в окремих сферах, що дозволяє чіткіше розмежовувати їхні завдання та правове регулювання.

Особливу увагу було приділено історичному розвитку законодавства України у сфері національної безпеки та оборони, що дозволило провести періодизацію цього процесу. Такий підхід не лише забезпечує систематизацію правового регулювання, а й відкриває можливості для оцінювання його ефективності в умовах змін у безпековому середовищі.

Дослідження також деталізує напрями державної діяльності у сфері національної безпеки, зокрема щодо застосування санкцій, які не обов'язково пов'язані з конкретними правопорушеннями. У цьому контексті запропоновано шляхи вдосконалення відповідного законодавства, що має сприяти більш ефективному реагуванню на сучасні загрози.

Окремо наголошено на необхідності правового аналізу використання технологій із властивістю «емерджентності», які характеризуються стрибкоподібним розвитком і можуть мати суттєвий вплив на систему безпеки. Це підкреслює важливість адаптації державної політики до технологічних змін для ефективного забезпечення національної безпеки.

Загалом дисертація формує новий науковий погляд на функції держави, поглиблюючи їх розуміння та пропонуючи вдосконалення правових механізмів для реагування на виклики сучасності [46, с. 6].

У дисертації А. Швед, що захищена у 2021 році за спеціальністю «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» на тему «Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн: порівняльна характеристика» [238, с. 12] розроблено нове теоретичне поняття злочинів проти конституційних основ національної безпеки України, що ґрунтується на аналізі позитивного досвіду Скандинавських країн. Це дослідження запропонувало низку важливих змін до Кримінального кодексу України.

Зокрема було запропоновано доповнити статтю 112 Кримінального кодексу України [96] положенням, яке посилює відповідальність за злочини проти керівників політичних партій, враховуючи дії, спрямовані проти членів їхніх сімей у зв’язку з державною або громадською діяльністю. Крім того, авторка рекомендувала уточнити в статті 110 Кримінального кодексу України способи вчинення злочинів проти територіальної цілісності України та встановити більш суворе покарання за використання насильства. Також пропонується доповнити положення статті 110 Кримінального кодексу України визначенням тяжких наслідків, які можуть містити втрату територій, позбавлення прав на них або інші суттєві загрози національній безпеці [238, с. 12].

Робота має актуальність, оскільки підкреслює необхідність гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародними підходами до

захисту національної безпеки. Використання досвіду Скандинавських країн дозволяє сформувати більш ефективну модель правового регулювання у сфері запобігання та протидії злочинам, що загрожують конституційним засадам держави.

У 2023 році Т. Шинкар [241, с. 22] у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» досліджує правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки України. Встановлено, що такі обмеження є передбаченими законодавством заходами, які здійснюються уповноваженими органами державної влади для захисту національних інтересів, територіальної цілісності та громадського порядку. Авторка розглянула національну безпеку як регулятор суспільних процесів, що визначає необхідність обмеження права на інформацію для досягнення стратегічних цілей у сфері безпеки та оборони.

Досліджено правовий механізм втручання держави в інформаційну діяльність, який має відповідати принципам верховенства права, пропорційності, необхідності та компенсації завданої шкоди. Запропоновано тест на пропорційність обмежувальних заходів, що дозволяє оцінити їх доцільність та інтенсивність. Також сформовано концепцію біфуркації права на інформацію залежно від рівня обмежень і механізм оцінювання змін інтенсивності втручання держави.

Результати дослідження підкреслюють необхідність правової передбачуваності, системності та збалансованості таких обмежень для забезпечення інтересів держави в умовах сучасних викликів [241, с. 22].

Дисертація О. Гриня [32, с. 4], захищена у 2024 році, має важливе значення, оскільки в ній уперше системно сформовано перелік основних елементів національної безпеки та оборони України крізь призму державної політики в умовах воєнного стану. У роботі визначено чотири основні суб’єкти забезпечення національної безпеки та оборони, їхню діяльність і спроможність

забезпечувати життєздатність держави, а також ефективно протистояти загрозам і викликам. Досліджено кодифіковане національне законодавство у сфері безпеки та оборони, визначено принципи формування державної політики в цій галузі, а також акцентовано на важливості стабільного фінансового забезпечення для гарантування ефективності системи безпеки.

Особливе місце приділено аналізу поняття «воєнна безпека», яке вперше розкрито як найважливіший компонент національної безпеки, що характеризує готовність держави до оборони та її здатність захищати національні інтереси шляхом використання військової сили. Автор також запропонував нове розуміння механізму адміністративно-правового забезпечення кібербезпеки патрульної поліції. У цьому контексті охоплено правові, організаційні, ідеологічні, технічні та інші заходи, спрямовані на забезпечення захищеності інформаційних ресурсів, мереж, програмного забезпечення, носіїв інформації, а також засобів фото- і відеофіксації в діяльності працівників поліції.

Актуальність цього дослідження у 2024 році є особливо значущою в умовах повномасштабного вторгнення, коли Україна потребує систематизації та оновлення підходів до забезпечення національної безпеки. Викладені в дисертації ідеї не лише сприяють глибшому розумінню основних компонентів державної політики у сфері безпеки та оборони, але й створюють практичне підґрунтя для розроблення ефективних механізмів протидії сучасним загрозам [32, с. 4].

Дослідження О. Гриня заклало важливий фундамент для аналізу основних аспектів національної безпеки та оборони України в умовах сучасних викликів, зокрема через детальне вивчення механізмів забезпечення воєнної та кібербезпеки. Цей науковий внесок актуалізував необхідність подальшого дослідження державних органів, які відіграють основну роль у формуванні та реалізації політики національної безпеки.

У 2024 році А. Дашковська в дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» «Адміністративно-правовий статус Ради

національної безпеки і оборони України» досліджує адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України як головного органу в системі публічного адміністрування [36, с. 15] в умовах повномасштабного вторгнення. Вона визначає Раду національної безпеки і оборони України як систему ознак, закріплених у законодавстві, які визначають її роль, місце, специфіку діяльності та відмінності від інших державних органів, а також порядок взаємодії з ними.

Дослідження зосереджено на аналізі нормативно-правового регулювання статусу Ради національної безпеки і оборони України. Зокрема, розкрито механізми, через які держава регулює суспільні відносини, що стосуються функціонування цього органу. Це охоплює встановлення його місця в системі управління, визначення компетенції, повноважень, порядку реалізації прав та обов'язків, особливостей юридичної відповідальності, а також формування правил поведінки посадових осіб.

Авторка пропонує власну класифікацію завдань, прав і обов'язків Ради національної безпеки і оборони України як основних елементів її адміністративно-правового статусу, що сприяє систематизації та підвищенню ефективності діяльності цього органу [36, с. 15].

Ця робота має особливу актуальність у контексті повномасштабного вторгнення, оскільки саме Рада національної безпеки і оборони України відіграє основну роль у координації державних органів, розробленні стратегій національної безпеки та ухваленні важливих рішень в умовах кризи. Розширення повноважень, уточнення компетенції та впровадження ефективних механізмів взаємодії з іншими суб'єктами влади підвищують здатність держави швидко та ефективно реагувати на загрози. Це дослідження створює наукову основу для вдосконалення правових механізмів забезпечення національної безпеки, що є критично важливим для України в період військових дій і для подальшого післявоєнного відновлення.

Аналізуючи наукові дослідження у сфері національної стійкості України, варто відзначити, що тривалий час спостерігався певний правовий вакуум у цій галузі. Концепція національної стійкості, попри її важливість для системи національної безпеки, залишалася недостатньо дослідженою в правовому полі України. Активізація наукових розвідок у цьому напрямі пов'язана передусім із ухваленням рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості», що стало відправною точкою для формування нормативно-правової бази у цій сфері.

До 2021 року спостерігалася парадоксальна ситуація: незважаючи на очевидну потребу в розбудові системи національної стійкості, зумовлену російською агресією з 2014 року, правові дослідження цієї проблематики були поодинокими та фрагментарними. Науковці зосереджували увагу переважно на питаннях національної безпеки, розглядаючи стійкість лише як один з її аспектів, але не як самостійний предмет дослідження. Наприклад, М. Каліман наголошував, що одним із важливих аспектів є теоретичне обґрунтування правових засад формування державної політики в галузі національної безпеки України. В авторському аналізі виділяють п'ять основних проблем, що потребують вирішення в межах проєкту «Концепції забезпечення національної стійкості». Серед них: відсутність принципів законності та верховенства права серед основних принципів функціонування національної системи стійкості, відсутність чіткого визначення видів загроз і ризиків національній безпеці, відсутність уповноваженого суб'єкта для оцінювання загроз, нестача алгоритмів дій у разі загрози або надзвичайних ситуацій, а також відсутність належної ролі органів і підрозділів Національної поліції України в забезпеченні національної стійкості [67].

У праці А. Лепіхова та Г. Храпача [100, с. 25] розглядається сутність та етапи соціального проєктування системи забезпечення національної стійкості в Україні, зокрема в умовах динамічного та агресивного безпекового середовища. Автори визначають, що соціальне проєктування цієї системи полягає в

розробленні ідеальної моделі, яка містить визначення місії, цілей, функцій і завдань системи, а також механізмів її забезпечення. Соціальне конструювання, як етап цього процесу, охоплює впровадження проєкту в соціальну реальність відповідно до поставлених завдань і вимог, враховуючи політико-правові, структурно-функціональні, організаційні та інші аспекти.

Структура проєктної діяльності, спрямованої на забезпечення національної стійкості, складається з п’яти основних етапів. Першим етапом є усвідомлення і формулювання проблемної ситуації, пов’язаної з гібридними загрозами. Далі відбувається збирання інформації та вивчення досвіду, що містить аналіз попередніх проєктів. Наступним кроком є обґрунтування доцільності та можливості реалізації проєкту, після чого формулюється його концепція. Четвертим етапом є визначення завдання та вимог до проєкту, а останнім – соціальне конструювання системи, що містить безпосереднє впровадження проєкту в державну управлінську практику [100, с. 25]. Наразі поступово з’являються нові наукові праці, присвячені різним аспектам національної стійкості. Зокрема, Н. Хома [232, с. 127] акцентує увагу на особливостях стратегії національної стійкості України в умовах воєнного стану та підготовки до повоєнного відновлення. Зокрема, вона досліджує, як національна стійкість потребує здатності адаптуватися до одночасного впливу численних внутрішніх і зовнішніх викликів, зокрема тих, що виникають через агресивне середовище гібридних загроз. Авторка підкреслює важливість розроблених систем оцінювання ризиків та управління ними, які повинні не лише відповідати актуальним вимогам, а й мати реальну можливість для впровадження з урахуванням наявних ресурсів.

Особливу увагу вона приділяє взаємозалежності внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають ефективність стратегії. Крім того, дослідження акцентує на важливості здатності держави оперативно виявляти загрози, оцінювати вразливості та швидко реагувати на кризові ситуації, що ускладнюється війною. У цьому контексті будь-який аспект державної

діяльності та суспільного життя може бути поставлений під випробування стійкості в умовах постійних викликів [232, с. 127].

Крім того, М. Ткач, Ю. Пунда, В. Дерев'янко вивчають важливість національної стійкості, мобілізації та територіальної оборони для відповіді на зовнішні загрози, зокрема в умовах російської агресії. На основі досвіду України під час вторгнення 2022 року автори досліджують основні механізми, які дозволили країні витримати кризу та зберегти стійкість. Особлива увага приділяється взаємодії між урядом, громадянами та інститутами, а також ролі національної ідентичності в зміцненні єдності та довіри до інститутів [212, с. 51].

Проте кількість правових досліджень, присвячених національній стійкості, залишається значно меншою, порівнюючи з дослідженнями у сфері національної безпеки. Такий дисбаланс можна пояснити кількома факторами. По-перше, концепція національної стійкості є відносно новою для української правової науки, що зумовлює певну інерційність у її дослідженні. По-друге, відсутність розвиненої нормативно-правової бази до 2021 року ускладнювала проведення ґрунтовних правових досліджень у цій сфері.

Крім того, можна зазначити, що переважання досліджень із національної безпеки пов'язане з традиційним фокусом правової науки на більш усталених категоріях та інститутах. Національна безпека має тривалу історію наукового осмислення та нормативно-правового регулювання, тоді як національна стійкість потребує формування нового категоріального апарату та методологічних підходів до її вивчення.

Також важливим фактором є те, що багато аспектів національної стійкості мають міждисциплінарний характер, виходячи за межі суто правового регулювання. Це створює додаткові методологічні виклики для дослідників і потребує розроблення нових підходів до правового аналізу цього феномену. Однак, враховуючи зростаючу актуальність проблематики національної стійкості в умовах сучасних загроз, можна очікувати поступового збільшення кількості та поглиблення якості правових досліджень у цій сфері.

У контексті наукових досліджень національної безпеки та національної стійкості України особливе значення має період із 2014 року, який ознаменувався початком російської агресії – анексією Криму та розгортанням бойових дій на сході України. Саме ці події стали переломним моментом, що зумовив кардинальний перегляд підходів до забезпечення національної безпеки та формування концепції національної стійкості.

Обраний для аналізу період (з 2014 року до теперішнього часу) є показовим з точки зору трансформації наукової думки та практичних підходів до забезпечення національної безпеки. Події 2014 року виявили суттєві прогалини в системі національної безпеки України та продемонстрували необхідність розроблення нових підходів до протидії гібридним загрозам. Це спонукало науковців до переосмислення традиційних концепцій безпеки та пошуку нових теоретико-методологічних засад її забезпечення.

Дисертаційне дослідження В. Башука (2014) стало однією з перших наукових праць, яка відреагувала на нові безпекові виклики, акцентуючи увагу на ролі громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки. Подальші дослідження І. Дороніна (2020), А. Швед (2021), Т. Шинкар (2023) та інших науковців розвинули ці ідеї, пропонуючи нові теоретичні підходи та практичні механізми забезпечення національної стійкості в умовах тривалої агресії.

Особливої актуальності набули дослідження 2023–2024 років (роботи О. Гриня та А. Дашковської), які враховують досвід протидії повномасштабному вторгненню та пропонують оновлені підходи до забезпечення національної стійкості. Ці праці демонструють еволюцію наукової думки від початкового усвідомлення необхідності змін у 2014 році до формування комплексного розуміння національної стійкості як основного елемента системи національної безпеки в умовах сучасних викликів.

Отже, обраний період дослідження відображає фундаментальні зміни в підходах до забезпечення національної безпеки та становлення концепції

національної стійкості в Україні. Від моменту анексії Криму та початку АТО відбулося не лише переосмислення теоретичних засад національної безпеки, а й формування нових практичних механізмів забезпечення стійкості держави перед обличчям гібридних загроз і військової агресії.

Після аналізу правових засад національної безпеки доцільно звернутися до економічних аспектів, що охоплюють не лише фінансування обороноздатності та національної стійкості, а й забезпечення довгострокового розвитку економіки в умовах глобальних загроз. Під економічними дослідженнями у цій сфері розуміємо вивчення того, як наявні фінансові ресурси, економічні політики та мобілізаційні стратегії сприяють створенню стійкої економічної основи для функціонування держави в умовах криз і загроз.

Зокрема, національна економічна стійкість є важливою складовою стратегії національної безпеки, адже вона забезпечує фінансову підтримку, сприяє зміцненню інфраструктури та підтримці соціальної єдності в умовах надзвичайних ситуацій. У зв’язку з цим важливою є взаємодія між правовими нормами, що регулюють економічні відносини, та економічними стратегіями, спрямованими на забезпечення державної стійкості.

Наприклад, захищена у 2019 році дисертація О. Денисова «Економічна безпека галузей промисловості в системі економічної безпеки держави» зі спеціальності «Економічна безпека держави (економічні науки)» визначає основні фактори, що формують економічну безпеку галузей промисловості, а також внутрішню структуру цієї безпеки та взаємозв’язки між її складовими. У праці окрему увагу приділено ідентифікації загроз економічній безпеці галузей промисловості та аналізу їхнього впливу на загальний стан економічної безпеки держави. Для оцінювання рівня економічної безпеки застосовано комплексний підхід, що дозволив створити модель забезпечення безпеки промислових галузей на основі конкурентоспроможності. Розроблено ресурсно-функціональний підхід до дослідження економічної безпеки та вдосконалено системно-структурний підхід до визначення напрямів її забезпечення. Також

запропоновано механізм і класифікацію методів забезпечення економічної безпеки галузей промисловості в межах національної економічної безпеки [40, с. 28].

Дисертація, захищена у 2023 році В. Гарькавою на тему «Стратегія забезпечення економічної безпеки України» [25, с. 21] зі спеціальності «Економіка та управління національним господарством» є важливим внеском у розвиток теоретичних і практичних підходів до забезпечення національної економічної безпеки. Вона розробляє концептуальну модель управління економічною безпекою, що містить динамічні та статичні складові для забезпечення стабільності на макрорівні. Оскільки в роботі враховуються як внутрішні, так і зовнішні загрози, це дозволяє розробити ефективні стратегії для їх нейтралізації, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Важливим є також упровадження механізму, який поєднує організаційний і економічний блоки, що дає змогу ефективно адаптувати стратегії економічної безпеки до конкретних умов.

Зокрема, робота передбачає застосування ієрархічної моделі загроз економічній безпеці, що дозволяє не лише класифікувати загрози, а й оперативно реагувати на них, оптимізуючи регуляторні та управлінські механізми. Пропонований організаційно-економічний механізм дає змогу ефективно використовувати макроекономічний потенціал і враховувати регіональні особливості, що важливо для забезпечення стійкого економічного зростання. Отже, дисертація є фундаментом для створення цілісної державної стратегії економічної безпеки, що відповідає сучасним викликам та сприяє стабільності національної економіки в умовах кризових ситуацій [25, с. 21].

Дисертація О. Карпенка [71, с. 13], захищена в 2023 році зі спеціальності «Економіка і управління національним господарством», є визначальною в галузі економічної безпеки, оскільки вона розробляє інноваційний науково-методичний підхід до оцінювання економічної безпеки національних економік в умовах глобалізації та регіоналізації. Однією з основних складових цього

підходу є інтегральний показник лідерських позицій країн у глобальному середовищі, який враховує оцінювання позицій країн у міжнародних рейтингах, систематизованих за категоріями ризиків, таких як економічні, соціальні, політико-правові, технологічні та екологічні. Також досліджено статистичні показники варіації та диференціації країн, а також структурні характеристики їх розподілу в цих рейтингах.

Дисертація поєднує різні рівні оцінки економічної безпеки – глобальний, регіональний і національний. Вона містить багатокритеріальний аналіз позицій країн у глобальному економічному середовищі, оцінювання загроз і ризиків глобального середовища, а також дослідження зовнішньоторговельної складової. Крім того, О. Карпенко пропонує уточнення архітектури економічної безпеки в умовах глобальної регіоналізації, зокрема через типологізацію міждержавних установ, які формують архітектуру регіональних безпекових комплексів. Це дозволяє не лише уточнити функціональні та просторові аспекти безпекових систем, а й побудувати матрицю інституційного забезпечення регіональних систем економічної безпеки, що є важливим внеском у розуміння та посилення глобальної та національної економічної безпеки [71, с. 13].

В економіці концепція стійкості почала вивчатися раніше, ніж у праві, і це пов’язано з природою та особливістю цих двох галузей. В економіці стійкість, зокрема в контексті національних економік є базовим поняттям, яке безпосередньо пов’язане з функціонуванням економічних систем, їх адаптивністю до зовнішніх і внутрішніх змін. Це поняття активно досліджувалося ще з початку розвитку економічних наук, адже стабільність економіки є необхідною умовою для забезпечення добробуту та розвитку держави, і питання стійкості є невід’ємною частиною економічного аналізу.

Наприклад, І. Ковова [81, с. 44] аналізує основні аспекти стійкості національної економіки, зокрема її здатність підтримувати стабільність у відповідь на різноманітні зовнішні та внутрішні впливи. Підкреслюється, що стійкість економічної системи проявляється в її здатності функціонувати

стабільно та прибутково в умовах змінного середовища, водночас основну роль для забезпечення цієї стабільності відіграють структурні одиниці економіки. Це означає, що кожен елемент економічної системи має бути здатний адаптуватися до змін, забезпечуючи так стійкість усього національного господарства.

Зокрема, увага в роботі зосереджена на внутрішніх складових стійкості національної економіки, що визначають її здатність до адаптації та відновлення. Це містить вивчення взаємозв'язків між різними компонентами економічної системи та механізмів регулювання, які повинні забезпечувати баланс та ефективне управління в умовах змін. Авторка зазначає, що для зміцнення стійкості економіки в перспективі важливо починати роботи з удосконалення внутрішніх механізмів вже в поточний період, адже саме зараз закладаються основи для стабільного розвитку в майбутньому [81, с. 44].

У статті С. Ханіна розглядається питання економічної стійкості національної економіки в умовах сучасних глобальних змін. Автор підкреслює важливість забезпечення економічної стійкості на всіх рівнях господарювання, починаючи від національного рівня і до окремих підприємств і регіонів. Окрему увагу вчений приділяє формуванню конкурентоспроможної політики, яка має враховувати світовий досвід і забезпечувати адаптацію національної економіки до змін, що відбуваються в глобальному середовищі [228, с. 232].

Отже, у сфері економічних досліджень, присвячених питанням національної безпеки та стійкості спостерігається еволюція наукової думки від класичного розуміння економічної безпеки до комплексного дослідження національної стійкості. Дисертація О. Денисова (2019) зосереджується на економічній безпеці промисловості, В. Гарькавої (2023) розвиває концептуальну модель управління економічною безпекою в умовах воєнного стану, а О. Карпенко (2023) пропонує інноваційні підходи до оцінювання економічної безпеки в глобальному контексті.

Важливо відзначити, що в економічній науці концепція стійкості розвивалася раніше, ніж у правовій сфері. Це пояснюється тим, що стійкість є

фундаментальною характеристикою економічних систем, безпосередньо пов’язаною з їх функціонуванням та адаптивністю. Дослідження І. Ковової та С. Ханіна підтверджують цю тенденцію, зосереджуючись на внутрішніх механізмах забезпечення економічної стійкості та її зв’язку з конкурентоспроможністю.

Зважаючи на зазначену еволюцію наукової думки, далі зосередимо увагу на дослідженнях у сфері державного управління, зокрема на тих, що стосуються інтеграції концепцій національної безпеки та стійкості в управлінські практики. Вивчення механізмів державного управління, спрямованих на зміцнення національної стійкості, містить дослідження не лише економічних аспектів, а й політичних, соціальних і правових чинників, які разом визначають здатність держави адаптуватися до змін і ефективно протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Наприклад, В. Загурська-Антонюк зазначає, що державне управління національною безпекою є складною системою взаємозв’язаних причинно-наслідкових зв’язків, що базуються на потребі забезпечення захищеності нації в умовах глобалізованого світу, який постійно створює нові виклики, загрози та небезпеки. За її позицією, система управління національною безпекою має бути більш складною та багатогранною, ніж система забезпечення безпеки, оскільки вона враховує не лише інтереси та цінності нації, а й зовнішні фактори.

Вона підкреслює важливість створення ефективної системи державного управління національною безпекою на основі договірно-правового регулювання. Це є основним напрямом розвитку державності та безпеки цивілізованих країн. Водночас вчена акцентує на тому, що запровадження належних механізмів управління в цій сфері є стратегічним пріоритетом для сучасних держав, адже вони повинні не лише підтримувати свою безпеку, а й реалізовувати ефективну внутрішню та зовнішню політику в умовах глобалізації [56].

Праця К. Ровинської та М. Попової [193, с. 72], присвячена державному управлінню безпекою як складовій національної безпеки України, є цінною

завдяки кільком важливим аспектам. По-перше, автори пропонують концептуальне визначення державно-управлінської безпеки як підсистеми національної безпеки, що забезпечує стійкість і безпеку державного управління. Це є важливим для комплексного розуміння національної безпеки, оскільки акцентує увагу на ролі управлінських рішень, що ухвалюються на засадах верховенства права та законності.

По-друге, науковці досліджують механізми забезпечення цієї безпеки, підкреслюючи важливість підзвітності та прозорості управлінських процесів для захисту національних інтересів від різноманітних загроз. Це питання є актуальним для сучасної України, враховуючи зовнішні та внутрішні виклики, зокрема воєнну агресію та соціально-політичні зміни.

По-третє, праця є цінною тим, що розвиває теоретичну основу для подальших досліджень у сфері державного управління в контексті національної безпеки, пропонуючи напрями для вдосконалення національних стратегій у цій сфері. Автори також акцентують на важливості інтеграції правових, політичних та управлінських механізмів для ефективного забезпечення національної безпеки в умовах глобальних змін [193, с. 72].

Отже, ця праця є важливим внеском у теорію та практику державного управління безпекою в Україні, надаючи теоретичні та практичні основи для подальших досліджень і розроблення політик у цій сфері.

Особливо варто відзначити позицію О. Яцино, який підкреслює необхідність розроблення нових аналітичних моделей для розуміння концепцій національної та міжнародної безпеки, які виходять за межі державоцентричної парадигми та містять активну участь недержавних структур, громадських організацій і міжнародних партнерів у процесах забезпечення безпеки.

О. Яцино також зазначає, що модернізація державного управління, економічної політики та інформаційної сфери є основними елементами, які дозволять підвищити ефективність реагування на сучасні загрози. Також важливою є позиція вченого щодо того, шо інтеграція України в міжнародні

безпекові структури, зокрема ЄС та Північноатлантичний Союз, є важливим стратегічним напрямом для забезпечення стабільності в умовах глобалізації та зростання асиметричних загроз [249, с. 98].

Щодо наукової розробки поняття «національна стійкість» у державному управлінні, то З. Коваль [79] підкреслює, що в умовах інформаційної епохи та посилення гібридних війн виникає потреба у нових підходах до безпеки, зокрема в комплексному формуванні національної стійкості. Окрему увагу він приділяє інформаційно-психологічній стійкості, до якої входить здатність держави, соціуму та індивідуумів протистояти маніпуляціям через інформаційні технології. Це потребує розроблення нових механізмів для забезпечення національної стійкості, зокрема у вигляді асиметричних стратегій і програм.

Хоча питання національної стійкості активно обговорюється в міжнародному контексті, є проблема відсутності чітких визначень і методик для її оцінювання. Це свідчить про необхідність подальших наукових досліджень і впровадження нових підходів до побудови стійкої системи безпеки [79].

Натомість О. Кравцов, порівнюючи з думкою З. Коваля, який зосереджується на інформаційно-психологічній стійкості як частині національної стійкості в умовах гібридних загроз, більше акцентує увагу на цифрових аспектах цієї стійкості. Якщо З. Коваль підкреслює важливість психологічної стійкості до маніпуляцій через інформаційні технології, то О. Кравцов наголошує на необхідності інноваційного підходу до управління та розвитку цифрових навичок. Обидва автори визнають важливість комплексних зусиль для забезпечення стійкості, однак З. Коваль більше фокусується на інформаційно-психологічних аспектах, водночас О. Кравцов акцентує увагу на практичних механізмах цифрової трансформації та державного управління [92, с. 11].

Отже, дослідження у сфері державного управління національною безпекою та стійкістю мають фундаментальне значення, оскільки вони формують теоретико-методологічне підґрунтя для розроблення та впровадження

ефективних управлінських механізмів. Як зазначає В. Загурська-Антонюк, державне управління національною безпекою являє собою складну систему взаємозв'язаних причинно-наслідкових зв'язків, що має враховувати не лише внутрішні інтереси та цінності нації, а й зовнішні фактори в умовах глобалізованого світу.

Важливим аспектом сучасних досліджень є інтеграція концепцій національної безпеки та стійкості в управлінські практики. К. Ровинська та М. Попова розвивають концепцію державно-управлінської безпеки як підсистеми національної безпеки, підкреслюючи важливість підзвітності та прозорості управлінських процесів. Це особливо актуально в контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна.

О. Яцино робить важливий внесок, наголошуючи на необхідності виходу за межі державоцентричної парадигми та входження недержавних структур у процеси забезпечення безпеки. Це відображає сучасне розуміння комплексного характеру безпекових викликів і необхідності багаторівневого підходу до їх вирішення.

Водночас аналіз наукових праць виявляє певні прогалини в дослідженнях. По-перше, як зазначає З. Коваль, існує проблема відсутності чітких визначень і методик оцінювання національної стійкості. По-друге, недостатньо розроблені механізми інтеграції різних аспектів стійкості – від інформаційно-психологічної (на чому наголошує З. Коваль) до цифрової (що підкреслює О. Кравцов).

Для подолання цих прогалин необхідно розвивати дослідження в кількох напрямах. Передусім важливим є також створення теоретичних моделей, які б пояснювали взаємозв'язок між різними складовими національної стійкості та механізмами державного управління.

Необхідно також поглибити дослідження механізмів координації між різними суб'єктами забезпечення національної безпеки та стійкості, враховуючи державні органи, громадянське суспільство та міжнародних партнерів.

Особливої уваги потребує розроблення адаптивних управлінських механізмів, здатних ефективно реагувати на динамічні зміни безпекового середовища.

Отже, дослідження у сфері державного управління національною безпекою та стійкістю мають критичне значення для розвитку ефективних механізмів протидії сучасним загрозам. Подальший розвиток цих досліджень повинен зосередитися на подоланні виявлених прогалин і формуванні комплексного підходу до забезпечення національної стійкості в умовах сучасних викликів.

У світлі зазначених аспектів дослідження в сфері державного управління національною безпекою та стійкістю стає очевидним, що для розроблення ефективних механізмів протидії сучасним загрозам важливо не лише зосереджуватися на управлінських стратегіях, а й розглядати більш широкі політичні контексти. Це відкриває нові горизонти для досліджень у сфері політичних наук, де інтеграція концепцій національної безпеки, стійкості та політичної стабільності є основною для формулювання науково обґрунтованих рекомендацій.

Наприклад, дослідження змін, подані О. Клочком та І. Семенець-Орловою, [75, с. 67], виявляють високий рівень державницької та політичної актуальності. Їхні науково-теоретичні розроблення та практичні рекомендації є важливими для сучасного стану зовнішньої політики та дипломатичної служби України. Модернізація цих сфер має потенціал значно зміцнити позиції держави на міжнародній арені та сприяти формуванню ефективної системи колективної безпеки.

Адаптована до національних інтересів зовнішньополітична стратегія, як одна з головних складових у побудові громадянського суспільства, сприятиме створенню належної системи державної безпеки та оборони. Це є особливо важливим в умовах гібридної війни, яка ставить під сумнів традиційні теоретичні підходи до національної та міжнародної безпеки.

У контексті наукових розробок у політичних науках ці дослідження мають стратегічне значення для розроблення нових моделей безпеки, які відповідають сучасним викликам, зокрема асиметричним загрозам і конфліктогенним чинникам. Пріоритетним завданням є комплексна реалізація Стратегії національної безпеки України, яка містить радикальний перегляд функціонально-організаційних підходів до вирішення актуальних безпекових проблем. Це підкреслює важливість міждисциплінарних досліджень, які мають забезпечити гнучкість та ефективність української політики в умовах глобальних змін [75, с. 67].

Дослідження, проведене А. Воронковою та К. Храпачем, фокусується на процесі балансування принципів управління національною безпекою та стійкістю, який є динамічним і вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації до змін у різних сферах. Вони підкреслюють важливість розроблення нових стратегій і підходів для забезпечення безпеки, що відповідають викликам в економічній, політичній, соціальній і технологічній сферах.

Основним аспектом їхніх досліджень є необхідність інтеграції міжнародних зусиль, інновацій у технологіях безпеки та вдосконалення стратегій управління ризиками. Для політичних наук це відкриває нові горизонти в розумінні того, як адаптувати політичні стратегії до сучасних викликів, підвищуючи ефективність управлінських практик у сфері національної безпеки. Це може стати важливим внеском у розвиток нових теоретичних моделей і підходів, що інтегрують сучасні технології та міжнародний контекст у систему національної безпеки [23, с. 20].

Наукові праці О. Власюка та його колег, що охоплюють широкий спектр питань національної безпеки України, відіграють важливу роль у розвитку політичних наук, оскільки вони пропонують як теоретичні концепції, так і практичні рішення для вирішення основних викликів національної безпеки. Наукові інтереси авторів зосереджені на розробленні концептуальних основ і методологічних підходів до формування ефективної системи національної

безпеки, що містить механізми для вирішення конкретних завдань і створення нормативно-правових актів.

Ці дослідження охоплюють такі важливі сфери, як внутрішня політика (формування політичної нації та консолідація соціуму), зовнішня політика (виклики глобалізації, стратегічні партнери та міжнародні структури безпеки), економіка (антикризове управління, інвестиційна та енергетична безпека) та гуманітарна й соціальна безпека (безпека людського розвитку). Особливе значення має розгляд воєнної, інформаційної та регіональної безпеки, а також забезпечення національної безпеки в умовах російської агресії [21, с. 10].

Дослідження національної стійкості, зокрема в контексті України зосереджуються на здатності держави протистояти загрозам, адаптуватися до змін і швидко відновлюватися для збереження суверенітету, територіальної цілісності та реалізації європейського вибору. Основний акцент роблять на тому, що стійкість є не лише теоретичним поняттям, а й необхідною умовою для ефективного протистояння російській агресії, що визначає екзистенційну війну для України. Протидіяти агресії можна лише через консолідацію політичної нації, спільну модель захисту держави та зміцнення соціальних інститутів, серед яких важливу роль відіграє громадянське суспільство і волонтерський рух.

Особливо важливим є визнання того, що стійкість забезпечується через ефективну взаємодію державних і недержавних інституцій. Таке управління охоплює всі рівні – стратегічний, тактичний, оперативний і територіальний. Національна стійкість України в умовах війни також містить зовнішні чинники, зокрема, підтримку з боку ЄС, що дає Україні можливість закріпити свою позицію в європейському безпековому середовищі. Це співробітництво не лише зміцнює Україну, а й підвищує стійкість ЄС, оскільки вони взаємно підтримують один одного в боротьбі з загрозами [26, с. 21].

У цьому контексті важливими є роботи Т. Герасимчук, які вносять свіжі концептуальні підходи до розуміння національної стійкості. Її дослідження виділяються тим, що поєднують глибокий аналіз політичних, економічних і

соціальних аспектів стійкості з практичними рекомендаціями щодо покращання внутрішньої і зовнішньої політики країни. Її праці показують, як стійкість стає не лише питанням оборони, а й основою для стабільного розвитку держави у всіх сферах. Відмінною рисою досліджень Т. Герасимчук є інтеграція політичної теорії з практичними аспектами відновлення держави та взаємодії з міжнародними партнерами.

Отже, ці дослідження важливі тим, що дають наукове обґрунтування стійкості як комплексного явища, яке охоплює всі сфери життя держави та суспільства, і що саме від стійкості залежить майбутнє України в умовах сучасних викликів [26, с. 21].

Хотіли б відзначити концептуальне значення для розвитку наукових доробків у сфері національної стійкості в контексті політичних наук праці «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь» [122, с. 11–12], яка пропонує унікальний погляд на цей аспект, підкреслюючи важливість стратегічного підходу до розвитку національної стійкості в умовах глобалізації, постійних зовнішніх загроз і внутрішніх викликів. Основною метою цього дослідження є не лише фіксація актуальних проблем, а й розроблення практичних рекомендацій, які мають забезпечити стабільність і ефективність державних інститутів. Концептуальна основа цієї праці полягає в тому, щоб не лише аналізувати існуючі підходи до стійкості, а й пропонувати нові стратегії реагування на ті загрози, які виникають у сучасному політичному середовищі.

Особливу увагу потрібно приділити так званим гібридним загрозам, які вже давно стали частиною сучасної геополітичної реальності. Вони містять поєднання традиційних і нетрадиційних форм агресії, таких як інформаційні війни, кібератаки, економічний тиск і підрив соціальної стабільності. У цьому контексті розроблення наукових підходів до стратегій запобігання та відповіді на такі загрози стає не лише актуальною, а й критично важливою для забезпечення національної безпеки.

Українська реальність в умовах воєнного стану та зовнішньої агресії потребує особливого акценту на інтеграцію різних секторів: політичного, економічного, соціального та культурного. Взаємодія цих елементів у контексті національної стійкості дозволяє створити ефективну модель, яка не лише відреагує на поточні виклики, а й має потенціал для запобігання новим загрозам. Врахування досвіду інших країн, які успішно впроваджують стратегії протидії гібридним загрозам, допоможе Україні вибудувати національну стратегію, що враховує специфіку національних інтересів і викликів.

Розвиток наукових доробків у цій галузі не лише має на меті поглиблене розуміння природи національної стійкості, а й сприяє створенню нових підходів до вивчення політичних систем, здатних адаптуватися до змінних умов міжнародної політики. Також це допоможе формулювати більш дієві стратегії, що відповідатимуть сучасним вимогам національної безпеки та розвитку, забезпечуючи стабільність і гармонійне функціонування всіх секторів держави [122, с. 11–13].

Також хотіли б відзначити фундаментальне значення праці О. Рєзнікової «Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища» [360, с. 3–6]. Ця робота є важливим внеском для розуміння концепту національної стійкості та її застосування в контексті національної безпеки України. Авторка пропонує комплексний підхід до аналізу та розроблення стратегій, які дозволяють країні ефективно протистояти новітнім викликам безпеки, таким як гібридні загрози та зміна міжнародних політичних реалій. Робота акцентує увагу на необхідності інтеграції різних аспектів стійкості – політичного, економічного, соціального та технологічного, що дозволяє створювати стабільні умови для розвитку держави в умовах невизначеності та ризиків.

Особливу увагу авторка приділяє важливості міждисциплінарного підходу до національної стійкості. Вона акцентує на необхідності використання стратегій, що базуються на глибокому аналізі соціальних та економічних процесів, а також вивченні міжнародного досвіду адаптації до викликів сучасної

безпеки. За словами О. Рєзнікової, успіх стійкості держави залежить не лише від військової сили, а й від здатності суспільства до синергетичної взаємодії між державними органами, бізнесом і громадянським сектором. Це дозволяє досягти інтегрованого підходу до забезпечення стабільності країни на всіх рівнях, що є важливим фактором у протидії потенційним загрозам [185, с. 3–6].

Аналіз наукових розробок у сфері політичних наук демонструє суттєву еволюцію підходів до розуміння національної безпеки та стійкості. У політичній науці сформувалася чітка тенденція до комплексного розгляду безпекових питань, що охоплює не лише традиційні аспекти державної безпеки, а й нові виміри стійкості держави в умовах сучасних викликів.

Важливою тенденцією в політологічних дослідженнях є переосмислення ролі держави для забезпечення національної безпеки та стійкості. Науковці наголошують на необхідності виходу за межі державоцентричної парадигми та залучення до системи забезпечення безпеки недержавних акторів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Це відображає розуміння того, що сучасні загрози мають комплексний характер і потребують багаторівневої відповіді.

Значну увагу політологи приділяють дослідженню взаємозв’язку між внутрішньою стійкістю держави та її здатністю протистояти зовнішнім загрозам. Водночас наголошується на важливості європейської інтеграції України як стратегічного напряму зміцнення національної безпеки. Дослідники підкреслюють, що стійкість держави залежить не лише від військової сили, а й від здатності суспільства до консолідації та ефективної взаємодії між різними секторами.

Отже, розвиток політологічних досліджень у сфері національної безпеки та стійкості характеризується тенденцією до поглиблення міждисциплінарності та комплексності аналізу. Це дозволяє не лише краще розуміти природу сучасних загроз, а й розробляти більш ефективні стратегії забезпечення національної безпеки України в умовах глобальних викликів.

Міждисциплінарність досліджень у сфері національної безпеки та стійкості набуває особливого значення з огляду на комплексний характер сучасних викликів. Поєднання політологічних, економічних, управлінських і правових підходів дозволяє створити цілісне розуміння процесів забезпечення національної стійкості та розробити ефективні механізми протидії загрозам.

Підсумовуючи, хотіли б констатувати, що дослідження науково-теоретичної бази національної стійкості в системі національної безпеки України, здійснене на основі праць українських вчених періоду 2014–2024 років, демонструє еволюцію наукової думки від традиційного розуміння національної безпеки до комплексного осмислення національної стійкості як інтегративної характеристики здатності держави та суспільства протистояти сучасним загрозам.

1.3. Методологічний інструментарій дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки

Дослідження національної стійкості як головного елемента системи національної безпеки потребує застосування комплексного методологічного підходу, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу. У цьому контексті особливого значення набуває концепція національної стійкості, яка передбачає здатність держави та суспільства ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, адаптуватися до змін безпекового середовища та швидко відновлюватися після кризових ситуацій. Комплексний характер сучасних викликів національній безпеці вимагає розроблення відповідного методологічного інструментарію для всебічного дослідження феномену національної стійкості та механізмів її забезпечення.

Методологічна база дослідження національної стійкості повинна враховувати багатовимірність цього явища, що охоплює політичні, економічні, соціальні, інформаційні та інші аспекти функціонування держави і суспільства.

У цьому підрозділі подано систематизований методологічний інструментарій дослідження національної стійкості, який містить загальнонаукові та спеціальні методи, принципи та підходи до аналізу цього феномену в контексті системи національної безпеки. Особлива увага приділяється обґрунтуванню вибору конкретних методів дослідження, їх взаємодоповнюваності та можливостей практичного застосування для оцінювання рівня національної стійкості.

Запропонований методологічний інструментарій спрямований на забезпечення комплексного характеру дослідження, що дозволяє всебічно проаналізувати сутність національної стійкості, механізми її формування та зміцнення, а також визначити її роль у системі національної безпеки України. Такий підхід створює надійну основу для розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення національної стійкості.

Насамперед варто проаналізувати сутність поняття «методологія». Термін походить від грецьких слів *methodos* (спосіб, метод) і *logos* (наука, знання) та означає вчення про правила мислення в процесі формування наукових теорій [111].

Д. Срікумар трактує методологію дослідження як сукупність прийомів і процедур для ідентифікації та аналізу інформації, що охоплює дослідницький дизайн, методи збирання та аналізу даних [398]. І. Букріка визначає її як систематичний метод вирішення дослідницької проблеми – схему дослідження [276]. Н. Бурау, В. Антонюк та Д. Півторак розглядають методологію як сукупність принципів, підходів, методів і засобів організації наукового аналізу [110, с. 9–10]. О. Галян підкреслює, що основне завдання методології –

дослідження інструментів наукового аналізу для отримання нових знань [24, с. 4–5].

Методологія наукового дослідження виконує низку важливих функцій, що сприяють розвитку наукової теорії та практики. Н. Бурау, В. Антонюк та Д. Півторак визначають основні функції методології [110, с. 9–10], проте наш підхід виділяє додатково концептуалізаційну та аналітичну функції як самостійні категорії.

Таблиця 1.2 – Функції методології наукового дослідження

Функція	Опис
Гносеологічна	Забезпечує встановлення способів отримання наукових знань, які відображають процеси та явища об'єктивної реальності
Евристична	Визначає шляхи досягнення науково-дослідницької мети, сприяючи розширенню знань
Систематизувальна	Забезпечує впорядковане отримання та узагальнення інформації про досліджуваний процес чи явище
Інформаційно-акумулятивна	Сприяє введенню нової інформації до наукового фонду та її подальшому використанню
Концептуалізаційна	Забезпечує уточнення, збагачення та систематизацію термінів і понять у науці
Аналітична	Дозволяє створити систему наукової інформації, засновану на об'єктивних фактах, і застосувати логіко-аналітичний інструментарій наукового пізнання

Існують три основні рівні методології: фундаментальна (філософська) – система загальних діалектичних підходів; загальнонаукова – універсальний набір методів із пріоритетом системного підходу; галузева (спеціальна) – сукупність специфічних методів окремих наукових сфер [234, с. 44].

Методологія наукового дослідження має теоретичну та нормативну складові, що забезпечують формулювання закономірностей дисципліни та аналіз принципів підходів до об'єктів дослідження [24]. У дослідженні національної

стійкості теоретичний аспект застосовувався для формулювання основних закономірностей функціонування системи національної стійкості як складової національної безпеки, а нормативний – для аналізу принципів забезпечення стійкості на різних рівнях.

Науковий метод як сукупність правил і принципів використовувався для упорядкування процесу дослідження національної стійкості та забезпечення системності наукового пошуку [195]. Дослідження розпочиналося зі спостереження та збирання даних про поточні стратегії забезпечення національної стійкості, що призвело до формулювання основних питань щодо ефективності існуючих механізмів та оцінювання ризиків національній безпеці.

На основі зібраних спостережень була сформульована гіпотеза про необхідність комплексного підходу до забезпечення національної стійкості через інтеграцію різних механізмів. Для перевірки гіпотези здійснювалося збирання даних через аналіз моделей забезпечення стійкості у міжнародних організаціях, вивчення нормативно-правових актів та аналіз практик їх реалізації. Зібрані дані організовувалися у вигляді типологій і класифікацій, що дозволило виявити закономірності функціонування різних моделей національної стійкості [410].

Правильно підібрана методологія дозволила досягти цілей дослідження через поєднання наукового методу з конкретними практиками його реалізації, залучаючи спеціальні методи політичної науки та інституційного аналізу [392].

Отже, методологія наукового дослідження національної стійкості являє собою складну систему принципів, підходів та інструментів, спрямованих на всебічне вивчення цього феномену в контексті національної безпеки та стійкості.

Розглянувши теоретико-методологічні засади дослідження, доцільно перейти до аналізу загальнонаукових методів, які становлять основу дослідження національної стійкості. Метод аналізу використовувався для розкладання складного феномену національної стійкості на окремі компоненти та механізми забезпечення, що дозволило детально вивчити кожен елемент

системи. Синтез застосовувався для об’єднання одержаних знань у цілісну концепцію національної стійкості як складової національної безпеки.

Індукція була використана для формування загальних висновків про моделі національної стійкості на основі аналізу конкретних практик ЄС та НАТО. Дедукція дозволила перевірити теоретичні положення про національну стійкість через призму конкретних механізмів її забезпечення. Метод аналогії застосовувався для порівняння різних підходів до забезпечення стійкості в міжнародних організаціях та адаптації кращих практик для України.

Системний аналіз використовувався для дослідження національної стійкості як комплексної системи взаємозв’язаних елементів, що функціонують у межах національної безпеки. Цей метод дозволив виявити структурні зв’язки між різними рівнями забезпечення стійкості – державним, регіональним і локальним. М. Білуха наголошує на тому, що ці методи застосовуються в основному в теоретичних та емпіричних дослідженнях [28, с. 98]. У дисертаційному дослідженні були використані різні методи, які відповідають завданням і цілям роботи (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Загальнонаукові методи дослідження та їх застосування в контексті національної стійкості

Метод	**Суть методу**	**Як використано у дисертації**
Аналіз	Дослідження предмета шляхом поділу його на складові частини для детального вивчення	Використано для вивчення складових компонентів національної стійкості та її індикаторів
Синтез	Вивчення об’єкта в його цілісності, з урахуванням взаємозв’язку частин	Застосовано під час об’єднання різних моделей національної стійкості для створення єдиної теоретичної концепції

Продовження таблиці 1.3

Метод	Суть методу	Як використано у дисертації
Індукція	Загальний висновок отримується на основі вивчення окремих елементів множини	Використано для формулювання загальних висновків щодо характеристик національної стійкості на основі досліджених індикаторів
Дедукція	Логічний висновок від загального до конкретного	Застосовано для дослідження національної безпеки на загальному рівні з подальшим вивченням конкретних аспектів стійкості
Аналогія	Пізнання предметів через подібність з іншими явищами	Використано для порівняння моделей національної стійкості України з міжнародними підходами ЄС і НАТО
Моделювання	Заміна реального об’єкта на його модель, що містить основні характеристики	Запропоновано моделі національної стійкості, що відображають основні елементи системи забезпечення безпеки
Абстрагування	Відволікання від конкретних аспектів для узагальнення та виведення загальних законів і понять	Використано для розроблення загальних теоретичних підходів до концептуалізації національної стійкості в контексті безпеки
Конкретизація	Вивчення предметів у їх різноманітності та деталях	Застосовано для вивчення конкретних індикаторів і факторів, що визначають рівень національної стійкості України
Системний аналіз	Вивчення об’єкта як сукупності взаємозв’язаних елементів, що формують систему	Використано для аналізу взаємодії складових національної безпеки та національної стійкості у різних контекстах

У політичній науці методологія пройшла кілька етапів розвитку, що вплинуло на дослідження національної стійкості. Інституціональний підхід був застосований для аналізу політичних інститутів, відповідальних за забезпечення національної стійкості. Біхевіоралістичні методи використовувалися для

вивчення поведінки суб'єктів у системі забезпечення стійкості. Постбіхевіоралістичний період забезпечив багатство підходів для комплексного дослідження феномену [112, с. 11].

Спеціально-наукові методи в політичних науках були виокремлені на основі позиції І. Доцяка [48, с. 19], які підкреслюють важливість використання інтердисциплінарного підходу для дослідження політичних процесів. Він зазначає, що ці методи є необхідними для глибокого аналізу політичних явищ і для формування нових теоретичних концептів, що дозволяють комплексно досліджувати політичні інститути, структури та процеси. До спеціально наукових методів належать системний аналіз, порівняльний аналіз, а також різноманітні методи прогнозування, що базуються на застосуванні кількісних та якісних підходів. Ці методи дозволяють розглядати політичні феномени в контексті їх взаємозв'язків та взаємодії з іншими сферами суспільного життя, що є важливим для наукового дослідження політики [48, с. 19].

Традиційний аналіз документів дозволяє здійснити глибоке вивчення нормативно-правової бази забезпечення національної стійкості, концептуальних документів ЄС і НАТО, а також національних стратегій безпеки різних держав. Особлива цінність цього методу полягає в можливості виявлення прихованих сенсів, контекстуальних зв'язків та історичної еволюції концептів, що є критично важливим для розуміння трансформації підходів до забезпечення національної стійкості.

Контент-аналіз як кількісно-якісний метод дослідження дозволяє систематично та об'єктивно вивчити масив документів, що стосуються національної стійкості. Під час дослідження першого розділу цей метод особливо ефективний для аналізу наукових публікацій щодо концепту стійкості, його моделей та індикаторів. У контексті другого розділу контент-аналіз допомагає виявити основні характеристики та особливості підходів ЄС і НАТО до формування національної стійкості, а також порівняти моделі її забезпечення в різних країнах.

Змістовий (якісний) контент-аналіз є особливо цінним для глибинного дослідження механізмів забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки України. Цей метод дозволяє виявити не лише явні, а й латентні характеристики досліджуваних явищ, що особливо важливо під час аналізу державної політики щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та рівні територіальних громад. Сильною стороною методу є можливість врахування контексту та інтерпретації смислових нюансів документів.

Методика Q-сортування та попарного порівняння надає можливість структурувати та систематизувати різноманітні підходи до забезпечення національної стійкості. Під час дослідження міжнародного досвіду цей метод дозволяє виявити спільні та відмінні риси в моделях забезпечення національної стійкості різних держав, а також оцінити ефективність різних практик у кризові періоди. Особлива цінність методу полягає в можливості ранжування факторів та створення ієрархії пріоритетів.

Структурний контент-аналіз є незамінним інструментом під час дослідження інституційного забезпечення національної стійкості України. Цей метод дозволяє виявити взаємозв’язки між різними елементами системи забезпечення національної стійкості, оцінити ефективність існуючих механізмів координації та визначити слабкі місця в інституційній архітектурі. Сильною стороною методу є можливість створення цілісної картини досліджуваного явища з урахуванням усіх структурних компонентів.

Інвент-аналіз як метод дослідження політичних ситуацій і процесів особливо актуальний під час вивчення особливостей забезпечення національної стійкості України в сучасних реаліях. Цей метод дозволяє відстежувати динаміку змін у системі забезпечення національної стійкості, аналізувати реакцію інституційної системи на кризові ситуації та оцінювати ефективність ухвалених рішень. Головною перевагою методу є можливість виявлення причинно-наслідкових зв’язків між подіями та їх впливом на систему національної стійкості.

Під час дослідження нормативних засад національної стійкості в Україні особливо ефективним є поєднання традиційного аналізу документів із структурним контент-аналізом. Це дозволяє не лише виявити формальні характеристики нормативно-правової бази, а й оцінити її системність, узгодженість і відповідність сучасним викликам. Комбінування методів забезпечує більш глибоке розуміння як явних, так і прихованих аспектів досліджуваної проблематики.

Для аналізу перспективних напрямів удосконалення системи забезпечення національної стійкості України було використано комплекс методів, враховуючи інвент-аналіз для оцінювання поточної ситуації, Q-сортування для визначення пріоритетних напрямів розвитку та якісний контент-аналіз для розроблення конкретних рекомендацій. Така методологічна тріангуляція забезпечує всебічність дослідження та обґрунтованість висновків.

Отже, методологічний інструментарій дослідження національної стійкості являє собою комплексну систему взаємозв'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують всебічне вивчення досліджуваного феномену в контексті національної безпеки та дозволяють отримати обґрунтовані наукові результати.

Проаналізувавши конкретні методи цього дослідження, доцільно перейти до розгляду фундаментальних принципів наукового пізнання, що лежать в основі дослідження національної стійкості. Ці принципи визначають загальну логіку та спрямованість дослідницького процесу, забезпечуючи його відповідність критеріям науковості та об'єктивності. Розуміння та дотримання цих принципів є необхідною умовою для проведення якісного наукового дослідження та отримання достовірних результатів.

С. Дерев'янко [42, с. 18], досліджуючи методологічні аспекти наукового пізнання, виділяє основні принципи, які є основою для проведення політичних досліджень. Насамперед принцип об'єктивності вимагає, щоб аналіз політичних явищ здійснювався без упереджень і залежностей від зовнішніх факторів.

Принцип історизму наголошує на необхідності врахування історичного контексту під час дослідження політичних процесів, адже вони не можуть бути зрозумілі без врахування їх еволюції. Принцип системності передбачає, що політичні явища потрібно розглядати як частини складних систем, в яких кожен елемент взаємодіє з іншими. Принцип всебічності потребує детального й комплексного підходу до вивчення політики, враховуючи всі аспекти явищ і процесів. Принцип наступності акцентує на важливості збереження зв'язку між різними етапами розвитку політичних систем та ідей. Принцип антропологізму також пропонує зосереджувати увагу на людському вимірі політики, враховуючи соціальну та культурну специфіку. І, нарешті, принцип спростування хибних тверджень, фальсифікацій і спотворень передбачає відверте викриття та корекцію неправдивих або маніпулятивних тверджень, що може значно підвищити наукову достовірність політичних досліджень [42, с. 18].

У дисертаційному дослідженні принципи наукового пізнання реалізуються так. Принцип об'єктивності втілюється через комплексний аналіз різних підходів до забезпечення національної стійкості, враховуючи як успішні практики, так і проблемні аспекти. У першому розділі це проявляється в неупередженому аналізі різних моделей та індикаторів стійкості, а в другому – через збалансоване вивчення міжнародного досвіду. Принцип історизму реалізується через дослідження еволюції концепту національної стійкості та його застосування в сфері національної безпеки, особливо в контексті трансформації підходів ЄС і НАТО.

Принцип системності знаходить своє відображення в структурі роботи, де національна стійкість розглядається як інтегральний компонент системи національної безпеки. У третьому розділі це проявляється через аналіз взаємозв'язків між різними рівнями забезпечення національної стійкості – від загальнодержавного до регіонального. Принцип всебічності реалізується через вивчення нормативних, інституційних і практичних аспектів забезпечення національної стійкості, що особливо яскраво демонструється в четвертому розділі.

Принцип наступності проявляється в послідовному аналізі трансформації підходів до забезпечення національної стійкості, особливо в контексті викликів воєнного часу, пандемії COVID-19 та інших. Принцип антропологізму втілюється через аналіз впливу системи забезпечення національної стійкості на різні соціальні групи, особливо в контексті регіональної політики та розвитку територіальних громад. Принцип спростування хибних тверджень реалізується через критичний аналіз існуючих підходів і виявлення невідповідностей між декларативними положеннями та практичною реалізацією політики забезпечення національної стійкості.

Отже, фундаментальні принципи наукового пізнання формують методологічний каркас дослідження, забезпечуючи його цілісність і достовірність одержаних результатів.

Формування цілісного розуміння методології дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки потребує переходу від принципів до конкретних підходів наукового дослідження. Якщо принципи визначають загальні правила та вимоги до проведення наукового дослідження, то підходи забезпечують конкретні способи та інструменти реалізації цих принципів у дослідницькій практиці. Це дозволяє перейти від теоретичного осмислення методологічних засад до їх практичного застосування у вивченні механізмів забезпечення національної стійкості України. Методологічний підхід визначає загальний напрям дослідження, який формується на основі конкретної концептуальної ідеї, через яку здійснюється аналіз та інтерпретація досліджуваних явищ і процесів [7].

Н. Клименко [73] виділяє кілька підходів, які можуть бути використані в дослідженні. Системний підхід передбачає застосування загальнонаукових методологічних принципів, що містять розгляд об’єктів як системи. Це дозволяє виявити залежність елементів від їхнього місця і функцій у системі, дослідити взаємодію системи і середовища, а також вивчити ієрархічність і динамічність системи. Діалектичний підхід дозволяє отримати об’єктивне й цілісне уявлення

про державне регулювання, обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки та виявити внутрішні суперечності. Структурно-функціональний підхід дає змогу виділити структурні елементи державного регулювання та визначити їх функції, а також дослідити взаємозв'язки між ними. Цей підхід дозволяє описати систему як сукупність взаємозв'язаних функцій, виконання яких необхідне для досягнення мети, і виявити можливості оптимізації організаційно-функціональної структури системи регулювання [73].

У дослідженні національної стійкості як складової системи національної безпеки системний підхід реалізується через комплексний аналіз взаємозв'язків між різними елементами системи забезпечення національної стійкості. Це дозволяє розглянути національну стійкість як цілісну систему, де кожен елемент виконує специфічні функції та впливає на загальну ефективність системи. Особливо чітко це простежується під час аналізу моделей та індикаторів стійкості в першому розділі, де досліджується взаємозалежність різних компонентів національної стійкості та їх вплив на загальну спроможність системи протистояти загрозам.

Діалектичний підхід знаходить своє відображення в дослідженні еволюції концепту національної стійкості та його застосування у сфері національної безпеки. У другому розділі це проявляється через аналіз трансформації підходів ЄС і НАТО до формування національної стійкості, а також через вивчення міжнародних практик забезпечення стійкості в кризові періоди. Цей підхід дозволяє виявити суперечності між різними моделями забезпечення національної стійкості та визначити шляхи їх подолання.

Структурно-функціональний підхід у дослідженні реалізується через аналіз інституційної архітектури системи забезпечення національної стійкості України. У третьому розділі це проявляється в дослідженні механізмів забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки та характеристиці державної політики на різних рівнях управління. Особливу увагу

приділено взаємодії між різними суб'єктами забезпечення національної стійкості та розподілу функцій між ними.

Інтеграція цих підходів створює міцний методологічний фундамент для всебічного дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки. Системний і структурно-функціональний підходи забезпечують розуміння сучасного стану системи, тоді як діалектичний і системно-генетичний підходи дозволяють простежити її еволюцію та визначити перспективи розвитку. Таке комплексне застосування методологічних підходів дозволяє отримати цілісне уявлення про досліджуваний феномен та розробити обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення системи забезпечення національної стійкості України.

Методологічний інструментарій дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки являє собою багаторівневу систему взаємозв'язаних принципів, підходів і методів наукового пізнання. Інтеграція загальнонаукових методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція), спеціально-наукових методів (системний аналіз, порівняльний аналіз) і специфічних методів дослідження (контент-аналіз, Q-сортування, інвент-аналіз) у поєднанні з фундаментальними принципами наукового пізнання (об'єктивність, історизм, системність) і методологічними підходами (системний, діалектичний, структурно-функціональний) створює цілісну методологічну базу, що забезпечує комплексне вивчення феномену національної стійкості у всій його багатовимірності та динамічності.

Висновки до розділу 1

Науково-теоретична база дослідження національної стійкості в системі національної безпеки України, сформована українськими вченими, демонструє унікальний синтез теоретичних напрацювань і практичного досвіду протидії

реальним загрозам. Умисний вибір для дослідження праць саме українських вчених зумовлений тим, що Україна з 2014 року перебуває в епіцентрі протистояння гібридній агресії, що створює безпрецедентні можливості для наукового осмислення механізмів забезпечення національної стійкості в умовах реальних, а не гіпотетичних загроз.

Комплексність науково-теоретичної бази проявляється в багатовимірному охопленні проблематики національної стійкості – від правових механізмів її забезпечення до економічних, управлінських і політичних аспектів. Українські дослідники не просто адаптують міжнародні підходи, а формують власні теоретичні концепції, що враховують специфіку національного контексту та унікальний досвід протидії гібридним загрозам.

Міждисциплінарність досліджень відображається в синергетичному поєднанні методологічних підходів різних наук. Правові дослідження формують нормативну базу забезпечення стійкості, економічні – розкривають механізми підтримки економічної стабільності, управлінські – зосереджуються на інституційних механізмах, а політологічні – забезпечують розуміння стратегічного контексту. Така міждисциплінарність дозволяє сформувати цілісне розуміння феномену національної стійкості.

Аналіз правових досліджень виявив значну еволюцію наукової думки від фрагментарного вивчення окремих аспектів безпеки до формування комплексного розуміння правових механізмів забезпечення національної стійкості. Особливо значущим став період після 2021 року, коли було ухвалено рішення Ради Національної безпеки і оборони про запровадження національної системи стійкості, що стимулювало розвиток відповідних правових досліджень.

Економічні дослідження демонструють глибоке розуміння взаємозв’язку між економічною безпекою та національною стійкістю. Українські вчені розробили методологію оцінювання економічної стійкості та запропонували механізми її забезпечення в умовах воєнного стану, що має особливе практичне значення для сучасної України.

У сфері державного управління спостерігається перехід від державоцентричної до мережевої моделі забезпечення національної стійкості. Дослідники акцентують увагу на необхідності координації між різними суб'єктами забезпечення стійкості та інтеграції міжнародного досвіду в національні управлінські практики.

Політологічні дослідження сформували комплексне розуміння національної стійкості як політичного феномену, розкриваючи взаємозв'язок між внутрішньою та зовнішньою стійкістю держави. Особлива увага приділяється розробленню стратегій протидії гібридним загрозам і зміцненню інституційної спроможності держави.

Міждисциплінарний характер досліджень забезпечив формування цілісного розуміння національної стійкості через синтез правових, економічних, управлінських і політологічних підходів. Це дозволило розробити комплексні механізми забезпечення стійкості, що враховують різні аспекти функціонування держави та суспільства.

Важливим здобутком українських вчених стала розробка методологічного інструментарію оцінювання національної стійкості, що містить систему індикаторів, критеріїв і методик моніторингу. Це створює основу для практичної імплементації теоретичних розробок у державну політику.

Методологія як наукова основа дослідження виконує комплекс взаємозв'язаних функцій – від гносеологічної до аналітичної, що забезпечує системність та обґрунтованість наукового пошуку. Запропонована класифікація функцій методології, доповнена концептуалізаційною та аналітичною функціями, створює міцний фундамент для теоретичного осмислення проблематики національної стійкості.

Структурна організація методології на філософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях дозволяє забезпечити всебічність і глибину дослідження національної стійкості. Кожен рівень методології привносить

власний набір інструментів і принципів, що в сукупності формують цілісну систему наукового пізнання.

Теоретичний і нормативний аспекти методології створюють необхідний баланс між фундаментальним осмисленням проблематики і практичним застосуванням дослідницьких інструментів. Це особливо важливо під час дослідження національної стійкості, де теоретичні концепції мають безпосередній вплив на формування практичних механізмів забезпечення національної безпеки.

Динамічний характер наукового дослідження, що містить етапи від формулювання гіпотези до аналізу одержаних результатів, вимагає гнучкого застосування методологічного інструментарію. У контексті дослідження національної стійкості це дозволяє враховувати мінливість безпекового середовища та адаптувати дослідницькі підходи до нових викликів.

Чітке розмежування між науковим методом, методологією та практичними дослідницькими процедурами забезпечує структурованість і послідовність наукового пошуку. Це створює надійну основу для розроблення ефективних стратегій зміцнення національної стійкості на основі науково обґрунтованих підходів.

Застосування загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, моделювання, абстрагування та конкретизації) створює фундаментальну основу дослідження, забезпечуючи його системність і логічну послідовність. Особливо важливим є те, що ці методи дозволяють розглядати національну стійкість як складний багатовимірний феномен, виявляючи взаємозв’язки між його різними компонентами та рівнями. Комбінування цих методів дає можливість не лише описати існуючий стан системи забезпечення національної стійкості, а й виявити тенденції її розвитку та потенційні напрями вдосконалення.

Спеціально-наукові методи політичних досліджень, що розвивалися впродовж тривалого історичного періоду, забезпечують можливість глибокого

аналізу політичних аспектів національної стійкості. Особливу цінність подає еволюція методологічних підходів від традиційного інституціоналізму до сучасних комплексних методик, що дозволяють враховувати динамічний характер політичних процесів та їх вплив на систему національної безпеки. Інтеграція різних методологічних традицій створює потужний інструментарій для аналізу складних політичних феноменів.

Застосування специфічних методів аналізу документів і даних (традиційного аналізу, контент-аналізу, Q-сортування, структурного та інвент-аналізу) дозволяє отримати комплексне розуміння досліджуваної проблематики. Кожен із цих методів має свої унікальні переваги та можливості, а їх комбінування забезпечує методологічну тріангуляцію, що підвищує надійність і валідність одержаних результатів. Особливо важливим є те, що ці методи дозволяють працювати як з явними, так і з латентними характеристиками досліджуваних явищ.

Фундаментальні принципи наукового пізнання створюють міцну методологічну основу для дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки. Особливе значення відіграє комплексний характер цих принципів, що охоплюють як загальнонаукові вимоги об’єктивності та системності, так і специфічні для політичної науки принципи історизму та антропологізму. Така багатовимірність методологічних принципів дозволяє забезпечити всебічність і глибину наукового аналізу, уникаючи однобічності та спрощення під час дослідження складних політичних феноменів.

Практичне втілення принципів наукового пізнання в структурі дисертаційного дослідження демонструє їх органічний взаємозв’язок і взаємодоповнюваність. Принципи об’єктивності та системності забезпечують методологічний фундамент для аналізу моделей національної стійкості та міжнародного досвіду, тоді як принципи історизму та наступності дозволяють простежити еволюцію підходів до забезпечення національної стійкості в контексті сучасних викликів. Принципи всебічності та антропологізму також

створюють основу для розуміння багаторівневої природи національної стійкості від загальнодержавного рівня до рівня територіальних громад, враховуючи соціальний вимір досліджуваних процесів.

Особливого значення набуває принцип спростування хибних тверджень, який у поєднанні з іншими принципами забезпечує критичний підхід до аналізу існуючих практик забезпечення національної стійкості. Цей принцип дозволяє не лише виявляти розбіжності між декларативними положеннями та їх практичною реалізацією, а й формулювати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення системи забезпечення національної стійкості України. Така комплексна реалізація методологічних принципів створює надійну основу для отримання науково достовірних результатів і формулювання практично значущих висновків.

Методологічні підходи до дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки формують комплексний інструментарій наукового пізнання, де кожен підхід виконує специфічну роль у розкритті досліджуваного феномену. Системний підхід забезпечує розуміння взаємозалежності елементів системи національної стійкості, діалектичний підхід дозволяє простежити еволюцію концепту та виявити суперечності в його розвитку, а структурно-функціональний підхід створює основу для аналізу інституційної архітектури та механізмів забезпечення національної стійкості.

Інтеграція цих підходів у дослідженні дозволяє не лише теоретично осмислити феномен національної стійкості, а й розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення системи її забезпечення в Україні. Особлива цінність такого комплексного застосування методологічних підходів полягає в можливості розглянути національну стійкість одночасно як статичну систему взаємозв’язаних елементів та як динамічний процес, що розвивається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, що особливо важливо в контексті сучасних викликів національній безпеці.

РОЗДІЛ 2
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

2.1. Моделі забезпечення національної стійкості на рівні міжнародних організацій

У сучасному світі, що характеризується стрімким прискоренням темпів трансформацій та ескалацією комплексних загроз, проблема забезпечення національної стійкості набуває стратегічного значення. Глобальні виклики, такі як гібридні загрози, антропогенні та природні катаклізми, пандемічні кризи, кібернетичні атаки й макроекономічні шоки, висвітлюють нагальну потребу у впровадженні інтегрованого, адаптивного підходу до побудови системи державної безпеки та підвищення її стійкості [300].

Варто зауважити, що національна стійкість перестала бути абстрактним концептом і перетворилася на головний стратегічний імператив державної політики, що також потребує високого рівня міжсекторальної координації, багаторівневого підходу та активізації міжнародної співпраці в глобалізованому середовищі невизначеності.

Особливого значення набуває роль основних міжнародних інституцій у побудові та зміцненні архітектури національної стійкості. ЄС та НАТО, як фундаментальні гаранти стабільності в євроатлантичному безпековому комплексі, мають у своєму розпорядженні потужний інструментарій комплексного реагування на гібридні загрози та формування кооперативних моделей стійкості [289]. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває дослідження моделей забезпечення національної стійкості на прикладі Європейського Союзу та НАТО як міжнародних організацій, політика яких

становить пріоритетний інтерес для України щодо її стратегічних національних цілей.

Їхній досвід набуває особливої евристичної цінності в умовах протидії агресивним діям з боку РФ, що демонструє дієвість багаторівневого стратегічного підходу, інтеграції військових, політичних, економічних і соціальних інструментів. Такий холістичний підхід сприяє не лише нейтралізації екзогенних ризиків, а й оптимізації адаптивного потенціалу державної системи, забезпечуючи її здатність до гнучкої мобілізації ресурсів та оперативної координації у відповідь на поліструктурні загрози, що постають у глобалізованому середовищі геополітичної невизначеності.

Трансформація безпекового середовища, спричинена агресивними діями РФ, засвідчила, що традиційні підходи до забезпечення національної стійкості потребують суттєвого переосмислення та адаптації до нових геополітичних викликів. Варто наголосити, що стійкість держави в умовах гібридної війни залежить від її здатності не лише протистояти прямим військовим загрозам, а й ефективно протидіяти інформаційним атакам, кіберзагрозам, економічному тиску та спробам дестабілізації суспільства. Досвід ЄС і НАТО в розбудові таких багаторівневих систем захисту є безцінним для країн, що протистоять агресії, як гібридній, так і військовій [109].

Співпраця між ЄС і НАТО у сфері забезпечення стійкості набула нового виміру в контексті підтримки України. Поєднання цивільних можливостей та експертизи ЄС із військовим потенціалом і досвідом НАТО створює комплексну систему підтримки, що охоплює як безпосередню військову допомогу, так і довгострокові програми розбудови стійкості. Аналіз та адаптація підходів цих організацій стає критично важливим для формування ефективної системи національної стійкості в умовах протидії агресору та післявоєнного відновлення [136].

Серед міжнародних організацій, які відіграють головну роль у формуванні та розвитку концепції національної стійкості, особливе місце належить НАТО.

НАТО як провідний військово-політичний альянс пройшло значну еволюцію в розумінні та підходах до забезпечення національної стійкості, трансформуючи її з другорядного елемента військової готовності у фундаментальний принцип колективної безпеки.

У 1949 році, під час створення НАТО, коли існувала реальна загроза переростання холодної війни у відкритий збройний конфлікт, головним принципом організації став принцип колективної оборони. Він був розглянутий як основа для забезпечення стабільності та здатності Альянсу протистояти раптовим військовим ударам [88].

Сам принцип знайшов своє відображення у статті 3 НАТО, де зазначено, що «для ефективного досягнення цілей Договору сторони (держави-члени), діючи як індивідуально, так і спільно, зобов'язуються шляхом постійного вдосконалення власних можливостей і взаємної підтримки зміцнювати свою індивідуальну та колективну здатність до оборони». Водночас стаття 5 додатково розкриває положення статті 3, деталізуючи механізм колективної оборони, за яким збройний напад на одну або кілька держав-членів вважається нападом на весь Альянс [142].

Вважаємо за необхідне розглянути формування концепції національної стійкості НАТО в контексті тих геополітичних подій, які значно трансформували світову політичну карту. На наше переконання, аналізуючи ці основні моменти, можна краще зрозуміти, як Альянс адаптував свої стратегії для забезпечення стабільності та безпеки в умовах змінюваного глобального середовища та зростаючих викликів.

Рисунок 2.1 – Формування концепції національної стійкості НАТО щодо Бухарестського Саміту 2008 року

Варто наголосити, що формування сучасної концепції національної стійкості в межах НАТО відбувалося під впливом динамічних змін безпекового середовища та появи нових типів загроз. Початковий етап цього процесу можна простежити з 2008 року, коли на Бухарестському Саміті було визнано необхідність комплексного підходу до безпеки, що виходить за межі суто військових аспектів. Цей період характеризувався поступовим усвідомленням важливості цивільної готовності та стійкості критичної інфраструктури для забезпечення ефективної оборони.

Головним моментом у цьому процесі стало розуміння, що національна стійкість є основою для забезпечення довготривалої безпеки держав-членів Альянсу. Водночас поява нових загроз, таких як кібератаки, гібридні конфлікти, тероризм вимагала переосмислення підходів до оборони, а також інтеграції більш широкого кола суб'єктів, враховуючи урядові та неурядові організації, приватний сектор і громадянське суспільство. Зміцнення національної стійкості стало стратегічним пріоритетом, що реалізується через впровадження стандартів

і практик взаємодії цивільних і військових структур, а також створення відповідних механізмів координації між державами-членами Альянсу [37].

Важливим кроком на цьому шляху стала ініціатива з розбудови критичної інфраструктури, що забезпечує стійкість до зовнішніх впливів, а також впровадження заходів для забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки. Розуміння національної стійкості як елемента колективної безпеки підкреслило необхідність адаптації до нових умов, щоб кожна країна була здатна як самостійно протистояти загрозам, так і підтримувати інших членів Альянсу в умовах кризи.

Першим документом, де концепція національної стійкості набула формального визначення як складова стратегічного планування НАТО, стала Лісабонська стратегічна концепція 2010 року. Цей документ підкреслював важливість розвитку національних можливостей для протидії новим загрозам і забезпеченню безперервності функціонування критично важливих державних функцій [121].

Як зазначає С. Снайдер, цей період характеризується формуванням базового розуміння стійкості як здатності суспільства та держави протистояти кризам різного характеру [397].

Варто наголосити, що основна увага в Лісабонській концепції приділялася тому, щоб держави-члени Альянсу були готові до різнопланових викликів, які містили не лише традиційні військові загрози, а й нові небезпеки, такі як кібератаки, терористичні загрози, гібридні війни та стихійні лиха. Можна стверджувати, що визнання концепції стійкості стало кроком до переосмислення підходу до безпеки, що вимагало всеосяжної інтеграції зусиль цивільних і військових структур для досягнення спільних цілей оборони та безпеки. Тобто крім основного підходу пов’язаного з колективною обороною держави-члени Альянсу повинні були приділяти значну увагу питанням забезпечення кібербезпеки.

С. Марш наголошував, що одним із основних аспектів концепції у формуванні національної стійкості держав-членів Альянсу, які були визначені у Лісабоні, було створення умов для посилення співпраці між державним і приватним секторами. Така співпраця мала б сприяти підвищенню здатності національних економік та інфраструктури протистояти зовнішнім впливам [103].

Упровадження заходів, спрямованих на розвиток стійкості в енергетичній сфері, було також одним із пріоритетів, оскільки енергетична безпека вважалася фундаментальною умовою стабільності та розвитку держави.

На наше переконання, Лісабонська стратегічна концепція заклала основу для посилення партнерства між державами-членами НАТО та їхніми союзниками, що містило обмін досвідом і кращими практиками щодо забезпечення національної стійкості. Це дозволило запровадити стандарти та методології, які визначали, як має бути організована відповідь на кризові ситуації на рівні окремих держав та Альянсу загалом. Отже, стійкість стала важливим елементом у структурі колективної оборони НАТО, що забезпечувало готовність реагувати на будь-які загрози, незалежно від їхнього походження чи природи.

У таблиці 2.1 подана еволюція підходів НАТО до забезпечення національної стійкості, зокрема порівняння рішень і стратегій, ухвалених на Бухарестському саміті 2008 року і в Лісабонській стратегічній концепції 2010 року. Це порівняння демонструє, як Альянс трансформував свої пріоритети, розширивши поняття стійкості та інтегрувавши нові механізми для протидії сучасним загрозам.

Таблиця 2.1 – Еволюція Підходів НАТО до Стійкості: порівняння Бухарестського Саміту 2008 року та Лісабонської Стратегічної Концепції 2010 року

Підходи НАТО	
Бухарестський саміт 2008	**Лісабонський саміт 2010**
Формалізація концепції стійкості	
Визнано необхідність комплексного підходу до безпеки, враховуючи цивільні аспекти	Стійкість отримала формальне визнання як складова стратегічного планування
Фокус на нові типи загроз	
Загальний акцент на адаптації до нових загроз	Сфокусовано на нових загрозах, таких як кібератаки, тероризм, гібридні конфлікти
Інтеграція цивільного та військового компонентів	
Основи для інтеграції цивільних і військових структур	Детальна співпраця між державними та приватними секторами
Механізми координації	
Загальний підхід до забезпечення безпеки	Конкретні механізми координації та стандарти реагування на кризи
Колективна безпека	
Традиційний підхід до колективної оборони	Стійкість як основний елемент колективної безпеки

Джерело: складено автором на основі [37; 38].

Кардинальна трансформація підходів НАТО до формування національної стійкості відбулася після 2014 року, коли агресія РФ проти України продемонструвала вразливість держав перед гібридними загрозами. Уельський саміт 2014 року став поворотним моментом у розвитку концепції стійкості в межах НАТО. Альянс визнав необхідність системного підходу до забезпечення стійкості, що враховує весь спектр сучасних загроз – від кібератак до енергетичного шантажу [213].

У межах «Плану дій НАТО щодо забезпечення готовності», який складався з двох частин, зокрема «Заходи щодо забезпечення гарантій» та «Заходи з

адаптації» особливо підкреслено важливість створення механізмів захисту критичної інфраструктури та розширення цивільно-військового співробітництва, як відповідь на зміни у глобальному безпековому середовищі [143].

Зокрема, запропоновані заходи містили: 1) посилення оборонних можливостей Альянсу через збільшення кількості військової техніки та особового складу військових підрозділів, враховуючи наземні, повітряні та морські компоненти; 2) підвищення мобільності та оперативності військових підрозділів; 3) удосконалення управління військами шляхом створення командних (штабних) структур, покращання співпраці та координації між структурами Альянсу і національними збройними силами, а також перегляду та оновлення оборонних планів для східноєвропейського регіону; 4) збільшення кількості навчань і тренувань, спрямованих на відпрацювання антикризового управління та колективної оборони; 5) посилення захисту об'єктів національної інфраструктури східних союзників; 6) розширення можливостей для здобуття розвідувальної інформації [139].

Це означало залучення не лише збройних сил, а й широкого кола цивільних інституцій, приватного сектору та громадянського суспільства до процесу забезпечення стійкості. Водночас була висунута вимога, щоб держави-члени НАТО здійснювали регулярні оцінювання власних національних систем безпеки, спрямованих на виявлення й усунення слабких місць у забезпеченні життєво важливих функцій держави [416].

Декларація Саміту в Уельсі (2014 р.) вперше приділила значну увагу новим типам загроз, зокрема загрозам у кібернетичному просторі, виокремивши їх як один з основних пріоритетів для Альянсу. Варто відзначити, що одразу дві статті Декларації – 72 та 73 акцентують увагу на питаннях стійкості саме в контексті кіберпростору та кіберзагроз. Так, зокрема у статті 72 підкреслюється, що «Альянс дивиться в майбутнє. Кіберзагрози і кібернапади продовжуватимуться, стаючи більш поширеними, складними та потенційно руйнівними» [39].

Для боротьби з цим викликом було ухвалено розширену Політику кібероборони, яка сприятиме реалізації основних завдань Альянсу. Вона також підтверджує принципи неподільності безпеки союзників, виявлення та запобігання загрозам, забезпечення стійкості, відновлення та захисту. Водночас у статті 73 відзначаються механізми підвищення стійкості Альянсу та його членів перед кіберзагрозами, а також підкреслює важливість співпраці з партнерами поза НАТО: «Міцне партнерство відіграє ключову роль у відповіді на кіберзагрози та ризики». У статті зазначено, що НАТО активно співпрацюватиме з країнами-партнерами для вирішення конкретних питань кіберзахисту, а також з іншими міжнародними організаціями, такими як ЄС. Декларація наголошує на необхідності посилення співпраці з промисловим сектором, зокрема використання вже налагоджених зв'язків між НАТО і промисловістю в галузі кібербезпеки [240].

Напевно основною тезою Уельського саміту НАТО було визнання кібератак як однієї з форм агресії, що могло привести до активації статті 5 НАТО, що передбачає колективний захист [68].

Варто відмітити той факт, що однією з причин визнання кібератак як агресії щодо іншої держави, були масовані атаки з боку РФ на критичну інформаційну інфраструктуру України. Згідно з матеріалами аналітичної агенції Politico «тисячі атак відбуваються щомісяця, що робить Україну «ідеальною пісочницею для тих, хто хоче випробувати нову кіберзброю, тактику та інструменти» [18].

Чеський експерт у галузі забезпечення кібербезпеки Т. Флірд зазначив, що «В Україні найактивніші російські кібернапади тривали впродовж 2014–2015 років, після цього українці вдосконалили свої системи захисту, навчилися жити в умовах кібервійни» [225].

Тобто фактично можемо стверджувати, що саме численні кібератаки 2013–2014 років, об'єктом яких була Україна, стали каталізатором змін у підходах НАТО до забезпечення національної стійкості. Ці атаки виявили вразливість

державних інституцій і критичної інфраструктури перед кіберзагрозами і спонукали Альянс переглянути свої підходи до кібербезпеки, визнавши її одним із основних аспектів забезпечення національної безпеки.

Під впливом цих подій кіберзагрози стали розглядатися не просто як додатковий компонент безпеки, а як основоположний елемент стратегії оборони НАТО. Альянс зрозумів, що кіберпростір стає новим театром бойових дій, де атакуючі можуть наносити значну шкоду без застосування фізичної сили. Це призвело до інтеграції стратегій забезпечення кібербезпеки в основну стратегію НАТО.

Крім того, численні кібератаки на Україну стали наочним прикладом того, як кіберзагрози можуть впливати на політичну стабільність, економіку і навіть соціальну ситуацію в країні. Вони сприяли формуванню розуміння того, що кібербезпека є критичним елементом національної стійкості, який потребує інтеграції з іншими сферами безпеки, враховуючи військову, економічну та інформаційну.

Ми переконані, що це був переломний момент для розвитку стратегічного планування Альянсу, коли кібербезпека перейшла з розряду другорядних питань до пріоритетних аспектів забезпечення колективної оборони. Досвід України продемонстрував, що кіберзагрози не можуть розглядатися ізольовано – вони є складовою сучасної гібридної війни, яка вимагає скоординованих зусиль усіх союзників для забезпечення безпеки кіберпростору.

Важливим підходом НАТО для забезпечення національної стійкості також були гібридні загрози. Так, зокрема у контексті реалізації «Плану дій НАТО щодо забезпечення готовності» у грудні 2015 року міністри закордонних справ країн Альянсу ухвалили нову Стратегію реагування на прояви гібридної війни.

Таблиця 2.2 – Основні підходи НАТО у боротьбі з гібридними загрозами в межах Стратегії 2015 року

Положення стратегії	Результат
Удосконалення обміну розвідувальними даними та механізмів раннього попередження	Краща координація між союзниками та підвищення здатності реагувати на потенційні загрози ще на етапі їх формування
Використання широкомасштабних традиційних і нетрадиційних засобів	Відкриті й приховані засоби, такі як військова сила, воєнізовані формування, а також заходи цивільного характеру, що взаємодіють і підтримують одна одну
Розроблення набору показників раннього попередження	Гнучке та ефективне планування для своєчасного реагування на гібридні загрози
Можливість застосування статті 5 Вашингтонського договору	Розгляд гібридних загроз як достатню підставу для введення в дію колективної оборони, що значно підвищує рівень стримування

Джерело :складено автором на основі [197].

Варто зауважити, що нова Стратегія реагування на прояви гібридної війни підкреслює важливість комплексного підходу до протидії сучасним загрозам, що поєднують військові, економічні, інформаційні та інші елементи, створюючи новий виклик для національної безпеки держав-членів НАТО.

Крім того, Варшавський Саміт 2016 року став етапним у формалізації підходів НАТО до національної стійкості. Саме тут було прийнято «Керівні принципи щодо стійкості» та визначено сім базових вимог до національної стійкості держав-членів. Цей документ заклав фундамент для систематичної роботи з розвитку стійкості як на національному, так і на колективному рівні. Запроваджені базові вимоги охоплюють: 1) забезпечення безперервності державного управління та критичних державних послуг; 2) стійкість енергопостачання; 3) здатність ефективно управляти неконтрольованим переміщенням людей; 4) стійкість продовольчих і водних ресурсів; 5) здатність

справлятися з масовими жертвами; 6) стійкість систем цивільного зв'язку; 7) стійкість транспортних систем [196].

На Саміті НАТО в Брюсселі (червень 2021) було суттєво розширено базові вимоги щодо стійкості Альянсу. У підсумковій Заяві наголошено на критичній ролі стійкості для ефективного стримування та оборони. Альянс підтвердив відданість всеохоплюючому загальноурядовому підходу для посилення стійкості держав-членів через: 1) активізацію цивільно-військової співпраці; 2) покращання взаємодії з громадськістю та приватним сектором; 3) розвиток експертних центрів стійкості [185].

Особливу увагу приділено протидії гібридним загрозам, враховуючи можливість застосування статті 5 Вашингтонського договору у разі гібридної війни. Ухвалені «Посилені зобов'язання щодо стійкості» визначають заходи для мінімізації вразливостей та забезпечення ефективних військових операцій.

Документ ідентифікував основні загрози стійкості, зокрема: конвенційні та гібридні загрози, тероризм, кіберзлочинність, дезінформація, втручання у демократичні процеси.

Водночас були визначені й пріоритетні напрями посилення стійкості серед яких: 1) диверсифікація ланцюгів постачання; 2) захист критичної інфраструктури; 30 убезпечень новітніх технологій; 4) енергетична безпека; 5) протидія природним катастрофам [185].

На Братиславському форумі глобальної безпеки GLOBSEC 2021 заступник Генерального секретаря НАТО М. Джоане зазначив, що нові зобов'язання Альянсу щодо стійкості тепер охоплюють ширший спектр питань. Серед них – реагування на наслідки зміни клімату, захист критичної інфраструктури, телекомунікацій, а також управління ризиками, пов'язаними з ланцюгами постачання та іноземними інвестиціями. Він наголосив, що цей підхід доповнює, а не замінює традиційні питання безпеки [393].

Додаткову увагу було приділено протидії гібридним і кіберзагрозам, загрозам у космосі, а також викликам з боку Китаю, Росії та інших держав

включно з конкуренцією за сировину для виробництва мікросхем. На форумі також акцентували на необхідності чіткого розподілу відповідальності та поглиблення співпраці між НАТО та ЄС у розбудові стійкості.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року спричинило фундаментальний перегляд підходів НАТО до забезпечення національної стійкості. Стратегічна концепція НАТО 2022 року, ухвалена на Мадридському саміті, відобразила нове розуміння важливості стійкості в умовах повномасштабної війни та необхідність адаптації існуючих механізмів до безпрецедентних викликів.

Також на цьому саміті були ухвалені перші рішення щодо розроблення спеціальних механізмів посилення національної стійкості України. Насамперед мова йшла про надання експертної та технічної допомоги для відновлення критичної інфраструктури, підтримка у розвитку систем цивільного захисту та власне Допомога у впровадженні стандартів НАТО щодо стійкості [191]. На рисунку 2.1 репрезентовані практичні аспекти імплементації нових підходів.

Рисунок 2.1 – Практична імплементація нових підходів до формування національної стійкості

Джерело: складено автором самостійно.

Також Вільнюський Саміт НАТО 2023 року додатково підкреслив важливість адаптації механізмів забезпечення стійкості до нових реалій і визначив пріоритетні напрями подальшого розвитку. Враховуючи той факт, що Вільнюський Саміт НАТО 2023 року певним чином конкретизував положення Мадридського комюніке 2022 року пропонуємо розглянути основні зміни в підходах НАТО до забезпечення національної стійкості в цей період.

Таблиця 2.3 – Основні відмінності у підходах до забезпечення національної стійкості НАТО на основі самітів 2022 та 2023 років

Підхід до забезпечення національної стійкості	Мадридський Саміт НАТО	Вільнюський Саміт НАТО
1	**2**	**3**
Інтеграція військових та цивільних аспектів	Визначено необхідність взаємодії між військовим і цивільним секторами, однак інтеграція мала загальний характер	Поглиблення інтеграції військових і цивільних аспектів стійкості, створення спільних командних центрів і розвиток кризового управління
Захист критичної інфраструктури	Упровадження базових заходів захисту критичної інфраструктури, особливо в контексті кібербезпеки	Розвиток інноваційних підходів до захисту критичної інфраструктури із застосуванням штучного інтелекту, автоматизованого моніторингу та технологій кібербезпеки
Координація національних систем стійкості	Створення основних механізмів співпраці між національними системами держав-членів	Посилення координації між національними системами забезпечення стійкості, впровадження спільних навчань і розвиток спільних інструментів реагування на кризові ситуації
Відновлення після атак і криз	Наголос на підготовці до захисту та мінімізації наслідків атак	Розширення можливостей для швидкого відновлення після атак, створення запасів критичних ресурсів, диверсифікація джерел енергопостачання, впровадження автономних і

Продовження таблиці 2.3

1	2	3
		«зелених» технологій для стійкості
Енергетична безпека	Загальний акцент на зниженні залежності від зовнішніх енергопостачальників	Значне посилення фокусу на диверсифікації джерел енергопостачання та розвитку автономних систем енергозабезпечення, що надають незалежність критичних об'єктів
Протидія інформаційним загрозам	Основна увага була приділена боротьбі з дезінформацією та забезпеченню інформаційної безпеки	Розвиток спроможностей протидії масованим інформаційним операціям, координація між державами-членами для спільної протидії дезінформації, розвиток систем раннього попередження про інформаційні атаки

Джерело: складено автором на основі [86; 208].

Варто зауважити, що аналіз змін у підходах до забезпечення національної стійкості НАТО між самітами 2022 та 2023 років свідчить про суттєву еволюцію стратегії Альянсу в умовах зростаючої складності безпекового середовища. Так, якщо у 2022 році акцент робився на базових заходах і необхідності інтеграції між військовими та цивільними секторами, то в 2023 році спостерігається значне поглиблення цих процесів через впровадження інноваційних технологій, розвиток автономних систем енергозабезпечення та посилення координаційних механізмів. Водночас акцент на захист критичної інфраструктури та протидію інформаційним загрозам трансформувався від загальних заходів до конкретних інноваційних рішень, орієнтованих на ефективне реагування на реальні виклики, зокрема з використанням штучного інтелекту та автоматизованих систем моніторингу.

На початку 2024 року НАТО продовжило розвиток і вдосконалення своїх підходів до забезпечення національної стійкості, базуючись на досвіді протидії російській агресії та нових викликах безпековому середовищу. Порівнюючи з 2023 роком, основні зміни стосувалися не стільки фундаментальних принципів, скільки механізмів їх практичної реалізації та пріоритезації окремих напрямів. Варто зауважити, що у 2024 році НАТО продовжило еволюцію підходів до забезпечення національної стійкості, орієнтуючись на посилення технологічної складової та цифровізації.

Важливим напрямом стала інтеграція штучного інтелекту в системи моніторингу та раннього попередження загроз, що дозволяє більш ефективно ідентифікувати потенційні ризики та загрози. Розвиток квантово-захищених комунікаційних мереж забезпечує високий рівень безпеки обміну інформацією між державами-членами. Крім того, передові технології активно впроваджуються для захисту критичної інфраструктури, тоді як предиктивна аналітика дозволяє попереджати про небезпеки ще на етапі їх зародження [119].

Ще одним основним аспектом стала промислова стійкість, яка стала одним із пріоритетних напрямів трансформації безпекової політики НАТО після 2022 року, а сьогодні набула одного з основоположних напрямів [97].

Досвід російсько-українського збройного конфлікту яскраво продемонстрував критичну важливість надійних ланцюгів постачання та промислових потужностей для підтримки обороноздатності. У сфері диверсифікації ланцюгів постачання НАТО реалізувало масштабну програму Industrial Supply Chain Initiative. У межах цієї програми було проведено комплексний аудит наявних ланцюгів постачання критичних компонентів. Наприклад, виявлено критичну залежність від азійських постачальників мікрочипів для систем керування високоточною зброєю [258].

У відповідь на це в Польщі та Німеччині було розпочато будівництво нових заводів із виробництва напівпровідників. Також створено альтернативні

маршрути постачання рідкоземельних металів через Австралію та Канаду, щоб зменшити залежність від китайських постачальників [264].

Новим пріоритетом стало впровадження кліматичної стійкості. Інтеграція кліматичної стійкості в безпекову політику НАТО у 2024 році стала відповіддю на зростаючі екологічні виклики. Кліматичні зміни розглядаються як мультиплікатор загроз, що впливає на операційну ефективність та боєготовність збройних сил [361].

Розвиток «зелених» технологій для військових цілей набув практичного втілення у кількох важливих проєктах. Німеччина розпочала програму розроблення гібридних бронемашин, що можуть працювати як на традиційному паливі, так і на електриці [236].

Французькі військові випробовують сонячні панелі нового покоління для живлення польових таборів і командних пунктів. Британські збройні сили впровадили біопаливо для військової авіації, що значно зменшило їх вуглецевий слід [69].

Практичний досвід впровадження кліматичної стійкості у військовій сфері демонструє, що екологічні ініціативи не лише зменшують негативний вплив на довкілля, а й підвищують операційну ефективність та економічну доцільність військової діяльності. Це створює новий стандарт для розвитку збройних сил, де екологічна відповідальність стає невід'ємною складовою військової могутності [319].

Порівнюючи з 2023 роком, у 2024 році підходи до технологічної інтеграції стали більш системними. Водночас у 2023 році фокус робився на окремих технологічних рішеннях, у 2024 році НАТО розглядає технологічну трансформацію комплексно, поєднуючи всі наявні ресурси для досягнення цифрової стійкості.

Серед нових елементів у 2024 році варто відзначити розвиток концепції «розумної стійкості». За допомогою великих даних НАТО отримує змогу краще оцінювати ризики, а автоматизація процесів ухвалення рішень прискорює

реакцію на загрози. Інтеграція інтернету речей у системи моніторингу та розвиток предиктивних можливостей створюють підґрунтя для проактивного реагування на загрози [338].

Ще одним важливим напрямом стало посилення когнітивної стійкості. НАТО активно працює над протидією новим формам інформаційного впливу, а також сприяє розвитку суспільної стійкості для захисту населення від маніпуляцій, зокрема із застосуванням штучного інтелекту. Це також передбачає підвищення рівня критичного мислення в суспільстві, що є важливим інструментом захисту від дезінформації [76].

Отже, у 2024 році НАТО демонструє більш інтегрований підхід до забезпечення національної стійкості, поєднуючи військові та цивільні аспекти в єдину систему. Координація між державним і приватним секторами і синхронізація національних та міжнародних зусиль стали фундаментальними елементами нової стратегії.

У таблиці 2.4 наведено конкретні практичні аспекти реалізації підходів до забезпечення національної стійкості НАТО в розрізі сфер, які були визначені пріоритетними.

Таблиця 2.4 – Ініціативи НАТО щодо забезпечення національної стійкості в 2024 році та форми їх практичного вираження

Підхід до забезпе-чення націона-льної стійкості	**Ініціатива НАТО**	**Форма практичного вираження цієї ініціативи**
1	**2**	**3**
Колектив-на оборона	Підвищення оборонних видатків 2024	Збільшення оборонних видатків європейських членів НАТО і Канади на 18 %, що сприяє зміцненню оборонних спроможностей, зокрема через фінансування інфраструктури, збільшення

Продовження таблиці 2.4

1	2	3
		запасів боєприпасів і покращання матеріально-технічного забезпечення для посилення національної стійкості перед сучасними загрозами [381]
Військова готовність	Steadfast Defender 2024	Масштабні навчання з імітацією сценаріїв великомасштабних конфліктів, враховуючи десантні операції, координацію між різними видами військ ті залучення резервних сил. Мета – підвищення взаємосумісності, мобільності військових підрозділів і готовності до швидкого реагування на потенційні загрози [399]
Цивільна готовність	Crisis Management Exercise (CMX 2023)	Відпрацювання сценаріїв одночасного виникнення криз, таких як природні катастрофи та кіберзагрози для тестування рішень на стратегічному рівні. Особлива увага – на координацію між національними урядами та НАТО, оптимізацію механізмів раннього попередження, а також поліпшення процедур реагування за статтею 4 НАТО [400]
Гібридні загрози	Committee of the Chiefs of Military Medical Services (COMEDS)	Оновлення семи базових вимог до національної стійкості, що містить створення національних систем оцінювання ризиків, розроблення планів безперервності для критичної інфраструктури та впровадження моніторингових систем для оцінювання відповідності національних систем цим вимогам. Це сприяє підвищенню здатності до ефективного управління в умовах надзвичайних ситуацій [120]
Безпека в кібер-просторі	Locked Shields 2024	Масштабні міжнародні навчання з кібербезпеки, що проводяться Центром передового досвіду НАТО з кіберзахисту в Таллінні, спрямовані на підвищення кіберстійкості через практичне відпрацювання реагування на кіберінциденти в режимі реального часу, де команди з кіберзахисту

Продовження таблиці 2.4

1	2	3
		змагаються у захисті ІТ-систем та критичної інфраструктури від атак, водночас особлива увага приділяється захисту промислових систем управління та розвитку навичок стратегічної комунікації в умовах кіберкризи, що реалізує шосту базову вимогу НАТО до національної стійкості – забезпечення стійкості систем цивільного зв'язку [292]
Безпека в кібер-просторі	NATO Cyber Defence Exercise 2023	Імітація складних кібератак на критичні державні та військові об'єкти для вдосконалення системи виявлення загроз, тестування протоколів реагування на кіберінциденти та покращання міжнародної координації. Залучення національних CERT-команд з метою посилення обміну інформацією про кіберзагрози і підвищення рівня кібербезпеки в усіх державах-членах [294]

Варто наголосити, що аналіз підходів НАТО до формування національної стійкості демонструє комплексність і системність у забезпеченні безпеки та стійкості держав-членів. Водночас у сучасних умовах особливого значення набуває синергія військових і цивільних підходів до забезпечення національної стійкості, де поряд із НАТО головну роль відіграє ЄС, який розробив власні унікальні механізми та інструменти зміцнення стійкості держав-членів.

ЄС як потужне інтеграційне об'єднання підходить до питання національної стійкості через призму комплексної безпеки, що охоплює економічні, соціальні, екологічні та технологічні аспекти. На відміну від переважно військово-політичного фокусу НАТО, ЄС розвиває більш широкий спектр інструментів забезпечення стійкості, концентруючись на створенні стійких соціально-економічних систем та інституцій. Особливістю підходу ЄС до формування національної стійкості є його інтегрованість у загальну стратегію сталого

розвитку та трансформації європейського суспільства. Водночас досвід останніх років, особливо в контексті протидії російській агресії, демонструє зростаючу конвергенцію підходів ЄС та НАТО до забезпечення національної стійкості, що створює потужний синергетичний ефект.

До початку російсько-української війни концепція стійкості як окремий напрям безпеки не була пріоритетом у стратегічних документах ЄС. Так, зокрема у Стратегії європейської безпеки 2003 року, що отримала назву «Безпечна Європа у кращому світі», основний акцент був зроблений на необхідності об'єднання зусиль ЄС для вирішення таких питань, як боротьба з тероризмом, поширення зброї масового ураження, регіональні конфлікти та державні кризи. Ці загрози розглядалися як основні виклики стабільності та безпеки як на європейському континенті, так і у глобальному масштабі. Однак термін «стійкість» у контексті готовності до кризових ситуацій або протидії широкомасштабним загрозам не вживався. Безпека ЄС розглядалася через призму стабільності та можливостей досягнення спільної безпеки в умовах глобалізації та регіональних конфліктів, тоді як аспект внутрішньої стійкості інституцій ЄС та його держав-членів залишався поза увагою [30].

Водночас звіт про імплементацію Стратегії європейської безпеки 2008 року, який підсумував прогрес та успіхи у реалізації цілей 2003 року, також не передбачав окремого розгляду питання стійкості. Документ відзначав певні зміни у глобальному середовищі безпеки, зокрема посилення проблем, пов'язаних із кіберзагрозами, економічною нестабільністю, загрозами енергетичній безпеці та змінами клімату. Хоча в звіті і йшлося про потребу посилення колективних зусиль для подолання цих викликів, він не пропонував концептуальної основи для розвитку національної або загальноєвропейської стійкості. Більше уваги приділялось саме зовнішнім загрозам та зміцненню безпеки на кордонах ЄС, а також поглибленню партнерств із третіми країнами. Іншими словами, стійкість не була інституційно інтегрована у систему безпеки

ЄС, і навіть на тлі нових викликів не розглядалася як основний інструмент для підвищення здатності ЄС до самозахисту [384].

У комюніке Європейської Комісії від 3 жовтня 2012 року поняття стійкості вперше набуло більш конкретного визначення у контексті європейської політики, але його застосування обмежувалося специфічною кризою в Північно-Східній Африці, де виникла гостра продовольча нестабільність. У цьому документі під стійкістю розуміється здатність різних суб'єктів – від окремої особи чи домогосподарства до суспільства, країни або регіону – протистояти стресовим ситуаціям, адаптуватися до змін та оперативно відновлюватися після кризових впливів. Отже, ЄС прагнув допомогти вразливим громадам Африки створити такі умови, які б забезпечили їхню здатність подолати кризу та зберегти стабільність у разі нових викликів [88].

На нашу думку, зазначений підхід до стійкості, викладений у комюніке, є суттєво ширшим, ніж концепція стійкості, якої дотримувалося НАТО на той час. Якщо НАТО здебільшого розглядало стійкість через військову призму, наголошуючи на важливості забезпечення безпеки і оборони держав-членів, то ЄС почав акцентувати увагу на ширшій системі взаємодії соціальних, економічних та екологічних факторів. Стійкість у визначенні ЄС охоплювала здатність не лише державної структури, а й окремих громадян і суспільства загалом адаптуватися до нових умов, відновлюватися після шоків і реагувати на загрози, які не обмежувалися лише безпековими питаннями. Такий підхід зумовлений соціально-економічними та гуманітарними пріоритетами ЄС, який бачив вирішення кризи у Північно-Східній Африці не через мілітаризацію, а через підтримку населення, розвиток інфраструктури та стабілізацію продовольчої ситуації [286].

У таблиці 2.5 висвітлені основні нормативні документи в межах ЄС, які торкаються питань забезпечення національної стійкості.

Таблиця 2.5 – Комплексний аналіз підходів ЄС до забезпечення національної стійкості: інституційно-нормативні межі та основні положення щодо адаптаційних і превентивних механізмів.

Документ	Основні аспекти щодо стійкості
Висновки Ради ЄС щодо підходу до стійкості	Визначення стійкості як здатності суспільства запобігати кризам, адаптуватися та швидко відновлюватися; акцент на інтеграції підходів для зменшення ризиків, зокрема щодо забезпечення продовольчої безпеки та покращання місцевих структур управління
Повідомлення Європейської Комісії до Європейського Парламенту та Ради «Підхід ЄС до стійкості: засвоєння досвіду кризи у сфері продовольчої безпеки»	Наголос на навчанні з досвіду продовольчої кризи та посиленні механізмів реагування на глобальні кризи; визнання важливості адаптивного управління та необхідності забезпечення сталого розвитку для досягнення довгострокової стійкості
Довідка Європейської Комісії «Підхід ЄС до стійкості: засвоєння досвіду кризи у сфері продовольчої безпеки»	Поглиблений аналіз продовольчих криз, виявлення структурних причин вразливості; посилення підходу до запобігання кризам та адаптації за допомогою політики, яка підтримує місцеві громади та забезпечує довготривалий доступ до основних ресурсів

Джерело: складено автором на основі [287; 293; 404].

Отже, до російсько-української кризи в стратегічних документах ЄС не було сформульовано комплексної політики, яка б орієнтувалася на стійкість як основу національної та загальноєвропейської безпеки. Питання адаптивності, гнучкості та готовності до внутрішніх і зовнішніх кризових ситуацій не посідали

вагомого місця у стратегіях ЄС. Лише подальші події, зокрема загроза з боку Росії, а також події, пов'язані з міграційною кризою, кібератаками та зростанням терористичних актів, зумовили необхідність переосмислення ролі стійкості як важливого інструменту захисту європейських держав від сучасних викликів.

Однак уже в квітні 2016 року Високий представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики, заступник Голови Європейської комісії Ф. Могеріні подала на розгляд керівних органів ЄС документ «Спільна програма з протидії гібридним загрозам: відповідь ЄС». Ця Програма окреслила стратегію створення потенціалу стійкості в державах-членах, що була визнана однією з пріоритетних цілей ЄС у контексті безпеки та міжнародної стабільності [336].

У документі чітко наголошувалося, що стійкість ЄС як інтегрованої структури значною мірою залежить від стійкості кожної держави-члена. Водночас основний акцент Програми був спрямований на необхідність запобігання та протидії гібридним загрозам включно з забезпеченням енергетичної незалежності, кібербезпеки, а також попередженням і боротьбою з радикалізацією та екстремізмом. Водночас увага приділяється як внутрішнім, так і зовнішнім аспектам політики безпеки, що вимагає ефективної координації дій між національними урядами та структурами ЄС, а також партнерської співпраці з третіми державами.

Так, зокрема з 22 визначених Програмою заходів, більшість зосереджена на підвищенні стійкості в основних сферах: енергетика, яка є критичним ресурсом для забезпечення стабільності та безпеки; кібербезпека, що надає змогу захистити інфраструктури та інформаційні системи від потенційних атак; а також запобігання радикалізації та екстремізму шляхом створення належних умов для соціальної та політичної стабільності. Важливою складовою цієї Програми є також розширення зовнішнього співробітництва для ефективної протидії гібридним загрозам, що передбачає активне залучення міжнародних партнерів у межах загальноєвропейської безпекової політики [185].

У червні 2016 року ЄС презентував Глобальну стратегію зовнішньої та безпекової політики – «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа». Стратегія підкреслює зміцнення стійкості демократичних країн як один із основних принципів діяльності ЄС, акцентуючи увагу на таких стратегічних пріоритетах, як забезпечення кібербезпеки, енергетичної стабільності, стратегічної комунікації та формування Європейського електронного цифрового простору. Водночас відповідно до положень стратегії приділялася окрема увага підтримці держав, що розміщені на схід і південь від ЄС, визнаючи, що нестабільність навіть за межами Союзу може впливати на його життєво важливі інтереси [27].

Зауважимо, що для реалізації цих пріоритетів ЄС передбачав багатосторонній підхід, підтримуючи ініціативи, які спрямовані як на підвищення стійкості суспільств, так і держав. Серед основних кроків – боротьба з корупцією та організованою злочинністю через відповідальне управління, захист прав людини, сприяння реформам у сферах юстиції, безпеки й оборони, а також підтримка громадянського суспільства для забезпечення підзвітності урядів [125].

У таблиці 2.6 ми проаналізувати основні заходи ЄС, спрямовані на забезпечення національної стійкості.

Таблиця 2.6 – Стратегічні напрями та основні заходи ЄС у межах Глобальної стратегії 2016 року

Підходи до забезпечення національної стійкості	**Заходи, спрямовані на забезпечення національної стійкості**
Кібер- та енергетична безпека	Розвиток сучасної інфраструктури кібербезпеки, враховуючи заходи для захисту від кібератак і шкідливого програмного забезпечення, впровадження стандартів забезпечення кібербезпеки

Продовження таблиці 2.6

Підходи до забезпечення національної стійкості	**Заходи, спрямовані на забезпечення національної стійкості**
	в енергетичному секторі
Підтримка держав-сусідів	Забезпечення фінансової та технічної допомоги для реалізації економічних і соціальних реформ, спрямованих на зміцнення інститутів державного управління та верховенства права
Захист прав людини та громадянина	Проведення постійного діалогу щодо захисту прав людини з урядами держав-партнерів; надання гуманітарної допомоги; підтримка для захисту вразливих груп населення
Реформи у сфері юстиції та оборони	Підтримка реформ судової системи, враховуючи навчання суддів і правоохоронців, модернізацію законодавства для протидії злочинності, а також допомога у створенні ефективних служб безпеки та оборони для підвищення національної та регіональної безпеки
Сприяння громадянському суспільству	Підтримка ініціатив щодо активного громадянського суспільства, сприяння прозорості та підвищення довіри до державних інституцій через спільні проєкти та кампанії
Екологічна та енергетична стійкість	Забезпечення фінансової та технічної підтримки для розвитку стійких енергетичних рішень, упровадження відновлювальних джерел енергії, сприяння екологічним ініціативам для скорочення викидів і зниження залежності від традиційних енергоресурсів для уникнення соціальних конфліктів

Джерело: складено автором на основі [394].

2017 рік для ЄС у сфері забезпечення національної стійкості пройшов через призму ухвалення основних рішень у сфері оборони. Зокрема було створено Військово-планувальний і координаційний центри (МРСС) в межах Військового штабу ЄС для управління невеликими військовими операціями, а також

започатковано проєкт Постійного структурованого співробітництва (PESCO), до якого приєдналися майже всі держави-члени, за винятком Данії, Мальти та Великої Британії. PESCO спрямований на посилення співпраці у сфері оборони, розвиток нових військових технологій і спільне фінансування бойових груп ЄС для підвищення оперативності дій [88].

Втім, серед держав-членів залишаються ті, хто підтримує збереження оборонних функцій за НАТО, розглядаючи ЄС переважно як економічне об'єднання. Ці країни виступають проти дублювання функцій Альянсу, вважаючи, що саме НАТО має зберегти провідну роль у захисті європейського континенту, а ЄС потрібно зосередитися на економічній стабільності та стійкості.

Варто наголосити, що сьогодні в ЄС активно розробляються та впроваджуються нові документи, спрямовані на регламентацію різних аспектів комплексної протидії новітнім загрозам, що мають транснаціональний характер. Серед пріоритетних завдань ЄС – боротьба з дезінформацією, яка спрямована на забезпечення інформаційної безпеки та захист суспільства від маніпуляцій та фейкових новин, що можуть дестабілізувати внутрішню ситуацію в державах-членах. Ці заходи є частиною ширшого посилення безпекового компоненту в політиці ЄС, яке зумовлене зростанням глобальної нестабільності та появою нових викликів у галузі міжнародної безпеки.

Так, зокрема Стратегія Союзу безпеки ЄС (EU Security Union Strategy), ухвалена в 2020 році на період до 2025 року, визначала пріоритети і заходи, що охоплюють різні аспекти захисту від кіберзагроз, тероризму, організованої злочинності та зловживань із використанням технологій. Стратегія виходить із концепції «спільної відповідальності» між державами-членами та ЄС, що передбачає синергію національних і наднаціональних механізмів безпеки, а також активну співпрацю з міжнародними партнерами. Стратегія містила чотири основні напрями, серед яких: 1) захист від кіберзагроз і цифрових ризиків; 2) боротьба з тероризмом і радикалізацією; 3) захист громадян і критичної

інфраструктури від організованої злочинності; 4) зміцнення стійкості ЄС до криз і надзвичайних ситуацій [304].

Одним з основних елементів цієї стратегії на наше переконання було зміцнення національної стійкості ЄС у контексті пандемії COVID-19, що також стало одним із основних елементів реалізації Стратегії Союзу безпеки, яка спрямована на покращання здатності держав-членів протистояти кризам і надзвичайним ситуаціям. Пандемія COVID-19 показала важливість всебічного підходу до національної стійкості, зокрема у таких сферах, як кризове управління, обмін даними та координація дій для зниження впливу пандемії на населення.

У 2022 році, на тлі збройного конфлікту в Україні, ЄС було переглянуто підходи до забезпечення національної стійкості, ухваливши Strategic Compass 2022 – новий стратегічний документ, що відображає посилені оборонні та безпекові пріоритети. Українська криза показала, що ЄС потребує більш оперативної та скоординованої системи реагування на загрози, зокрема через створення Сил швидкого реагування ЄС (до 5 000 військових), здатних діяти в кризових ситуаціях, і посилення захисту критичної інфраструктури. Особлива увага того періоду була приділена зміцненню кібербезпеки, оскільки ризики кіберзагроз зросли через гібридні атаки, що супроводжують військові дії. Це містило розвиток Європейського центру кібербезпеки для координації зусиль держав-членів у разі кіберінцидентів та активізацію систем раннього попередження [251].

Варто зауважити, що підхід ЄС до забезпечення стійкості набув більш цілісного характеру з акцентом на стратегічну автономію, зокрема в енергетичній сфері, де тепер головним завданням було зменшення залежності від російських енергоресурсів. Strategic Compass також передбачав зміцнення співпраці з НАТО та іншими міжнародними партнерами, розширення санкційних механізмів і посилення підтримки держав-сусідів ЄС, зокрема шляхом допомоги Україні. Ці зміни стали відповіддю на нові загрози, що

підривають стабільність ЄС, і були спрямовані на досягнення більшої стійкості в умовах геополітичних викликів і зовнішньої агресії.

Після ухвалення Strategic Compass у 2022 році ЄС продовжив посилення своєї національної стійкості на фоні загроз, спричинених геополітичною нестабільністю. Цей стратегічний документ заклав основу для подальших кроків, таких як створення сил швидкого реагування, розвиток кібербезпеки та зменшення енергетичної залежності від зовнішніх джерел. Прагнучи до ще більшого зміцнення внутрішньої стійкості, ЄС запустив Європейську ініціативу стійкості 2023 року (European Resilience Initiative 2023), яка охоплює широкий спектр загроз та адаптована до нових викликів.

Ця ініціатива стала природним продовженням Strategic Compass 2022, націлюючи ЄС на всебічний захист критичної інфраструктури, посилення кіберстійкості, економічної автономії, екологічної безпеки та боротьбу з дезінформацією. Ця програма об’єднує зусилля держав-членів для підтримки внутрішньої стабільності та зміцнення колективної здатності ЄС швидко реагувати на кризи. Так, Ініціатива стала відповіддю на сучасні загрози, спрямованою на підвищення ефективності систем раннього попередження та надання ЄС нових можливостей для забезпечення добробуту і безпеки своїх громадян [330].

Особлива увага приділялася саме питанням забезпечення соціальної стійкості та боротьбу з дезінформацією та пропагандою, підтримання незалежних медіа, підвищення інформаційної грамотності населення, виявлення та запобігання фейковим новинам [223].

У 2024 році на тлі зростаючої геополітичної нестабільності та посилення глобальної економічної конкуренції ЄС зіткнувся з нагальною необхідністю зміцнення своєї економічної стійкості та захисту стратегічних інтересів. Сучасний світ, в якому економічний тиск і загроза економічного примусу стали потужними інструментами впливу, вимагає від ЄС нових підходів для захисту своїх громадян і критичної інфраструктури. Зокрема, збройний військовий

конфлікт в Україні та посилення економічної залежності від основних постачальників сировини та технологій підсилили необхідність перегляду та оновлення політики економічної безпеки. У відповідь на ці виклики ЄС прийняв нову Стратегію економічної безпеки, яка стала важливим кроком для посилення економічної автономії та зниження вразливості до зовнішніх загроз [129].

Оновлена Стратегія економічної безпеки, подана в січні 2024 року, націлена на зменшення ризиків, пов'язаних із зовнішнім впливом, шляхом посилення захисту критичної інфраструктури, контролю над технологіями та інноваціями, а також запобігання економічному тиску з боку третіх країн. Стратегія визначає три основні напрями дій, які містять захист енергетичних, транспортних і цифрових мереж; обмеження витоку передових технологій і зміцнення співпраці з партнерами, що поділяють цінності ЄС.

У таблиці 2.7 виділені основні ініціативи для реалізації Стратегії економічної безпеки ЄС 2024 року.

Таблиця 2.7 – Основні ініціативи для реалізації Стратегії економічної безпеки ЄС 2024 року

Ініціатива	**Опис заходу**
Розширення механізмів скринінгу іноземних інвестицій	Введення обов'язкових систем перевірки іноземних інвестицій у всіх державах-членах для запобігання придбанню стратегічних активів суб'єктами, які можуть становити загрозу безпеці ЄС
Посилення контролю за експортом	Гармонізація підходів до контролю за експортом товарів подвійного призначення, щоб уникнути їх використання в цілях, що суперечать інтересам ЄС
Оцінювання ризиків від закордонних інвестицій	Проведення аналізу ризиків, пов'язаних з інвестиціями європейських компаній у треті країни, особливо в галузі передових технологій, що можуть бути використані для військових цілей

Джерело: складено автором на основі [288; 356; 405].

Проаналізувавши основні підходи до забезпечення національної стійкості НАТО та ЄС, пропонуємо розглянути спільні на відмінні риси в забезпеченні національної стійкості.

Варто наголосити, що наближення підходів НАТО та ЄС до забезпечення стійкості, особливо останніми роками, стало помітною тенденцією у сфері міжнародної безпеки, що безпосередньо обумовлено ускладненням глобальної ситуації, а також зростанням викликів і загроз з боку РФ. Оскільки більшість членів ЄС одночасно входять до НАТО, це забезпечує базу для тісної координації та уніфікації підходів до протидії спільним загрозам. Навіть традиційно нейтральні країни, такі як Швеція та Фінляндія під тиском загроз спочатку активно поглибили співробітництво з НАТО, а потім взагалі стали його членами. На нашу думку, це насамперед свідчить про посилення спільного європейського та північноатлантичного захисту [88].

Нині співпраця між НАТО та ЄС зосереджена на чотирьох основних напрямах: 1) цивільно-військовому плануванні, де синхронізуються підходи для гнучкої та швидкої координації в умовах криз; 2) кіберзахисті, де обидві організації взаємодіють для захисту від кібератак через технічну угоду, що посилює спроможність швидкого реагування на загрози; 3) обміні інформацією, який забезпечує ефективне раннє виявлення загроз через об’єднану картину безпекової ситуації; 4) стратегічній комунікації, спрямованій на протидію дезінформації, що дозволяє зменшити її дестабілізаційний вплив на безпеку й соціально-політичну стабільність [101].

Ми не будемо вдаватися до аналізу спільних рис у підходах щодо забезпечення національної стійкості НАТО та ЄС. Водночас, на наше переконання, визначення відмінностей у підходах ЄС та НАТО до забезпечення національної стійкості є обов’язковим.

Таблиця 2.8 – Відмінності у підходах ЄС та НАТО до забезпечення національної стійкості

Категорія	**НАТО**	**ЄС**
Фокус і пріоритети	Військова готовність та оборона; колективна безпека; стримування військових загроз	Цивільна безпека та розвиток; економічна та соціальна стійкість; екологічна трансформація
Інструменти реалізації	Військове планування; оборонні спроможності; стандартизація військового сектору	Регуляторні механізми; економічні інструменти; програми розвитку та фінансова підтримка
Механізми управління	Централізована командна структура; чітка ієрархія ухвалення рішень	Багаторівнева система управління; консенсусний підхід до ухвалення рішень
Часові горизонти	Короткострокова готовність; швидке реагування; оперативна адаптація	Довгострокові трансформації; структурні зміни; стратегічна адаптація
Ресурсне забезпечення	Оборонні бюджети; військові активи; оперативні резерви	Структурні фонди; програми розвитку; інвестиційні інструменти
Географічний фокус	Євроатлантичний простір; територіальна оборона; проєкція сили	Європейський простір; сусідські регіони; глобальні партнерства
Підходи до партнерства	Військово-політичні альянси; оборонне співробітництво	Комплексні угоди про асоціацію; економічна інтеграція; інституційний розвиток

Відмінності у підходах ЄС і НАТО до забезпечення національної стійкості відображають різні ролі цих організацій. НАТО зосереджується на колективній обороні та військовому стримуванні, застосовуючи централізовану командну структуру та короткострокову військову готовність. ЄС, натомість, акцентує увагу на економічній, соціальній та екологічній стійкості, використовуючи регуляторні механізми та програми розвитку для довгострокової стабільності.

Ці підходи не лише сумісні, а й взаємодоповнювальні: НАТО забезпечує захист від військових загроз, тоді як ЄС створює умови для економічної та соціальної стабільності, що зменшує вразливість до гібридних загроз. Співпраця між ЄС та НАТО дозволяє ефективніше протистояти комплексним сучасним викликам через обмін практиками, спільні навчання та координацію дій. Це забезпечує стійкість і безпеку на європейському континенті, закладаючи основи для довготривалої стабільності.

Підбиваючи підсумки варто констатувати: підходи НАТО та ЄС до забезпечення національної стійкості зазнали суттєвої трансформації після 2014 року внаслідок агресії РФ проти України. НАТО еволюціонувало від традиційної концепції колективної оборони до комплексного підходу, що містить сім базових вимог до національної стійкості, визначених на Варшавському Саміті 2016 року. Особливого значення набули питання кібербезпеки, які були визнані однією з форм агресії, що може призвести до активації статті 5 НАТО. Водночас ЄС розвинув власний підхід через призму комплексної безпеки, що охоплює економічні, соціальні та екологічні аспекти, що знайшло відображення у Глобальній стратегії ЄС 2016 року та інших стратегічних документах.

У сучасних умовах співпраця між НАТО та ЄС демонструє синергію зусиль за чотирма основними напрямами: цивільно-військове планування, кіберзахист, обмін інформацією та стратегічні комунікації. Водночас зберігаються відмінності у підходах: НАТО зосереджується на військовій готовності та колективній обороні з короткостроковою перспективою, тоді як ЄС орієнтований на довгострокові структурні трансформації та комплексний розвиток стійкості через економічні та соціальні інструменти. У 2024 році обидві організації продовжили вдосконалення своїх підходів, зокрема через упровадження новітніх технологій, посилення промислової та кліматичної стійкості, розвиток когнітивної стійкості та протидії дезінформації. Така взаємодоповнюваність підходів створює потужний механізм протидії сучасним

загрозам та викликам, забезпечуючи комплексний захист європейського простору.

2.2. Моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав

Комплексний аналіз підходів НАТО та ЄС до забезпечення національної стійкості засвідчив важливість системного підходу до формування механізмів протидії сучасним загрозам і викликам. Водночас практична реалізація цих підходів на рівні окремих держав демонструє значну варіативність і специфіку, що зумовлює необхідність детального вивчення різних національних моделей забезпечення стійкості.

У сучасному світі, де характер загроз постійно еволюціонує, а їхня інтенсивність зростає, особливої актуальності набуває розуміння того, як різні держави формують та адаптують власні моделі забезпечення національної стійкості. Кожна країна, враховуючи свої геополітичні, економічні, соціальні та історичні особливості, розробляє унікальні підходи до забезпечення стійкості, які однак можна систематизувати та класифікувати за певними спільними ознаками [187].

На наше переконання, для глибокого розуміння специфіки та ефективності різних підходів до забезпечення національної стійкості необхідно насамперед сформувати чітке концептуальне розуміння самого поняття «модель національної стійкості», визначити її основні компоненти та фактори, що впливають на її формування. Така теоретико-методологічна база дозволить не лише систематизувати існуючі національні практики, а й оцінити їхню ефективність і можливості адаптації до специфічних умов інших держав.

Особливої актуальності дослідження національних моделей стійкості набуває в контексті російської агресії проти України, яка продемонструвала

критичну важливість завчасної розбудови комплексної системи забезпечення національної стійкості. Аналіз різних національних моделей, їх сильних і слабких сторін, а також факторів успіху дозволить сформувати рекомендації щодо оптимальної моделі забезпечення національної стійкості України в сучасних умовах.

У цьому контексті пропонуємо розпочати з формування теоретико-методологічних засад дослідження національних моделей стійкості, що міститиме визначення базових понять, розроблення типології моделей та аналіз основних факторів їх формування.

Варто зауважити, що легального визначення «модель національної стійкості» в законодавстві України не існує. Водночас у межах доктринального дискурсу науковці часто ототожнюють поняття «модель національної стійкості» та «модель національної безпеки».

Так, зокрема Л. Літвін зазначає, що модель національної безпеки можна розглядати як сукупність концептів, мотивів, а також заходів і процедур, що забезпечують той чи інший рівень функціонування національної безпеки держави [103].

І. Олексієнко зауважує, що модель національної стійкості – це комплекс заходів і механізмів, спрямованих на забезпечення життєдіяльності держави під час кризових умов, зосереджуючись на економічній, соціальній, екологічній та інформаційній стабільності [257].

Також Й. Славоцький зазначає, що модель національної стійкості – це сукупність політичних, економічних, соціальних і екологічних ініціатив, покликаних забезпечити здатність суспільства функціонувати під тиском несприятливих обставин, яка орієнтована на запобігання, готовність, реагування та відновлення після кризових подій, зокрема через ефективну взаємодію державних органів та суспільства [396].

На основі аналізу наукових джерел і практичного досвіду різних держав нами надане авторське визначення «модель національної стійкості», зокрема як

концептуально-практичну систему організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності, що об’єднує сукупність взаємозв’язаних компонентів, принципів, методів та інструментів.

Визначивши сутність поняття «модель національної стійкості», важливо розуміти, що в сучасному світі існує значна різноманітність підходів до організації систем забезпечення національної стійкості. Це зумовлює необхідність їх систематизації та типологізації для кращого розуміння особливостей, переваг та обмежень кожного типу моделей.

Типологізація моделей національної стійкості має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Вона дозволяє систематизувати існуючий досвід різних держав, виявити спільні риси та відмінності в підходах до забезпечення стійкості, а також оцінити ефективність різних моделей у конкретних умовах. Водночас чітка типологізація допомагає державам під час вибору та адаптації найбільш відповідної моделі з урахуванням їхніх специфічних потреб, можливостей і викликів [188].

Розуміння різних типів моделей національної стійкості особливо важливе в контексті сучасних багатовимірних загроз, коли держави повинні обирати найбільш ефективні підходи до забезпечення своєї стійкості. Класифікація дозволяє не лише краще зрозуміти існуючі моделі, а й прогнозувати їхню ефективність у різних умовах, а також визначати напрями їх можливої адаптації та вдосконалення.

У таблиці 2.9 нами висвітлені критерії до типологізації для кращого розуміння підходів до забезпечення національної стійкості та систематизації відповідних моделей за різними аспектами їх організації та реалізації.

Таблиця 2.9 – Підстави до типологізації моделей забезпечення національної стійкості

Підстава типологі-зації	**Тип моделі забезпечення національної стійкості**	**Опис моделі забезпечення національної стійкості**
За масштабом охоплення	Локальні моделі	Зосереджені на забезпеченні стійкості окремих секторів або регіонів
	Національні моделі	Охоплюють усю територію та всі сфери життєдіяльності держави
	Регіональні моделі	Передбачають координацію зусиль кількох держав певного регіону
За спрямо-ваністю	Військово-орієнтовані	Акцентують увагу на військовій безпеці та обороні, підвищують готовність армії та забезпечують стримування зовнішніх загроз
	Цивільно-орієнтовані	Пріоритет надається цивільній готовності та захисту життєво важливих інфраструктур
	Комплексні моделі	Забезпечують збалансоване поєднання військових і цивільних компонентів
За механіз-мами реалізації	Централізовані моделі	Передбачають єдиний центр управління, що координує дії та ухвалює рішення під час криз, залежними від центрального органу
	Децентралізовані моделі	Засновані на розподілі повноважень між різними установами, де кожен рівень відповідає за реагування на локальні загрози, забезпечуючи більшу гнучкість
За інститу-ційною структурою	Державно-центричні моделі	Орієнтовані на державні структури, що несуть основну відповідальність за забезпечення
	Суспільно-орієнтовані моделі	Залучають громадськість і громадські організації до забезпечення стійкості, розвивають суспільну обізнаність і сприяють волонтерству
	Моделі державно-приватного партнерства	Поєднують ресурси та досвід держави і приватного сектору

У подальшому ми будемо використовувати зазначені типологізаційні підстави для аналізу відповідних моделей забезпечення національної стійкості на рівні національних держав. Варто зауважити, що сьогодні серед науковців немає єдиної системи визначення типу моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав.

Так, наприклад, український дослідник О. Коломієць пропонує розглядати безпекові моделі на глобальному, регіональному та національному рівнях. Також на національному рівні безпекові моделі дослідник розподіляє на модель світового панування, регіонального лідерства, ядерного стримування, нейтральну і колективну моделі [84].

Британський дослідник міжнародної безпеки Б. Бузан запровадив поняття секторальної безпеки (економічна, політична, військова, екологічна і соціальна безпека). Він стверджував, що національна стійкість не повинна обмежуватися військовою сферою, а має охоплювати кілька взаємозв'язаних секторів [401].

Ч. Купчан і К. Купчан наголошували на важливості розгляду моделей національної стійкості через призму колективної безпеки, підкреслюючи, що спільні зусилля держав у межах таких структур, як НАТО сприяють підтриманню стабільності та знижують ризик конфліктів [346].

Б. Позен розглядав модель національної стійкості, яка базується на концепції стримування, особливо ядерного стримування. Ця модель, відома як «стратегія стримування», використовує можливість нанесення значної відповіді у разі агресії проти держави. Ядерне стримування є головним компонентом цієї моделі, оскільки загроза взаємного гарантованого знищення суттєво знижує ймовірність конфлікту на стратегічному рівні [376].

Ця модель національної стійкості виявилася популярною серед держав, таких як США, Велика Британія та Франція, які мають великий ядерний потенціал і можуть гарантувати своїм громадянам відносну безпеку завдяки здатності до рішучої відповіді на будь-яку значну загрозу.

Так само О. Резнікова, аналізуючи підходи до забезпечення національної стійкості в розрізі національних держав, наголошує на важливості колективної моделі забезпечення національної стійкості. На відміну від концепції індивідуального стримування, колективна модель передбачає об'єднання зусиль кількох держав для досягнення спільної мети – підтримання безпеки та стабільності в регіоні або глобальному масштабі. Такий підхід є особливо актуальним для країн, які не мають потужного ядерного арсеналу, але прагнуть підвищити рівень національної стійкості за рахунок регіональних безпекових угод [188].

Акцентуємо увагу, що ні серед вітчизняних, ні серед зарубіжних науковців не існує єдиного підходу до типологізації моделей національної стійкості на рівні держав. Різноманітність підходів у дослідженнях обумовлена як різними теоретичними традиціями, так і специфікою національних інтересів, внутрішніх ресурсів і загроз, з якими стикаються різні країни. Це ускладнює формування єдиного підходу, який міг би врахувати всі аспекти національної стійкості в умовах сучасних викликів і глобалізаційних процесів.

У нашому дослідженні ми будемо використовувати такий критерій щодо типологізації моделей забезпечення національної стійкості, зокрема за типом підходу до забезпечення стійкості. У межах цього підходу ми виділили такі моделі національної стійкості: 1) комплексна модель національної стійкості; 2) багаторівнева модель; 3) модель громадянської стійкості; 4) модель ядерного стримування; 5) нейтральна модель; 6) колективна модель стійкості; 7) модель адаптивної стійкості.

У таблиці 2.10 стисло наведена змістовна характеристика зазначених моделей забезпечення національної стійкості.

Таблиця 2.10 – Моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав за типом підходу до забезпечення стійкості

Модель стійкості	**Характеристика**	**Країна**
Комплексна модель національної стійкості	Ця модель базується на інтегрованому підході, що охоплює політичний, економічний, соціальний, екологічний і технологічний виміри. Насамперед вона спрямована на стійкість до різноманітних загроз, зокрема воєнних конфліктів, економічних криз, кіберзагроз та екологічних катастроф. Комплексна модель містить тісну координацію між державними, приватними і громадськими структурами для забезпечення швидкого реагування та відновлення	Фінляндія, Швеція, Норвегія, Нідерланди, США, Японія
Багаторівнева модель	Передбачає поділ заходів національної стійкості за рівнями: національним, регіональним і місцевим. Кожен рівень має власні ресурси та повноваження для реагування на локальні загрози, що дозволяє швидко адаптуватися до змін та ефективно управляти кризами на місцевому рівні. Ця модель особливо ефективна для країн із великою територією та децентралізованим управлінням	Канада, Швейцарія, Австралія
Модель громадянської стійкості	Зосереджена на зміцненні громадянського суспільства та залученні населення до процесів забезпечення безпеки. Ця модель сприяє підвищенню рівня підготовки громадян до кризових ситуацій. Зокрема, завдяки обов’язковим тренуванням та освітнім програмам забезпечується формування навичок реагування на надзвичайні події. Такий підхід сприяє розвитку атмосфери відповідальності та згуртованості, де кожен член суспільства усвідомлює свою роль у забезпеченні стійкості та ефективного реагування на потенційні загрози	Ізраїль, Латвія, Естонія

Продовження таблиці 2.10

Модель стійкості	Характеристика	Країна
Модель ядерного стримування	Спрямована на підтримку національної безпеки за рахунок наявності ядерного арсеналу, який може бути фактором стримування від зовнішньої агресії. Ця модель застосовується країнами, що володіють ядерною зброєю та мають чітко визначену політику її використання. Вона передбачає інвестування в технологічний розвиток і підтримання міжнародного балансу сил через можливість застосування ядерного потенціалу	США, Франція, Ізраїль, Велика Британія, Пакистан, Індія
Нейтральна модель	Передбачає політику нейтралітету в зовнішніх відносинах, спрямовану на уникнення конфліктів і збереження політичної незалежності. Країни, що дотримуються цієї моделі, мінімізують свою участь у військових союзах і конфліктах, що забезпечує їм певний рівень безпеки через невтручання. Ця модель також передбачає розвиток дипломатичних відносин і співпрацю на основі мирного діалогу	Швейцарія, Австрія
Колективна модель стійкості	Базується на участі в колективних оборонних альянсах, наприклад, НАТО або ЄС. Країни, що обирають цю модель, покладаються на спільні ресурси та колективний захист у разі загроз. Це дозволяє швидко мобілізувати ресурси, обмінюватися інформацією та підтримувати стабільність у межах альянсу. Модель підвищує рівень захищеності завдяки об’єднанню зусиль усіх держав-учасниць	Країни НАТО, Європейський Союз, Латвія, Естонія, Литва
Модель адаптивної стійкості	Орієнтована на здатність системи швидко реагувати на нові виклики та загрози, враховуючи природні катастрофи, технологічні збої або інші несподівані кризи. Ця модель містить гнучкі механізми кризового управління, здатність до	Японія, Сінгапур, Нова Зеландія

Продовження таблиці 2.10

Модель стійкості	Характеристика	Країна
	навчання на основі попередніх помилок та інноваційні рішення. Держава інвестує в наукові дослідження, розвиток технологій і модернізацію інфраструктури для підвищення стійкості	

Джерело: складено автором на основі [263; 297; 302; 310; 324].

Попри різноманітність існуючих моделей національної стійкості, одна країна може відповідати характеристикам одразу двох або навіть трьох моделей, втілюючи у своїй політиці багатовимірний підхід до забезпечення безпеки та стабільності. Тому аналіз держав, що використовують різні моделі національної стійкості, буде здійснено крізь призму їхньої відповідності основним параметрам і характеристикам обраних моделей забезпечення національної стійкості.

Першою державою для розгляду в контексті моделі національної стійкості є США. США демонструють унікальну парадигму забезпечення національної стійкості, що базується на широкому залученні громадянського суспільства та інституційних структур до процесів підвищення загальної безпеки.

Варто наголосити, що модель національної стійкості США являє собою комплексну систему управління ризиками та реагування на кризові ситуації, розроблену для забезпечення безпеки населення та захисту критично важливих об’єктів від різноманітних загроз. Ця система базується на багаторівневому підході, що інтегрує федеральні, регіональні та місцеві інституції та залучає як державний, так і приватний сектор для ефективного управління ризиками та мінімізації шкоди.

Одним із фундаментальних компонентів є Національний реєстр ризиків, який регулярно оновлюється з урахуванням змін у глобальній безпеці та нових типів загроз. Цей реєстр дозволяє не лише оцінювати ймовірність виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій, а й розробляти конкретні сценарії

реагування на випадок їх реалізації. На нашу думку, саме завдяки цьому інструменту уряд США здатен забезпечити скоординовану відповідь на загрози на всіх рівнях, одночасно підвищуючи рівень підготовки громад і підрозділів надзвичайного реагування до різних видів криз [296].

Важливу роль для забезпечення національної стійкості та реалізації зазначеної моделі США відіграє Федеральне агентство з управління надзвичайними ситуаціями (FEMA). Так, зокрема FEMA координує заходи з реагування та відновлення на всіх рівнях влади, враховуючи співпрацю з приватним сектором. У серпні 2024 року агентство випустило нове Керівництво з національної стійкості, яке містить практичні рекомендації щодо формування більш стійкого суспільства. Це керівництво визначає основні загрози та пропонує шляхи для їх спільного подолання через комплексний, скоординований підхід, що об’єднує ресурси уряду, громад і бізнесу [360].

Система централізованого та децентралізованого управління є ще одним важливим елементом моделі національної стійкості США. США застосовують підхід так званої «гнучкої ієрархії», коли федеральний уряд координує зусилля, надаючи місцевим органам ресурси та методичні рекомендації, проте зберігає можливість оперативного втручання в кризових ситуаціях. Наприклад, під час виникнення терористичних загроз або природних катастроф Федеральне агентство з надзвичайних ситуацій (FEMA) бере на себе координувальну функцію, забезпечуючи ефективну відповідь на національному рівні. FEMA також активно займається навчанням місцевих рятувальних служб і громадян, підвищуючи загальний рівень готовності країни до надзвичайних ситуацій [358].

Водночас важливу роль для забезпечення національної стійкості відіграє захист критичної інфраструктури. Цей захист реалізується завдяки тісній співпраці між державними структурами та приватним сектором, особливо в сфері кібербезпеки. Міністерство внутрішньої безпеки США та FEMA працюють разом із технологічними компаніями для розроблення ефективних стратегій виявлення та попередження кіберзагроз, а також захисту від атак на головні

об’єкти інфраструктури, такі як енергетичні та транспортні системи, медичні установи тощо. Завдяки такій співпраці можливо оперативно виявляти потенційні загрози та забезпечувати безпеку критичних ресурсів країни [185].

Особливе значення в моделі національної стійкості США має Національна рамкова структура кліматичної стійкості, представлена Адміністрацією Байдена – Гарріс у вересні 2023 року. Цей документ передбачає системний підхід до адаптації до кліматичних змін і містить заходи для зміцнення інфраструктури, житлових об’єктів, водних ресурсів, охорони здоров’я та захисту працівників. Кліматична стійкість базується на скоординованій співпраці між федеральними, державними, місцевими, племінними та територіальними урядами, а також на активній участі приватного сектору та громад. На наше переконання, така структура дозволяє забезпечити більш стійкий розвиток країни в умовах змінного клімату [407].

Варто зазначити, що громадська участь і підготовка також є важливими елементами моделі стійкості США. Так, зокрема програми на зразок Citizen Corps створені для того, щоб підвищити рівень обізнаності та підготовки населення до надзвичайних ситуацій. Зауважимо, що зазвичай такі програми містять тренінги, освітні заходи та інформування громадян про важливість особистої та колективної підготовки до кризових ситуацій. Завдяки цьому формується культура готовності, де кожен громадянин відчуває відповідальність за безпеку своєї громади та країни загалом [285].

На тлі постійних змін у світовій безпековій ситуації та появи нових типів загроз США здійснюють безперервну модернізацію системи національної стійкості, зокрема в напрямі кібербезпеки та захисту від нових викликів, таких як пандемії. Одним із основних напрямів цієї модернізації є посилення співпраці з громадянським суспільством, залучення населення до тренувань із реагування на надзвичайні ситуації, що створює стійкішу базу для подолання потенційних криз.

Аналізуючи основні елементи системи забезпечення національної стійкості США, можемо підкреслити як її сильні сторони, так і обмеження, притаманні реалізованій політиці.

Таблиця 2.11 – Сильні сторони моделі національної стійкості США

Сильні сторони моделі національної стійкості	**Опис**
Широка співпраця з приватним сектором	Ефективне залучення приватних компаній, особливо в сфері кібербезпеки, що дозволяє швидше виявляти та нейтралізувати кіберзагрози
Гнучка ієрархія управління	Система децентралізованого управління, що дозволяє місцевим органам влади оперативно діяти, зберігаючи можливість підтримання з боку федерального уряду
Розвинена система реагування на катастрофи	FEMA забезпечує швидке реагування на надзвичайні ситуації та ефективне відновлення територій після катастроф
Сучасний Національний реєстр ризиків	Дозволяє прогнозувати нові загрози та готувати сценарії для їх нейтралізації на різних рівнях управління

Таблиця 2.12 – Слабкі сторони моделі національної стійкості США

Слабкі сторони моделі національної стійкості	**Опис**
1	**2**
Залежність від приватного сектору	Велика залежність від участі приватних компаній у кіберзахисті може створювати ризики, зокрема через комерційні інтереси
Високі витрати на підтримку	Значні фінансові ресурси необхідні для забезпечення діяльності всіх рівнів управління ризиками, що може стати тягарем для бюджету

Продовження таблиці 2.12

1	2
Складність у координації дій	Інколи недостатня координація між федеральними та місцевими структурами призводить до несвоєчасності в ухваленні рішень під час кризових ситуацій
Вразливість до нових типів загроз	Незважаючи на оновлення моделі, існує ймовірність виникнення нових викликів, до яких система може виявитися неготовою ефективно їх подолати

Окрему увагу хочемо акцентувати на можливостях імплементації позитивного досвіду США для побудови національної стійкості до української моделі, що перебуває в процесі активного розвитку, зокрема в частині:

1. Інтеграція приватного сектору в кібербезпеку з урахуванням українських реалій. В умовах війни Україна постійно стикається з потужними кіберзагрозами з боку Росії, зокрема атаками на критичну інфраструктуру, банківський сектор, енергомережі. На відміну від США, український приватний сектор має менше ресурсів для інвестування в передові технології захисту. Водночас держава може підтримати IT-компанії та кіберфахівців шляхом державного фінансування, грантів або податкових пільг для забезпечення кібербезпеки [194].

2. Навчання населення з урахуванням воєнних реалій. Варто зауважити, що Україна вже має досвід проведення тренувань для цивільного населення, проте, зважаючи на реалії війни, необхідно розширити ці навчальні програми, інтегруючи практичні знання про виживання під час бойових дій, евакуацію, користування укриттями, а також надання першої допомоги в умовах бойових поранень. Наприклад, у США навчання населення проводиться для реагування на природні катастрофи, але в Україні цей аспект можна адаптувати для забезпечення готовності до воєнних дій і цивільної оборони. Це також може містити інформування про ризики мінної небезпеки, яка актуальна для звільнених територій.

3. Програми відновлення та підтримання постраждалих регіонів в умовах війни. На відміну від США, де відновлення територій відбувається після природних катастроф, в Україні відновлення відбувається паралельно з активними бойовими діями. Це потребує розроблення гнучкої стратегії, яка може швидко адаптуватися до змінної ситуації. Наприклад, варто розробити систему мобільних медичних пунктів і швидкобудівних конструкцій для відновлення житлових будинків, щоб надавати необхідну допомогу населенню навіть у небезпечних зонах. Крім того, доцільно створювати центри тимчасового перебування для ВПО, що забезпечують не лише житло, а й психологічну підтримку, доступ до освіти та соціальних послуг [221].

З урахуванням унікальних викликів, з якими стикається Україна, адаптація американського досвіду національної стійкості повинна мати власну специфіку, орієнтовану на поточні загрози і потреби суспільства під час воєнного конфлікту. Це дозволить забезпечити більш ефективну відповідь на загрози та підвищити рівень готовності України до подолання кризових ситуацій як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Наступною країною, модель національної стійкості якої ми хочемо проаналізувати, є Японія. Національна стійкість цієї країни вирізняється своєю унікальністю та адаптованістю до природних катастроф, що регулярно загрожують її населенню через географічне розташування. Постійні ризики землетрусів, тайфунів, повеней і цунамі спонукали Японію до розроблення комплексної системи захисту, спрямованої на мінімізацію людських втрат і зниження збитків критичної інфраструктури. У нашому дослідженні ми зосередимося лише на основних особливостях забезпечення національної стійкості Японії, розглядаючи основні елементи її підходу до протидії природним загрозам і мінімізації їхніх наслідків для населення та інфраструктури.

Основний акцент в японській моделі національної стійкості роблять на зниженні людських втрат усіма можливими способами. Японія приділяє велику

увагу підвищенню обізнаності та підготовки населення до надзвичайних ситуацій. Щороку 1 вересня в країні відзначають День запобігання стихійним лихам, коли мільйони японців беруть участь у симуляціях і тренуваннях з евакуації. Завдяки таким заходам громадяни знають, як діяти в разі катастрофи, що значно зменшує ризики для життя та здоров'я [41].

Водночас важливу роль для запобігання втрат відіграють інноваційні технології в будівництві. Так, Японія інвестує в розроблення та впровадження технологій, які дозволяють будівлям витримувати навіть сильні землетруси. У великих містах, таких як Токіо та Осака використовуються спеціальні гнучкі конструкції, які здатні поглинати сейсмічні коливання, зменшуючи ймовірність обвалу будівель. Це знижує ризики для мешканців і мінімізує людські втрати під час сильних землетрусів. Технології зменшення ризиків будуються на досвіді минулих катастроф, таких як Великий землетрус у Кобе 1995 року, що стимулювало вдосконалення стандартів будівництва [307].

Один із головних принципів японської моделі стійкості полягає в зниженні шкоди, що може бути завдана будівлям і спорудам під час катастроф. Тут варто зауважити, що Японія широко застосовує технології захисту будівель від землетрусів і цунамі. Наприклад, для захисту від повеней у прибережних районах зведені спеціальні бар'єри та стіни, які допомагають стримувати великі хвилі та захищати міста. У містах також діють розвинені системи дренажу, які запобігають затопленням під час тайфунів і злив. На нашу думку, такий багаторівневий підхід до мінімізації збитків дозволяє суттєво знижувати шкоду інфраструктурі та зберігати ресурси для подальшого відновлення [247].

Варто акцентувати увагу, що Японія є світовим лідером у впровадженні новітніх технологій у систему національної стійкості. Країна розробила одну з найбільш розвинених систем раннього попередження про землетруси, яка містить сейсмічні датчики та автоматизовані системи оповіщення для населення. Ця система здатна повідомити людей за кілька секунд до землетрусу, що надає можливість людям укритися в безпечних місцях і мінімізувати ризик

травмування. Після кожної катастрофи система стійкості вдосконалюється, інтегруючи досвід подолання попередніх криз, що дозволяє забезпечити кращу підготовленість до нових викликів [198].

Отже, модель національної стійкості Японії є комплексною та адаптивною системою, яка охоплює всі аспекти – від попередження втрат і мінімізації збитків до швидкого відновлення та навчання населення. Ця модель постійно адаптується до нових викликів завдяки інтеграції інноваційних технологій і підвищенню обізнаності суспільства, що дозволяє Японії зберігати високий рівень підготовки та стійкості до природних катастроф.

Ще однією країною, яка перебуває в зоні постійної сейсмічної активності, є Нова Зеландія. Через високу вразливість до природних катастроф, зокрема землетрусів, Нова Зеландія розробила унікальну модель національної стійкості, спрямовану на мінімізацію ризиків і підвищення здатності до відновлення після катастроф. Ця модель, у сфері запобігання та реагування на природні катастрофи, має багато спільного з японським підходом, що також орієнтований на високий рівень готовності населення та технологічні заходи з безпеки. Проте модель Нової Зеландії характеризується власними відмінностями та особливостями, які відображають культурні, географічні та соціальні аспекти країни.

Модель національної стійкості Нової Зеландії побудована на концепції «4R», що містить чотири основні етапи: 1) зменшення ризиків (reduction); 2) готовність (readiness); 3) реагування (response); 4) відновлення (recovery). Цей підхід покликаний забезпечити комплексне реагування на природні катастрофи, особливо з огляду на високу сейсмічну активність у регіоні. Як і Японія – Нова Зеландія регулярно стикається із загрозами землетрусів, цунамі та інших природних явищ, що робить її особливо вразливою та вимагає чіткої і скоординованої системи захисту [311].

Моделі національної стійкості, спрямовані на протидію природним катастрофам, активно впроваджуються в різних країнах світу, зокрема в Австралії, Чилі та Індонезії. Кожна з цих держав адаптує підходи до управління

ризиками щодо своїх географічних і кліматичних особливостей. Так, наприклад, Австралія зосереджена на готовності до природних катастроф, таких як лісові пожежі, посухи, повені та тропічні циклони, які часто впливають на її територію. Важливим прикладом є система прогнозування та реагування на пожежі, яка дозволяє місцевим органам вчасно попереджати населення та вживати заходів для мінімізації шкоди. Це особливо важливо для регіонів із великою кількістю лісів, що підвищує ризик масштабних пожеж [268].

В умовах сучасних загроз, спричинених військовими конфліктами, національна стійкість є основним елементом державної безпеки. Однією з найцікавіших у цьому контексті є багаторівнева модель забезпечення національної стійкості Ізраїлю. На тлі безперервних локальних військових конфліктів на Близькому Сході Ізраїль створив унікальну систему, яка враховує як зовнішні загрози, так і потребу в захисті інфраструктури та населення від постійних ризиків. Їхня модель стійкості, яка охоплює всі рівні управління – від національного до місцевого – є надзвичайно актуальною для України. В умовах війни та підвищених загроз з боку сусідніх держав Україні варто розглянути досвід Ізраїлю – адаптувати найкращі практики до своїх реалій і забезпечити стійкість перед багатосторонніми ризиками.

Варто наголосити, що Ізраїль має унікальну модель національної стійкості, яка поєднує комплексний підхід до протидії тероризму та різноманітним загрозам національній безпеці. Так, зокрема, завдяки географічному розташуванню та особливим умовам безпеки ця країна створила багаторівневу систему національної безпеки, що охоплює військові, цивільні та урядові структури. Водночас основний акцент у цій системі роблять саме на протидії терористичним загрозам, оскільки тероризм вважається головною загрозою національній безпеці. Основні зусилля спрямовані на швидке реагування та попередження, що містить постійний моніторинг ситуації та тісну координацію між різними службами [185].

На наше переконання, однією з головних особливостей ізраїльської моделі є інтеграція військових і цивільних структур. Завдяки високому рівню мобілізації населення та резервістів, Ізраїль може швидко реагувати на надзвичайні ситуації. Система резервів армії передбачає, що значна частина населення може бути мобілізована у разі військового конфлікту або надзвичайної ситуації. Це означає, що навіть звичайні громадяни мають базові військові навички та готові діяти в кризових умовах. Наприклад, під час військових операцій і загострення конфліктів Ізраїль швидко розгортає свої резерви, що дозволяє забезпечити оперативну підтримку армії та стабільність у суспільстві. Так, наприклад Ізраїль мобілізував 300 000 резервістів для відповіді на терористичну атаку і вторгнення ХАМАСу [63].

Технологічна перевага є ще одним важливим елементом ізраїльської системи національної стійкості. Ізраїль активно інвестує у розвиток передових технологій безпеки, таких як кібербезпека, аналітичні платформи та системи спостереження. Це дозволяє країні вчасно виявляти загрози та відповідно реагувати на них. Зокрема, система «Залізний купол» є прикладом унікальної технологічної розробки, яка дозволяє перехоплювати ракети та інші повітряні загрози, забезпечуючи безпеку цивільних. Крім того, розвиток технологій у сфері кібербезпеки дозволяє Ізраїлю захищатися від кіберзагроз, які є значною частиною сучасних ризиків національної безпеки [47].

Ізраїль також має потужні розвідувальні служби, такі як Моссад і Шабак, які відіграють головну роль для забезпечення національної стійкості. Ці агентства активно працюють над збиранням інформації про потенційні загрози як всередині країни, так і за її межами. Вони проводять превентивні заходи для нейтралізації загроз ще до їх виникнення, що часто містять операції за кордоном. Такий підхід дозволяє зменшити ризик виникнення терористичних атак або інших загроз, зокрема через раннє виявлення та профілактичні дії [314].

На наше переконання, навчання населення та підвищення обізнаності як елемент ізраїльської моделі національної стійкості є архіважливим. У країні

регулярно проводяться тренінги для цивільного населення щодо поведінки в разі терактів або надзвичайних ситуацій. Наприклад, у школах і громадських місцях проводяться навчання, які містять симуляцію евакуацій і дій під час бомбардувань. Держава активно працює над формуванням культури безпеки серед громадян, підвищуючи їхню готовність до можливих загроз і формуючи навички, необхідні для захисту в екстремальних ситуаціях [183].

На сьогоднішній день Ізраїль продовжує модернізацію своєї системи національної стійкості, щоб адекватно відповідати на нові виклики, такі як кібератаки та інформаційні маніпуляції. Країна також активно співпрацює з іншими державами у сфері безпеки, особливо в кіберпросторі та в дослідженнях, пов’язаних із боротьбою з тероризмом та захистом критичної інфраструктури.

У контексті вивчення впливу COVID-19 на національну стійкість цікавим видається дослідження, що вимірювало національну стійкість (NR) в Ізраїлі у три різні періоди часу під час пандемії коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), з охопленням 804 учасників (N = 804). Основними завданнями дослідження були визначення напряму та ступеня змін національної стійкості під час кризи, а також виявлення предикторів національної стійкості. Одержані результати показали, що середній показник національної стійкості значно знизився за три етапи вимірювань, що свідчить про наявність значущого ефекту середнього розміру.

Подальший аналіз виявив, що три з чотирьох визначених факторів національної стійкості значно знизилися за три вимірювання: зокрема віра в уряд та прем’єр-міністра (з великим розміром ефекту), віра в громадянське суспільство та патріотизм (із середнім розміром ефекту). Водночас довіра до національних інститутів Ізраїлю залишалася на найнижчому рівні і значущих змін не зазнала. Аналіз передбачав, що рівні національної стійкості в основному відображають політичні погляди, відчуття політичних і економічних загроз, а не загрози здоров’ю. Одним з основних висновків дослідження є важливість довіри до лідерів для забезпечення національної стійкості в умовах кризи [342].

У таблиці 2.13 проілюстровано сильні та слабкі сторони моделі національної стійкості Ізраїлю, яка хоча й ефективна в протидії загрозам, має певні недоліки, що потребують уваги та збалансованого підходу.

Таблиця 2.13 – Сильні та слабкі сторони моделі національної стійкості Ізраїлю

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Швидкий мобілізаційний ресурс – високий рівень мобілізації резервістів дозволяє Ізраїлю швидко реагувати на загрози, що особливо важливо у разі військового конфлікту	Психологічний тиск – часті навчання та загострене сприйняття загроз можуть впливати на психологічний стан населення, особливо молоді та дітей
Високий рівень інтеграції військових і цивільних структур – цивільне населення має базові навички самооборони, що дозволяє забезпечити оперативну підтримку в кризових ситуаціях	Залежність від резервістів – постійна готовність резервістів може впливати на їхнє професійне та особисте життя, що створює соціальні та економічні виклики
Розвинена технологічна база – інвестиції у кібербезпеку, аналітичні платформи та системи спостереження дозволяють забезпечити раннє попередження та реагування на загрози	Високі витрати на оборону – інтенсивні інвестиції в оборонні технології потребують значних фінансових ресурсів, що може зменшувати бюджет на соціальні програми
Ефективна робота розвідувальних служб – Моссад, Шабак та інші служби здійснюють превентивні операції для нейтралізації загроз до їх виникнення	Потенційні ризики для міжнародних відносин – активна діяльність розвідки за межами країни може викликати напруженість у відносинах з іншими державами
Сильна культура безпеки – висока обізнаність та особисте залучення громадян для забезпечення	Ризик перенасичення населення інформацією про загрози – постійне інформування про можливі загрози може

Продовження таблиці 2.13

Сильні сторони	Слабкі сторони
національної безпеки формують стійке та згуртоване суспільство	призводити до звикання або байдужості до попереджень
Співпраця з іншими державами – Ізраїль активно співпрацює з іншими країнами у сфері безпеки та обміну інформацією, що підвищує ефективність боротьби з загрозами	Ризик залежності від іноземних партнерів – надмірна залежність від міжнародної підтримки та технологій може ускладнити самостійне реагування у разі припинення такої допомоги

Джерело: складено автором на основі [99; 117; 211; 245; 347].

Отже, модель національної стійкості Ізраїлю є багаторівневою й охоплює як превентивні заходи, так і адаптивні реакції на надзвичайні ситуації. Ця модель націлена на збереження стабільності, швидке реагування та нейтралізацію загроз ще до їх реалізації.

Варто наголосити, що із досвіду Ізраїлю можна запозичити декілька ефективних елементів, які можуть посилити модель національної стійкості України, особливо в контексті постійних зовнішніх загроз і внутрішніх криз. Пропонуємо коротко розглянути найважливіші з них.

Інтеграція цивільних і військових структур. Україні варто розвивати систему, яка дозволяє цивільним громадянам брати активну участь у заходах безпеки, наприклад, шляхом регулярного навчання населення основним навичкам виживання та самооборони. Це може містити спеціалізовані тренування для резервістів, добровольчих об’єднань і територіальної оборони, що дозволить швидко мобілізувати населення у разі кризи. Незважаючи на третій рік повномасштабного вторгнення РФ, така архіважлива ініціатива досі не була запроваджена.

Системи превентивного моніторингу та аналітики. Як і в Ізраїлі, Україні необхідно зміцнювати розвідувальні та аналітичні можливості для виявлення загроз ще на ранніх етапах. Це може містити використання сучасних

аналітичних платформ, які дозволять отримувати дані про потенційні загрози з різних джерел і вчасно реагувати на них.

Навчання населення та формування культури безпеки. Україна може активно впроваджувати навчальні програми для цивільного населення, враховуючи тренінги з реагування на надзвичайні ситуації. Це дозволить громадянам знати, як діяти під час кризових ситуацій, що зменшить паніку та підвищить загальну стійкість суспільства. Навчання можна проводити в школах, університетах і для працівників критичних сфер, таких як медицина та транспорт.

Аналіз моделей національної стійкості, застосованих у США, Ізраїлі, Японії та Новій Зеландії, виявив низку ефективних підходів, які можуть бути корисними для європейських країн. Пропонуємо розглянути моделі національної стійкості в європейських державах для подальшого обміну досвідом і впровадження найкращих практик.

Так, національна стійкість у Великій Британії базується на комплексному підході, що охоплює всі потенційні загрози, починаючи від природних катастроф і закінчуючи техногенними ризиками та кіберзагрозами. Така модель відома як «All-hazards approach» передбачає розроблення та реалізацію стратегії національної безпеки, а також низки нормативних актів і програм, спрямованих на підготовку країни до різних сценаріїв надзвичайних ситуацій [412].

Цей підхід відображений у низці стратегічних документів, зокрема у Стратегії національної безпеки, Секторальних планах стійкості, Національних стратегічних засадах стійкості громади та Програмі підготовки й планування на випадок надзвичайних ситуацій.

Основним документом щодо забезпечення національної стійкості Великої Британії є її Національна стратегія безпеки, яка власне і визначає головні напрями забезпечення національної безпеки в умовах сучасних викликів і загроз. Водночас основний акцент роблять на збереженні стабільності, економічної безпеки та територіальної цілісності країни, що вимагає комплексного підходу

та тісної співпраці з міжнародними партнерами. Документ враховує необхідність поєднання зовнішніх і внутрішніх зусиль для забезпечення національної безпеки, акцентуючи увагу на важливості захисту інфраструктури та посилення інформаційної безпеки в умовах активізації кіберзагроз.

Водночас стратегія передбачає гнучке реагування на міжнародні військові кризи, що можуть становити загрозу інтересам Великої Британії та її союзників. Наголошується на значенні партнерства в межах НАТО, а також ролі ядерного стримування як одного з інструментів безпеки. Додатково підкреслюється важливість колективної безпеки та розвитку альянсів, що сприяють стабільності у світі, особливо у світлі зростання регіональної напруженості та потенційних кризових ситуацій, пов'язаних із державами, що розвиваються [252].

Велика Британія використовує багатошаровий підхід до протидії тероризму, який є невід'ємною частиною її національної безпеки та стійкості. Згідно зі стратегією пріоритетом є не лише запобігання терористичним актам, а й боротьба з їхніми коренями через посилення міжнародної співпраці та використання розвідувальних служб. Одним із основних напрямів є активне залучення до міжнародних операцій з метою запобігання перетворенню нестабільних регіонів на притулок для терористичних угруповань [82].

Крім того, стратегія акцентує увагу на ролі громадянської стійкості як способу зменшення впливу терористичних атак, що можуть відбуватися як всередині країни, так і за її межами. Варто наголосити, що основними аспектами британської моделі також є захист критичної інфраструктури, кібербезпека, а також готовність до природних катастроф і техногенних загроз. Істотною складовою цієї моделі є залучення як центральних органів влади, так і місцевих громад, що досягається через форуми громадської стійкості (Local Resilience Forums). Ці форуми є платформою для координації зусиль між представниками центральної влади, місцевими органами, службами реагування та громадськими організаціями, що дозволяє забезпечити ефективну взаємодію та підвищити стійкість на рівні регіонів [337].

Хочемо акцентувати увагу на основних перевагах Британської моделі національної стійкості. По-перше, завдяки системному підходу до координації всіх рівнів управління, вона дозволяє країні швидко адаптуватися до різних загроз. По-друге, високий рівень децентралізації та залучення місцевих громад до процесів управління ризиками забезпечує більш ефективне реагування на локальні проблеми та швидке ухвалення рішень на місцях. По-третє, активне залучення громадянського суспільства сприяє підвищенню обізнаності населення щодо безпеки, а також зміцнює зв'язок між владою та громадами, що покращує довіру та готовність громадян до співпраці.

Водночас, незважаючи на численні переваги, модель Великої Британії має певні виклики. Велика частка відповідальності покладається на місцеві органи влади, що може створювати додаткове навантаження на рівні регіонів, особливо у разі, коли ресурси обмежені. Крім того, на нашу думку, децентралізація управління ризиками потребує постійної координації та ресурсної підтримки на місцях, що може бути складним завданням для окремих регіонів із меншими бюджетами або недостатньо розвиненою інфраструктурою.

На наше переконання, Британський підхід до забезпечення національної стійкості, який ґрунтується на широкому залученні місцевих органів і громад, може стати цінним прикладом для України. В умовах підвищеної загрози військових конфліктів і нових викликів для безпеки, Україні варто розглянути можливість створення форумів місцевої стійкості, які дозволять покращити комунікацію та координацію на місцевому рівні. Ми впевнені, що залучення громадянського суспільства до процесів управління ризиками та забезпечення більшої участі громад у розробленні та реалізації заходів безпеки може суттєво зміцнити національну стійкість.

Наступним об'єктом нашого дослідження, що становить значний інтерес у контексті порівняльного аналізу національних стратегій стійкості, є модель національної стійкості Німеччини. Ця модель відзначається системним підходом до забезпечення національної безпеки та адаптивності в умовах сучасних

багатовимірних загроз, що обумовлює її важливість у глобальній дискусії про стійкість держав.

Варто зауважити, що Німеччина – одна з провідних економік Європи, розробила потужну модель національної стійкості, зосереджену на інтеграції різних рівнів влади та залученні широкого спектру державних і приватних партнерів. Враховуючи високий рівень індустріалізації та залежність від критичних інфраструктур, Німеччина вибудувала систему, яка дозволяє координувати зусилля між центральним урядом, федеральними землями, бізнесом і громадянами. Ця модель охоплює захист критичної інфраструктури, кібербезпеку, управління ризиками, реагування на надзвичайні ситуації та підвищення громадської обізнаності щодо безпеки [320].

Основними нормативними актами, які визначають модель національної стійкості Німеччини, є «Біла книга з політики та безпеки Німеччини» та «Національна стратегія кібербезпеки».

«Біла книга з політики безпеки Німеччини» (White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr) – основоположний документ, що визначає стратегічні пріоритети в сфері безпеки, зокрема підходи до забезпечення національної стійкості через військову та цивільну співпрацю, міжнародне партнерство та управління кризами [403].

Також «Національна стратегія кібербезпеки» (Cyber-Sicherheitsstrategie für Deutschland) – документ, що регулює питання захисту кіберпростору, зокрема захист критично важливих інфраструктур, інформаційної безпеки та цифрового суверенітету [391].

Водночас останній доповнюється Законом про захист критичної інфраструктури (Gesetz über den Schutz Kritischer Infrastrukturen) [322].

Проаналізувавши зазначені документи хочемо зауважити таке.

По-перше, інтеграція на всіх рівнях влади є важливим елементом німецької моделі національної стійкості. Центральним органом, що здійснює управління цією системою, є Федеральне відомство цивільного захисту та допомоги при

катастрофах. Ця установа відповідає за координацію дій між федеральними, земельними та місцевими органами влади, забезпечуючи цілісність і злагодженість у реагуванні на надзвичайні ситуації. Ми переконані, що така структура сприяє уникненню дублювання функцій і підвищує ефективність державного управління у сфері безпеки [316].

Законом про захист критичної інфраструктури наголошено, що захист критичної інфраструктури є ще одним з основних елементів німецької системи стійкості. Враховуючи важливість енергетичної безпеки, у Німеччині розроблено спеціальні протоколи для захисту енергетичних об'єктів. Зокрема, впроваджені заходи контролю та моніторингу газових і електричних мереж, що дозволяє вчасно виявляти потенційні загрози та оперативно реагувати на них. У межах цієї стратегії Федеральне відомство цивільного захисту та допомоги при катастрофах активно співпрацює з енергетичними компаніями, спрямовуючи зусилля на підвищення стійкості електромереж як до кібератак, так і до природних катастроф [308].

Кібербезпека та захист промислових систем також є пріоритетними напрямами в німецькій моделі. Високий рівень автоматизації та технологічної залежності промислових процесів від інформаційних технологій зумовлює необхідність захисту від кіберзагроз. Зауважимо, що, Німеччина активно інвестує в кібербезпеку промислових систем, зокрема в галузях машинобудування та автомобільної індустрії. Важливу роль у цьому процесі відіграє Федеральне відомство з інформаційної безпеки, яке розробляє стандарти та рекомендації для кіберзахисту. Завдяки цьому забезпечується не лише збереження даних, а й стійкість критичних інфраструктур до можливих кібератак, які можуть завдати шкоди економіці країни [222].

Не можна не звернути увагу на громадську обізнаність, яка, на нашу думку, є одним з основних компонентів національної стійкості Німеччини. Федеральне відомство цивільного захисту та допомоги при катастрофах здійснює комплексний підхід до просвітництва, який містить освітні програми,

інформаційні кампанії, тренінги та симуляції, спрямовані на підвищення обізнаності та готовності громадян до різних типів загроз. У цьому контексті особливу увагу хочемо звернути на такий аспект, як доступність інформації через цифрові платформи.

Так, зокрема Федеральне відомство цивільного захисту та допомоги при катастрофах активно використовує сучасні цифрові інструменти для інформування населення. Відомство розробило спеціальний мобільний додаток «NINA» (Notfall-Informations- und Nachrichten-App), який надає інформацію про надзвичайні ситуації, враховуючи попередження про стихійні лиха, інциденти з небезпечними матеріалами, терористичні загрози та погодні умови. Додаток підтримує геолокацію, завдяки чому користувачі можуть отримувати актуальні сповіщення відповідно до свого місцезнаходження. На наше переконання, подібний підхід могла б використовувати Україна в межах цифрової платформи «Дія» [419].

Крім того, на офіційному вебсайті Федерального відомства цивільного захисту та допомоги при катастрофах є спеціальний розділ для громадян, де можна знайти детальні інструкції щодо дій у надзвичайних ситуаціях, матеріали для самопідготовки, а також відповіді на поширені питання. У соціальних мережах Федеральне відомство регулярно публікує короткі рекомендації, відеоролики та поради, що робить інформацію більш доступною для широкої аудиторії [308].

Отже, німецька модель національної стійкості демонструє високу ефективність завдяки багаторівневій інтеграції державного управління, системного підходу до захисту критичної інфраструктури та розвиненій мережі кібербезпеки, що охоплює основні промислові й енергетичні об’єкти. Орієнтуючись на колективну відповідальність за безпеку, Німеччина розбудувала інфраструктуру громадської обізнаності та культури підготовленості до надзвичайних ситуацій, що є важливим елементом стійкості суспільства перед сучасними багатовекторними загрозами. Інкорпорація

елементів цієї моделі в Україні, зокрема через розвиток міжсекторального партнерства, посилення кіберзахисту та впровадження системи обізнаності громадян, здатна забезпечити високий рівень адаптивності та функціональної гнучкості держави в умовах постійних загроз.

Досвід забезпечення національної стійкості країн Балтії заслуговує на глибоке дослідження, оскільки їхній підхід до формування та підтримання стійкості визначається низкою унікальних факторів, зокрема через історичний, політичний і географічний контекст.

Так, наприклад, Естонія є прикладом інноваційного та проактивного підходу до забезпечення національної стійкості, особливо у сферах кібербезпеки, інформаційного захисту та цифрового управління, що, на нашу думку, є важливим елементом забезпечення національної стійкості України.

Розташування країни в Балтійському регіоні, на перетині євроатлантичних інтересів і безпосереднього сусідства з РФ, визначає її стратегію як відповідь на постійні виклики гібридної війни, дезінформаційних кампаній і кіберзагроз. Варто наголосити, що національна стійкість Естонії базується на комплексному поєднанні сучасних технологій, активної участі громадянського суспільства та інтеграції міжнародного досвіду [54].

Можемо з упевненістю констатувати той факт, що головною особливістю естонської моделі національної стійкості є її акцент на цифровізації як основі державного управління та національної безпеки. Естонія стала однією з перших країн світу, що впровадила цифрові ID-карти та побудувала систему електронного урядування, яка забезпечує безперервність адміністративних процесів навіть у разі потенційного фізичного вторгнення чи знищення інфраструктури. Це досягається завдяки використанню технологій блокчейн і хмарних сховищ, що дозволяє зберігати резервні копії критичних державних даних за кордоном [22].

Естонська система електронного урядування (e-Estonia) побудована на принципах прозорості, доступності та стійкості. Вона дозволяє громадянам,

бізнесу та державним органам виконувати більшість адміністративних функцій онлайн, мінімізуючи необхідність фізичної присутності. Наприклад, реєстрація підприємства в Естонії може бути завершена менше ніж за 20 хвилин, що робить країну привабливою для підприємців та інвесторів [299].

Особливістю цієї системи є концепція «держави в резерві». Завдяки використанню хмарних технологій, дані державного управління дублюються та зберігаються на серверах за межами країни. Це дозволяє зберегти працездатність системи навіть у разі фізичного знищення національної інфраструктури через військовий конфлікт чи інші катастрофи. Естонія першою у світі запровадила таку систему в 2015 році, розмістивши резервні сервери в Люксембурзі [77].

Також важливим аспектом забезпечення національної стійкості є забезпечення кібербезпеки. Зокрема, у відповідь на масштабну кібератаку 2007 року, яка стала однією з перших гібридних атак національного масштабу в історії, Естонія створила Центр передового досвіду НАТО з кіберзахисту (NATO CCDCOE). Цей центр є платформою для міжнародного співробітництва в галузі кіберзахисту та розроблення стандартів реагування на кіберзагрози [64; 362].

Ми переконані, що досвід Естонії та створення NATO CCDCOE стали важливими для розвитку міжнародного підходу до кібербезпеки, адже центр об’єднує фахівців з усього світу, що дозволяє використовувати найкращі практики для захисту критичних інфраструктур. Водночас це також допомагає під час формування глобальних стандартів і протоколів для реагування на кібератаки, що є особливо важливим у сучасному середовищі, де кіберзагрози стають частиною гібридної війни.

У таблиці 2.14 наведені основні елементи забезпечення національної стійкості Естонії.

Таблиця 2.14 – Основні елементи забезпечення національної стійкості Естонії

Елемент забезпечення	**Опис**
Кібербезпека та інформаційний захист	Естонія інвестує значні ресурси у зміцнення кіберінфраструктури, розробляючи національні протоколи захисту від атак. Крім того, державна політика передбачає постійний моніторинг інформаційного простору для виявлення дезінформації та попередження інформаційних атак
Цифровий уряд і безпека даних	Електронне урядування дозволяє громадянам доступ до широкого спектра послуг, таких як голосування, податкове адміністрування та охорона здоров'я через захищену цифрову екосистему. Блокчейн-технології гарантують незмінність і захист даних
Навчання та підвищення обізнаності	Естонія активно залучає громадян до навчань із кіберзахисту. Освітні програми починаються ще зі школи та охоплюють базові аспекти кібергігієни, а державні службовці регулярно проходять тренінги з реагування на кіберінциденти
Взаємодія з міжнародними організаціями	Естонія є активним учасником міжнародних ініціатив, таких як НАТО, ЄС і програми двостороннього співробітництва. Ця інтеграція дозволяє отримувати доступ до найкращих практик і технологій
Готовність до гібридних загроз	Національна оборона містить стратегії для нейтралізації дезінформаційних кампаній, що є частиною гібридних загроз. Залучення приватного сектору до спільних проєктів із захисту критичних систем також є важливим компонентом

Джерело: складено автором на основі [60].

Ми впевнені, що Естонський досвід цифровізації державного управління та інтеграції кібербезпеки може стати основою для формування національної стратегії стійкості України, що міститиме сучасні підходи до захисту від гібридних загроз. Схожий підхід також характерний для інших країн Балтії –

Латвії та Литви, які активно адаптують свої моделі національної стійкості до регіональних викликів, пов'язаних із кіберзагрозами та інформаційними атаками. Розглянемо ці дві країни детальніше, зосередившись на їхніх основних підходах до забезпечення національної стійкості.

Латвія, як і Естонія, приділяє велику увагу кібербезпеці та захисту інформаційного простору. Це пов'язано з тим, що країна стикається з постійними загрозами дезінформаційних кампаній, спрямованих на підрив стабільності та довіри до державних інституцій. Латвійська стратегія національної стійкості базується на комплексному підході до захисту інформаційного середовища, де особливу роль відіграють розроблення національних кібернетичних стратегій і співпраця з міжнародними партнерами, зокрема в межах НАТО та ЄС [61].

Литва, подібно до Естонії та Латвії, розвиває національну стратегію стійкості з акцентом на кібербезпеку, протидію гібридним загрозам і забезпечення інформаційного суверенітету. Враховуючи географічне розташування і сусідство з Росією, Литва використовує інтегрований підхід до забезпечення безпеки, що передбачає співпрацю між державними органами, військовими структурами та приватним сектором.

Варто зауважити, що Литва активно працює над зміцненням оборонних можливостей, поєднуючи традиційні методи захисту з сучасними технологіями. До них належить створення підрозділів кіберрезерву, які забезпечують підтримку в разі масштабних кібератак або інших кризових ситуацій. Уряд Литви ініціює кампанії з підвищення обізнаності серед населення щодо гібридних загроз, що містить інформаційні атаки та дезінформацію [216].

З урахуванням проведеного аналізу можна підсумувати, що на сьогодні серед науковців немає єдиного підходу щодо визначення концепцій і моделей забезпечення національної стійкості. Водночас відсутність єдиного бачення підкреслює важливість подальшого систематичного вивчення й розвитку цієї теми, що дозволить краще зрозуміти основні аспекти та специфіку національної стійкості в сучасних умовах.

Умови сучасних багатовимірних загроз роблять особливо важливим розуміння та вибір відповідної моделі національної стійкості. У контексті постійно змінюваних ризиків держави мають обирати найбільш ефективні підходи до забезпечення своєї стійкості, орієнтуючись на специфіку внутрішніх і зовнішніх викликів. У зв'язку з цим виникає необхідність не лише у виборі відповідної моделі, а й у здатності адаптувати її до змінних умов, що дозволить забезпечити ефективне реагування на потенційні загрози.

Модель національної стійкості можна визначити як концептуально-практичну систему, що забезпечує державну стабільність за рахунок інтеграції компонентів, принципів, методів та інструментів. Виділено такі основні моделі: комплексна модель, багаторівнева модель, модель громадянської стійкості, модель ядерного стримування, нейтральна модель, модель колективної стійкості та модель адаптивної стійкості. Ця типологія дозволяє розглянути національні моделі з різних кутів зору, що полегшує оцінювання їхніх переваг і обмежень, а також допомагає зрозуміти специфіку кожної моделі залежно від національних потреб і можливостей.

На основі вивчення існуючих моделей національної стійкості в різних країнах визначено їхні сильні та слабкі сторони. Аналіз переваг і обмежень кожної моделі дозволяє краще зрозуміти, в яких умовах вона є найбільш ефективною, що є важливим для оптимізації підходів до забезпечення стійкості. Це дає змогу державам робити більш обґрунтований вибір, враховуючи сильні сторони та обмеження обраної моделі в конкретному національному контексті.

З урахуванням позитивного досвіду інших країн розроблено низку заходів для імплементації елементів цих моделей у систему національної стійкості України. Адаптація кращих практик дозволить не лише покращити національну стійкість, а й забезпечити відповідність системи до специфічних загроз і потреб України, створюючи ефективний механізм захисту в умовах сучасних викликів.

2.3. Міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди

Аналіз моделей забезпечення національної стійкості, реалізованих окремими державами, зумовлює необхідність детального вивчення питань забезпечення національної стійкості в кризові періоди з урахуванням специфіки національних особливостей та адаптації практик, інтегрованих у відповідні моделі стійкості. Ми переконані, що такий підхід має забезпечити ґрунтовне розуміння взаємозв'язку між теоретичними концепціями та практичним досвідом держав у сфері забезпечення національної стійкості, що є особливо актуальним у контексті протидії сучасним багатовекторним загрозам. Водночас ґрунтовний аналіз кризових викликів і механізмів адаптації дозволяє не лише оцінити ефективність існуючих моделей, а й визначити основні напрями вдосконалення системи стійкості. На наше переконання, такий підхід сприяє розробленню науково обґрунтованих рекомендацій, орієнтованих на підвищення адаптивності та стійкості держави в кризових умовах.

У сучасному глобалізованому світі кризи набувають дедалі складнішого характеру, охоплюючи військову, економічну, екологічну, інформаційну та соціальну сфери. Відтак національна стійкість стає основою для забезпечення безпеки держави, її здатності реагувати на виклики та зберігати функціональність у критичних ситуаціях. У попередньому розділі було показано, як різні держави розвивають свої системи стійкості, орієнтуючись на специфічні загрози. Наступний етап дослідження передбачає оцінювання того, як ці системи функціонують в умовах кризових періодів, коли їх спроможність проходить випробування.

Беззаперечним є той факт, що розгляд практик забезпечення національної стійкості в кризові періоди має особливу актуальність для України. З урахуванням викликів, пов'язаних із збройним конфліктом, кібератаками, пандеміями та економічними кризами, застосування кращих міжнародних

практик дозволить зміцнити національну безпеку та адаптувати існуючу модель до нових реалій [95].

Насамперед пропонуємо розглянути типологію сучасних криз, оскільки їх класифікація є ключем до розуміння впливу національної стійкості та розроблення адекватних механізмів реагування. Сучасний світ характеризується не лише зростанням кількості кризових ситуацій, а й ускладненням їхньої природи, що часто поєднує кілька видів загроз одночасно. Ці кризи впливають на всі аспекти національної стійкості – від базових питань безпеки й економіки до соціальної стабільності, екології та цифрової сфери, які дедалі частіше стають мішенню атак [408].

Типологізація криз дозволяє поділити їх за джерелом виникнення, масштабом впливу, рівнем загрози та іншими основними параметрами, що дає змогу краще зрозуміти їхню природу. Це стає основою для стратегічного планування, ефективного управління ризиками та розроблення міжсекторальних підходів до їхнього вирішення. У контексті багатовекторних загроз, зокрема гібридних атак типологізація стає незамінним інструментом для формування адаптивних систем національної стійкості.

У таблиці 2.15 структуровано подано типологію сучасних криз за джерелом виникнення, масштабом впливу та рівнем загрози.

Таблиця 2.15 – Типологія сучасних криз за джерелом виникнення, масштабом впливу та рівнем загрози

Джерело виникнення	**Масштаб впливу**	**Рівень загрози**	**Приклад**
Природні кризи	Локальний	Середній	Повені в Європі, лісові пожежі в Австралії
	Регіональний	Критичний	Урагани в США, землетруси в Японії
	Глобальний	Критичний	Зміна клімату

Продовження таблиці 2.15

Джерело виникнення	**Масштаб впливу**	**Рівень загрози**	**Приклад**
Техногенні кризи	Локальний	Низький	Техногенні аварії на підприємствах
	Регіональний	Середній	Вибухи на хімічних заводах, техногенні аварії на АЕС (наприклад, Чорнобиль)
	Глобальний	Критичний	Аварії на транспортних мережах глобального масштабу
Соціально-економічні кризи	Локальний	Низький	Локальні соціальні протести
	Регіональний	Середній	Енергетичні кризи в Європі
	Глобальний	Критичний	Глобальна рецесія 2008 року, пандемія COVID-19
Гібридні та кібератаки	Локальний	Середній	Кібератаки на окремі організації
	Регіональний	Середній	Масові кібератаки на фінансові системи
	Глобальний	Критичний	Інформаційні війни, хакерські атаки на критичну інфраструктуру держав
Військові конфлікти	Локальний	Середній	Локальні збройні конфлікти
	Регіональний	Критичний	Конфлікти на Близькому Сході
	Глобальний	Критичний	Світові війни, агресія великих держав

Джерело: складено автором на основі [231; 369; 417].

У межах таблиці 2.16 проведений детальний аналіз взаємозв’язку між типами кризових ситуацій і викликами, які вони створюють для системи національної стійкості. Таблиця демонструє, як різні джерела виникнення криз, їх масштаби впливу та рівні загрози впливають на основні аспекти безпеки, економіки, соціальної стабільності та управління. Ми переконані, що такий підхід дозволить структуровано оцінити ризики, визначити основні вразливості системи та розробити цільові механізми для їх нейтралізації.

Таблиця 2.16 – Аналіз типології криз: прикладні аспекти, системні впливи та механізми зміцнення стійкості держави

Тип кризи		
Приклад	**Основний вплив**	**Виклики для стійкості**
Військові конфлікти		
Конфлікти в Сирії, агресія Росії проти України, теракти (Париж, Ніцца)	Руйнування інфраструктури, потоки біженців, дестабілізація політичної системи	Захист критичної інфраструктури, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, забезпечення стабільності управління
Епідеміологічні кризи		
COVID-19, SARS, пташиний грип	Перевантаження медичних систем, економічний спад, соціальна напруга	Забезпечення стратегічних запасів, підтримка медичних установ, координація міжнародних зусиль
Кібератаки		
Атаки на критичну інфраструктуру, злам виборчих систем	Параліч критичних об’єктів, втрата довіри до державних інституцій, фінансові втрати	Розроблення національної системи кібербезпеки, стандартизація захисту даних, підвищення обізнаності про кіберзагрози
Гібридні кризи		
Інформаційні кампанії дезінформації, санкції, економічні блокади	Підрив економіки, політична дестабілізація, зниження рівня довіри населення	Інтеграція міжвідомчих механізмів реагування, посилення медійної грамотності населення
Природні кризи		
Землетруси (Японія, Туреччина), урагани (США), повені (Європа), лісові пожежі	Руйнування інфраструктури, загибель людей, економічні збитки	Створення систем раннього попередження, розвиток програм реагування, забезпечення швидкого відновлення

Продовження таблиці 2.16

Тип кризи		
Приклад	**Основний вплив**	**Виклики для стійкості**
Економічні кризи		
Глобальна рецесія, енергетична криза	Падіння рівня доходів, зростання безробіття, соціальні протести	Підтримка економічної стійкості, розроблення механізмів захисту найуразливіших категорій населення, формування стратегічних резервів

Джерело: складено автором на основі [122].

Дж. Кукакіс зазначає, що кожен тип кризи по-різному впливає на систему національної стійкості, але всі вони мають комплексний характер. Наприклад, військові конфлікти зачіпають соціальну, інфраструктурну та економічну складові одночасно, тоді як пандемії завдають найбільшої шкоди медичній і соціальній системам. Природні катастрофи руйнують інфраструктуру, потребуючи швидких рішень для відновлення, тоді як гібридні загрози підривають довіру до державних інституцій, ускладнюючи управління кризою [345].

Ми впевнені, що типологія сучасних криз створює основу для формування цільових заходів і стратегій, які враховують специфіку кожного типу загроз і дозволяють адаптувати національні системи до швидко змінюваних викликів, що також підкреслює важливість системного підходу до управління кризами та багаторівневої координації між секторами.

Перед тим як перейти до аналізу конкретних міжнародних практик забезпечення національної стійкості на рівні окремих держав, важливо зупинитися на загальних механізмах адаптації систем національної стійкості до кризових періодів. На наше переконання, розуміння цих механізмів дозволить не лише виявити основні елементи ефективного реагування, а й окреслити

універсальні підходи, які є спільними для країн із різними рівнями розвитку та специфічними викликами.

Забезпечення національної стійкості в умовах сучасних багатовекторних кризових викликів вимагає динамічного підходу до адаптації систем державного управління. Ці механізми містять інституційні зміни, мобілізацію ресурсів, ефективні комунікаційні стратегії та тісну міжнародну взаємодію. Детальний аналіз кожного компонента дозволяє розкрити їхню роль у формуванні здатності держав реагувати на кризи.

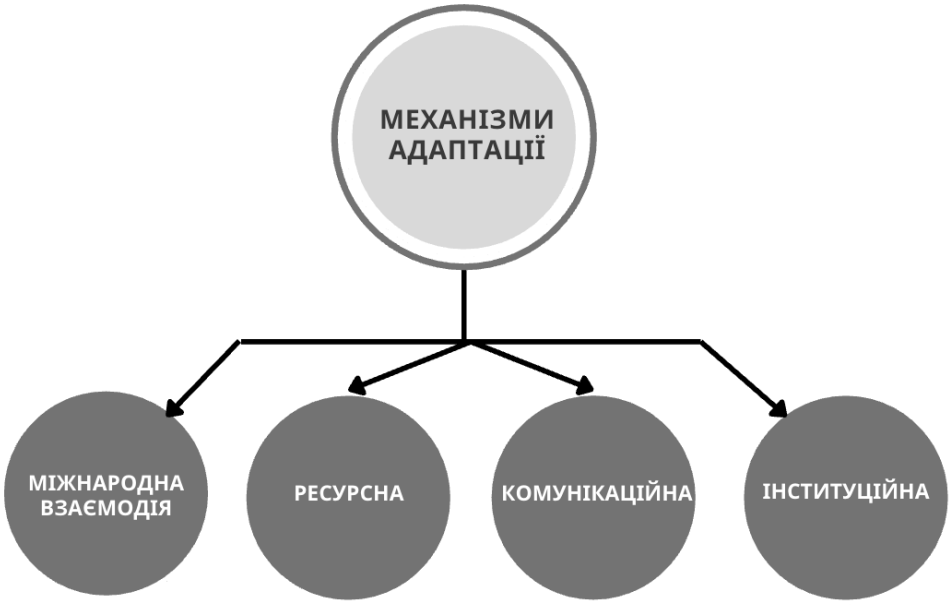

Рисунок 2.2 – Механізми адаптації систем національної стійкості в кризові періоди

Пропонуємо здійснити короткий огляд основних механізмів адаптації систем національної стійкості, зосереджуючись на основних аспектах їхнього функціонування та впровадження. На нашу думку, такий підхід дозволить не лише систематизувати теоретичні підвалини адаптації до кризових періодів, а й продемонструвати їхню практичну реалізацію через конкретні приклади та ініціативи.

Інституційна адаптація полягає в трансформації державних органів управління з метою підвищення їхньої гнучкості та ефективності під час криз [11].

Насамперед це передбачає створення спеціалізованих міністерств, відомств або координаційних центрів, які зосереджуються винятково на управлінні кризовими ситуаціями. Так, наприклад, Національний центр реагування на надзвичайні ситуації (FEMA) у США був створений для координації зусиль федерального уряду у випадках природних катастроф, терористичних атак чи інших надзвичайних ситуацій. Варто зауважити, що основна мета агентства – підготовка до можливих загроз, зменшення їх наслідків, реагування на надзвичайні ситуації та підтримка відновлення постраждалих територій [371].

Варто зауважити, що FEMA реалізує широкий спектр програм, зокрема забезпечує навчання рятувальних служб, розробляє стратегії евакуації, координує постачання гуманітарної допомоги та інфраструктурні відновлювальні роботи. Водночас важливим аспектом роботи агентства є використання сучасних технологій для прогнозування ризиків і моніторингу ситуацій у реальному часі, що дозволяє швидко адаптувати заходи реагування до змінних обставин. Завдяки цьому FEMA стала зразком для багатьох інших держав у сфері управління кризовими ситуаціями [309].

Подібний підхід впроваджується в межах ЄС, де Європейська служба зовнішніх дій адаптувала свої структури для інтеграції кризового управління та підтримки держав-членів. Так, наприклад, під час пандемії COVID-19 ця структура зазнала значних змін, спрямованих на інтеграцію кризового управління та забезпечення підтримки держав-членів.

Варто наголосити, що саме EEAS виконувала головну роль для координації дій на міжнародному рівні, зокрема щодо обміну медичними ресурсами, організації евакуацій громадян і створення єдиних підходів до вирішення кризових ситуацій [114].

Одним із центральних елементів цього підходу стало впровадження гнучких міжвідомчих механізмів, які забезпечують швидкий обмін інформацією між урядами, міжнародними організаціями та громадськими структурами. Ми переконані, що такі механізми сприяли узгодженню дій та дозволили оперативно реагувати на зміни в умовах кризи, одночасно забезпечуючи прозорість і взаємодоповнюваність заходів різних інституцій. Це стало важливим уроком для подальшого вдосконалення кризового управління в масштабах ЄС.

Наступним механізмом адаптації системи національної стійкості, який ми хочемо розкрити, є ресурсна мобілізація. На нашу думку, ресурсна мобілізація є критично важливим елементом адаптації, оскільки кризи часто створюють дефіцит ресурсів і вимагають їх швидкого перерозподілу. Наприклад, під час пандемії COVID-19 країни ЄС розробили механізми взаємного забезпечення критично необхідними матеріалами, враховуючи медичне обладнання та вакцини. Рамкові програми, такі як RescEU, були створені для зберігання і розподілу стратегічних резервів, що дозволило мінімізувати наслідки кризи для окремих країн [413].

Національний рівень мобілізації демонструє, зокрема Ізраїль, який має чітко визначені механізми залучення людських ресурсів у військовий сектор через обов’язкову службу в резерві. Це дозволяє країні оперативно реагувати на кризові ситуації, зокрема військового характеру. Водночас важливим інструментом ресурсної мобілізації є державно-приватне партнерство, яке дозволяє інтегрувати потенціал бізнесу в забезпечення національної стійкості [72].

Ефективна комунікація є важливим компонентом адаптації системи національної стійкості, оскільки вона безпосередньо впливає на довіру громадян до дій уряду та на ефективність заходів реагування. Так, зокрема під час пандемії COVID-19 прем’єр-міністр Нової Зеландії Дж. Ардерн продемонструвала зразок успішної комунікаційної стратегії, яка поєднувала прозорість, регулярність і доступність інформації. Чіткі рекомендації та відкрите визнання викликів

дозволили досягти високого рівня підтримки урядових заходів серед населення [126].

Варто зауважити, що комунікаційні стратегії передбачають використання цифрових платформ, таких як урядові вебсайти, соціальні мережі та мобільні додатки для оперативного інформування громадян. У кризових ситуаціях важливо забезпечувати багатомовність комунікації, щоб охопити всі групи населення, враховуючи меншини. Це стало основним аспектом для багатонаціональних країн, таких як Канада.

Останнім елементом механізму адаптації національної стійкості хочемо виділити елемент міжнародної взаємодії, який, на нашу думку, є основним для забезпечення стійкості, оскільки сучасні кризи часто мають транскордонний характер. Наприклад, ООН через свої програми, такі як Глобальна ініціатива щодо стійкості, надає платформу для обміну досвідом між країнами, які стикаються зі схожими викликами [317].

Аналогічно, НАТО активно підтримує членів альянсу в підвищенні їхньої стійкості через програми з кіберзахисту, як це видно з діяльності Центру передового досвіду з кібероборони в Естонії. ЄС також розробив механізми фінансової підтримки для держав-членів через фонд солідарності ЄС, який використовується для подолання наслідків природних катастроф чи техногенних криз [132].

Ми переконані, що міжнародна співпраця забезпечує доступ до інноваційних рішень і дозволяє країнам уникати дублювання зусиль, використовуючи колективний досвід і ресурси. Наприклад, створення глобальних систем раннього попередження про стихійні лиха, таких як програми ООН допомагає мінімізувати людські втрати в уразливих регіонах.

Наступним важливим кроком у нашому дослідженні є аналіз практичного досвіду окремих держав, які стикаються зі специфічними кризовими періодами у сфері національної стійкості. Цей аналіз дозволить розкрити приклади

ефективного застосування адаптаційних механізмів, а також виявити їхній потенціал для впровадження у різних національних умовах.

Першою країною, в якій застосували практичний досвід забезпечення національної стійкості у кризові періоди, є Канада, яка вирізняється своєю здатністю інтегрувати багатомовні комунікаційні стратегії у кризових ситуаціях, що зумовлено її офіційною двомовністю (англійська та французька мови) і мультикультурною природою. Держава приділяє особливу увагу адаптації комунікацій до потреб різних груп населення, враховуючи корінні народи та іммігрантські спільноти. Також це сприяє соціальній згуртованості та зниженню рівня паніки під час криз [83].

Підготовка до природних катастроф є ще однією визначальною особливістю Канади, враховуючи її вразливість до кліматичних змін, що спричиняють збільшення частоти та масштабів лісових пожеж, повеней і штормів. Варто зауважити, що для цього країна активно розробляє та впроваджує програми управління ризиками, спрямовані на мінімізацію наслідків природних катастроф. Пропонуємо розглянути деякі з них.

Так, Канада успішно інтегрувала цифрові платформи в систему кризових комунікацій, що дозволяє громадянам отримувати оперативну інформацію через мобільні додатки, вебпортали та системи SMS-оповіщень. Зокрема, система Alert Ready забезпечує надсилання термінових попереджень про природні катастрофи, враховуючи повені та лісові пожежі, безпосередньо на мобільні пристрої населення [402].

Ще одним головним напрямом для забезпечення національної стійкості Канади в кризові періоди є кліматична адаптація. Уряд Канади розробив стратегію Pan-Canadian Framework on Clean Growth and Climate Change, що містить підвищення стійкості інфраструктури, планування забудови з урахуванням ризиків природних катастроф і стимулювання екологічно дружніх технологій. Ця стратегія передбачає співпрацю між федеральними, провінційними та місцевими органами влади [370].

Таблиця 2.17 – Основні напрями, механізми реалізації та вплив кліматичної стратегії Канади «Pan-Canadian Framework on Clean Growth and Climate Change» [370]

Напрям /механізм / вплив	**Опис**
Підвищення стійкості інфраструктури	Значна частина інфраструктури створювалася без урахування кліматичних ризиків (транспортна, енергетична, комунальна). Інноваційні рішення: стійкі до повеней матеріали, модернізація водовідвідних систем, захист узбережжя. У прибережних районах Атлантичної Канади зводять захисні дамби та бар'єри для зменшення затоплень
Планування забудови з урахуванням ризиків природних катастроф	Зміни в регіональних планах розвитку, що враховують частоту екстремальних погодних явищ (урагани, повені, пожежі). Введення норм зонування, щоб уникати забудови в зонах ризику (поблизу водойм чи лісів)
Стимулювання екологічно дружніх технологій	Підтримка технологій, які зменшують викиди парникових газів. Розвиток відновлювальних джерел енергії (сонячна, вітрова енергетика). Використання «зелених» будівельних стандартів (LEED). Інвестиції в «розумні» міста, що мінімізують споживання ресурсів
Співпраця між рівнями влади	Федеральний уряд координує дії провінцій, територій і муніципалітетів для гармонізації стандартів. Місцеві громади залучаються до оцінювання ризиків і пріоритетів регіональної кліматичної адаптації
Інвестиції та фінансова підтримка	Уряд виділяє кошти на модернізацію інфраструктури через Програму стійкої інфраструктури Канади (Investing in Canada Plan), яка фінансує адаптацію до кліматичних змін

Продовження таблиці 2.17

Напрям /механізм / вплив	**Опис**
Програми обізнаності та навчання	Проведення освітніх програм, інформаційних кампаній і тренінгів для підвищення обізнаності населення і бізнесу про кліматичні ризики
Соціальний та екологічний вплив	Зменшення ризиків, пов'язаних з екстремальними погодними явищами. Покращання інфраструктури та життєздатності громад. Стимулювання економічного розвитку через екологічні технології. Формування екологічної свідомості населення

На нашу думку, досвід Канади в кризових періодах демонструє ефективність багатомовних комунікацій, таких як система Alert Ready, яка оперативно інформує населення. Координація між усіма рівнями влади забезпечує оперативну мобілізацію ресурсів і ефективне залучення громад до вирішення кризових завдань, таких як лісові пожежі чи повені, що підвищує надійність механізмів забезпечення національної стійкості Канади в умовах кризи.

Природні катастрофи, такі як лісові пожежі та повені, є спільними викликами для Канади й Австралії, хоча масштаби й типи цих явищ мають свої географічні та кліматичні особливості. У Канаді, враховуючи значну територію з різними екосистемами, основна увага приділяється системам раннього оповіщення, адаптації до змін клімату та багатомовній кризовій комунікації. Австралія, зі свого боку, має більш специфічний досвід у боротьбі з лісовими пожежами та інтеграцією екологічного управління в систему національної стійкості. Обидві країни демонструють інноваційні підходи до управління природними ризиками, але австралійська модель вирізняється глибокою інтеграцією екосистемного підходу.

Природні катастрофи, такі як лісові пожежі та повені, є одним із найбільших викликів для багатьох країн світу, але саме Австралія вирізняється своїм унікальним досвідом у подоланні цих кризових періодів. Географічні та кліматичні особливості цієї країни, включно тропічні та посушливі регіони, створюють умови для постійного ризику масштабних природних катаклізмів. У відповідь на ці виклики Австралія розробила інноваційні підходи, які містять інтеграцію екологічного управління в систему національної стійкості.

Цей досвід вирізняється глибокою адаптацією до умов природного середовища та використанням екосистемного підходу як основного елемента стратегії. Розглядаючи австралійську модель у кризові періоди, варто зосередитися на її унікальних рішеннях, що поєднують технологічні інновації, екологічну відповідальність і активну взаємодію між державними органами, науковою спільнотою та місцевими громадами.

Варто зауважити, що одним із основних елементів австралійської системи є розгалужена система раннього попередження про природні катастрофи, зокрема лісові пожежі. Так, зокрема, використовуючи технології прогнозування, уряд Австралії забезпечує своєчасне попередження населення про потенційні загрози, що дозволяє мінімізувати людські втрати.

Водночас Австралія також демонструє високу ефективність інтеграції урядових структур і громад у процес управління кризами. Так, наприклад програми взаємодії з громадами, такі як «Community Fireguard» навчають місцеве населення основам безпеки під час пожеж і надають ресурси для колективного реагування на загрози.

Крім того, активна співпраця з приватним сектором дозволяє Австралії зміцнювати захист критичної інфраструктури, яка є вразливою до природних катастроф. Спільні інвестиції в модернізацію інфраструктури та систем попередження сприяють посиленню стійкості країни до катаклізмів [267].

Акцентуємо увагу, інноваційні технології відіграють головну роль у сучасному управлінні природними катастрофами, забезпечуючи ефективний

моніторинг, прогнозування та оперативне реагування. У країні, де природні катаклізми, такі як лісові пожежі є регулярним явищем, використання новітніх технологій значно підвищує ефективність кризового менеджменту. На наше переконання, одним із найбільш успішних інструментів є дрони, які виконують функцію мобільних платформ для збирання даних у реальному часі.

Дрони забезпечують моніторинг великих територій, враховуючи важкодоступні райони, що особливо важливо під час пожеж. Вони використовуються для оцінювання інтенсивності пожеж, визначення меж їх поширення та виявлення нових осередків займання. Тепловізійні камери, встановлені на дронах, дозволяють виявляти приховані осередки вогню навіть після його видимого затухання, що значно зменшує ризик повторного займання. Крім того, дрони є незамінними в посткризовий період, коли необхідно оцінити масштаби пошкоджень екосистем, виявити місця, що потребують відновлення, і спланувати заходи щодо мінімізації наслідків [57].

Хочемо зауважити, що геоінформаційні системи (GIS) стали основним інструментом для прогнозування природних катастроф та візуалізації пов’язаних із ними ризиків. Так, зокрема використання GIS дозволяє урядовим і місцевим органам влади створювати інтерактивні карти, які відображають території з підвищеним ризиком катастроф, наприклад зони, найбільш вразливі до лісових пожеж, повеней або штормів. Ці карти не лише допомагають оперативно реагувати під час кризи, а й забезпечують основи для довгострокового планування, наприклад, під час визначення зон забудови, які є менш вразливими до катастроф [253].

Водночас GIS використовується для планування маршрутів евакуації населення, розміщення кризових центрів і стратегічних резервів. Наприклад, під час масштабних пожеж 2019–2020 років GIS-технології забезпечили своєчасну евакуацію десятків тисяч людей, допомагаючи урядовим структурам координувати свої дії. Ці системи також інтегруються з метеорологічними

даними, що дозволяє створювати прогнози щодо поширення пожеж або повеней з високою точністю [395].

Ми вважаємо, що поєднання дронів, GIS та інтегрованих цифрових платформ є зразком того, як технології можуть забезпечити ефективну стійкість до природних викликів і створити основу для довгострокового екологічного і соціального розвитку.

Після аналізу австралійської практики реалізації елементів моделі національної стійкості в кризові періоди, яка демонструє глибоку інтеграцію технологій у боротьбі з природними катастрофами, логічним є перехід до досвіду Нової Зеландії. Ця країна, як і Австралія, стикається зі значними природними викликами, однак унікальність новозеландського підходу полягає в систематичному застосуванні моделі «4R» (зменшення ризиків, готовність, реагування, відновлення).

У підрозділі 2.2 ми детально розглядали загальну структуру цієї моделі, що стала основою стійкості Нової Зеландії. Тепер доцільно звернути увагу на її практичну реалізацію в умовах кризових періодів, зокрема у відповідь на природні катастрофи, такі як землетруси та цунамі, які визначають ризиковий ландшафт країни. Практичний досвід Нової Зеландії дозволяє проаналізувати, як модель «4R» забезпечує не лише оперативність реагування, а й довгострокову підготовку населення, захист критичної інфраструктури та ефективну евакуацію в надзвичайних ситуаціях.

У таблиці 2.18 відображена Модель «4R» та її реалізація в умовах природних катастроф.

Таблиця 2.18 – Реалізація моделі «4R» в умовах природних катастроф

Етап моделі «4R»	**Опис**
Зменшення ризиків (Reduction)	Враховує сейсмічне зонування території, впровадження посилених будівельних норм і заходи зі збереження екологічного балансу, щоб мінімізувати ймовірність

Продовження таблиці 2.18

Етап моделі «4R»	Опис
	катастроф
Готовність (Readiness)	Зосереджується на навчанні населення через симуляції землетрусів і цунамі, підготовці критичної інфраструктури до пошкоджень, а також розробленні кризових планів дій
Реагування (Response)	Створення ефективних систем оповіщення та евакуації, що дозволяють своєчасно реагувати на надзвичайні ситуації та швидко виводити людей із небезпечних зон
Відновлення (Recovery)	Передбачає післякризове відновлення інфраструктури, будівництво нового житла, підтримку постраждалих громад через державні програми та стимулювання місцевої економіки

Новозеландський досвід показує, що регулярні навчальні програми є основою готовності населення до надзвичайних ситуацій. Наприклад, програма «ShakeOut» щорічно залучає сотні тисяч громадян до тренувань із правильного реагування на землетруси. Участь у таких заходах сприяє зниженню паніки під час реальних криз і підвищенню довіри до державних структур [365].

Також варто зауважити, що системи оповіщення в Новій Зеландії інтегровані в національні платформи управління кризами. Так, зокрема, мобільний додаток «GeoNet» надає реальний час оновлення про землетруси, цунамі та інші ризики, дозволяючи громадянам отримувати необхідну інформацію за лічені секунди. У разі загрози цунамі сигнал тривоги активується через телекомунікаційні мережі, сирени та мобільні платформи [323].

Ми переконані, що цей досвід може слугувати прикладом для інших країн, які стикаються зі значними ризиками природного характеру. Унікальність новозеландської моделі полягає у балансі між готовністю до кризи та довгостроковою адаптацією, що є надзвичайно важливим для досягнення стійкого розвитку.

Незважаючи на те, що Нідерланди не перебувають у зоні сейсмічної активності чи загроз лісових пожеж, країна має унікальні виклики, пов’язані з водною небезпекою. Розташування значної частини території нижче рівня моря створює високий ризик затоплень, які можуть бути спричинені як природними, так і антропогенними факторами. Водночас у контексті зміни клімату ймовірність і масштаб таких загроз значно зростають. Нідерланди адаптували свої системи національної стійкості до цих викликів, розробивши інноваційні підходи до управління водними ризиками.

Водна безпека є основним аспектом національної стійкості Нідерландів. Основна увага приділяється розробленню й підтримці комплексних систем захисту від затоплень, які містять мережі дамб, дренажні системи та спеціалізовані інженерні споруди. Ці системи поєднуються із заходами щодо зниження ризиків, зокрема реструктуризацією річкових русел і створенням природних зон поглинання води [199].

Крім того, стійкість до кліматичних змін інтегрована в усі рівні національної політики. Уряд активно співпрацює з науковими установами, громадськими організаціями та приватним сектором для прогнозування ризиків і розроблення довгострокових стратегій.

У таблиці 2.19 наведено приклади програми управління водними ризиками.

Таблиця 2.19 – Етапи та приклади програм управління водними ризиками

Етап	**Опис**	**Приклад**
Зменшення ризиків	Реструктуризація русел річок, створення природних зон поглинання води	Програма «Room for the River»
Готовність	Планування забудови та резервування територій для управління паводками	Прогнозування через «Delta Program»

Продовження таблиці 2.19

Етап	Опис	Приклад
Реагування	Система бар'єрів, дамб і каналів для контролю водних потоків	Проєкт Delta Works
Відновлення	Відновлення екосистем після затоплень, перенесення житлових зон із зон ризику	Інтеграція природоорієнтованих рішень

Джерело: складено автором на основі [387; 295].

Нідерланди активно вносять питання кліматичної стійкості в національну політику. Це досягається через постійне оновлення планів управління водними ресурсами, законодавчу підтримку заходів із захисту від затоплень і підвищення обізнаності населення.

Зокрема, програма «Delta Program» зосереджується на довгостроковій адаптації до змін клімату, а саме: прогнози щодо підвищення рівня моря до 2050 року; розроблення планів забудови, які враховують ризики затоплень; заходи зі збереження екосистем, що допомагають пом'якшити вплив кліматичних змін [367].

Ми переконані, що практичний досвід Нідерландів у боротьбі з водною небезпекою демонструє ефективність інженерних рішень, інтегрованих із природоорієнтованими підходами. Поєднання унікальних технологій, таких як Delta Works, із соціально спрямованими програмами на зразок Room for the River, дозволяє не лише мінімізувати ризики затоплень, а й адаптувати країну до кліматичних змін. Цей досвід може стати цінним джерелом натхнення для інших країн, які стикаються з аналогічними викликами у сфері водної безпеки.

Аналізуючи практичні аспекти реалізації моделей забезпечення національної стійкості у кризові періоди, зокрема в умовах природних катастроф, доцільно перейти до розгляду криз техногенного характеру. Такий підхід дозволяє здійснити комплексне вивчення стратегій адаптації державних систем до багатовекторних загроз, інтегруючи механізми реагування на

техногенні аварії та катастрофи, які часто мають масштабні соціально-економічні та екологічні наслідки.

Захист критичної інфраструктури є одним із центральних елементів системи цивільного захисту Німеччини, що спрямований на забезпечення стабільності функціонування енергетичних, транспортних і водопостачальних мереж. Водночас основна стратегія базується на комплексному оцінюванні ризиків, моніторингу вразливостей і впровадженні превентивних заходів. Варто зауважити, що уряд Німеччини розробляє багаторівневі протоколи для ідентифікації загроз і реагування на них, залучаючи як державні органи, так і приватний сектор. Наприклад, співпраця з енергетичними компаніями дозволяє забезпечити кіберзахист інфраструктури та впроваджувати новітні технології для моніторингу потенційних загроз [217].

Водночас регіональні плани кризового реагування відображають високий рівень децентралізації управління в Німеччині. Кожен федеральний округ розробляє власні сценарії реагування, що враховують специфіку регіону та інтегрують взаємодію між поліцією, пожежними службами, медичними закладами та рятувальними організаціями. Такий підхід забезпечує оперативність і гнучкість під час управління кризовими ситуаціями, враховуючи техногенні аварії, стихійні лиха чи масові заходи. Водночас акцент на регіональному рівні дозволяє враховувати локальні особливості та ресурсні можливості [74].

Беззаперечно, що особливу увагу Німеччина приділяє хімічній та радіаційній безпеці, що реалізується через діяльність спеціалізованих установ, таких як Федеральне відомство захисту від радіації. Ця організація виконує постійний моніторинг радіаційного фону, контролює роботу великих промислових об’єктів і надає рекомендації для населення та служб у разі надзвичайних ситуацій. Паралельно в країні впроваджується програма навчання та просвіти, яка спрямована на підготовку громадян до можливих техногенних загроз, таких як збої у постачанні електроенергії чи хімічні витоки. Ми

переконані, що цей підхід створює основу для формування культури відповідальності та безпеки серед населення, забезпечуючи інтеграцію між державними та приватними суб'єктами [406].

Контроль за небезпечними об'єктами є також і одним із основних елементів забезпечення техногенної безпеки у Франції. Так, держава активно реалізує вимоги європейської директиви SEVESO, яка передбачає моніторинг підприємств, що працюють із небезпечними хімічними речовинами. Варто зауважити, що понад 1 200 об'єктів у Франції підлягають особливому контролю, що враховує оцінювання потенційних ризиків, регулярні інспекції та впровадження превентивних заходів. Основна мета цієї програми – зниження ймовірності техногенних аварій і забезпечення безпеки як об'єктів, так і населення, яке проживає поруч [55].

Варто підкреслити той факт, шо планування ризиків здійснюється на рівні кожного об'єкта, що підпадає під дію директиви SEVESO. Власники підприємств зобов'язані розробляти та впроваджувати план дій у надзвичайних ситуаціях, який містить чітко визначені сценарії аварій, стратегії мінімізації їх наслідків та механізми оперативної евакуації населення.

Надважливою є громадська участь, яка є одним із найважливіших аспектів програми SEVESO. Так, зокрема місцеві громади активно залучаються до обговорення планів безпеки, що підвищує рівень обізнаності населення про потенційні ризики. Під час громадських слухань мешканці можуть одержати інформацію про рівень безпеки об'єктів, а також запропонувати власні ідеї чи зауваження щодо покращання планів реагування. На нашу думку, така інтеграція громадського сектору дозволяє не лише підвищити рівень соціальної згуртованості, а й забезпечити ефективну взаємодію між населенням, підприємствами та державними органами у сфері техногенної безпеки [348].

Цифровий підхід Південної Кореї до управління кризами демонструє, як технології можуть слугувати інструментом для побудови стійких систем, здатних адаптуватися до сучасних багатовекторних викликів. Так, зокрема

прогнозування та управління у Південній Кореї базується на впровадженні передових технологій, таких як штучний інтелект і аналітика великих даних, що використовуються для прогнозування можливих кризових ситуацій на критично важливих об'єктах. Наприклад, енергомережі, промислові підприємства та інші стратегічні інфраструктури перебувають під постійним цифровим моніторингом, що дозволяє завчасно виявляти ризики й уникати аварій. Завдяки цьому підходу система управління кризами має високий рівень адаптивності та здатна оперативно реагувати на потенційні загрози [139].

Особливу увагу потрібно звернути на можливості реагування на кризові моменти в реальному часі, яка забезпечується завдяки використанню цифрових платформ, які інтегрують дані від різних служб і забезпечують їхнє передавання в режимі реального часу. Платформи дозволяють координувати дії служб реагування та інформувати населення через мобільні додатки, SMS-сповіщення та інтегровані системи оповіщення. Такий механізм мінімізує затримання в ухваленні рішень і сприяє зниженню наслідків надзвичайних ситуацій. Наприклад, під час екстремальних погодних умов, таких як тайфуни чи повені, системи оперативно передають попередження про необхідність евакуації або заходи з безпеки [33].

На нашу думку, одним із основних моментів під час реалізації елементів моделей національної стійкості Республіки Корея є саме освітні та симуляційні програми, які відіграють важливу роль у підготовці населення та державних структур до можливих техногенних катастроф. Уряд Південної Кореї регулярно організовує симуляції кризових ситуацій, таких як хімічні аварії чи збої в енергомережах, з метою вдосконалення дій служб реагування та підвищення рівня обізнаності громадян. Участь населення у таких заходах сприяє формуванню культури безпеки та зміцнює довіру до державних механізмів управління кризами [33].

Сьогодні соціально-економічні кризи є одними з найскладніших у прогнозуванні та подоланні, оскільки вони впливають на базові аспекти

функціонування держави, такі як зайнятість, добробут громадян, фінансова стабільність і довіра до уряду. Враховуючи досвід різних країн, найбільш пристосованими до управління соціально-економічними кризами вважаються держави з розвиненими системами соціального захисту, стійкими економічними структурами та ефективними кризовими стратегічними планами.

Так, наприклад, Німеччина є прикладом країни, що вдало використовує комбінацію сильного соціального захисту та гнучкої економічної політики. Завдяки децентралізованій системі управління та значному рівню співпраці між урядом, бізнесом і профспілками, країна змогла зберегти стабільність навіть у періоди глобальних економічних криз [226].

Однією з центральних антикризових стратегій Німеччини є програма «Kurzarbeit», яка дозволяє роботодавцям скорочувати робочі години працівників замість їх звільнення під час економічних спадів. На практиці держава компенсує частину втраченої заробітної плати, що забезпечує стабільність доходів населення та зменшує соціальну напругу. Так, зокрема під час глобальної фінансової кризи 2008–2009 років програма стала інструментом збереження зайнятості, а її ефективність підтвердилася у 2020 році під час пандемії COVID-19, коли «Kurzarbeit» охопила понад 10 мільйонів працівників. Це дозволило Німеччині зберегти кваліфіковану робочу силу, уникнути значного скорочення споживання та підтримати економічну активність навіть у жорстких умовах локдаунів [321].

Ще однією країною, в якої є досвід подолання кризових періодів соціально-економічного характеру, є Швеція. Ця країна є прикладом ефективного реагування на соціально-економічні кризи завдяки високому рівню інституційної спроможності, мінімальному рівню корупції та прогресивній системі оподаткування. Її соціально орієнтована модель управління забезпечує зменшення нерівності та захист базових потреб громадян, навіть у найскладніші періоди. Завдяки механізмам прогресивного оподаткування, держава отримує

стабільні ресурси для фінансування соціальних програм, що пом’якшує вплив криз на найбільш вразливі верстви населення.

Одним із основних елементів шведської моделі є система автоматичних стабілізаторів, яка забезпечує адаптацію соціально-економічних механізмів до змін у макроекономічному середовищі. Прогресивне оподаткування та соціальні виплати коригуються залежно від економічних умов, що дозволяє підтримувати стабільний дохід населення і зменшувати рівень бідності [66].

Аналогічно Німеччині, особливу роль для забезпечення стійкості Швеції відіграє фонд боротьби з безробіттям, який підтримує активну політику працевлаштування. Програми перекваліфікації дозволяють працівникам адаптувати свої навички до нових вимог ринку праці, а фінансова підтримка роботодавців стимулює створення нових робочих місць, зокрема для представників уразливих груп. У таблиці 2.20 наведені результати шведської соціально-економічної стратегії.

Таблиця 2.20 – Результати впровадження стратегій забезпечення соціально-економічної стійкості Швеції [301]

Результат	**Опис**
Стабілізація економіки без зростання державного боргу	Завдяки дотриманню фіскальної дисципліни Швеція уникнула значного накопичення боргових зобов’язань, як результат забезпечення макроекономічної стабільності та високого рівня кредитоспроможності
Зниження соціальної напруги	Автоматичні стабілізатори та програми боротьби з безробіттям дозволили уникнути зростання соціального незадоволення в кризові періоди, зберігаючи добробут усіх верств населення
Зміцнення довіри до державних інститутів	Прозорість реформ і справедливий розподіл ресурсів сприяли збереженню високого рівня довіри громадян до уряду та підвищенню ефективності державного управління

Варто особливо відзначити досвід Сінгапуру в управлінні соціально-економічними кризами, який ґрунтується на тісній інтеграції державної політики з приватним сектором. Варто зауважити, що особлива увага приділяється забезпеченню довгострокової стійкості через технологічний розвиток і адаптацію робочої сили. Пропонуємо коротко розглянути основні стратегії кризового управління Сінгапуру.

Сінгапурська економічна стійкість значною мірою зумовлена наявністю масштабних фінансових резервів, що дозволяють уряду діяти незалежно від зовнішнього фінансування. У кризові періоди резервні кошти використовуються для підтримання економіки та стабілізації ринків. Наприклад, під час азійської фінансової кризи уряд задіяв ці резерви для підтримання малих і середніх підприємств, створивши фонд, який надавав фінансову допомогу компаніям для запобігання банкрутствам [200].

Ця стратегія дозволила уникнути масового закриття бізнесу, зберегти робочі місця і забезпечити поступове відновлення економіки. Водночас наявність резервів також сприяла збереженню макроекономічної стабільності та довіри інвесторів до державної політики.

Варто наголосити, що інвестиції у високотехнологічні сектори стали однією з основних стратегій економічного відновлення. Уряд Сінгапуру активно розвивав такі галузі, як біотехнології, фінансові технології та штучний інтелект. Це не лише сприяло створенню нових робочих місць, а й дозволило країні зайняти провідні позиції в інноваційному розвитку.

Стратегія технологічної інтеграції містила не лише фінансову підтримку нових секторів, а й створення спеціальних економічних зон і кластерів для залучення міжнародних інвесторів. Так, зокрема Biopolis – науковий парк, присвячений біотехнологіям, став платформою для наукових досліджень і розвитку стартапів у галузі медицини [420].

Ми переконані, що антикризова соціально-економічна стратегія Сінгапуру мінімізувала вплив зовнішніх шоків та економіку, створивши основу для довгострокового економічного зростання через розвиток нових галузей.

Розглянувши практичні аспекти реалізації моделей національної стійкості під час соціально-економічних криз, логічно перейти до аналізу їх ефективності в умовах військових криз, які становлять найбільшу загрозу для існування держави. Враховуючи, що в попередньому підрозділі було проаналізовано основні аспекти подолання криз військово-політичного характеру на прикладі моделей національної стійкості США та Ізраїлю, доцільним є зосередити увагу на основних елементах цих моделей, спрямованих на забезпечення стійкості до військових криз.

Таблиця 2.21 – Реалізація моделей національної стійкості до військових криз у різних країнах

Елемент національної стійкості в кризовий період	**Опис**
1	**2**
Мобілізація населення	Організація швидкого залучення населення до оборони через резерви або добровільні підрозділи (Ізраїль)
Інформаційна стійкість	Протидія дезінформації та пропаганді шляхом підвищення медіаграмотності та створення державних інформаційних ресурсів (Естонія)
Кіберзахист	Захист критичної інфраструктури від кібератак, розроблення протоколів реагування на кіберзагрози (Японія)
Технологічний захист	Використання передових оборонних технологій, таких як протиракетні системи, дрони та засоби електронної боротьби (Республіка Корея)
Міжнародна підтримка	Співпраця з союзниками для посилення обороноздатності, враховуючи військові навчання, обмін розвідданими та постачання озброєнь (НАТО, ЄС)

Продовження таблиці 2.21

1	2
Резерви та локальні сили	Формування територіальної оборони для захисту місцевих громад, організація складів із запасами ресурсів для автономної роботи у разі блокад або військових дій (Україна)

Моделі національної стійкості до військових криз демонструють широкий спектр підходів, які поєднують військові, інформаційні, технологічні та соціальні аспекти.

Після аналізу міжнародних практик забезпечення національної стійкості в умовах кризових періодів доцільно зосередити увагу на інноваційних підходах і сучасних технологіях, які сприяють ефективному подоланню криз і зміцненню систем стійкості. Ми переконані, що врахування технологічних досягнень та їх інтеграція у механізми управління кризами відкривають нові можливості для забезпечення довгострокової стійкості держави, зокрема генеративні системи штучного інтелекту, блокчейн і цифрова трансформація управління.

У межах таблиці 2.22 ми подали можливості використання вищезазначених елементів цифрової трансформації в межах моделей національної стійкості в кризові періоди.

Таблиця 2.22 – Можливості використання генеративних систем ШІ, блокчейну та цифрової трансформації управління в моделі національної стійкості в кризові періоди

Технологія	Можливості використання в моделі національної стійкості
Генеративні системи ШІ	Прогнозування криз: аналіз великих обсягів даних для створення сценаріїв та оптимальних стратегій реагування. Криза-комунікації: автоматизація створення повідомлень для населення, багатомовність.

Продовження таблиці 2.22

Технологія	**Можливості використання в моделі національної стійкості**
	Протидія дезінформації: ідентифікація фейків і створення контенту для їх спростування. Оптимізація логістики: моделювання ланцюгів постачання ресурсів
Блокчейн-системи	Захист даних: безпечне зберігання критичної інформації для запобігання кібератакам. Прозорість допомоги: контроль розподілу гуманітарних ресурсів і зниження корупції. Електронне голосування: забезпечення безпеки виборів і громадських опитувань. Ланцюги постачання: моніторинг доставки продовольства, медикаментів тощо
Цифрова трансформація управління	Єдині кризові платформи: інтеграція моніторингу, аналізу та координації дій між різними державними органами. Цифрові сервіси: надання громадянам доступу до інформації та державних послуг онлайн. Розумні технології: IoT для моніторингу інфраструктури та запобігання техногенним катастрофам. Кібербезпека: захист цифрових систем управління від атак

Джерело: складено автором на основі [14; 246; 390].

Аналіз провідних міжнародних практик забезпечення національної стійкості в кризові періоди дозволяє виокремити основні аспекти, які можуть бути адаптовані та імплементовані в національну модель України. Зокрема, враховуючи комплексність сучасних викликів, таких як природні катастрофи, військові конфлікти, кібератаки та економічні кризи, доцільним є використання інституційної гнучкості, інноваційних технологій управління, а також інтеграції суспільства в процес забезпечення стійкості.

Таблиця 2.23 – Імплементація міжнародного досвіду для забезпечення національної стійкості в Україні у кризові періоди

Країна	**Позитивна практика**	**Можливість імплементації в Україні**
Ізраїль	Мобілізація населення через резерви та добровольчі підрозділи, швидка адаптація до нових викликів	Україна, як держава, яка перебуває в умовах постійної загрози через військову агресію, може ефективно використати ізраїльський досвід для посилення національної стійкості. Імплементація цих підходів може містити такі аспекти: 1) розширення системи територіальної оборони – успішний розвиток територіальної оборони України може отримати новий імпульс через впровадження системи регулярних тренувань для резервістів, подібної до ізраїльської. Це дозволить підтримувати високу бойову готовність сил, що залучаються у разі надзвичайних ситуацій; 2) удосконалення системи добровольчих військових підрозділів – Україна може розвинути мережу добровольчих підрозділів, які забезпечуватимуть підтримку громадян у кризових ситуаціях, наприклад, під час евакуації, ліквідації наслідків природних катастроф або кіберзагроз; 3) інтеграція навичок населення в кризове управління – Україна може залучати громадян для проходження спеціалізованих тренінгів із цивільної оборони, першої медичної допомоги та кібербезпеки. Це створить базу підготовлених добровольців, готових діяти в кризові періоди

Продовження таблиці 2.23

Країна	Позитивна практика	Можливість імплементації в Україні
Естонія	Протидія дезінформації шляхом розроблення національних інформаційних ресурсів і просування медіаграмотності	У межах інформаційної війни в Україні досвід Естонії насамперед варто застосувати: 1) створення національних платформ для спростування фейків – Україна може розробити єдину цифрову платформу, яка забезпечить оперативне виявлення та спростування дезінформації. Такий ресурс може містити інтерактивні інструменти для аналізу та маркування недостовірної інформації; 2) інтеграція медіаграмотності в систему освіти – Україна може запровадити програми медіаграмотності на різних рівнях освіти, починаючи зі шкільних курсів. Крім того, слід розробити навчальні матеріали для дорослого населення
Республіка Корея	Прогнозування кризових ситуацій через аналітику великих даних і штучний інтелект	1. Створення єдиної системи аналізу даних – Україна може розробити платформу для інтеграції даних із державних установ, соціальних мереж, транспортних і медичних систем, що дозволить моніторити потенційні ризики в режимі реального часу. 2. Впровадження ШІ для прогнозування криз – використання алгоритмів машинного навчання дозволить ідентифікувати аномалії в даних, прогнозувати динаміку криз і ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення
Німеччина	Програма Kurzarbeit для збереження робочих місць у кризові періоди	Адаптація механізму компенсації – Україна може запровадити аналогічну програму, що передбачатиме часткову компенсацію заробітної плати працівників підприємств у кризових регіонах або галузях. Наприклад, у регіонах, постраждалих від військових дій,

Продовження таблиці 2.23

Країна	Позитивна практика	Можливість імплементації в Україні
		програма може допомогти підприємствам зберігати робочі місця та уникати масових звільнень
Сінгапур	Використання фінансових резервів для підтримання малих і середніх підприємств у кризових умовах	1. Створення національного резервного фонду – Україна може розробити фонд для підтримання МСП, орієнтуючись на бюджетні надлишки, міжнародну допомогу та дивіденди державних підприємств. Цей фонд може стати джерелом фінансування пільгових кредитів і субсидій у кризові періоди. 2. Впровадження пільгових кредитів для малих, середніх підприємств – у кризових регіонах або галузях, постраждалих від військових дій чи економічних шоків, кредити з низькими відсотковими ставками дозволять бізнесу зберегти ліквідність і уникнути банкрутства

Підбиваючи підсумки, хочемо підкреслити, що аналіз моделей забезпечення національної стійкості в умовах кризових періодів підкреслює важливість адаптації успішних міжнародних практик до національних реалій, що дозволяє не лише підвищити ефективність реагування на багатовекторні загрози, а й забезпечити стійкість держави до сучасних кризових викликів. Типологізація криз слугує важливим інструментом для розуміння їхньої природи, що дозволяє ефективно структурувати підходи до стратегічного планування, управління ризиками та розроблення адаптивних моделей національної стійкості, особливо в умовах багатовекторних загроз, таких як гібридні атаки.

Розглянута типологія криз, їхні джерела, масштаби впливу та рівні загрози створюють основу для структурованого підходу до оцінювання ризиків, визначення вразливих елементів системи та розроблення цільових механізмів нейтралізації негативних наслідків. Окреслені найкращі міжнародні практики

забезпечення національної стійкості в кризові періоди, зокрема США, Ізраїлю, Австралії, Нової Зеландії, Канади, Республіки Корея, Сінгапуру, Нідерландів, Німеччини, Швеції та Естонії.

Ми впевнені, що інтеграція передових технологій, таких як генеративні системи штучного інтелекту, блокчейн і цифрова трансформація управління у механізми управління кризами створює значний потенціал для підвищення ефективності реагування та забезпечення довгострокової стійкості держави. Ці інновації дозволяють не лише оптимізувати процеси моніторингу й аналізу кризових ситуацій, а й забезпечити прозорість, надійність і оперативність ухвалення рішень, що є критично важливим у сучасному динамічному середовищі загроз.

Аналіз міжнародних практик забезпечення національної стійкості в кризові періоди демонструє низку аспектів, які можуть бути ефективно імплементовані в Україні. Досвід Ізраїлю підкреслює важливість розширення системи територіальної оборони через регулярні тренування резервістів і розвиток мережі добровольчих підрозділів, що сприятиме підвищенню бойової готовності та підтриманню громад у кризові моменти. Естонія акцентує увагу на боротьбі з дезінформацією, що може бути реалізовано в Україні через створення єдиної цифрової платформи для спростування фейків і впровадження програм медіаграмотності на різних рівнях освіти.

Республіка Корея пропонує використання великих даних і штучного інтелекту для прогнозування кризових ситуацій, що дозволить моніторити ризики та ухвалювати обґрунтовані рішення в реальному часі. Німецька програма Kurzarbeit, спрямована на збереження робочих місць через часткову компенсацію заробітної плати, може бути адаптована в Україні для підтримання підприємств у кризових регіонах чи галузях. Нарешті, досвід Сінгапуру пропонує створення національного резервного фонду для підтримання малого і середнього бізнесу через пільгові кредити та субсидії, що допоможе зберегти

економічну активність у кризових умовах. Усі ці аспекти можуть значно підвищити стійкість України до сучасних викликів.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження виявлено, що основні підходи до забезпечення національної стійкості НАТО та ЄС базуються на інтеграції цивільних і військових компонентів. Водночас ЄС зосереджується на довгострокових структурних трансформаціях, орієнтованих на сталий розвиток і регуляторні механізми, тоді як НАТО надає пріоритет швидкому реагуванню та забезпеченню військової готовності.

Важливу роль у протидії гібридним загрозам відіграє співпраця між НАТО та ЄС, особливо у сфері стратегічної комунікації та кіберзахисту. Спільні зусилля цих організацій підвищують ефективність реагування на багатовимірні загрози, враховуючи інформаційні війни та кіберзагрози.

Ефективна протидія багатовекторним загрозам потребує розвитку адаптивних механізмів стійкості через багатостороннє співробітництво між державами та міжнародними організаціями. Розвиток спільних навчань, обмін розвідданими та стандартизація методик реагування формують основу для зміцнення колективної стійкості Європи.

Модель національної стійкості являє собою концептуально-практичну систему організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності, що об’єднує сукупність взаємозв’язаних компонентів, принципів, методів та інструментів.

Удосконалений підхід до типологізації моделей забезпечення національної стійкості враховує їх поділ за масштабом охоплення, спрямованістю, механізмами реалізації та інституційною структурою. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння різних аспектів національної стійкості.

Моделі національної стійкості держав формуються з урахуванням унікальних соціальних, економічних і політичних детермінантів. Вони інтегрують інституційну гнучкість, функціональну адаптивність та стратегічне планування для ефективного реагування на багатовекторні кризи.

Порівняльний аналіз моделей національної стійкості різних країн світу дозволив визначити їхню ефективність залежно від конкретного геополітичного, соціально-економічного та безпекового контексту. Системне врахування сильних і слабких сторін моделей сприяє формуванню адаптивних стратегій забезпечення стійкості держав.

Багатовимірний підхід до оцінювання ризиків дозволяє ідентифікувати основні вразливості системи та сприяє розробленню цільових механізмів нейтралізації негативних наслідків кризових явищ. Це формує підґрунтя для створення адаптивної системи національної безпеки.

Інтеграція передових технологій у моделі забезпечення національної стійкості створює нові можливості для підвищення ефективності управління кризами через використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій і цифрової трансформації державного управління.

На основі аналізу досвіду Ізраїлю, Німеччини, Естонії, Республіки Корея та Сінгапуру розроблено механізм імплементації міжнародних практик в українську систему національної стійкості з урахуванням специфічних умов України. Це сприятиме підвищенню здатності держави ефективно протидіяти сучасним загрозам і забезпечувати довготривалу національну стійкість.

РОЗДІЛ 3
МІСЦЕ ТА РОЛЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Основи концептуального осмислення національної безпеки: визначення, компоненти та тенденції

У сучасному світі, що характеризується динамічними змінами та множинністю загроз, питання забезпечення національної безпеки набуває першочергового значення для кожної держави. Особливої актуальності ця проблематика набуває для України, яка перебуває в умовах протистояння гібридним загрозам і прямій військовій агресії. У цьому контексті традиційні підходи до забезпечення національної безпеки потребують суттєвого переосмислення та доповнення концепцією національної стійкості, яка передбачає здатність держави та суспільства ефективно адаптуватися до змінних безпекових умов і відновлюватися після криз. У цьому розділі здійснюється ґрунтовний аналіз місця та ролі системи національної стійкості в структурі національної безпеки України, зокрема сутності поняття національна безпека, компонентів національної безпеки, співвідношення національної безпеки та стійкості.

На нашу думку, у контексті нашого дослідження варто враховувати динамічний характер безпеки, її комплексність, взаємозв’язок із національною стійкістю та здатністю адаптуватися та розвиватися в умовах постійних викликів. З огляду на це, ми вважаємо, що загалом *безпека* – це динамічний стан системи (індивіда, суспільства, держави), що характеризується здатністю ефективно протистояти, адаптуватися та розвиватися в умовах постійної наявності внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечуючи водночас захист фундаментальних цінностей та інтересів, збереження ідентичності та потенціалу

для сталого розвитку. У контексті національної стійкості безпека передбачає не лише відсутність прямих загроз, а й наявність механізмів швидкого відновлення та адаптації системи до нових викликів, що є основним елементом забезпечення довгострокової стабільності та розвитку держави.

Тоді як безпека охоплює різні аспекти захисту особи, суспільства та держави від загроз, національна безпека фокусується конкретно на захисті інтересів держави та її громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз. Аналізуючи будь-яке визначення, варто зупинятися на його доктринальній і легальній природі. Б. Кормич зазначає, що з моменту першого застосування поняття «національна безпека» стало об'єктом вивчення спочатку у сфері політичної науки, а згодом, коли термін набув правового значення, і в межах юридичної науки [90, с. 18]. Тому процес доктринального тлумачення «національної безпеки» формується під впливом двох аспектів. У нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі обох: політологічного та юридичного.

Наприклад, Д. Павленко, Ю. Семенюк, Ю. Лисецький наголошують, що термін «національна безпека» застосовується до різноманітних соціальних систем для опису їхнього захисту від негативних впливів природного та соціального походження. Він відображає рівень захищеності основних інтересів, прав і свобод особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, або ступінь відсутності загроз для цих прав, інтересів і базових цінностей. Національну безпеку можна розглядати як особливу властивість динамічних систем, що є комплексним показником оцінювання їхньої якості та ефективності [135, с. 104].

На думку А. Альвана [4, с. 75], національна безпека є складним явищем, яке слід розглядати в контексті міжнародної безпеки, зокрема в межах певної держави і її кордонів. Вона також стосується національних інтересів населення цієї держави, визначаючи рівень захищеності життєво важливих інтересів особистості та суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз. У військовому вимірі національна безпека означає, що країна не зазнає загрози війни чи інших

посягань на її суверенний розвиток. Щодо суверенітету держави, це свідчить про стан, в якому забезпечується її цілісність і здатність діяти як незалежний суб'єкт міжнародних відносин.

О. Власюк підкреслює, що національна безпека України в широкому сенсі означає механізм самозбереження українського народу, який здобув статус незалежної держави. Цей механізм забезпечує можливість вільного існування та саморозвитку, а також надійний захист як від зовнішніх, так і внутрішніх загроз. Автор визначає національну безпеку України як сукупність державних і соціальних гарантій, які забезпечують стабільність життя та розвиток українського народу загалом і кожного громадянина зокрема. Вона спрямована на захист їхніх основних цінностей і законних інтересів, а також джерел духовного і матеріального прогресу від реальних і потенційних загроз як зсередини, так і ззовні [21, с. 349].

Експерти Європейського Центру з вивчення питань безпеки імені Дж. К. Маршалла визначають «національну безпеку» як термін, що охоплює поняття національної оборони та специфіку відносин з іншими державами. Це передбачає умови, які виникають внаслідок військової або оборонної переваги над окремими країнами або групами країн, а також вигідні позиції в міжнародних відносинах [199, с. 177].

З погляду тлумачення юридичної науки Д. Чижов зауважує, що тлумачення терміна «національна безпека» та аналіз підходів до його розуміння обумовлені тим, що це поняття є центральним для формування концепції національної безпеки будь-якої держави. Воно також відіграє вирішальну роль у розробленні політики національної безпеки, основна мета якої – визначити головні національні інтереси та керувати створенням стратегій, спрямованих на протидію нинішнім і майбутнім загрозам, а також їх подолання. Розуміння сутності та структури загальної системи національної безпеки також сприяє методологічному обґрунтуванню завдань її забезпечення, зокрема в Україні [237, с. 100].

В. Павленко [134, с. 108] відмічає, що національна безпека – це достатній рівень захищеності національних ресурсів і цінностей, а також державних, громадських та особистих інтересів від загроз як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

На думку Г. Лорткіпанідзе [204, с. 507], національна безпека України є комплексним механізмом, що забезпечує захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів. Вона передбачає охорону від реальних і можливих загроз, що можуть зашкодити життєво важливим цінностям, правам людини, інфраструктурі, екології, культурній спадщині та національній ідентичності. Крім того, національна безпека гарантує стабільність функціонування та розвитку як громадянського суспільства, так і держави в умовах демократичної політичної системи.

Важливим напрямом наукового дослідження є розроблення чи удосконалення понятійно-категоріального апарату. Одним з етапів цієї розробки, ми вважаємо, є критичний аналіз доктринальних тлумачень інших авторів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Аналіз позитивних і негативних аспектів доктринальних визначень поняття «національна безпека» з точки зору політичної та правової науки

Визначення Д. Павленка, Ю. Семенюка, Ю. Лисецького [135, с. 104]	
Плюси	**Мінуси**
• охоплює різні аспекти безпеки (особа, суспільство, держава); • враховує як зовнішні, так і внутрішні загрози;	• не конкретизує специфічні національні інтереси; • не враховує аспект розвитку та адаптації системи

Продовження таблиці 3.1

Визначення Д. Павленка, Ю. Семенюка, Ю. Лисецького [135, с. 104]	
• розглядає безпеку як динамічну характеристику системи	
Визначення А. Альвана [4, с. 75]	
Плюси • розглядає національну безпеку в контексті міжнародної безпеки; • враховує територіальний аспект (кордони держави); • підкреслює важливість суверенітету	**Мінуси** • фокусується переважно на військовому аспекті; • недостатньо уваги приділяє внутрішнім загрозам
Визначення О. Власюка [21, с. 349]	
Плюси • підкреслює аспект самозбереження нації; • враховує як стабільність, так і розвиток; • охоплює духовні та матеріальні аспекти	**Мінуси** • може бути занадто широким для практичного застосування; • не конкретизує механізми забезпечення безпеки

Продовження таблиці 3.1

Визначення Європейського Центру з вивчення питань безпеки [199, с. 177]	
Плюси • підкреслює міжнародний аспект національної безпеки; • враховує військову та дипломатичну складові	**Мінуси** • занадто фокусується на зовнішніх аспектах безпеки; • не враховує внутрішні аспекти та розвиток держави
Визначення В. Павленка [134, с. 108]	
Плюси • лаконічне і зрозуміле; • охоплює ресурси, цінності та інтереси	**Мінуси** • не розкриває механізми забезпечення безпеки; • не враховує аспект розвитку та адаптації
Визначення Г. Лорткіпанідзе [104, с. 507]	
Плюси • комплексний підхід, охоплює широкий спектр аспектів; • враховує демократичні цінності та розвиток громадянського суспільства; • підкреслює важливість національної ідентичності	**Мінуси** • може бути занадто детальним для загального визначення; • не акцентує увагу на міжнародному аспекті безпеки

Резюмуючи здійснений критичний аналіз під час розроблення визначення національної безпеки, ми намагалися об’єднати сильні сторони проаналізованих підходів, враховуючи:

1) багатоаспектність національної безпеки;
2) баланс між внутрішніми та зовнішніми факторами;
3) динамічний характер безпеки;
4) важливість національної ідентичності та суверенітету;
5) необхідність адаптації до нових викликів;
6) зв'язок між безпекою та розвитком;
7) демократичні цінності та права людини.

Отже, на нашу думку, *національна безпека* – це динамічний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який забезпечує збереження суверенітету, територіальної цілісності, сталий розвиток країни та її здатність відстоювати національні інтереси в мінливому глобальному середовищі. Це комплексна система, що містить політичні, економічні, соціальні, екологічні, інформаційні, військові та інші аспекти, спрямовані на підтримку балансу між збереженням національної ідентичності та адаптацією до нових викликів, забезпечуючи водночас демократичний лад, права і свободи громадян і сприятливі умови для розвитку громадянського суспільства.

Доктринальні визначення часто впливають на формування легальних визначень, оскільки наукові підходи та концепції можуть бути враховані під час розроблення та ухвалення законодавства. Загалом легальне (правове) визначення – це офіційне, нормативно закріплене в законодавстві поняття, яке є обов'язковим для застосування всіма правозастосовними органами та учасниками правовідносин.

Уперше поняття «національна безпека» в Україні було закріплено Законом України «Про основи національної безпеки» (який втратив чинність у зв'язку з ухваленням Закону «Про національну безпеку України») [165], Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, Стратегію національної безпеки України [170], а також Послання Президента України

Верховній Раді України «Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку» щодо реформування сектору безпеки [34, с. 31].

Зараз легальне визначення поняття «національна безпека» міститься у статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», згідно з яким національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [165]. Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки закріплені у Стратегії національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [170].

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» є головним документом, що визначає принципи, пріоритети та напрями забезпечення національної безпеки України. Назва стратегії підкреслює людиноцентричний підхід, який ставить безпеку громадян у центр національної безпеки, передбачаючи, те, що людина має центральне значення і фактично ще раз деталізуючи статтю 3 Конституції України, згідно з якою людина є найвищою соціальною цінністю в державі [87].

Аналіз змісту цього фундаментального для забезпечення національної безпеки документа пропонуємо подати у вигляді рисунка (рис. 3.1).

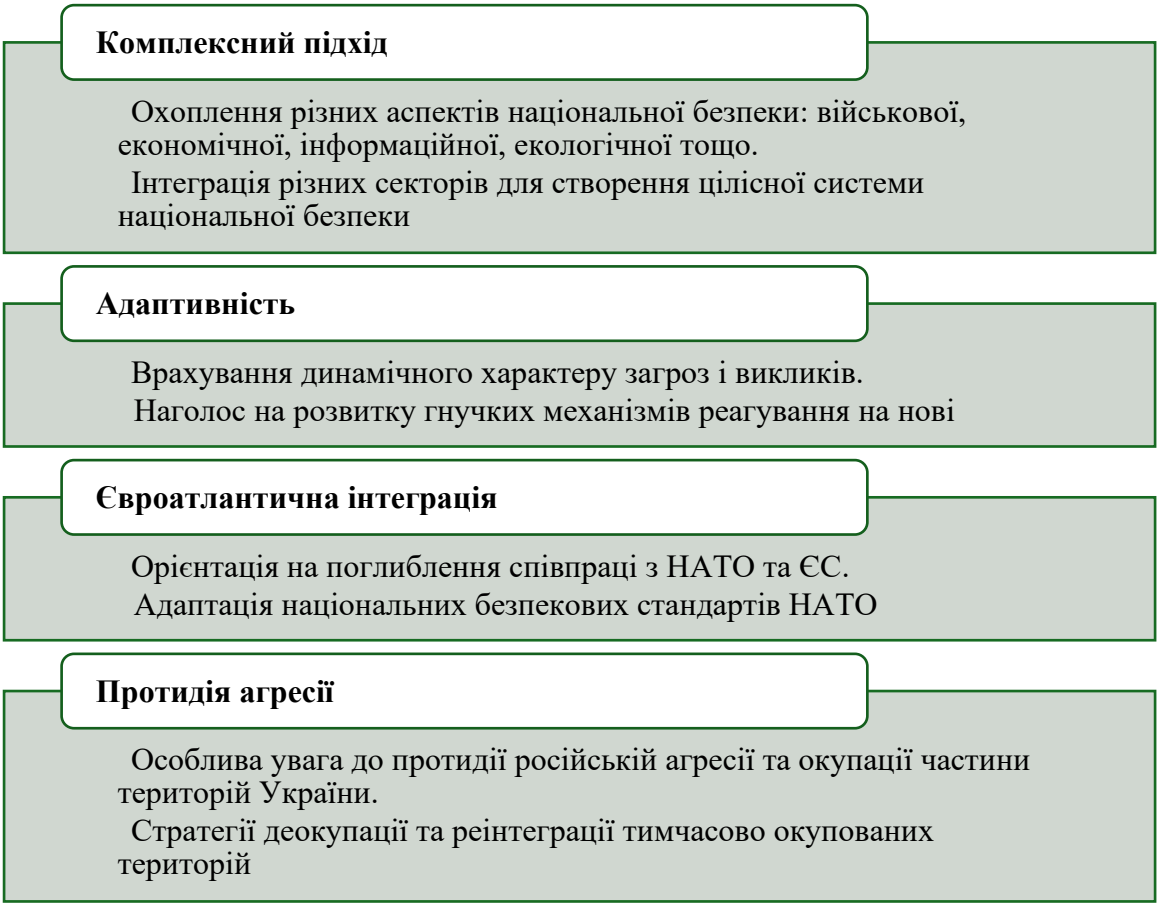

Рисунок 3.1 – Основні положення Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»

Ретельний аналіз змісту Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» дозволив нам виділити як сильні сторони цього документа, наприклад, чітка орієнтація на захист прав і свобод громадян, комплексний підхід до забезпечення національної безпеки та врахування сучасних викликів, таких як кібербезпека та воєнні загрози. Водночас вважаємо, що цей документ потребує певного доопрацювання у контексті складності імплементації всеохоплюючого підходу в умовах обмежених ресурсів і залежності від зовнішньої підтримки у протидії агресії та реформуванні сектору безпеки.

Отже, Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» являє собою комплексний документ, який відображає сучасне розуміння

національної безпеки в контексті гібридних загроз і глобальних викликів. Успішна реалізація стратегії вимагатиме ефективної координації між різними гілками влади, залучення громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Крім того, важливим буде забезпечення достатнього фінансування та розвиток людського капіталу для імплементації визначених стратегічних цілей.

Структура національної безпеки України є складною і багаторівневою, адже вона охоплює різноманітні аспекти, що забезпечують захист держави, суспільства та особи. Основні компоненти національної безпеки можна умовно поділити на кілька основних категорій (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Складові національної безпеки держави

Пропонуємо розглянути кожен із компонентів національної безпеки. І перший із них – це воєнна безпека. Новий ландшафт безпеки після російського вторгнення в Україну в 2022 році спричинив відновлення уваги до воєнної безпеки не лише в Україні, а й у світі. Хоча офіційні положення щодо безпеки не змінилися, їхнє тлумачення та спостереження змінилися [283, с. 42]. Воєнна

безпека з урахуванням повномасштабного вторгнення Росії на територію України та глобальних викликів і загроз, є стратегічно важливим аспектом забезпечення національної безпеки в нашій державі. Її мета полягає у забезпеченні цілісної взаємодії економічного, соціального, політичного, науково-технічного, духовного та військового потенціалів, кожен з яких має свої якісні особливості та внутрішню структуру. Виділення цих потенціалів та їхня взаємодія створюють сукупний потенціал військової безпеки, що дозволяє спрямувати розвиток у такому напрямі, щоб можливості держави та суспільства перетворити на активний чинник, відповідний вимогам до військової безпеки [137, с. 369].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» воєнна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [165].

Зараз в Україні діє Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона». Згідно з цим документом воєнна безпека України є головною умовою реалізації права українського народу на самовизначення, збереження державності та забезпечення сталого розвитку на основі найвищих демократичних цінностей, таких як верховенство права, свобода, гідність, безпека та процвітання громадян усіх національностей.

Захист суверенітету та територіальної цілісності України є головною функцією держави і відповідальністю всього українського народу. Виконання цієї норми Конституції України в умовах екзистенційної загрози національній безпеці, обмеженості фінансових ресурсів і нерівності військових потенціалів між Україною та РФ підкреслює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, що ґрунтується на концепції всебічної оборони.

Всебічна оборона України передбачає комплекс заходів, що містять:

1) превентивні дії та стійкий опір агресору на суші, морі, в повітрі, а також протидію в кіберпросторі та домінування в інформаційній сфері;

2) використання всіх ресурсів держави та суспільства (військових, політичних, економічних, міжнародно-правових, духовних, культурних тощо) для протидії агресії;

3) застосування всіх можливих форм і способів збройної боротьби, враховуючи асиметричні дії, з дотриманням принципів і норм міжнародного права для захисту України [174]. Державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [165].

Під державною безпекою варто розуміти здатність системи суспільних відносин забезпечити оптимальне функціонування інститутів держави, зокрема державної влади, а також безпеку особи, суспільства і держави шляхом конкретного балансу їх життєво важливих інтересів [215, с. 68]. Д. Драч та І. Стаднік [49, с. 24] вважають, що поняття національної безпеки є родовим, що охоплює аспекти захисту суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу держави, а також прав і свобод людини та громадянина від внутрішніх і зовнішніх реальних і потенційних загроз. Це також передбачає протидію таким загрозам у сферах військової, громадської, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки та інших напрямів. Водночас державна безпека є видовою категорією і є складовою частиною національної безпеки. Це підтверджується тим, що державна безпека означає захист суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу, а також інших державних інститутів від внутрішніх і зовнішніх реальних і потенційних загроз, які не є військовими. Отже, запропонований підхід до співвідношення національної та державної безпеки може стати основою для подальших досліджень у цій галузі [49, с. 24].

Ми вважаємо, що варто погодитися з цим підходом, адже він пропонує чітке й логічне співвідношення між поняттями національної та державної безпеки. Підхід Д. Драч та І. Стаднік дозволяє краще зрозуміти структуру та динаміку безпекових процесів у суспільстві і надає можливість для глибшого аналізу й вивчення різних аспектів безпеки, що є особливо актуальним у сучасному світі, де загрози можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, і їх природа часто має комплексний характер.

Державна безпека, як головний елемент системи національної безпеки України, є складним явищем, що охоплює захист основних атрибутів державності від загроз невоєнного характеру. Законодавство визначає основні об’єкти захисту, зокрема державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та інші важливі національні інтереси.

Аналіз законодавчих і практичних аспектів забезпечення державної безпеки свідчить про низку основних компонентів. Суверенітет, як об’єкт захисту, містить як внутрішні аспекти, що стосуються здатності держави проводити власну політику, так і зовнішні, які охоплюють незалежність у міжнародних відносинах. Прикладом є дії Служби безпеки України проти спроб створення квазідержавних утворень у 2014 році.

Територіальна цілісність розглядається через фізичний вимір, що означає недоторканність кордонів, а також інституційний вимір, що передбачає єдність правового та управлінського простору. Заходи з реінтеграції тимчасово окупованих територій, зокрема створення Міністерства з питань реінтеграції підтверджують цю важливість.

Конституційний лад також вимагає функціонування державних інститутів і дотримання конституційних принципів, що є основою стабільності держави.

Основними загрозами державній безпеці є невоєнні, серед яких внутрішні (наприклад, сепаратистські рухи) і зовнішні (активність іноземних спецслужб). Важливою є специфіка оцінювання загроз, яка враховує їх комплексний характер, прогностичні аспекти та взаємозв’язок різних типів загроз.

Система забезпечення державної безпеки передбачає участь спеціалізованих органів, таких як Служба безпеки України, а також допоміжних структур, що забезпечують координацію дій у сфері безпеки.

Крім того, державна безпека тісно пов'язана з іншими аспектами національної безпеки, такими як воєнна, економічна та інформаційна безпека, що підкреслює важливість інтегрованого підходу до забезпечення національних інтересів.

Концепція державної безпеки в Україні постійно еволюціонує, адаптуючись до нових викликів, зокрема гібридних загроз. Спостерігається тенденція до розширення спектра загроз, вдосконалення механізмів їх виявлення та посилення координації між різними суб'єктами забезпечення. Перспективними напрямами розвитку є впровадження новітніх технологій у моніторинг загроз, удосконалення нормативно-правової бази та розвиток механізмів державно-приватного партнерства в сфері безпеки. Отже, державна безпека потребує постійного вдосконалення механізмів забезпечення, з огляду на динаміку безпекового середовища та нові типи загроз.

Щодо сутності «економічної безпеки, то в науковій літературі як зарубіжній, так і вітчизняній подано безліч підходів до розуміння економічної безпеки держави, що описується через кілька основних характеристик. По-перше, це стійкість і стабільність економічної системи, що забезпечує захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. Сюди входить міцність економічних зв'язків і здатність країни протидіяти дестабілізувальниим факторам. По-друге, важливим аспектом є економічна незалежність, яка означає спроможність суб'єктів економіки самостійно ухвалювати стратегічні рішення, зберігаючи національні конкурентні переваги. Ще однією характеристикою є самовідтворення та саморозвиток, які передбачають умови для ефективної економічної політики, що сприяє довготривалому зростанню та зміцненню позицій на глобальному ринку. Нарешті, захист національних інтересів підкреслює здатність економіки відстоювати та просувати інтереси держави на міжнародній арені [201, с. 40].

Кожна наукова школа має свої унікальні погляди на економічну безпеку держави, що впливають на її визначення в межах цієї концепції. Проте для зрілої наукової дисципліни важливо мати набір загальноприйнятих базових дефініцій, а також спільне розуміння об'єкта дослідження. Це забезпечує те, що представники різних наукових шкіл мають спільну базу для аналізу та обговорення досліджуваного феномена, що сприяє узгодженості в наукових дискусіях [115, с. 10].

На нашу думку, економічна безпека держави є багатогранною концепцією, що містить як захист національних інтересів, так і розвиток стійких економічних систем, зокрема вона охоплює аспекти, пов'язані з: захистом національної економіки від криз і зовнішніх впливів, стабільністю фінансової системи, стимулюванням розвитку стратегічних галузей економіки.

Щодо соціальної безпеки, то в сучасних наукових дослідженнях можна знайти різноманітні інтерпретації поняття соціальної безпеки. Наприклад, Є. Подольська і П. Назаркін сприймають соціальну безпеку більш вузько, розуміючи її як сукупність заходів і технологій, що спрямовані на збереження та розвиток існуючої соціальної системи в державі. О. Сиченко під соціальною безпекою розуміє стан гарантованого правового та інституційного захисту життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Також М. Кальницька визначає соціальну безпеку як вид безпеки, що ґрунтується на психологічному стані населення країни [70, с. 127].

Інтегроване поняття соціальної безпеки охоплює стан і можливості захисту соціальних інтересів індивіда, суспільства та держави від впливу як зовнішніх, так і внутрішніх загроз, які можуть загрожувати соціальній і національній безпеці. Це також містить гарантії правового та інституційного захисту інтересів учасників соціальних відносин (людей, соціуму і держави) від загроз, які виникають як ззовні, так і всередині. Забезпечення соціальної безпеки здійснюється шляхом попередження соціальних ризиків і пом'якшення їх

наслідків. Соціальна безпека формує умови для стабільного розвитку суспільства, визначає пріоритети в соціальній політиці та є важливим елементом національного ресурсу, багатства нації і держави. Основними суб'єктами соціальної безпеки є органи законодавчої влади, центральні й місцеві виконавчі органи, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання та самі громадяни [94, с. 37].

Соціальна безпека досягається за умов забезпечення нормального рівня життя населення, що свідчить про задоволення його матеріальних і духовних потреб. Цей рівень характеризується такими факторами, як реальні доходи на душу населення, обсяги споживаних економічних благ, стабільність цін на ці блага, доступність житла, освіти, медичних і культурних послуг, а також екологічна безпека [70, с. 127].

Інформаційна безпека стосується захисту інформаційних ресурсів і забезпечення інформаційної цілісності держави. Інформаційна безпека, заснована на принципах, що склалися десятиліттями, постійно розвивається, щоб захистити все більш гібридні та багатохмарні середовища в умовах загроз, що постійно змінюються [326].

Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 затверджена «Стратегія інформаційної безпеки», відповідно до якої основною метою Стратегії є підвищення спроможностей держави в забезпеченні інформаційної безпеки, захисту її інформаційного простору, а також підтримання соціальної та політичної стабільності. Це містить оборону держави, захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпечення демократичного конституційного ладу і прав та свобод кожного громадянина.

Досягнення поставленої мети передбачається через реалізацію заходів, спрямованих на стримування та протидію загрозам інформаційній безпеці України. Серед основних напрямів дій є нейтралізація інформаційної агресії, враховуючи спеціальні інформаційні операції з боку держави-агресора, що

мають на меті підрив державного суверенітету та територіальної цілісності України [172].

Складна військово-політична ситуація внаслідок збройної агресії Росії проти України створює загрози в інформаційній сфері, що визначає пріоритет інформаційної безпеки в системі національної безпеки. Коректне розуміння поняття «інформаційна безпека» є критично важливим, що потребує його наукового визначення. Ми вважаємо, що варто підтримати позицію М. Шевчука, який інформаційну безпеку розглядає як безперервний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання загрозам у інформаційній сфері. Це також містить умови для такої діяльності, які можуть контролюватися впродовж тривалого часу. Як основний елемент національної безпеки інформаційна безпека охоплює захист інформаційного простору та культурного генофонду в умовах глобалізації. Важливо зазначити, що процес забезпечення інформаційної безпеки містить не лише правові та технічні засоби, а й соціокультурні аспекти [239].

Екологічна безпека визначається інструкціями, політикою та практикою, які застосовуються для того, щоб гарантувати, що довкілля вільне від небезпек, які гарантуватимуть безпеку та добробут робітників і службовців, мешканців поблизу промислових підприємств, а також запобігатимуть випадковій шкоді довкіллю. Навколишні території містять промислові об’єкти, робочі зони та лабораторії. Екологічна безпека є основним питанням для будь-якої промислової діяльності, оскільки недбалість і недотримання вимог підвищують ризик травм, захворювань і випадкових викидів у довкілля [259].

І. Варламова зазначає, що існує різноманітність теоретичних підходів до трактування поняття «екологічна безпека», які охоплюють різні аспекти цієї категорії. Однак усі вони підкреслюють, що на сьогодні екологічна безпека є об’єктом значної уваги в наукових дослідженнях. Основними напрямами розвитку системи екологічної безпеки в нових інтеграційних умовах є активізація міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля та системна

екологізація світового економічного простору на основі принципів сталого розвитку. Глибокий аналіз різних теоретичних підходів дозволяє визначити екологічну безпеку як здатність підтримувати баланс у тріаді «екологія – економіка – соціум», що сприяє протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, забезпечуючи стабільний соціально-економічний розвиток [16, с. 162].

Екологічна безпека в Україні під час воєнного стану набуває критичного значення, оскільки збройний конфлікт суттєво впливає на довкілля. В умовах бойових дій порушуються екологічні системи, що може призвести до забруднення повітря, води та ґрунтів, а також до втрати біорізноманітності. Важливість екологічної безпеки полягає не лише в захисті природних ресурсів, а й у забезпеченні здоров'я населення та соціальної стабільності в країні. Вважаємо, що у відповідь на виклики, що виникають унаслідок війни, Україні необхідно адаптувати екологічну політику, інтегруючи елементи безпеки у стратегії управління природними ресурсами. Це передбачає впровадження нових технологій для моніторингу екологічної ситуації та управління ризиками. Крім того, залучення міжнародних організацій і держав до вирішення екологічних проблем може допомогти Україні в боротьбі з наслідками війни.

Кібербезпека є важливим аспектом національної безпеки в умовах зростання загроз у цифровій сфері. В Україні діє Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [171]. Вона передбачає: захист інформаційних систем і мереж, боротьбу з кіберзлочинністю та забезпечення конфіденційності даних.

Кібербезпека є критично важливим компонентом національної безпеки в умовах війни, особливо для України, яка стикається з численними кіберзагрозами. У сучасному контексті збройна агресія Росії не лише виявляється на полі бою, а й через кібератаки, що намагаються зламати державні системи, викрасти дані або дестабілізувати соціальні та економічні структури. У період військових конфліктів критична інфраструктура, така як енергетичні

системи, транспорт і зв’язок є основною метою кіберзлочинців. Захист таких об’єктів вимагає комплексного підходу, що містить як технічні, так і організаційні заходи. Постійний моніторинг та аналіз кіберзагроз є необхідними для своєчасного реагування. Це передбачає не лише виявлення атак, а й вивчення їх характеру і технік, які використовуються злочинцями. Важливим аспектом є й підвищення обізнаності населення та державних службовців про кіберзагрози та основи кібергігієни. Це допомагає запобігти багатьом атакам, які можуть бути здійснені через людський фактор.

Культура є основним чинником, що формує державну цілісність, слугує стратегічною основою для сталого розвитку та є важливим елементом національної безпеки. Вона суттєво впливає на духовний розвиток, окреслюючи сенси, критерії та цінності суспільства. Культурна безпека стає пріоритетом державної культурної політики та займає значне місце серед цілей сталого розвитку людства в XXI столітті. У нових історичних умовах захист культурної безпеки особистості та суспільства є гарантією запобігання деструктивним соціальним викликам і загрозам, розширення можливостей для свободи та творчості, а також підвищення національної конкурентоспроможності [106, с. 310].

Культурна безпека охоплює захист національної ідентичності, культурної спадщини та традицій, враховуючи: підтримку розвитку національної культури та протидію культурній асиміляції.

Збереження культурної спадщини, що містить архітектурні пам’ятки, традиційні ремесла та фольклор, є невід’ємною частиною процесу, оскільки воно підкреслює зв’язки між поколіннями. Підтримка національної культури також є суттєвим елементом, що може реалізовуватися через фінансування культурних програм, освітніх ініціатив, фестивалів та інших заходів. Ці ініціативи сприяють розвитку національної творчості та залучають молодь до збереження культурної спадщини.

В умовах глобалізації важливо протидіяти культурній асиміляції, що може загрожувати національним рисам. Це передбачає активну політику захисту мови, традицій, звичаїв та інших аспектів культури, які визначають національну самобутність. Отже, цей компонент національної безпеки є основним для зміцнення суспільства, оскільки підтримує його культурні основи й унікальність, особливо в умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти або глобальні зміни.

Кожен із цих компонентів взаємозв'язаний і взаємодіє з іншими, формуючи цілісну систему національної безпеки. Забезпечення національної безпеки вимагає інтегрованого підходу та координації зусиль на різних рівнях – державному, регіональному та місцевому. Цей підхід дозволяє ефективно реагувати на існуючі та потенційні загрози, забезпечуючи стабільність і розвиток країни.

У контексті аналізу національної безпеки варто відмітити й те, що на багатьох форумах, присвячених темі безпеки, намагалися розмежувати національну та глобальну безпеку. Хоча теоретично між ними існує межа, все ж її недостатньо для підтримки чіткого розмежування між ними. Швидше за все вони мають симбіотичні відносини, хоча й обмежені місцевою сферою безпеки, яку держави не мають спроможності врегулювати в односторонньому порядку [366].

М. Ковбатюк, В. Шкляр, П. Пасенчук вважають, що глобальна безпека є основним видом безпеки, який забезпечує стабільність міжнародних відносин [80, с. 20].

На нашу думку, аналізуючи співвідношення між цими двома категоріями, варто акцентувати, що глобальна безпека впливає на національну безпеку, оскільки загрози на міжнародному рівні можуть прямо чи опосередковано торкатися інтересів конкретної країни. Наприклад, міжнародні терористичні угруповання можуть становити загрозу для безпеки національних держав. Для забезпечення національної безпеки держави часто залучаються міжнародні

організації та альянси. Країни можуть співпрацювати для зміцнення глобальної безпеки, що також підсилює їхню національну безпеку. Національні стратегії безпеки повинні враховувати глобальні тенденції та виклики, як це зазначено в Стратегії національної безпеки України. В умовах глобалізації держави змушені адаптувати свої підходи до забезпечення безпеки, враховуючи міжнародний контекст. Тому глобальна та національна безпека є взаємозв'язаними концепціями, де успішна реалізація глобальних ініціатив може значно підсилити національну безпеку держави.

Основними засадами Стратегії національної безпеки України є:

1) стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

2) стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх вразливостей;

3) взаємодія – розвиток стратегічних відносин із основними іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [170]. У контексті цього дослідження важливо відмежувати національну безпеку від національної стійкості. Зв'язок між стійкістю та національною безпекою глибоко взаємозалежний, оскільки національна безпека часто розглядається як передумова для досягнення стійкості, тоді як стійкість формує основу для безпечної нації. Згідно з дослідженнями стійкість у країні допомагає мінімізувати збої та внутрішні загрози, сприяючи загальній безпеці. І навпаки, заходи національної безпеки, такі як зусилля з боротьби з тероризмом і захист від зовнішньої агресії мають вирішальне значення для підтримання або відновлення стійкості під час внутрішніх або зовнішніх криз [269].

Наприклад, країни, які переживають політичну нестабільність або насильство, часто стикаються зі значними економічними труднощами, що перешкоджає досягненню цілей національної безпеки [333, с. 172].

Коли нація стабільна, вона більш стійка до таких загроз, як тероризм, економічні коливання чи соціальні заворушення. Крім того, міцна національна безпека може пом'якшити ці загрози, зміцнюючи внутрішню стійкість. Цей циклічний зв'язок між стійкістю та безпекою підкреслює необхідність комплексних стратегій в обох сферах, які гарантують, що політика, спрямована на безпеку країни, також сприяє стійкості [333, с. 171].

На основі теоретичного аналізу легальних і доктринальних джерел можна визначити й інші критерії відмежування національної стійкості від національної безпеки (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Критерії відмежування національної безпеки від національної стійкості

Перший критерій – це сфокусованість, який полягає у тому, що національна безпека орієнтована на запобігання та протидію конкретним

загрозам, а національна стійкість зосереджена на розвитку загальної здатності системи адаптуватися до різноманітних викликів, враховуючи непередбачувані.

Другий критерій – це темпоральна перспектива, згідно з яким національна безпека переважно оперує у форматі «загроза – реакція», а національна стійкість працює на випередження, формуючи довгострокову здатність до адаптації.

Третій критерій – це суб'єктний склад, досліджуючи який хотілося б відмітити позицію О. Резнікової, яка аналізуючи відмінності між цими двома концепціями, зазначає, що «в системі національної стійкості поняття «суб'єкт» і «об'єкт» не є жорстко розмежованими» [184, с. 172]. Характерною особливістю водночас є те, що в системі забезпечення національної стійкості об'єкти можуть перетворюватися на суб'єкти. Натомість у межах традиційного дослідницького підходу до національної безпеки саме на державу в особі уповноважених державних органів (суб'єктів системи забезпечення національної безпеки) покладалися основні функції із забезпечення безпеки громадян, установ, підприємств, організацій тощо (об'єктів системи забезпечення національної безпеки), зокрема в разі вчинення терористичних атак, настання природних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо. Водночас громадяни, установи, підприємства, організації можуть самостійно або у взаємодії з іншими вживати заходи щодо підвищення рівня власної безпеки та стійкості, перетворюючись водночас із пасивних безпекових об'єктів на активних суб'єктів забезпечення національної стійкості [185, с. 45].

Четвертий критерій – це методологія оцінювання, так національна безпека оцінюється через аналіз конкретних загроз і спроможностей їм протидіяти, а національна стійкість оцінюється через загальну адаптивність системи та її здатність до відновлення.

П'ятий критерій – характер заходів (національна безпека) передбачає чіткі, регламентовані процедури реагування, а національна стійкість базується на гнучких, адаптивних механізмах, що можуть видозмінюватися.

Шостий критерій – це ресурсний підхід, згідно з яким національна безпека концентрується на розвитку спеціалізованих ресурсів для протидії конкретним загрозам, національна стійкість фокусується на розвитку універсальних спроможностей і резервів.

Сьомий критерій (правова регламентація) передбачає, що національна безпека має чітку нормативно-правову базу та регламентацію, а національна стійкість характеризується більш гнучкими правовими межами, що дозволяє адаптивне реагування.

Восьмий критерій – це цільова спрямованість, відповідно до якого національна безпека спрямована на захист від конкретних загроз, а національна стійкість націлена на забезпечення життєздатності системи в умовах невизначеності.

Дев'ятий критерій – це організаційна структура: національна безпека має ієрархічну, централізовану структуру, національна стійкість базується на мережевому принципі з розподіленою відповідальністю.

Десятий критерій (характер ухвалення рішень), згідно з яким національна безпека передбачає централізоване ухвалення рішень за встановленими протоколами, а національна стійкість допускає децентралізоване ухвалення рішень на різних рівнях.

Ці критерії відмежування демонструють, що національна стійкість, хоча і є складовою системи національної безпеки, має свої специфічні характеристики та підходи, які доповнюють і розширюють традиційні механізми забезпечення національної безпеки. Розуміння цих відмінностей є важливим для ефективної інтеграції концепції національної стійкості в загальну архітектуру національної безпеки держави.

Підсумовуючи, хотіли б відмітити, що поняття безпеки та національної безпеки є багатогранними та динамічними, що відображає складність сучасних викликів і загроз. Національна безпека містить різноманітні компоненти, які взаємодіють між собою, створюючи комплексну систему захисту національних

інтересів. Існує чітке розмежування між концепціями національної безпеки та національної стійкості, яке проявляється в різних аспектах, враховуючи сфокусованість, темпоральну перспективу, суб'єктний склад, методологію оцінювання, характер заходів, ресурсний підхід, правову регламентацію, цільову спрямованість, організаційну структуру та характер ухвалення рішень. Сучасні підходи до забезпечення національної безпеки вимагають гнучкості, адаптивності та міждисциплінарного підходу для ефективного реагування на мінливе середовище безпеки.

3.2. Механізми забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки України

У попередньому підрозділі було розглянуто основи концептуального осмислення національної безпеки, її основні компоненти та сучасні тенденції. Цей підрозділ присвячений механізмам забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки України, є логічним продовженням попередніх роздумів.

Термін «механізм» (з грецької μηχανή означає «інструмент», «пристрій») у тлумачних словниках української мови трактується як пристрій, що передає або змінює рух і приводить у дію машини або апарати; іншими словами, це те саме, що й машина. Також під механізмом розуміють послідовність дій окремих елементів або засобів, що забезпечують виконання певного завдання. Це сукупність процесів і станів, що формують певне явище, або ж внутрішня структура чи система чогось [13, с. 123].

Поняття «механізм», яке виникло в технічній сфері як інструмент чи пристрій для передавання і перетворення руху, з часом зазнало значної еволюції і було запозичене в різні наукові галузі, зокрема в право та державне управління.

Його інтеграція в ці сфери пов'язана з необхідністю описати складні процеси, що містять взаємодію різних елементів і забезпечення певних функцій.

У сфері права та державного управління «механізм» набув нового значення, ставши метафорою для опису інституційних, організаційних і правових структур, які забезпечують функціонування державних інституцій і правових систем. Еволюція цього терміна в правовій науці відображає зростаючу складність суспільних відносин, що потребує регулювання через взаємодію різних елементів правової системи.

Підходи до трактування поняття «механізм» у праві та державному управлінні ми відобразили на рисунку 3.4.

Рисунок 3.4 – Підходи до трактування поняття «механізм» у праві та державному управлінні

З. Кравцова зазначає, що дослідники трактують поняття «механізм» у контексті механізму держави в двох основних аспектах: структурно-

організаційному та структурно-функціональному. Наприклад, Л. Юзьков зазначає, що в першому аспекті механізм сприймається як система певних складових елементів, які формують організаційну базу для відповідних явищ чи процесів. У структурно-функціональному ж аспекті акцент робиться не лише на організаційній структурі, а й на процесах реального функціонування, тобто на динаміці взаємодії цих елементів та їх практичній реалізації [93, с. 92].

На думку професора В. Авер'янова, основними складовими елементами механізму державного управління є: система органів виконавчої влади та нормативно-правова база, що визначає організаційну структуру цих органів, а також регулює процеси їх функціонування та розвитку. Саме завдяки цьому механізму здійснюється реалізація владних повноважень і встановлення владних відносин у суспільстві [1, с. 35–39]. Натомість В. Мороз пропонує більш вузько тлумачити механізм держави як систему державних організацій і установ, які відповідно до інституційних норм і на їх основі забезпечують реалізацію мети держави (виконують функції держави та забезпечують реалізацію конкретних завдань) [116, с. 187].

На нашу думку, *механізм держави* можна визначити як інтегровану систему організацій, установ і норм, що забезпечують реалізацію державних функцій і цілей. Це складна структура, яка об'єднує органи державної влади, правові норми та інституційні процеси, спрямовані на досягнення ефективного управління й соціальної стабільності.

Щодо поняття механізму державного управління, то Т. Райхенбах вважає, що механізм державного управління являє собою систему спеціалізованих органів та установ, які реалізують управлінські функції в суспільстві, контролюючи його окремі складові та захищаючи основні інтереси держави [182, с. 284].

Н. Нижник та О. Машков у своїй праці «Системний підхід в організації державного управління» підкреслюють, що механізм державного управління є важливою складовою системи управління. Він забезпечує вплив на різні

фактори, які безпосередньо визначають результати функціонування управлінських об’єктів. Автори акцентують увагу на важливості врахування організаційних структур, у межах яких реалізуються управлінські процеси, оскільки ці структури можуть суттєво впливати на економічний розвиток країни [124, с. 59].

На нашу думку, найбільш вичерпним необхідно вважати визначення С. Дяченка, який вважає, що механізм державного управління можна визначити як спеціально організовану систему інструментів, що містять організаційні, правові, економічні та мотиваційні засоби. Ця система сприяє взаємодії між суб’єктами та об’єктами управління, забезпечуючи узгодженість інтересів усіх учасників процесу. Вона являє собою сукупність засобів, важелів впливу та стимулів, які держава використовує в різних сферах соціально-економічного життя з метою досягнення конкретних результатів у розвитку країни [50].

Щодо тлумачення сутності поняття «правовий механізм», то Н. Єршова зазначає, що правовий механізм як складна структура не є заміною для інших, уже сформованих юридичних конструкцій, навіть якщо деякі з них можуть бути недостатньо усталеними (наприклад, «норми права», «форми права», «механізм правового регулювання», «механізм дії права», «механізм реалізації права», «механізм правозастосування», «правові засоби» та «правова процедура»). Правовий механізм не обмежується жодною окремою конструкцією чи їх групою, а охоплює всю сукупність цих елементів, що свідчить про те, що правові механізми становлять більш складну систему, ніж просто додавання окремих механізмів у юридичній сфері [53, с. 180].

Згідно з А. Андрєєвим механізм правового регулювання можна розглядати як комплекс правових інструментів, що має на меті впорядкування суспільних відносин. Кожен елемент цього механізму виконує або основні, або допоміжні функції, спрямовані на досягнення спільної мети – регулювання суспільних відносин. Автор підкреслює, що механізм правового регулювання не потрібно сприймати як систему в технічному сенсі. Хоча його компоненти можуть

існувати окремо, їх справжня цінність проявляється в інтеграції та взаємодії, що підсилює їхню ефективність [6, с. 126].

На нашу думку, *правовий механізм* можна визначити як систему правових засобів і норм, що регулюють соціальні відносини, забезпечуючи реалізацію і захист прав, свобод та інтересів громадян і юридичних осіб. Він є інструментом, через який здійснюється правове регулювання суспільних відносин, сприяючи встановленню порядку, справедливості та правової визначеності.

Важливим є й з'ясування співвідношення між поняттями «механізм державного управління», «механізм держави» та «правовий механізм». Ми вважаємо, що механізм держави є ширшим поняттям, яке містить усі інституційні, організаційні та правові компоненти, що забезпечують функціонування держави. Це поняття охоплює всі державні органи, установи та їх взаємодію. Правовий механізм є частиною цього механізму, оскільки він визначає правові межі, в яких функціонують державні органи. Механізм державного управління зосереджується на практичному аспекті реалізації державної влади та управлінських функцій. Він містить як інституційні елементи (наприклад, органи виконавчої влади), так і правові норми, що регулюють їх діяльність. Правовий механізм також є основою для ефективного функціонування механізму державного управління, оскільки без чітких правових норм управлінські дії можуть бути неефективними або навіть незаконними. Отже, правовий механізм, механізм державного управління та механізм держави взаємозв'язані й доповнюють один одного, забезпечуючи належне функціонування держави і виконання її основних завдань.

Щодо «механізму правової поведінки», то А. Гончарук наголошує, що ним є як процес впливу зовнішнього середовища та особистих переконань на свідомість особи, так і узгодження інформаційних і стимулювальних впливів різних факторів, мотивів, цілей і установок. Ці елементи можуть бути суперечливими і належать до правової чи соціальної сфери, виявляючись у об'єктивних і суб'єктивних формах. У результаті цього узгодження формується

компроміс, який служить вольовим обґрунтуванням та усвідомленням індивідом цілей і значення своєї поведінки [29, с. 34].

Механізм правової поведінки визначає, як індивіди та групи реагують на правові норми, зобов'язання та соціальні очікування. Правова поведінка містить дотримання законів і норм, а також участь у правових процесах, що також формує правопорядок і стабільність у суспільстві. Високий рівень свідомої та правової поведінки сприяє зміцненню інститутів, підвищенню довіри до держави і, як результат, загальному зменшенню ризиків, пов'язаних із соціальними конфліктами чи правопорушеннями.

Крім того, механізм правової поведінки може містити інструменти правового регулювання, які стимулюють співпрацю та участь громадян у забезпеченні національної безпеки. Це може бути реалізовано через різноманітні програми освіти, правової обізнаності та участі в громадських ініціативах, що також сприяє стабільності суспільства. Отже, між механізмом правової поведінки та національною безпекою існує взаємозалежність, де одна система підтримує і зміцнює іншу, забезпечуючи стабільність і правопорядок у суспільстві.

Механізм забезпечення пропонуємо трактувати в контексті забезпечення, наприклад, національної безпеки. Так, у політико-правовій організації система безпеки набуває особливого вигляду, але її суть залишається незмінною. Держава, а також її інститути і органи стають найефективнішими засобами для боротьби з внутрішніми та зовнішніми загрозами, які можуть мати соціальний, природний або техногенний характер. У відповідь на постійні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі держава і суспільство прагнуть розробити ефективні механізми захисту від цих загроз [78, с. 166].

В. Горбулін та А. Качинський переконані, що механізм національної безпеки країни варто розглядати не лише як інструмент для захисту інтересів суб'єктів, а як засіб, що забезпечує умови для безпечного існування. Це означає, що суб'єкти мають можливість впливати на ці умови, втілюючи свою реальну

владу. Отже, механізм національної безпеки спрямований на створення таких обставин, які б сприяли реалізації інтересів індивіда, держави і суспільства, а також досягненню цілей, що ґрунтуються на загальних цінностях [98, с. 77].

На нашу думку, *механізм забезпечення національної безпеки* можна визначити як інтегровану систему дій, інститутів і процесів, що спрямовані на захист держави, суспільства та особистості від реальних і потенційних загроз. Цей механізм містить не лише правоохоронні органи та законні збройні формування, а й інші державні інституції, що відповідають за економічну, соціальну, екологічну, інформаційну та інші види безпеки. Дослідження свідчать про те, що ефективність механізму забезпечення національної безпеки залежить від інтеграції технологій, управлінських практик і участі громадянського суспільства, що дозволяє створити стійку систему, здатну адекватно реагувати на виклики сучасності.

Безпосередня загроза національній безпеці може суттєво зменшити здатність держави адаптуватися до змін, що також підриває її стійкість. Водночас стійке суспільство, яке володіє соціальною згуртованістю та економічною стабільністю, здатне краще протистояти викликам, пов’язаним із безпекою. Загалом варто погодитися з позицією О. Резнікової, що систему забезпечення національної стійкості можна визначити як комплексний механізм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, інститутів та організацій громадянського суспільства, населення, а також цілеспрямованих дій, методів, чинників і механізмів, які гарантують збереження безпеки та безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства й держави до, під час і після кризи, зокрема завдяки адаптації до дії загроз і швидких змін безпекового середовища [185, с. 39].

Вчена також підкреслює, що для України впровадження концепції національної стійкості в контексті національної безпеки є надзвичайно важливим. Це пояснюється тим, що гібридні загрози з боку РФ мають довгостроковий чинник деструктивного впливу на країну [186, с. 18]. Особливо

актуальними ці загрози стали в умовах повномасштабного вторгнення, коли вони отримали реальне втілення. Отже, адаптація до нових викликів і формування ефективних механізмів національної стійкості є критично важливими для захисту держави і суспільства загалом.

О. Резнікова зауважувала, що актуальними для України напрямами запровадження механізмів забезпечення стійкості держави є:

1) оновлення концептуальних засад і запровадження нових практик у сфері протидії терористичній діяльності;

2) створення розвідувального співтовариства;

3) формування системи захисту критичної інфраструктури;

4) створення належних каналів комунікацій [186, с. 22–23]. На нашу думку, беручи за основу цю позицію, можливим є її подальший розвиток і виділення механізмів забезпечення національної стійкості (рис. 3.5).

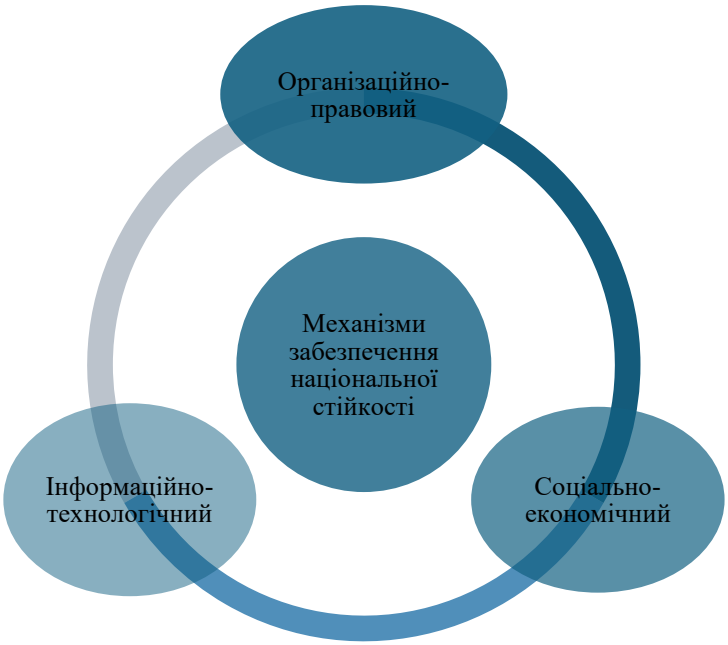

Рисунок 3.5 – Механізми забезпечення національної стійкості

Організаційно-правовий механізм забезпечення національної стійкості являє собою комплексну систему нормативних, інституційних і контрольних

елементів, спрямованих на створення та підтримку стійкого функціонування держави в умовах різноманітних викликів і загроз.

Нормативно-правова база цього механізму формується через ієрархічну систему документів різного рівня. Стратегії та концепції окреслюють довгострокові цілі та пріоритети розвитку системи національної стійкості, визначають основні напрями державної політики у цій сфері. Наприклад, Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості. Концепція національної системи стійкості визначає цілі, основні принципи, напрями, механізми та терміни впровадження й функціонування цієї системи. Вона спрямована на забезпечення здатності держави та суспільства своєчасно розпізнавати загрози, виявляти слабкі місця, оцінювати ризики для національної безпеки, а також запобігати або зменшувати їх негативний вплив. Концепція забезпечує ефективну реакцію на загрози та кризові ситуації різного характеру, враховуючи гібридні загрози, з метою швидкого і повного відновлення після їхнього настання [173]. Це означає, що державна політика має орієнтуватися не лише на реагування в умовах збройної агресії, а й на підтримку функціонування критичної інфраструктури, економіки, інформаційної безпеки та соціальної стабільності в умовах будь-яких загроз.

Організаційно-правова важливість цього Указу також полягає в тому, що він закладає підґрунтя для створення національної системи стійкості, яка передбачає координацію дій на всіх рівнях управління – від центральних органів влади до місцевих громад. Це сприяє зміцненню вертикалі управління, підвищенню здатності до відновлення після кризових ситуацій та зниженню ризиків, пов’язаних із зовнішніми та внутрішніми викликами.

10 листопада 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив План заходів щодо реалізації Концепції національної стійкості до 2025 року. Документ базується на результатах оцінювання стійкості України під час війни та рекомендаціях, спрямованих на усунення виявлених міжсекторальних

вразливостей. Це оцінювання проводилося на початку повномасштабного російського вторгнення за підтримки партнерів із США. План передбачає запровадження механізмів для виявлення, пріоритезації, запобігання та реагування на загрози. Він також спрямований на зміцнення спроможностей органів влади та місцевого самоврядування, зокрема через підвищення кваліфікації їхніх представників. Крім того, документ сприяє розвитку навичок громадян під час криз і підтриманню цивільним населенням сил безпеки. Він також містить заходи з моніторингу ефективності функціонування системи стійкості [220].

Закони та підзаконні акти встановлюють правові межі та регулюють основні аспекти забезпечення національної стійкості, визначають повноваження та відповідальність різних суб'єктів, а також встановлюють процедури та механізми взаємодії між ними.

Галузеві нормативні документи деталізують загальні вимоги та адаптують їх до специфіки окремих секторів економіки та сфер суспільного життя. Наприклад, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 року № 825-р затверджено Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури [154].

Міжнародна організація зі стандартизації розробила та впровадила стандарт ISO 22316:2017, що стосується організаційної стійкості. У ньому описуються основні принципи стійкості організацій, а також характеристики, які дозволяють організаціям дотримуватися цих принципів. Зміцнення стійкості організації є частиною її стратегічної мети та досягається через відповідальне ведення бізнесу та ефективне управління ризиками. Наукові дослідження показали, що організації не можуть бути абсолютно стійкими. Стандарт визнає відсутність універсального підходу до забезпечення стійкості, оскільки кожна організація має власний контекст, в якому вона функціонує [138].

Інституційна структура забезпечує практичну реалізацію нормативних вимог через систему взаємозв'язаних органів та організацій. Органи державної

влади та місцевого самоврядування є основними суб'єктами, що здійснюють безпосереднє управління процесами забезпечення національної стійкості на різних рівнях. Наявність суттєвих проблем забезпечення інституційної стабільності державного управління та сталого розвитку країн світу доведено в наукових дослідженнях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, кожен з яких намагається сформувати певні напрями виходу із кризових ситуацій та окреслює вектори вирішення важливих проблем у сучасних динамічних і нестабільних умовах [273, с. 179].

Інституційна структура забезпечення національної стабільності тісно пов'язана з належним врядуванням, яке має визначені критерії для встановлення цілей, таких як політична стабільність, верховенство права, регуляція, формулювання політики, управління, боротьба з корупцією та відповідальність. Важливо відзначити, що слабке врядування часто поєднується з високим рівнем внутрішньої бідності, що створює складнощі під час вибору ефективної практики місцевого самоврядування. У межах глобалізації демократичні принципи та процеси децентралізації відіграють основну роль у формуванні політики, забезпеченні участі громадян і впровадженні політичних рішень. Належне врядування в демократичних умовах нерозривно пов'язане з моделлю управління урядовими структурами, зокрема через участь громадськості та легітимність процесів. Інституції громадянського суспільства повинні адаптувати свої управлінські підходи відповідно до місцевих потреб, відходячи від централізованих урядових моделей. З точки зору безпеки, країна залишається вразливою до загроз у разі відсутності ефективної системи безпеки [275, с. 426].

Тому виникнення військового конфлікту на території України, який переріс у повномасштабне військове вторгнення Росії на територію незалежної України, ще більше поглибило конфлікт існуючої ситуації та спровокувало появу нових небезпечних дестабілізувальних факторів [273, с. 179].

Адже політична нестабільність значно сповільнює функціонування урядових механізмів [377, с. 11]. Координаційні ради та комісії забезпечують

узгодження дій різних органів, сприяють виробленню спільних підходів і рішень. Система міжвідомчої взаємодії створює механізми для ефективного обміну інформацією, ресурсами та координаціями дій між різними інституціями.

Контрольно-наглядові заходи забезпечують постійний моніторинг ефективності функціонування системи національної стійкості. Моніторинг загроз і вразливостей дозволяє своєчасно виявляти потенційні ризики та вживати превентивних заходів. Оцінювання ефективності заходів здійснюється на основі чітких критеріїв і показників, що дозволяє об'єктивно оцінювати результативність вжитих дій. Система звітності та відповідальності забезпечує прозорість і підзвітність усіх суб'єктів, залучених до процесів забезпечення національної стійкості.

Інституційна структура забезпечення національної стабільності в Україні охоплює комплекс державних органів, інститутів і механізмів, спрямованих на забезпечення політичної, економічної та соціальної стійкості країни. Центральне місце в цій структурі займає система національної безпеки, до якої входять органи виконавчої влади, зокрема РНБО, Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Національна поліція, національний координатор із питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови національної системи стійкості, урядовий координаційний орган забезпечення національної стійкості, постійні структури міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення національної безпеки і стійкості, допоміжні й дорадчі органи з питань забезпечення національної стійкості, національна мережа аналітично-експертних, наукових і навчально-методичних центрів розвитку стійкості [173].

Крім того, важливу роль у забезпеченні стабільності відіграють місцеві державні адміністрації; постійні структури міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення безпеки і стійкості регіонів і територіальних громад; територіальні підрозділи органів державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни або об'єднання громадян, які є ініціаторами або учасниками процесів забезпечення національної стійкості;

допоміжні й дорадчі органи з питань забезпечення стійкості регіонів і територіальних громад; регіональна мережа аналітично-експертних, наукових і навчально-методичних центрів розвитку стійкості [173].

Скоординована взаємодія між центральними та місцевими органами влади, а також упровадження механізмів належного врядування й децентралізації сприяють підвищенню стійкості країни до зовнішніх і внутрішніх загроз. Взаємодія органів національного та місцевого рівня є основним фактором успішності інституційної складової національної стійкості, оскільки стійкість країни залежить не лише від центральної влади, а й від здатності регіонів ефективно реагувати на кризи та загрози. Органи національного рівня, як вже наголошувалося, розробляють загальну стратегію, політику та правову базу, тоді як місцеві органи забезпечують її практичну реалізацію на місцях, враховуючи специфіку регіонів і місцевих громад.

Ця взаємодія сприяє узгодженості дій між різними рівнями влади, забезпечує координацію у випадках надзвичайних ситуацій, оперативне реагування на локальні загрози та адаптацію національних стратегій до місцевих умов. Налагоджена співпраця дозволяє швидко реагувати на виклики, а також забезпечувати більш ефективне використання ресурсів.

Щоб покращити цю взаємодію, необхідно підвищити рівень комунікації та координації між центральними й місцевими органами влади. Це може містити розроблення чітких процедур співпраці, впровадження сучасних систем моніторингу й обміну інформацією в режимі реального часу, а також підвищення компетенцій представників місцевих органів у питаннях стійкості. Важливо також забезпечити гнучкість в ухваленні рішень на місцях, щоб місцева влада мала можливість оперативно реагувати на специфічні виклики, адаптуючи загальнонаціональні стратегії до потреб громад.

Щодо контрольно-наглядових заходів як складової організаційного механізму, то критичний аналіз розділу «Шляхи і способи розв’язання

проблеми» Концепції забезпечення національної стійкості дозволив нам з'ясувати, що [173]:

1) розроблення та ухвалення законодавчих та інших нормативно-правових актів має забезпечити визначення правових та організаційних засад функціонування національної системи стійкості. Це містить механізми контролю за виконанням встановлених норм і правил, що сприятиме забезпеченню відповідальності суб'єктів, залучених до реалізації системи стійкості;

2) важливим є визначення порядку формування планів узгоджених дій, що містить запобігання, реагування та подолання наслідків кризових ситуацій. Це дозволить встановити чіткі алгоритми дій, які будуть застосовуватись у разі загроз, а також здійснювати контроль за їх реалізацією на всіх етапах;

3) впровадження національної системи виявлення та оцінювання загроз і вразливостей є ще одним важливим аспектом контролю. Це передбачає створення механізмів для регулярного оцінювання ризиків, що дозволить оперативно реагувати на зміни в загрозах і вразливостях на всіх рівнях – загальнодержавному, регіональному та місцевому;

4) визначення уповноважених суб'єктів із координації дій у сфері оцінювання регіональних ризиків і формування реєстрів таких ризиків сприятиме належному контролю за ситуацією в різних регіонах. Ці реєстри можуть слугувати важливим інструментом для моніторингу та аналізу ризиків, а також для прогнозування майбутніх загроз.

Загалом, усі ці заходи, спрямовані на контроль і нагляд, мають на меті створення ефективної системи національної стійкості, що дозволить своєчасно виявляти, оцінювати та реагувати на загрози, забезпечуючи стабільність і безпеку країни.

Реалізовуючи ці заходи, важливо забезпечити баланс між контролем і автономією місцевих органів влади та суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні національної стійкості. Надмірний контроль може призвести до бюрократизації процесів і зниження гнучкості, тоді як недостатній контроль може створити

умови для неефективного використання ресурсів або зловживань. Отже, необхідно визначити чіткі межі, в яких місцеві органи можуть діяти самостійно, зберігаючи водночас відповідність загальнодержавним стандартам і вимогам. Вважаємо, що це визначення доцільно реалізовувати на нормативному рівні.

Контрольні заходи повинні бути пропорційними до рівня загроз і ризиків, які виникають у конкретному контексті. Це означає, що у разі підвищення загрози потрібно посилити контроль, а в умовах стабільності – зосередитися на моніторингу і профілактиці. Важливо впроваджувати механізми адаптації, які дозволять швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі. Так, введення воєнного стану вимагало трансформацію цілей національної стійкості від потенційної воєнної небезпеки в русло реальної загрози.

Баланс також має містити взаємодію між державними та недержавними стейкхолдерами, такими як громадські організації та приватний сектор. Співпраця між цими сторонами може сприяти більшій ефективності наглядових заходів, оскільки недержавні інституції можуть внести додаткові інноваційні рішення та ресурси в процесі забезпечення стійкості. Важливим є забезпечення прозорості та відкритості в процесах контролю. Це передбачає регулярне інформування суспільства про результати контролю та наглядових заходів, що може сприяти підвищенню довіри до системи забезпечення національної стійкості.

Отже, баланс між контрольними та наглядовими заходами має базуватися на принципах адаптивності, пропорційності, прозорості та співпраці, що дозволить створити ефективну та гнучку систему забезпечення національної стійкості, здатну оперативно реагувати на різноманітні виклики.

Наступний механізм забезпечення національної стійкості, який пропонуємо проаналізувати – це інформаційно-технологічний. *Інформаційно-технологічний механізм* забезпечення національної стійкості являє собою комплексну систему технологічних рішень, інформаційних ресурсів та аналітичних інструментів, спрямованих на виявлення, попередження та

протидію загрозам національній безпеці та стійкості у цифровому просторі. Цей механізм функціонує через взаємодію трьох основних компонентів (рис. 3.6).

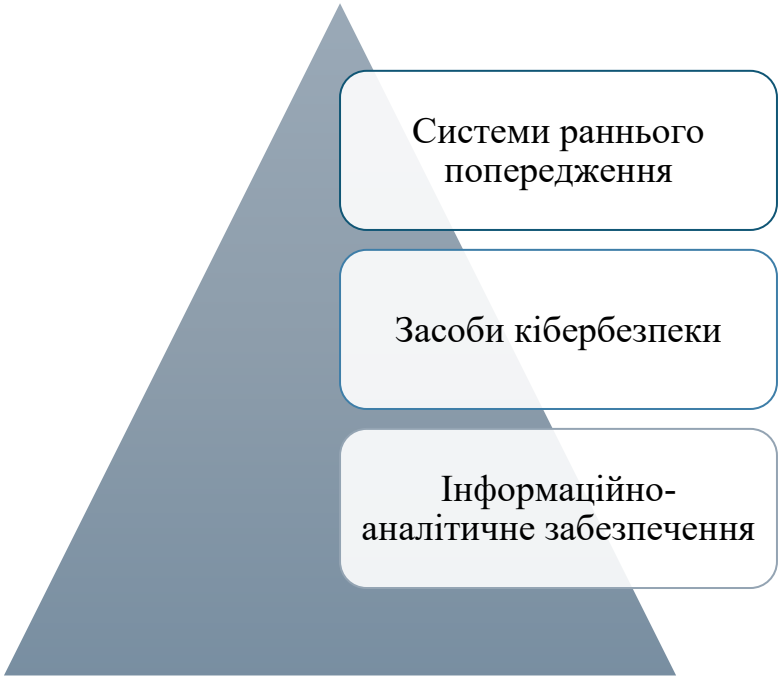

Рисунок 3.6 –Складові інформаційно-технологічного механізму забезпечення національної стійкості

Системи раннього попередження є фундаментальним елементом інформаційно-технологічного механізму, що забезпечує своєчасне виявлення потенційних загроз і ризиків. Ці системи здійснюють постійний моніторинг інформаційного простору, використовуючи передові технології для збирання та аналізу даних із різноманітних джерел. Системи раннього попередження терміново необхідні, оскільки зміна клімату спричиняє частіші та інтенсивніші екстремальні погодні явища, що призводить до широкомасштабних несприятливих впливів і пов’язаних із цим втрат і шкоди природі та людям. Системи раннього попередження є перевіреним, ефективним і економічно ефективним способом збереження життя і робочих місць, землі та інфраструктури, а також підтримки довгострокової стійкості. Кожна третя людина в основному в найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються, не має доступу до відповідних систем раннього попередження

про численні небезпеки. Будучи закликом до активізації національних дій, ранні попередження для всіх можуть зіграти вирішальну роль у прискоренні інвестицій для усунення вразливості країн до зміни клімату шляхом вдосконалення систем раннього попередження та підвищення стійкості [298].

Як частина Програми прискорення Генерального секретаря ООН, ініціатива «Ранні попередження для всіх» є основним внеском у забезпечення кліматичної справедливості для тих, хто перебуває на передовій кліматичної кризи. Він узгоджується з пріоритетами Паризької угоди та підтримує основні положення Сендайської рамкової програми щодо зменшення ризику стихійних лих, зокрема Ціль G щодо наявності та доступності систем раннього попередження про різні небезпеки. Він також сприяє досягненню цілей Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року щодо бідності, голоду, здоров'я, води, чистої енергії, кліматичних дій та сталого розвитку міст [298].

Знання про ризики також розширюються за допомогою технологій, що створює нові можливості для місцевих учасників збирати дані з віддалених місць (наприклад, за допомогою дронів і додатків для смартфонів) і швидко ділитися ними (наприклад, через мобільний інтернет). Комунікація та розповсюдження попереджень виграють від технологічних досягнень, особливо завдяки вдосконаленим мобільним мережам та підключенню до інтернету [318].

Важливим компонентом є аналітичні інструменти, які застосовують штучний інтелект для прогнозування можливих загроз на основі виявлених тенденцій і патернів. Автоматизовані системи реагування забезпечують швидку відповідь на виявлені загрози, мінімізуючи час між виявленням проблеми та початком протидії їй. Прогнозуючи розвиток технологій у цій сфері, можна очікувати, що системи раннього попередження стануть більш адаптивними, з можливістю самонавчання та вдосконалення в реальному часі. Впровадження методів глибокого навчання та нейронних мереж дозволить створити інтуїтивно зрозумілі інтерфейси для користувачів, а також сприятиме інтеграції даних із різних джерел, таких як соціальні мережі, сенсори та мобільні додатки.

У найближчому майбутньому технологічні досягнення, ймовірно, будуть спрямовані на покращання міжвідомчої координації та обміну інформацією, що є критично важливим для ефективного реагування на загрози. З огляду на геополітичні зміни, система раннього попередження з елементами штучного інтелекту буде здатна забезпечити більш проактивний підхід до національної стійкості, формуючи нові стратегії захисту та реагування на загрози, що виникають у складному і динамічному глобальному середовищі.

Кібербезпека є критично важливим компонентом, спрямованим на захист цифрової інфраструктури держави. Особлива увага приділяється захисту критичної інфраструктури, яка містить системи енергозабезпечення, транспорту, зв'язку та інші стратегічно важливі об'єкти. Механізми протидії кібератакам постійно вдосконалюються, враховуючи еволюцію кіберзагроз та появу нових методів атак. Так, управління кіберризиками має бути пріоритетом, адже наслідки порушення, зокрема ті, що стосуються національної безпеки, можуть бути катастрофічними [380].

Соціальна інженерія, зовнішній вплив третіх сторін, уразливості хмари, програмне забезпечення-вимагач та інтернет речей – це основні загрози, на яких варто зосередитися, щоб захистити дані, системи та репутацію. Ці загрози можуть завдати значних збитків, якщо їх не вирішити належним чином [254].

Наприклад, по-перше, необхідно запровадити ефективні системи кіберзахисту, що базуються на постійно оновлюваних технологіях. Системи кібербезпеки мають бути гнучкими та самонавчальними, здатними адаптуватися до нових викликів і методів атак.

По-друге, основним елементом є міжвідомча координація і співпраця на міжнародному рівні. Кіберзагрози часто мають транскордонний характер, тому важливо забезпечити співпрацю між урядами, правоохоронними органами та приватним сектором для обміну інформацією та спільною протидією загрозам. Це може містити спільні навчання, координацію реагування на інциденти та обмін передовими практиками.

По-третє, необхідно розробити і запровадити сучасну нормативно-правову базу, яка буде ефективно регулювати питання кібербезпеки та забезпечувати юридичну відповідальність за кіберзлочини. Важливо, щоб законодавство було адаптоване до нових типів загроз, таких як атаки на критичну інфраструктуру або використання штучного інтелекту для проведення кібероперацій.

Забезпечення цифрової стійкості передбачає не лише технічні заходи захисту, а й розвиток культури кібербезпеки, навчання персоналу та створення резервних систем для забезпечення безперервності функціонування критичних сервісів.

Інформаційно-аналітичне забезпечення є інтегрувальним компонентом, який об’єднує та координує роботу всіх елементів інформаційно-технологічного механізму. Процес збирання та оброблення даних здійснюється з використанням сучасних технологій великих даних і хмарних обчислень, що дозволяє обробляти величезні масиви інформації в режимі реального часу. Ситуаційні центри забезпечують координацію дій різних відомств і служб, надаючи єдиний майданчик для моніторингу ситуації та ухвалення рішень. Системи підтримки ухвалення рішень використовують передові алгоритми та моделі для надання особам, які ухвалюють рішення, обґрунтованих рекомендацій на основі аналізу всієї доступної інформації.

Ефективність інформаційно-технологічного механізму значною мірою залежить від його здатності адаптуватися до швидких змін у технологічному ландшафті та появи нових типів загроз. Це вимагає постійного оновлення технологічної бази, вдосконалення методів аналізу даних і розвитку компетенцій персоналу. Важливим аспектом є також забезпечення балансу між впровадженням нових технологій та збереженням приватності громадян, дотриманням етичних норм під час використання систем моніторингу та аналізу даних.

Соціально-економічний механізм забезпечення національної стійкості спрямований на створення та підтримку стабільного соціально-економічного

середовища, здатного протистояти кризам та швидко відновлюватися після потрясінь. Він являє собою комплексну систему взаємозв'язаних елементів, спрямованих на створення та підтримку стабільного середовища в державі.

Економічна стійкість досягається через комплекс взаємозв'язаних заходів. Диверсифікація економіки забезпечує зниження залежності від окремих секторів чи зовнішніх ринків, створює більш гнучку та адаптивну економічну систему. Згідно з дослідженням R. Martin і P. Sunley [353] економічна різноманітність значно підвищує здатність країни протистояти галузевим шокам і кризам. Автори підкреслюють, що країни з диверсифікованою економікою демонструють вищий рівень стійкості до зовнішніх потрясінь.

Резервні фонди та ресурси формуються для забезпечення фінансової стабільності в кризових ситуаціях, створюють буфер для пом'якшення економічних шоків. Соціальний капітал сприяє ефективній мобілізації ресурсів та взаємодопомозі в складних умовах. Антикризове управління передбачає розроблення та впровадження механізмів швидкого реагування на економічні виклики, враховуючи системи раннього попередження та плани дій у надзвичайних ситуаціях. Як відмічає О. Ляшевська [105, с. 73], воєнно-політична та економічна криза в Україні потребує розроблення плану, здатного оперативно та ефективно реагувати на низку викликів економічного, соціального, екологічного і політичного характеру. Цей план має інтегрувати стратегічні підходи антициклічної політики в контексті антикризового управління в умовах війни. Державне антикризове управління в період воєнного стану повинно бути націлене на максимальну підтримку та мотивацію реального сектора економіки, враховуючи промисловість і сільське господарство, а також розвиток інфраструктури в територіальних громадах. Механізми антикризового управління в публічному секторі необхідно впроваджувати через стратегії націоналізації та приватизації підприємств воєнно-промислового комплексу [105, с. 73].

Соціальна згуртованість є основним фактором забезпечення національної стійкості на рівні суспільства. Програми соціальної підтримки спрямовані на захист вразливих груп населення, забезпечення соціальної справедливості та зниження соціальної напруженості.

Одним з основних завдань держави для зміцнення систем соціальної підтримки є забезпечення доступу громадян до базових потреб, таких як їжа, житло та медичне обслуговування. Це можна реалізувати шляхом впровадження програм соціального забезпечення, субсидованого житла та доступних медичних послуг. Наприклад, такі країни, як Швеція та Фінляндія мають розвинені системи соціального забезпечення, які забезпечують універсальний доступ до медичних послуг, доступне житло та програми соціальної допомоги для своїх громадян. Урядова підтримка доходів також є важливою для зменшення бідності та нерівності. Одним із способів реалізації цього є система негативного податку на доходи, згідно з якою особи з доходом нижче певного порогу отримують фінансову допомогу від держави. Цей підхід створює безпечну мережу для тих, хто потребує, дозволяючи їм задовольнити свої базові потреби та поліпшити своє соціально-економічне становище. Наприклад, програма Earned Income Tax Credit (EITC) у США успішно підняла мільйони малозабезпечених сімей із бідності [409].

Дослідження Центру аналізу публічних фінансів і публічного управління Київської школи економіки спільно з Радою Європи показує важливість і необхідність удосконалення системи соціальної підтримки в Україні, що особливо актуально в умовах військових дій. Так, дослідження виділяє п’ять основних груп, які потребують соціальної підтримки. Це свідчить про різноманітність соціальних проблем, з якими стикаються громадяни. Результати свідчать про істотні вади в існуючому законодавстві, такі як диспропорція між законодавчо закріпленими обсягами допомоги і фактичним фінансуванням. Це призводить до невідповідності між кількістю потенційних отримувачів допомоги та реальними отримувачами. Виявлені проблеми свідчать і про те, що потрібно

терміново вжити заходів для вдосконалення системи соціального захисту, щоб підвищити її ефективність і зменшити соціальну напругу, що може загрожувати національній стабільності [5].

У контексті воєнного стану питання соціальної підтримки стає ще більш критичним, оскільки збільшується кількість осіб, які потребують допомоги через соціально-економічні наслідки конфлікту. Це вимагає швидкої адаптації та зміни існуючих програм підтримки для врахування нових реалій. Аналізуючи ці аспекти, можна стверджувати, що ефективна соціальна підтримка є критично важливим елементом для забезпечення національної стабільності та соціальної єдності в Україні, особливо в умовах кризових ситуацій.

Розвиток громадянського суспільства сприяє формуванню активної громадянської позиції, підвищує рівень участі громадян у процесах забезпечення національної стійкості. Громадянське суспільство є платформою для діалогу між різними соціальними групами, сприяючи порозумінню та співпраці. Цей діалог має важливе значення для вирішення конфліктів і сприяння соціальній згуртованості, що є життєво важливим для підтримання стабільності.

Організації громадянського суспільства відіграють багато ролей. Вони є важливим джерелом інформації як для громадян, так і для влади, контролюють політику та дії уряду й притягують уряд до відповідальності. Ці організації займаються адвокацією та пропонують альтернативну політику для уряду, приватного сектору та інших установ. Вони надають послуги, особливо бідним і незадоволеним, захищають права громадян і працюють над зміною та підтриманням соціальних норм і поведінки [331].

Освітні та просвітницькі заходи формують розуміння важливості національної стійкості, розвивають необхідні компетенції та навички у населення. Проєкт «Молодь за мир» спрямований на залучення молоді до активної участі у громадському житті та формування у них розуміння значення миру та стійкості. У межах проєкту проводяться семінари, конференції та

тренінги, які навчають молодь важливим соціальним і політичним навичкам [423].

Ресурсне забезпечення є критичним компонентом у структурі соціально-економічного механізму забезпечення національної стійкості, формуючи матеріальну та організаційну основу для реалізації стратегічних завдань держави у сфері протидії кризовим явищам. Ефективність механізмів національної стійкості безпосередньо корелює з якістю та достатністю ресурсного забезпечення, що охоплює фінансові, матеріально-технічні та кадрові аспекти [278, с. 175].

Фінансове забезпечення програм національної стійкості реалізується через комплексну систему бюджетування та розподілу ресурсів. Стратегічне фінансове планування з урахуванням потенційних кризових сценаріїв є основним фактором успішної імплементації механізмів стійкості [383].

Матеріально-технічне забезпечення як елемент ресурсної бази механізму національної стійкості потребує системного підходу до розвитку інфраструктури та технічного оснащення. Дослідження I. Linkov та співавторів [350] демонструє, що інвестиції в розвиток критичної інфраструктури та технологічних систем суттєво підвищують здатність держави протистояти широкому спектру загроз. Особливої уваги заслуговує питання технологічної модернізації систем раннього попередження та реагування на кризи, що, за даними World Bank, є одним з головних факторів ефективності механізмів забезпечення стійкості [279].

Кадровий потенціал є визначальним фактором для реалізації програм національної стійкості. Інвестиції в розвиток людського капіталу та створення ефективних систем підготовки фахівців мають довгостроковий позитивний вплив на здатність держави протистояти кризам. Важливим аспектом є формування міждисциплінарних команд експертів, здатних комплексно оцінювати ризики та розробляти ефективні стратегії реагування на кризові ситуації [332, с. 32].

Системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері забезпечення національної стійкості потребують постійного вдосконалення. Дослідження підкреслюють важливість розвитку soft skills, таких як критичне мислення, адаптивність і здатність до ефективної комунікації в кризових умовах. Створення сприятливих умов для залучення та утримання висококваліфікованих фахівців є не менш важливим аспектом кадрової політики у сфері забезпечення національної стійкості.

Інтеграція різних аспектів ресурсного забезпечення потребує ефективної координації та управління. Важливим є також розвиток механізмів державно-приватного партнерства у сфері ресурсного забезпечення, що дозволяє мобілізувати додаткові ресурси та експертизу для реалізації програм стійкості.

Отже, ресурсне забезпечення є фундаментальним аспектом соціально-економічного механізму. Фінансування програм стійкості здійснюється на основі чітких пріоритетів та з урахуванням наявних ресурсів. Матеріально-технічне забезпечення містить створення необхідної інфраструктури, технічних засобів і систем для реалізації заходів із забезпечення національної стійкості. Кадровий потенціал розвивається через систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, створення умов для залучення та утримання висококваліфікованих кадрів.

Підсумовуючи, хотіли б зауважити, що комплексний аналіз механізмів забезпечення національної стійкості демонструє їх фундаментальну роль у формуванні здатності держави та суспільства протистояти різноманітним викликам і загрозам. Інтеграція організаційно-правових, інформаційно-технологічних та соціально-економічних аспектів створює синергетичний ефект, підвищуючи загальну систему національної стійкості. Організаційно-правовий механізм базується на нормативно-правовій базі, інституційній структурі та контрольно-наглядових заходах. Інформаційно-технологічний механізм містить системи раннього попередження, кібербезпеку та інформаційно-аналітичне забезпечення. Соціально-економічний механізм спрямований на забезпечення

економічної стійкості, соціальної згуртованості та ресурсного забезпечення. Ефективність механізмів національної стійкості залежить від їх адаптивності до нових викликів і загроз. Водночас динамічний характер сучасного безпекового середовища потребує постійного вдосконалення та адаптації цих механізмів, що ставить перед науковою спільнотою та практиками завдання подальшого дослідження та розроблення інноваційних підходів до забезпечення національної стійкості.

3.3. Характеристика державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та територіальних громад

Забезпечення стійкості регіонів і територіальних громад є головним фактором національної безпеки та сталого розвитку України. В умовах децентралізації, глобальних викликів і зовнішніх загроз питання формування та реалізації ефективної державної політики на локальному рівні набуває особливої актуальності. Цей розділ дисертації присвячений всебічному аналізу державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та рівні територіальних громад.

Насамперед варто зосередити увагу на аналізі законодавчої бази. В Україні наразі ще не сформоване законодавство, яке визначало б завдання, функції і повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб’єктів у сфері забезпечення національної стійкості [133, с. 69].

Втім, окремі аспекти забезпечення стійкості на регіональному рівні та в межах територіальних громад уже врегульовані на нормативно-правовому рівні. Передусім це Стратегія національної безпеки України, Концепція забезпечення національної стійкості, Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Особливої уваги заслуговує Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня

2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940) визначає регіональну політику України, спрямовану на розвиток та підвищення стійкості регіонів. Основні завдання містять підтримку економічного розвитку регіонів, зменшення соціально-економічних диспропорцій, підвищення рівня життя населення, розвиток інфраструктури та покращання умов для ведення бізнесу. У контексті стійкості регіонів стратегія наголошує на необхідності розвитку інституційних спроможностей місцевих органів влади для ефективного управління в умовах криз [151].

Не менш важливим документом є й Закон України «Про засади державної регіональної політики», який у статті 6 визначає, що посилення стійкості територіальних громад до кліматичних, демографічних та економічних викликів є основними завданнями державної політики на регіональному рівні. Це передбачає впровадження механізмів, спрямованих на зменшення впливу кризових ситуацій та підвищення стійкості регіонів [150].

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» у статті 25 зазначає, що місцеві державні адміністрації зобов’язані вживати заходів для забезпечення національної безпеки та громадської безпеки, що прямо пов’язано з забезпеченням стійкості на місцевому рівні [163].

Згідно зі статтею 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до компетенції органів місцевого самоврядування належить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку, затвердження місцевих енергетичних планів і середньострокових цільових програм з їх виконання тощо [162].

Також у Законі України «Про співробітництво територіальних громад» підкреслюється важливість об’єднання ресурсів і спільних дій громад для підвищення їхньої стійкості до загроз, зокрема у статтях, що регулюють міжмуніципальне співробітництво [175].

Щодо тлумачення понять «стійкість регіонів» і «стійкість територіальних громад», то варто відмітити, що ці поняття досі залишаються мало дослідженими

в межах наукової літератури. Лише деякі автори прямо чи опосередковано розглядають їх сутність у межах своїх наукових розвідок. Наприклад, Р. Пендал, К. Фостер, М. Ковел пропонують комплексний підхід до розуміння регіональної стійкості, розглядаючи її як багатовимірне явище, що містить економічні, соціальні та екологічні аспекти [373, с. 78].

Дослідження впливу глобалізації та інституційних факторів на регіональну стійкість подано в роботах А. Кука, Т. Кемені, Д. Рікбі, які розглядають вплив глобалізації на регіональну стійкість, зокрема на прикладі втрати робочих місць у виробничому секторі США [291, с. 1569]. А. Пік, С. Даулі, Д. Томані розглядають взаємозв'язок між стійкістю та адаптивністю регіонів, підкреслюючи важливість інституційного контексту у формуванні регіональної стійкості [376, с. 65].

Економічні аспекти регіональної стійкості є предметом концентрованої уваги багатьох вчених. Р. Мартін досліджував концепцію регіональної економічної стійкості та її зв'язок з економічними шоками, пропонуючи чотири виміри регіональної стійкості: опір, відновлення, реорієнтація та оновлення [353, с. 12]. Е. Евенгус, С. Даулі пропонують еволюційний підхід до вивчення економічної стійкості регіонів, розглядаючи її як динамічний процес [306, с. 66]. С. Ямаріно, А. Родрігес-Поуз, М. Сторпер аналізують регіональну нерівність в Європі та її вплив на економічну стійкість регіонів [329, с. 277].

На нашу думку, *регіональна стійкість* – це здатність певного регіону (області) ефективно реагувати на різні зовнішні та внутрішні виклики, враховуючи економічні кризи, екологічні катастрофи, соціальні потрясіння, збройні конфлікти тощо. Вона передбачає здатність до адаптації, відновлення та продовження функціонування на стабільному рівні, навіть за умов складних багаторівневих загроз. Регіональна стійкість також містить синергію між органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадянським суспільством і державними інституціями для забезпечення стійкого розвитку, безпеки і добробуту населення.

Регіони з високою стійкістю здатні швидко адаптуватися до змін, відновлюватися після кризових ситуацій і забезпечувати стабільність і розвиток на локальному рівні, що сприяє загальній національній безпеці та стабільності держави.

Стійкість на рівні територіальних громад визначається їхньою здатністю протистояти та адаптуватися до різних кризових ситуацій, таких як природні катастрофи, економічні потрясіння, військові конфлікти або інші загрози, та швидко відновлюватися після них. Це поняття містить економічну, соціальну, інфраструктурну та інституційну стійкість. Наприклад, територіальні громади повинні мати можливість забезпечувати безперебійне функціонування критично важливих інфраструктур, підтримувати життєдіяльність економічної системи, створювати умови для соціальної згуртованості та доступу до основних послуг, таких як охорона здоров'я й освіта. Інституційна стійкість громад містить їхню здатність управляти кризами, ухвалювати рішення в умовах непередбачуваних викликів і забезпечувати виконання заходів, спрямованих на підтримання стабільності й відновлення після криз.

На відміну від цього, регіональна (обласна) стійкість охоплює ширші соціально-економічні процеси та стратегії, які спрямовані на протидію загрозам на рівні цілого регіону. Регіони, на відміну від окремих громад, є складнішими системами, що передбачають координацію діяльності між різними громадами, урядовими та міжурядовими інституціями. Регіональна стійкість охоплює не лише захист від загроз, а й розвиток регіональної економіки, інфраструктури та соціальної системи, що робить цей рівень відповідальним за забезпечення стабільності на більшій території.

Стійкість територіальних громад і регіональна стійкість є тісно взаємзв'язаними. Регіональна стійкість значною мірою залежить від рівня стійкості окремих громад, оскільки кожна громада є частиною більшої регіональної системи. Водночас регіональна стійкість допомагає координувати зусилля між громадами, надаючи їм ресурси та підтримку. Синергія в управлінні

на рівні громади й регіону дозволяє досягати більш високої ефективності у протидії загрозам, коли громади та регіональні органи співпрацюють для вирішення спільних проблем.

Характеризуючи забезпечення стійкості на регіональному рівні та територіальних громад варто зосередити увагу на факторах, що на них впливають. *Фактори регіональної стійкості* – це основні елементи, що визначають здатність регіону протистояти негативним впливам, адаптуватися до змін і відновлюватися після потрясінь. *Фактори стійкості територіальних громад* – це сукупність економічних, соціальних, інфраструктурних, екологічних, інституційних і безпекових елементів, що впливають на здатність громади протистояти кризам, адаптуватися до змінних умов і відновлюватися після потрясінь. Ці фактори забезпечують стійке функціонування громади, підтримують її економічну і соціальну стабільність, а також сприяють розвитку та захисту від зовнішніх загроз, таких як природні катастрофи, економічні кризи чи безпекові виклики.

Основні фактори регіональної стійкості та стійкості територіальних громад ми зобразили на рисунку 3.7.

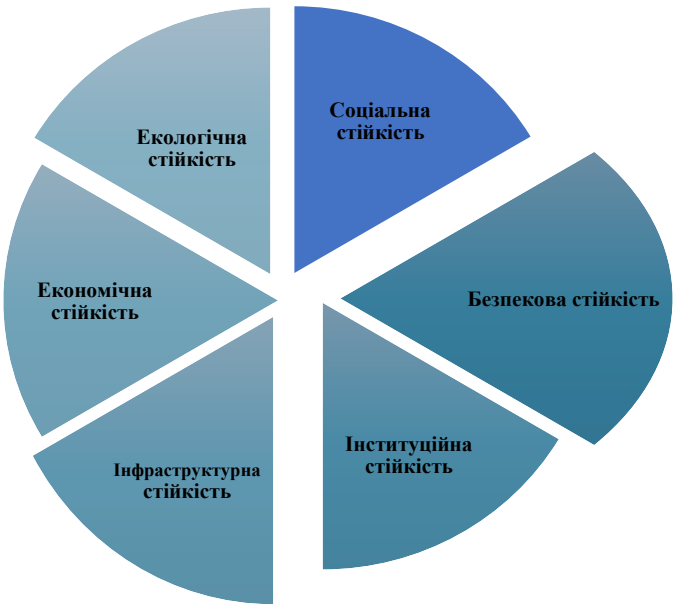

Рисунок 3.7 – Фактори регіональної стійкості та стійкості територіальних громад

Громади з різноманітною економічною базою зазвичай більш стійкі до економічних шоків. Наприклад, Вінницька міська територіальна громада успішно диверсифікувала свою економіку, розвиваючи ІТ-сектор поряд із традиційною промисловістю, коли своїм рішенням від 04 жовтня 2019 № 1940 «Про затвердження Концепції розвитку інноваційно-технологічного парку «Кристал» на 44-тій сесії 7-го скликання, керуючись п. 22 ч. 1 ст. 26, п. 1 ч. 2 ст. 52, ч. 1 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» затвердила Концепцію розвитку інноваційно-технологічного парку «Кристал» [152]. Діяльність інноваційно-технологічного парку орієнтована на широкий спектр зацікавлених сторін: стартапи, інноваційні компанії, малі та середні підприємства, дітей, студентів, громадські організації. Навколо інноваційно-технологічного парку «Кристал» формується креативна спільнота місцевих жителів, які підтримують високі стандарти ведення бізнесу, мають активну громадську позицію та створюють нові можливості для економічного розвитку міста. Парк забезпечуватиме своїм резидентам і відвідувачам сучасну інфраструктуру та високоякісний контент. Будівля парку матиме зручні офісні приміщення, інноваційний коворкінг та оснащений Fab Lab. Центр розвитку підприємництва надаватиме інформаційні та консультаційні послуги з питань започаткування та ведення бізнесу [152]. У 2021 році в місті відкрився інноваційний технопарк «Кристал», що створив додаткові робочі місця в ІТ-сфері.

Здатність регіону чи громади генерувати власні доходи безпосередньо підвищує її стійкість, оскільки забезпечує фінансову незалежність і здатність самостійно реагувати на виклики. Підтвердженням цієї тези є дані зі Стратегії регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року, яка демонструє зростання економічної активності в основних секторах регіону. Зокрема, спостерігається збільшення виробництва у металургійному секторі, хімічній промисловості, машинобудуванні та інших галузях, що підвищує доходи регіону через збільшення обсягів реалізованої продукції.

Зростання таких секторів економіки сприяє збільшенню податкових надходжень, що дозволяє регіону забезпечувати соціальні та економічні програми, інвестувати в інфраструктуру та зменшувати залежність від зовнішнього фінансування. У Дніпропетровській області обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу перевищує загальноукраїнський показник у 2,5 раза, що свідчить про високий рівень економічного розвитку та здатність регіону генерувати власні доходи. Крім того, переробна промисловість забезпечує 17,5 % від загальнодержавного обсягу реалізації продукції, що додатково підвищує фінансову спроможність регіону, сприяючи його стійкості [176].

Щодо соціальних факторів, то міцні соціальні зв'язки та активна громадянська позиція є критично важливими факторами, що сприяють стійкості громади. Наприклад, можна розглянути діяльність комунального підприємства «Агентство регіонального розвитку» Славутицької міської ради Вишгородського району Київської області, створеного на основі рішення міської ради від 14 березня 2014 року. Це агентство функціонує як платформа для співпраці між владою, бізнесом і місцевою громадою, що підкреслює важливість соціальних зв'язків для формування спроможної території. Місія агентства полягає в об'єднанні зусиль цих трьох сторін для забезпечення сталого розвитку Славутича. Така інтеграція свідчить про активну роль громади у визначенні напрямів розвитку та вирішенні актуальних проблем.

Цінності команди агентства, такі як партнерство, чесність, довіра, клієнтоорієнтованість і відповідальність, демонструють, що спільна праця на основі довіри та співпраці здатна генерувати інноваційні рішення, створювати робочі місця та зміцнювати діалог між різними соціальними акторами. Це не лише посилює зв'язки в межах громади, а й формує відчуття належності та відповідальності серед її членів [191].

Додатково агентство проявляє відкритість до інновацій, зберігаючи водночас традиції громади, що сприяє гармонійному розвитку місцевої

ідентичності та культури. Отже, спроможність громади Славутича, укріплена міцними соціальними зв'язками і активною участю мешканців, ілюструє важливість соціальних факторів для забезпечення її стійкості.

Високий рівень освіти та професійних навичок населення підвищує адаптивність громади. Це можна довести на прикладі діяльності Львівської міської територіальної громади, яка активно розвиває освітній сектор. У 2021 році у Львові було відкрито Центр професійного розвитку педагогічних працівників [233], що стало важливим кроком для підвищення якості освіти.

Сучасна освітня система вимагає від педагогів постійного вдосконалення, і саме такі центри забезпечують методичну та наукову підтримку. Лідери територіальних громад, які усвідомлюють важливість якісної освіти для молоді, активно сприяють створенню таких інституцій. Центри професійного розвитку педагогічних працівників виконують роль підтримки, надаючи допомогу освітянам без контролюючих функцій, що формує довіру і сприяє ефективному розвитку. Ці установи фокусуються на професійному розвитку педагогів, психологічній підтримці та консультуванні, виконуючи завдання, що виходять за межі компетенції традиційних освітніх відділів [207, с. 5]. Адаптивність громади виявляється у здатності реагувати на виклики сучасної освіти та забезпечувати належну підтримку для педагогічних працівників, створюючи умови для їх розвитку.

Якщо громада не має таких центрів, існує ризик, що освітяни залишаться без підтримки, що ускладнює їх адаптацію до нових умов і тенденцій в освіті. Тому створення подібних структур є свідченням про активну позицію громади в адаптації до сучасних викликів. У разі, якщо керівники територіальних громад визнають значущість таких центрів, це стає поштовхом до їхньої ефективної організації та планування, що підтверджує адаптивність громади в освітній сфері.

Щодо інфраструктурних факторів, то розвинена транспортна мережа відіграє головну роль у підвищенні мобільності та економічних можливостей

громади, що також сприяє її стійкості. Цю тезу можна підтвердити на прикладі Програми розвитку пасажирського транспорту Тернопільської міської територіальної громади на 2024–2026 роки, ухваленої 15 грудня 2023 року [181].

Наявність якісного та доступного пасажирського транспорту забезпечує мешканцям громади можливість безперешкодного переміщення. Це є важливим аспектом для забезпечення доступу до роботи, освіти та медичних послуг. Створення належних умов для надання високоякісних послуг із перевезень, що передбачено програмою, сприяє зростанню мобільності громадян. Стійкість громади залежить від її здатності адаптуватися до змін. Розвинена транспортна мережа робить громаду більш гнучкою у відповідь на виклики, такі як економічні кризи чи зміни в демографічній ситуації. Програма розвитку транспорту має на меті створення умов для сталого функціонування та поступового розвитку транспорту, що підвищує адаптивність громади.

Конкретні положення Програми передбачають:

1) створення належних умов для перевезень, тобто громада прагне забезпечити доступність та якість транспортних послуг, що підвищує рівень задоволеності мешканців;

2) модернізацію інфраструктури, адже інвестиції в транспортну інфраструктуру, такі як розширення парку комунального громадського транспорту та впровадження гнучкої системи оплати створюють нові можливості для розвитку громади;

3) ефективну організацію дорожнього руху, що покращує безпеку на дорогах і сприяє зниженню заторів, що також підвищує якість життя мешканців.

Отже, розвинена транспортна мережа, як показує програма Тернопільської громади, підвищує мобільність, сприяє економічному розвитку і формує стійкість громади в умовах сучасних викликів.

Доступ до швидкісного інтернету та цифрових технологій є важливим чинником підвищення конкурентоспроможності громад, що підтверджується Постановою Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2021 року № 453. У межах

цього документа визначено, що субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам призначені для реалізації заходів, спрямованих на підвищення доступності широкосмугового інтернету в сільській місцевості [141].

Зокрема, у 2021 році в межах проєкту «Інтернет-субвенція» понад 6 тисяч населених пунктів отримали доступ до високошвидкісного інтернету, що суттєво підвищило їхню цифрову стійкість. Це свідчить про те, що наявність швидкісного інтернету забезпечує громадам можливість ефективно використовувати цифрові технології для розвитку економіки, покращання соціальних послуг і залучення інвестицій.

Постановою передбачено, що технічна можливість підключення 1,5 мільйона українців до оптичного інтернету дозволяє не лише забезпечити швидкісний доступ до інформаційних ресурсів, а й створити умови для розвитку підприємництва. Наприклад, із доступом до швидкісного інтернету місцеві підприємці можуть легко виходити на нові ринки, впроваджувати електронну комерцію та використовувати онлайн-сервіси для залучення клієнтів. Крім того, підключення 6 тисяч навчальних, медичних і культурних закладів до оптичного інтернету суттєво підвищує якість послуг у цих сферах. Дистанційне навчання, телемедицина та доступ до культурних ресурсів стають реальністю, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток громад [65].

Отже, доступ до швидкісного інтернету та цифрових технологій сприяє підвищенню конкурентоспроможності громад через економічний розвиток, поліпшення якості послуг у соціальній сфері та залучення інвестицій, що підкреслюється ініціативами, викладеними у Постанові Кабінету Міністрів України.

Щодо екологічних факторів, то готовність регіону до природних катастроф суттєво підвищує його загальну стійкість, про що свідчить приклад Чернівецької області, зокрема в контексті реагування на катастрофічний паводок 2008 року. У результаті цих подій було розроблено Схему комплексного протипаводкового захисту, яка передбачає впровадження сучасних технічних засобів та технологій

для гідрометеорологічних спостережень, а також збирання й оброблення інформації. Ця система, відома як автоматизована інформаційно-вимірювальна система «Прикарпаття», охоплює низку заходів, серед яких будівництво нових і реконструкція наявних 106 автоматизованих гідрометеорологічних постів, що розміщені в басейнах річок Дністра, Прута та Сірету. Важливими складовими цієї програми є моделювання гідрологічних процесів, розроблення оперативних планів протипаводкових заходів та інформування місцевих органів влади й населення про актуальну гідрометеорологічну ситуацію [210].

Отже, реалізація цих заходів не лише підвищує готовність Чернівецької області до можливих природних катастроф, а й сприяє підвищенню її стійкості загалом, зменшуючи ризики та покращуючи безпеку населення.

Збалансоване використання природних ресурсів є основним фактором для досягнення довгострокової стійкості громад, як ілюструє приклад Житомирської громади. У нинішніх умовах воєнного стану забезпечення теплом населення стає надзвичайно актуальним питанням, тому Житомирська громада реалізує ініціативи в галузі енергоефективності, що стало можливим завдяки виконанню стратегічних документів, співпраці з інвесторами та міжнародними партнерами. Завдяки впровадженню нових енергоефективних технологій та переходу на альтернативні види пального, громада змогла зменшити споживання газу вдвічі. Нові підходи до теплопостачання на тлі енергетичних викликів в Україні: в Житомирі – другий день форуму [127].

Прозорість і ефективність місцевого управління сприяють зміцненню стійкості громад, що підтверджується прикладом трьох волинських територіальних громад, які затвердили програми інформатизації на 2023–2025 роки. Ці програми націлені на впровадження електронного урядування та електронної демократії, що дозволяє покращити управлінські процеси та підвищити якість життя мешканців. Серед основних завдань програм – цифрова трансформація місцевого самоврядування, що містить створення платформ для е-демократії та модернізацію туристичної інфраструктури. Крім того,

заплановано впровадження електронних послуг у форматі paperless, що значно спростить доступ громадян до адміністративних сервісів. Фінансування реалізації програм планується за рахунок місцевих бюджетів, власних коштів підприємств і грантів. У результаті такі заходи формують прозору та ефективну модель управління, що підвищує стійкість громади до викликів і змін [243].

Наявність довгострокової стратегії розвитку підвищує адаптивність громади, встановлюючи чіткі межі для вирішення проблем і використання можливостей. Вона окреслює конкретні цілі, пріоритети та дії, які спрямовують зусилля громади, уможливлюючи проактивне передбачення та ефективну реакцію на зміни в економічних, соціальних чи екологічних умовах. Такі стратегії віддають пріоритет розподілу ресурсів – фінансових, людських чи інфраструктурних – на ініціативи, які підвищують стійкість. Зосереджуючись на критично важливих сферах, таких як інфраструктура, освіта та медичні послуги, громади можуть краще протистояти збоям і відновлюватися після них. Крім того, стратегії розвитку зазвичай передбачають внесок від різноманітних зацікавлених сторін, враховуючи мешканців, підприємства та місцеві організації. Такий спільний підхід розвиває почуття власності та заохочує до інноваційних рішень, що також підвищує здатність громади адаптуватися. Механізми моніторингу та оцінювання є невід'ємною частиною ефективних стратегій розвитку, допомагаючи громадам оцінювати свій прогрес і адаптувати свої плани на основі даних про ефективність і мінливих умов. Багато стратегій також наголошують на стійкості, віддаючи пріоритет практикам, які враховують довгостроковий вплив на громаду та її довкілля. Інтегруючи стійкість у свої плани, громади підвищують свою стійкість до викликів довкілля, забезпечуючи адаптивність для майбутніх поколінь. Отже, стратегія розвитку не лише забезпечує дорожню карту для зростання, а й надає громадам інструменти, ресурси та мислення, необхідні для адаптації до світу, що постійно змінюється. Завдяки стратегічному плануванню, залученню зацікавлених сторін, нарощуванню потенціалу та

інноваціям, регіони та громади можуть значно підвищити свою стійкість і адаптивність перед обличчям різних викликів.

Щодо безпекових факторів стійкості для регіонів і територіальних громад, то, на нашу думку, в умовах воєнного стану важливою є їх градація для регіонів, де тривають активні бойові дії. Це важливо для ефективного реагування на виклики, що виникають у цих умовах. Обґрунтування градації безпекових факторів полягає в тому, що вона дозволяє виявити пріоритети та спланувати адекватні заходи реагування. Розуміння, які фактори є найбільш критичними, допомагає розподілити ресурси більш ефективно, зосереджуючи увагу на найбільш вразливих аспектах. Це не лише дозволяє оцінити ризики, а й сприяє покращанню співпраці між різними зацікавленими сторонами, такими як місцеві громади, уряд і міжнародні організації.

Зрештою, систематичний підхід до градації безпекових факторів допомагає підвищити стійкість громади, роблячи її більш гнучкою та адаптивною до викликів, пов’язаних із бойовими діями. Це забезпечує не лише виживання, а й можливість для подальшого розвитку, що є критично важливим у контексті постконфліктного відновлення.

Безпекові фактори стійкості для регіонів з активними бойовими діями ми відобразили схематично на рисунку 3.8.

Ефективність системи цивільного захисту як основного елемента регіональної стійкості є особливо важливою для Харківщини, яка отримала фінансування розміром 264 млн 955 тисяч гривень на облаштування укриттів. Більше ніж 40 млн гривень із цієї суми надходять від місцевого самоврядування, тоді як майже 225 млн гривень становить державна субвенція. Ці кошти будуть використані для реалізації двох проєктів, спрямованих на будівництво нових укриттів у Харківському та Красноградському районах. У планах також розроблення восьми проєктів із виготовлення проєктно-кошторисної документації для будівництва укриттів, зокрема 3 у Чугуївському районі, 5 в Ізюмському та 1 в Богодухівському [229].

Рисунок 3.8 – Безпекові фактори стійкості для регіонів з активними бойовими діями

Система раннього оповіщення є важливим елементом безпеки, що підвищує стійкість регіонів. У Миколаївській області наразі функціонують 307 сирен, 192 гучномовці та 4 радіостанції, які забезпечують сповіщення населення про можливі загрози. Для подальшого вдосконалення цієї системи замовлено розроблення проєктно-кошторисної документації для впровадження 32 автоматизованих систем, що базуються на сучасному цифровому обладнанні. Важливою перевагою цих систем є їхня здатність працювати навіть під час відключення електрики. Окрім трьох стандартних сигналів, система зможе передавати додаткову інформацію, зокрема про хімічні чи радіаційні небезпеки. На повне забезпечення області необхідно створити ще 56 автоматизованих систем на місцевому рівні, з яких дві вже діють у містах Миколаїв та Південноукраїнськ [118].

У Києві у 2024 році відбулося відкриття мобільного стабілізаційного пункту STABNET, призначеного для надання медичної допомоги пораненим військовим. Цей проєкт підкреслює важливість медичної безпеки як складової

регіональної стійкості. Мобільні стабілізаційні пункти дозволяють швидко реагувати на поранення, що зменшує час, упродовж якого поранені можуть отримати необхідну допомогу. Отже, забезпечення ефективної медичної підтримки не лише рятує життя, а й підвищує загальну стійкість регіону до бойових дій, оскільки швидка та якісна медична допомога може сприяти зниженню психологічного навантаження на військовослужбовців та їхні родини, а також підтримувати моральний дух армії [15].

Важливим питанням щодо реалізації державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та територіальних громад є методологічні підходи до оцінювання стійкості на регіональному рівні (рис. 3.9).

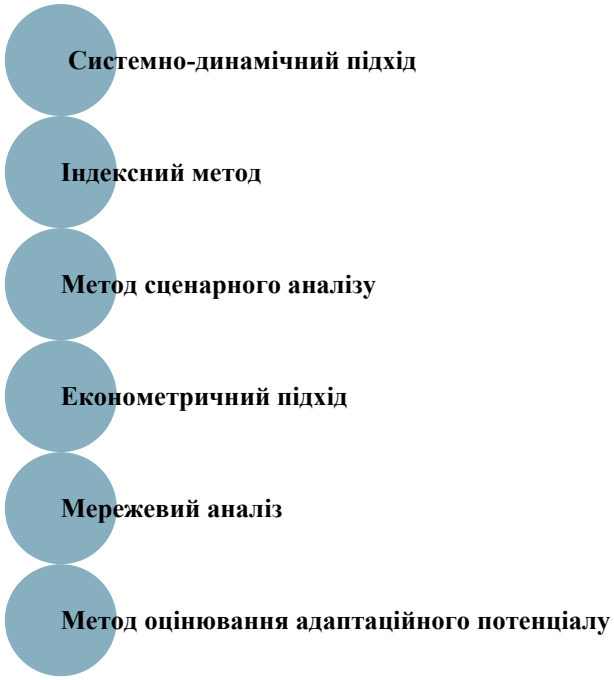

Рисунок 3.9 – Методологічні підходи до оцінювання стійкості на регіональному рівні

Системно-динамічний підхід ґрунтується на теорії систем і розглядає регіон як складну динамічну систему з численними взаємозв'язками між її елементами. Основними аспектами є моделювання причинно-наслідкових зв'язків між різними факторами стійкості, аналіз зворотних зв'язків та їх вплив

на загальну стійкість системи, а також прогнозування довгострокових наслідків різних сценаріїв розвитку. До основних методів належать побудова діаграм причинно-наслідкових зв'язків, розроблення системно-динамічних моделей за допомогою програмного забезпечення, такого як Vensim або AnyLogic та проведення імітаційних експериментів для оцінювання стійкості під час різних зовнішніх впливів. Прикладом використання є дослідження Forrester щодо динаміки розвитку міст, адаптоване для аналізу регіональної стійкості у роботах [203].

Індексний метод передбачає створення комплексного індексу стійкості регіону на основі певного набору основних показників. Основні аспекти містять визначення релевантних індикаторів для різних аспектів стійкості, нормалізацію показників для їх порівнянності та агрегацію показників в єдиний індекс із врахуванням вагових коефіцієнтів. Методологія базується на експертному оцінюванні для визначення вагових коефіцієнтів, факторному аналізі для виявлення основних компонентів стійкості та методах багатовимірного шкалювання для візуалізації результатів. Прикладом застосування є Індекс регіональної стійкості, адаптований у дослідженнях вчених, зокрема, О. Овчаренко та В. Дубницький [128].

Економетричний підхід використовує статистичні та економетричні методи для оцінювання взаємозв'язків між факторами стійкості та їх впливу на загальний рівень регіональної стійкості. Основними аспектами є виявлення статистично значущих факторів, що впливають на стійкість регіону, оцінювання еластичності стійкості щодо різних факторів і прогнозування її рівня на основі зміни основних параметрів. Методи містять регресійний аналіз, аналіз часових рядів і структурне моделювання для оцінювання прихованих факторів. Прикладом використання є дослідження Г. Брістоу та А. Хелі щодо стійкості регіонів ЄС [275].

Метод сценарного аналізу полягає в розробленні та аналізі різних сценаріїв розвитку регіону для оцінювання його стійкості в різних умовах. Основними

аспектами є розроблення правдоподібних сценаріїв розвитку зовнішнього середовища, оцінювання реакції регіональної системи на ці сценарії та визначення критичних точок для збереження стійкості. Методи містять метод Делфі для розроблення сценаріїв, аналіз чутливості та форсайт-дослідження для прогнозування довгострокових тенденцій. Прикладом використання є методологія сценарного планування, розроблена Shell Group Cornelius [415].

Мережевий аналіз розглядає регіон як складну мережу взаємозв'язаних елементів і оцінює стійкість через структуру та властивості цієї мережі. Основними аспектами є визначення основних вузлів і зв'язків у регіональній системі, аналіз топології мережі та оцінювання її стійкості до атак і збоїв. Методи містять аналіз соціальних мереж (SNA), теорію графів і методи аналізу складних мереж.

Метод оцінювання адаптаційного потенціалу зосереджується на здатності регіону адаптуватися до змін і відновлюватися після кризових ситуацій. Основні аспекти містять оцінювання швидкості відновлення основних показників після криз, аналіз здатності регіональної системи до трансформації та інновацій, а також визначення ресурсів для адаптації. Методи містять аналіз часових рядів для оцінювання швидкості відновлення, методи оцінювання інноваційного потенціалу та аналіз соціального капіталу.

Важливим аспектом забезпечення стійкості регіонів і територіальних громад є взаємодія державних, регіональних і місцевих інституцій. У контексті України ця взаємодія набуває особливого значення з огляду на процеси децентралізації, що тривають, та нагальну потребу в підвищенні стійкості держави в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх трансформацій.

На загальнодержавному рівні формуються стратегічні напрями забезпечення стійкості, визначаються основні пріоритети та створюється нормативно-правова база для реалізації відповідних заходів. Центральні органи виконавчої влади розробляють галузеві програми та механізми їх імплементації, координують міжрегіональну взаємодію та забезпечують розподіл ресурсів

відповідно до визначених пріоритетів. Важливим аспектом діяльності центральних інституцій є також моніторинг та оцінювання ефективності заходів із забезпечення стійкості на національному рівні.

Регіональні інституції відіграють головну роль в адаптації загальнодержавних стратегій до специфічних умов конкретних територій. Вони забезпечують вертикальну інтеграцію заходів із підвищення стійкості, координуючи взаємодію між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням. На цьому рівні відбувається агрегація потреб і можливостей територіальних громад, формування регіональних програм розвитку та забезпечення стійкості, а також розподіл ресурсів між локальними проєктами.

Місцеві інституції, подані органами місцевого самоврядування та місцевими територіальними органами виконавчої влади, забезпечують безпосередню реалізацію заходів із підвищення стійкості на рівні територіальних громад. Вони володіють найбільш актуальною інформацією про локальні виклики та потреби, що дозволяє ефективно адаптувати загальнодержавні та регіональні програми до конкретних умов. Крім того, місцеві інституції відіграють головну роль у мобілізації локальних ресурсів і забезпеченні активної участі громадян у процесах підвищення стійкості.

Особливості взаємодії інституцій у забезпеченні стійкості в Україні визначаються низкою факторів. По-перше, процес децентралізації, що триває, приводить до перерозподілу повноважень і ресурсів між різними рівнями управління, що вимагає постійного вдосконалення механізмів координації та співпраці. По-друге, наявність зовнішньої агресії та окупації частини територій створює додаткові виклики для забезпечення стійкості та вимагає особливої уваги до питань безпеки на всіх рівнях. По-третє, значна регіональна диференціація економічного розвитку та соціально-культурних особливостей обумовлює необхідність застосування гнучких підходів до забезпечення стійкості з урахуванням специфіки кожного регіону та громади.

У контексті цих особливостей основними аспектами ефективної взаємодії інституцій у забезпеченні стійкості в Україні є:

1) розвиток механізмів горизонтальної та вертикальної координації, що забезпечують ефективний обмін інформацією та ресурсами між різними рівнями управління. Це передбачає створення міжвідомчих робочих груп, регулярні координаційні наради та впровадження єдиних інформаційних систем;

2) посилення інституційної спроможності на регіональному та місцевому рівнях, що передбачає навчання персоналу, впровадження сучасних управлінських практик і забезпечення необхідними ресурсами для реалізації програм із підвищення стійкості;

3) розвиток механізмів громадської участі та соціального діалогу, що дозволяють враховувати інтереси та потреби різних соціальних груп під час розроблення та реалізації заходів із забезпечення стійкості;

4) упровадження системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів із забезпечення стійкості на всіх рівнях, що дозволяє оперативно виявляти проблеми та коригувати стратегії;

5) розвиток міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері забезпечення стійкості, що дозволяє обмінюватися досвідом і ресурсами, а також залучати додаткову підтримку для реалізації складних проєктів;

6) формування гнучких механізмів фінансування заходів із забезпечення стійкості, що передбачають комбінування ресурсів різних рівнів бюджетної системи, залучення приватних інвестицій і міжнародної технічної допомоги;

7) розвиток системи раннього попередження та реагування на кризові ситуації, що забезпечує оперативну мобілізацію ресурсів і координацію дій різних інституцій у надзвичайних умовах.

Отже, ефективна взаємодія державних, регіональних і місцевих інституцій у забезпеченні стійкості в Україні вимагає комплексного підходу, що враховує як загальні принципи багаторівневого управління, так і специфічні особливості

країни. Основним завданням є забезпечення балансу між централізованим стратегічним плануванням і гнучкістю в реагуванні на локальні виклики, що дозволить підвищити загальну стійкість держави та її окремих регіонів в умовах динамічних змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

Щодо впливу децентралізації на формування нових підходів до забезпечення стійкості громад, то, на нашу думку, децентралізація в Україні привела до суттєвого розширення повноважень та ресурсної бази територіальних громад, що створило передумови для формування більш ефективних механізмів забезпечення їхньої стійкості [424].

Зокрема, зміна системи міжбюджетних відносин і впровадження принципу субсидіарності в розподілі повноважень дозволили громадам акумулювати значні фінансові ресурси та самостійно визначати пріоритети їх використання. Це створило основу для розвитку локальних стратегій стійкості, які враховують специфічні ризики та можливості кожної конкретної території [209].

Децентралізація стимулювала розвиток горизонтальних зв’язків між громадами та формування міжмуніципального співробітництва як інструменту підвищення стійкості. Це дозволило об’єднувати ресурси та компетенції для реалізації спільних проєктів, спрямованих на вирішення актуальних проблем і розвиток критичної інфраструктури.

Важливим наслідком децентралізації стало формування нових підходів до управління ризиками на рівні громад. Розширення повноважень місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту та охорони громадського порядку зумовило необхідність розроблення локальних систем моніторингу та реагування на загрози. Зокрема, в Тернопільській області було впроваджено інноваційну систему «Безпечна громада», яка інтегрує дані з різних джерел для раннього виявлення потенційних ризиків і координації дій різних служб у надзвичайних ситуаціях [179; 209].

Децентралізація також сприяла розвитку інноваційних підходів до забезпечення економічної стійкості громад. Зокрема, посилення фінансової

автономії стимулювало пошук нових джерел наповнення місцевих бюджетів і розвиток механізмів залучення інвестицій. Показовим є досвід Славутської міської територіальної громади Хмельницької області, яка розробила комплексну програму підтримки малого та середнього бізнесу, що містить створення бізнес-інкубатора, надання пільгових кредитів і консультаційну підтримку підприємців. Ця ініціатива дозволила диверсифікувати економічну базу громади та підвищити її стійкість до зовнішніх шоків [202].

Важливим аспектом впливу децентралізації на формування нових підходів до забезпечення стійкості громад стало посилення уваги до розвитку людського капіталу як основного фактора довгострокової стійкості. Розширення повноважень громад у сфері освіти та охорони здоров'я дозволило розробляти та впроваджувати локальні програми підвищення якості життя та розвитку людського потенціалу. Прикладом може служити досвід Баранівської міської територіальної громади Житомирської області, яка розробила інноваційну програму «Молодіжний кластер органічного бізнесу», спрямовану на створення умов для самореалізації молоді та розвитку підприємницьких навичок у сфері органічного виробництва [43].

Отже, децентралізація в Україні стала потужним каталізатором формування нових підходів до забезпечення стійкості громад, стимулюючи розвиток партисипативних механізмів, горизонтального співробітництва, інноваційних методів управління ризиками та ресурсами. Ці трансформації створили основу для більш гнучкої та адаптивної системи забезпечення стійкості на локальному рівні, яка враховує специфічні потреби та можливості кожної конкретної території. Водночас ефективність цих нових підходів значною мірою залежить від здатності громад розвивати інституційну спроможність, залучати додаткові ресурси та ефективно взаємодіяти з іншими рівнями управління та зовнішніми партнерами.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що хоча окремі аспекти національної стійкості регулюються різними стратегічними документами, єдина законодавча

база для її забезпечення на регіональному та місцевому рівнях поки що відсутня. У дослідженні запропоновано власне визначення регіональної стійкості та стійкості територіальних громад, що передбачає їхню здатність адаптуватися, відновлюватися та функціонувати в умовах різних викликів. Було систематизовано основні фактори стійкості регіонів і громад, такі як економічні, соціальні, інфраструктурні, екологічні, інституційні та безпекові аспекти. Дослідження також містить аналіз методологічних підходів до оцінювання стійкості на регіональному рівні, підкреслюючи важливість їх комплексного застосування. Крім того, розглянуто особливості взаємодії державних, регіональних і місцевих інституцій для забезпечення стійкості в Україні, виокремлено основні елементи ефективної співпраці. Додатково було проаналізовано вплив децентралізації на формування нових підходів до забезпечення стійкості громад, виявлено позитивні тенденції в розвитку місцевих стратегій стійкості та міжмуніципального співробітництва.

Висновки до розділу 3

Дослідження еволюції понять «безпека» та «національна безпека» демонструє їх полісемантичний характер і перманентну трансформацію в умовах глобалізації та технологічного прогресу. Сучасне розуміння національної безпеки виходить за межі традиційних військово-політичних аспектів, інкорпоруючи економічні, соціальні, екологічні та інформаційні виміри, що відображає мультидисциплінарний характер безпекових студій.

Аналіз компонентної структури національної безпеки виявив її системний характер, де кожен елемент (військовий, економічний, інформаційний, екологічний тощо) перебуває у складних взаємозв’язках з іншими, формуючи інтегральну матрицю забезпечення національних інтересів. Ця холістична

парадигма вимагає синергетичного підходу до формування та імплементації стратегій національної безпеки.

Проведена компаративістика концептів національної безпеки та національної стійкості виявила суттєві онтологічні та епістемологічні відмінності між ними. Зокрема, диференціація спостерігається за такими критеріями:

1) сфокусованість: національна безпека орієнтована на протидію конкретним загрозам, тоді як національна стійкість спрямована на розвиток загальної здатності системи адаптуватися до широкого спектра викликів;

2) темпоральна перспектива: безпека часто фокусується на короткострокових і середньострокових загрозах, водночас стійкість передбачає довгострокове стратегічне планування;

3) суб'єктний склад: у забезпеченні національної безпеки домінує роль державних інституцій, тоді як концепція стійкості передбачає активне залучення широкого кола стейкхолдерів, враховуючи громадянське суспільство та приватний сектор;

4) методологія оцінювання: безпекові стратегії часто базуються на кількісних показниках і сценарному плануванні, водночас оцінювання стійкості потребує більш комплексних, якісних методів аналізу;

5) характер заходів: заходи із забезпечення безпеки часто мають реактивний характер, тоді як підходи до підвищення стійкості є превентивними та проактивними;

6) ресурсний підхід: безпекові стратегії часто фокусуються на мобілізації та розподілі конкретних ресурсів для протидії загрозам, водночас концепція стійкості передбачає розвиток адаптивного потенціалу та диверсифікацію ресурсної бази;

7) правова регламентація: сфера національної безпеки характеризується чіткою нормативно-правовою базою, тоді як концепція

національної стійкості часто виходить за межі формальних правових меж, спираючись на неформальні інститути та соціальний капітал;

8) цільова спрямованість: безпекові стратегії орієнтовані на досягнення конкретних цілей захисту від ідентифікованих загроз, водночас стійкість спрямована на розвиток загальної здатності системи функціонувати в умовах невизначеності;

9) організаційна структура: забезпечення національної безпеки часто покладається на ієрархічні структури, тоді як підходи до підвищення стійкості потребують більш гнучких, мережевих форм організації;

10) характер ухвалення рішень: у сфері національної безпеки домінує централізований підхід до ухвалення рішень, водночас концепція стійкості передбачає децентралізовані, адаптивні механізми управління.

Сучасні тенденції у сфері національної безпеки свідчать про необхідність інтеграції елементів концепції національної стійкості в традиційні безпекові парадигми. Це вимагає розроблення нових теоретико-методологічних підходів, які б дозволили синтезувати переваги обох концепцій, забезпечуючи як ефективну протидію конкретним загрозам, так і розвиток загальної адаптивності національних систем до мінливого середовища безпеки.

Імплементація інтегрованого підходу до забезпечення національної безпеки та стійкості потребує трансформації існуючих інституційних механізмів, розвитку нових компетенцій у сфері стратегічного планування та кризового менеджменту, а також формування культури безпеки, яка б охоплювала всі рівні суспільства – від індивідуального до загальнонаціонального.

Концептуалізація механізму забезпечення національної стійкості як інтегрованої системи дій, інститутів і процесів демонструє його багатовимірну природу, що охоплює організаційно-правові, інформаційно-технологічні та соціально-економічні компоненти. Така комплексна структура забезпечує всеосяжний підхід до протидії різноманітним загрозам національній безпеці,

враховуючи їх динамічний і взаємозв’язаний характер у сучасному глобалізованому світі.

Організаційно-правовий механізм, що ґрунтується на тріаді нормативно-правової бази, інституційної структури та контрольно-наглядових заходів формує фундаментальну основу для легітимації та операціоналізації процесів забезпечення національної стійкості. Ієрархічна структура нормативно-правових актів, починаючи від стратегій національного рівня і закінчуючи галузевими документами, забезпечує когерентність і системність у підході до розбудови стійкості. Інституційна архітектура, що містить органи різних рівнів влади та механізми міжвідомчої взаємодії, створює необхідну організаційну інфраструктуру для імплементації стратегічних рішень. Контрольно-наглядові заходи також забезпечують зворотний зв’язок та адаптивність системи, дозволяючи оперативно реагувати на зміни у безпековому середовищі.

Інформаційно-технологічний механізм, що складається з систем раннього попередження, кібербезпеки та інформаційно-аналітичного забезпечення відіграє критичну роль у контексті зростаючої цифровізації та інформатизації суспільства. Системи раннього попередження, базовані на передових технологіях аналізу даних і штучного інтелекту, дозволяють прогнозувати та своєчасно реагувати на потенційні загрози. Кібербезпека як невід’ємний компонент цього механізму забезпечує захист критичної інфраструктури та інформаційних ресурсів держави від кіберзагроз, які стають все більш складними та руйнівними. Інформаційно-аналітичне забезпечення, інтегруючи дані з різних джерел і використовуючи передові методи їх оброблення, створює інформаційну основу для ухвалення обґрунтованих рішень на всіх рівнях управління.

Соціально-економічний механізм, спрямований на забезпечення економічної стійкості, соціальної згуртованості та ресурсного забезпечення, відображає розуміння того, що національна стійкість ґрунтується не лише на військовій потужності чи технологічних рішеннях, а й на міцному соціально-економічному фундаменті. Диверсифікація економіки, формування резервних

фондів і розвиток антикризового управління створюють економічну базу для протистояння зовнішнім шокам. Соціальна згуртованість, що досягається через програми соціальної підтримки, розвиток громадянського суспільства та освітні ініціативи, формує суспільний капітал, необхідний для мобілізації ресурсів і взаємодопомоги в кризових ситуаціях. Ресурсне забезпечення як матеріальна основа реалізації стратегічних завдань замикає цикл, забезпечуючи необхідну матеріальну базу для функціонування всіх елементів системи національної стійкості.

Аналіз механізмів забезпечення національної стійкості виявляє їх взаємозалежність і необхідність синергетичного підходу до їх розвитку та імплементації. Ефективність цих механізмів значною мірою залежить від їх адаптивності до нових викликів і загроз, що потребує постійного моніторингу, оцінювання та вдосконалення. У контексті сучасних геополітичних реалій, зокрема для України, яка стикається з безпрецедентними викликами національній безпеці, розвиток і зміцнення цих механізмів набуває особливої актуальності та стратегічної важливості.

Дослідження підкреслює необхідність балансу між централізованим управлінням і децентралізованою ініціативою в забезпеченні національної стійкості. Це потребує розроблення гнучких механізмів координації між різними рівнями влади, а також залучення недержавних акторів, враховуючи приватний сектор і громадянське суспільство, до процесів забезпечення національної стійкості. Такий підхід дозволяє максимально використовувати наявні ресурси та компетенції, створюючи багаторівневу та багатовимірну систему протидії загрозам.

Аналіз нормативно-правової бази України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та рівні територіальних громад виявив відсутність єдиного законодавчого акту, який би комплексно регулював питання національної стійкості. Водночас окремі аспекти забезпечення стійкості врегульовані в низці стратегічних документів, зокрема в Стратегії національної безпеки України,

Концепції забезпечення національної стійкості, Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Ці документи формують основу для розроблення та реалізації політики щодо підвищення стійкості регіонів і територіальних громад.

Поняття «стійкості регіонів» та «стійкості територіальних громад» залишаються недостатньо дослідженими в науковій літературі. На основі аналізу існуючих підходів та з урахуванням специфіки українського контексту запропоновано авторське визначення регіональної стійкості як здатності певного регіону ефективно реагувати на різні зовнішні та внутрішні виклики, враховуючи економічні кризи, екологічні катастрофи, соціальні потрясіння та збройні конфлікти, адаптуватися до змін і продовжувати функціонування на стабільному рівні.

Основними факторами, що впливають на стійкість регіонів і територіальних громад є: економічні (диверсифікація економіки, здатність генерувати власні доходи), соціальні (міцні соціальні зв’язки, рівень освіти та професійних навичок населення), інфраструктурні (розвинена транспортна мережа, доступ до швидкісного інтернету), екологічні (готовність до природних катастроф, збалансоване використання природних ресурсів), інституційні (прозорість управління, наявність довгострокової стратегії розвитку) та безпекові (ефективність системи цивільного захисту, система раннього оповіщення, логістична стійкість, медична інфраструктура).

Аналіз методологічних підходів до оцінювання стійкості на регіональному рівні виявив різноманітність існуючих методів, враховуючи системно-динамічний підхід, індексний метод, економетричний підхід, метод сценарного аналізу, мережевий аналіз і метод оцінювання адаптаційного потенціалу. Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, що обумовлює необхідність їх комплексного застосування для отримання всебічного оцінювання регіональної стійкості.

Взаємодія державних, регіональних і місцевих інституцій для забезпечення стійкості в Україні характеризується складністю та багаторівневістю. Основними аспектами ефективної взаємодії визначено: розвиток механізмів горизонтальної та вертикальної координації, посилення інституційної спроможності на регіональному та місцевому рівнях, розвиток механізмів громадської участі та соціального діалогу, впровадження системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів із забезпечення стійкості, розвиток міжрегіонального та міжнародного співробітництва, формування гнучких механізмів фінансування та розвиток системи раннього попередження та реагування на кризові ситуації.

Аналіз впливу децентралізації на формування нових підходів до забезпечення стійкості громад виявив, що розширення повноважень та ресурсної бази територіальних громад створило передумови для розвитку локальних стратегій стійкості, стимулювало розвиток горизонтальних зв’язків між громадами та формування міжмуніципального співробітництва, а також призвело до формування нових підходів до управління ризиками на рівні громад.

РОЗДІЛ 4
НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ

4.1. Нормативні засади національної стійкості України

Нормативні засади національної стійкості України формують комплексну систему правового регулювання, що охоплює міжнародний, конституційний, національний і локальний рівні. Особливої актуальності питання нормативного забезпечення національної стійкості набуло в умовах повномасштабної агресії проти України, що зумовило необхідність швидкої адаптації правової системи до викликів воєнного часу. Аналіз нормативних засад національної стійкості дозволяє виявити як сильні сторони чинного нормативно-правового регулювання, так і прогалини, що потребують удосконалення для підвищення ефективності забезпечення національної стійкості України.

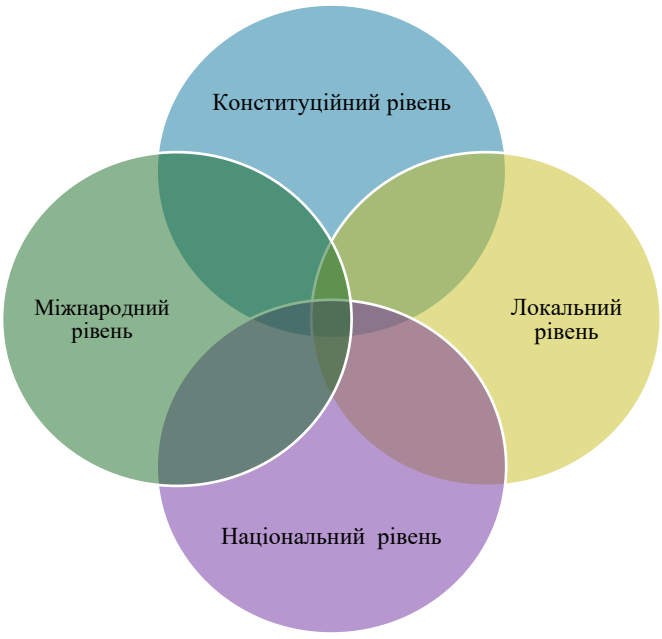

Рисунок 4.1 – Нормативні засади національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

У контексті цього дослідження важливим є детальний скрупульозний аналіз кожного рівня з метою виокремлення основних нормативних документів на кожному із них. Міжнародно-правовий рівень регулювання національної стійкості охоплює сукупність міжнародних норм, принципів і механізмів, що визначають співпрацю держав для забезпечення їхньої спроможності протидіяти сучасним викликам і загрозам. Цей рівень регулювання ґрунтується на міжнародних угодах, договорах, резолюціях і рекомендаціях, які створюють правову основу для зміцнення національної стійкості в різних сферах.

Головну роль відіграють міжнародні організації, такі як ООН, НАТО та ЄС, які координують зусилля країн у забезпеченні безпеки, реагуванні на кризові ситуації та управлінні ризиками. Важливими є й міжнародні стандарти та зобов'язання держав, що стосуються захисту критичної інфраструктури, адаптації до змін клімату, захисту прав людини та економічної стабільності. Міжнародно-правовий рівень забезпечує країнам платформу для обміну досвідом, ресурсами та координації дій, сприяючи інтеграції національних стратегій стійкості в глобальну систему безпеки та розвитку.

Міжнародно-правовий рівень регулювання національної стійкості поданий документами, які відображені на рисунку 4.2.

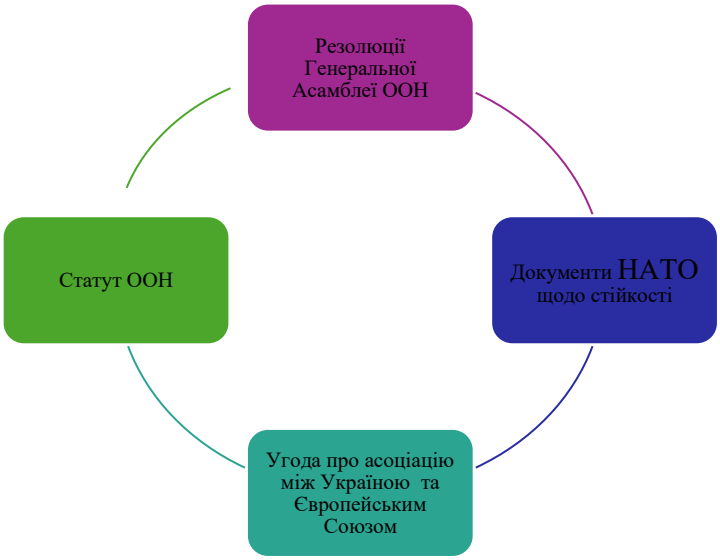

Рисунок 4.2 – Міжнародно-правовий рівень регулювання національної стійкості

Джерело: розроблено автором.

Статут ООН є основоположним документом ООН. Він був підписаний 26 червня 1945 року в Сан-Франциско під час Конференції з міжнародної організації та набув чинності 24 жовтня 1945 року. ООН наділена унікальним міжнародним статусом і повноваженнями, закріпленими у Статуті, що має силу міжнародного договору. Як інструмент міжнародного права Статут ООН є обов'язковим для всіх держав-членів. У ньому кодифіковані основні принципи міжнародних відносин, зокрема суверенна рівність держав і заборона застосування сили в міжнародних відносинах.

З часу заснування ООН у 1945 році її місія та діяльність визначаються цілями та принципами, викладеними у Статуті. Зміни до документа вносилися тричі: у 1963, 1965 та 1973 роках, що свідчить про його динамічну адаптацію до потреб міжнародного співтовариства.

Важливу роль у системі ООН відіграє Міжнародний суд ООН, який є головним судовим органом Організації. Його діяльність регулюється Статутом Міжнародного суду, що додається до Статуту ООН як його невід'ємна частина (глава XIV, стаття 92) [414].

У контексті національної стійкості України Статут ООН формує фундаментальну міжнародно-правову основу через систему взаємозв'язаних норм і принципів. Аналіз положень Статуту ООН демонструє їх особливу актуальність для України в сучасних умовах збройної агресії та необхідності зміцнення національної стійкості. Так, можна виділити основні за значенням для національної стійкості частини та норми:

1) преамбула Статуту ООН проголошує основну мету організації – «врятувати прийдешні покоління від лиха війни» та забезпечити умови для підтримання миру та безпеки на основі справедливості й міжнародного права. Вона підкреслює важливість міжнародної співпраці для подолання загроз, що впливають на стійкість держав [206];

2) частина 1 статті 1 закріплює, що головною метою ООН є підтримання міжнародного миру та безпеки шляхом вжиття колективних заходів для запобігання загрозам миру та ліквідації агресії [206];

3) це створює основу для міжнародного співробітництва в підвищенні національної стійкості країн, які стикаються з конфліктами або кризами;

4) частина 3 статті 1 визначає, що Статут закликає до міжнародного співробітництва для вирішення соціальних, економічних і гуманітарних проблем. Це підтримує розвиток системи стійкості через забезпечення сталого розвитку, боротьбу з бідністю та соціальну стабільність;

5) частина 4 статті 2 фіксує, що держави-члени повинні утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності інших держав [206]. Цей принцип сприяє зміцненню національної стійкості шляхом запобігання збройним конфліктам і загрозам суверенітету;

6) частина 7 статті 4 закріплює, що ООН не має права втручатися у внутрішні справи держав, крім випадків дій, спрямованих на підтримання міжнародного миру та безпеки [206]. Це підкреслює суверенітет держав у розбудові національної стійкості, водночас дозволяючи міжнародну підтримку в разі надзвичайних загроз;

7) стаття 39 передбачає, що Рада Безпеки ООН має повноваження визначати загрози миру, його порушення чи акти агресії та вживати відповідних заходів [206]. Це положення стосується реагування на кризи та загрози, що можуть підірвати національну стійкість окремих країн;

8) стаття 41 регламентує, що Рада Безпеки може застосовувати заходи, що не пов’язані з використанням сили, як-от санкції, блокади чи економічні обмеження [206]. Такі механізми спрямовані на відновлення стабільності й зменшення загроз для стійкості держав;

9) стаття 42 закріплює, що якщо заходи, передбачені у статті 41, виявляться недостатніми, Рада Безпеки може вдатися до застосування збройних

сил. Це стосується втручання у випадках масштабних загроз національній і міжнародній стійкості;

10) стаття 55 передбачає, що ООН сприяє підвищенню рівня життя, повній зайнятості та умовам економічного та соціального прогресу. Це положення безпосередньо впливає на формування стійкості через економічний розвиток, зниження нерівності та підтримку соціальних програм;

11) стаття 56 визначає, що держави-члени зобов'язуються співпрацювати з ООН для досягнення цілей, визначених у статті 55. Це сприяє глобальному партнерству для розбудови національної стійкості.

Отже, положення Статуту ООН формують комплексну міжнародно-правову основу для розбудови національної стійкості України, охоплюючи як безпекові, так і соціально-економічні аспекти. Особливої актуальності ці норми набувають в умовах протидії збройній агресії та необхідності мобілізації міжнародної підтримки для відновлення територіальної цілісності та зміцнення стійкості держави.

Вагоме значення для забезпечення національної стійкості відіграють і Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України. 27 березня 2014 року на 68-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була ухвалена резолюція № 68/262 «Про територіальну цілісність України». Це засідання було скликано спеціально для обговорення питання анексії Криму РФ. Резолюцію, яку підтримали 100 держав-членів, було ініційовано Україною, Німеччиною, Канадою, Коста-Рикою, Литвою та Польщею. 11 країн висловилися проти, а 58 утрималися.

Ухвалення цієї резолюції стало чітким сигналом міжнародної спільноти, яка рішуче засудила окупацію Криму Росією. Вона підтвердила, що Крим є частиною України і перебуває під тимчасовою окупацією, а Росія визнається державою-окупантом [250].

У подальшому Генеральна Асамблея ООН ухвалила й інші резолюції, що стосуються ситуації в Криму та підтримують територіальну цілісність України.

Однією з таких є резолюція «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (Україна), а також частин Чорного та Азовського морів» [189], яка звертає увагу на загрози, пов'язані з військовою присутністю Росії в Криму.

Інша резолюція «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих територіях Криму та Севастополя» підтверджує грубі порушення прав людини з боку окупаційної влади [214].

З точки зору практичної імплементації, резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають обмежену безпосередню дію, оскільки носять рекомендаційний характер. Наприклад, резолюція ES-11/1 від 2 березня 2022 року [190], яка засудила російську агресію та вимагала негайного виведення військ, не призвела до прямих змін у ситуації на місцях. Аналогічно, резолюції щодо територіальної цілісності України, ухвалені після анексії Криму у 2014 році, не змогли забезпечити відновлення контролю над півостровом.

Однак стратегічне значення цих резолюцій для національної стійкості України проявляється у кількох основних аспектах (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Стратегічне значення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН для національної стійкості України

Позитивні аспекти резолюцій	**Обмеження ефективності резолюцій**
1	**2**
Формують міжнародно-правову позицію щодо нелегітимності дій агресора та підтверджують територіальну цілісність України. Це створює	Відсутність механізмів примусового виконання

Продовження таблиці 4.1

1	2
правову основу для подальших механізмів відповідальності та відшкодування збитків	
Сприяють консолідації міжнародної підтримки України. Висока кількість країн, які голосують за українські резолюції, демонструє рівень міжнародної солідарності та легітимізує санкційні заходи проти агресора	Можливість агресора ігнорувати вимоги міжнародної спільноти
Впливають на формування довгострокової політики міжнародних організацій та окремих держав щодо України. Є підставою для надання військової, фінансової та гуманітарної допомоги, що підсилює національну стійкість	Тривалість процедур ухвалення нових резолюцій
Мають важливе значення для внутрішньої консолідації українського суспільства, підтверджуючи правомірність боротьби за територіальну цілісність на міжнародному рівні	Складність досягнення консенсусу з окремих питань

Джерело: розроблено автором.

Отже, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, попри їх рекомендаційний характер, залишаються важливим інструментом міжнародно-правового забезпечення національної стійкості України. Їх ефективність проявляється не стільки в безпосередньому впливі на ситуацію, скільки у формуванні міжнародно-правової бази для довгострокової підтримки України та легітимізації її боротьби за територіальну цілісність.

Документи НАТО щодо стійкості охоплюють широкий спектр стратегій, концепцій і політик, спрямованих на забезпечення стійкості альянсу, його членів

і партнерів в умовах сучасних загроз, таких як війни, тероризм, кіберзагрози, зміни клімату, пандемії тощо.

У 2016 році союзники НАТО встановили настанови щодо стійкості та зобов'язалися виконувати «Базові вимоги до національної стійкості». У 2021 році вони зміцнили це зобов'язання, ухваливши Посилене зобов'язання щодо стійкості. Сім базових вимог спрямовані на оцінювання рівня готовності та наголошують на основних функціях: безперервність урядування, надання основних послуг для населення та цивільна підтримка військових операцій. На Саміті НАТО в Мадриді в червні 2022 року союзники домовилися визначити цілі національної стійкості та плани їх реалізації, а також обмінюватися цими планами через новостворений Комітет стійкості.

Для членів НАТО в ЄС стійкість буде регулюватися як стандартами НАТО, так і запропонованою Директивою ЄС щодо стійкості критичних об'єктів (CER). Ця директива вимагає від держав-членів ЄС розробляти стратегії стійкості, оцінювання ризиків та ідентифікації критичних об'єктів у десятьох основних секторах. Хоча Директива CER зосереджується на цивільній інфраструктурі без явної військової підтримки, узгоджені зусилля між структурами НАТО та ЄС можуть підвищити узгодженість під час планування стійкості [284].

Таблиця 4.2 – Основні етапи посилення стійкості НАТО та інтеграція з політиками ЄС

Рік	Подія	Опис
2016	Варшавський саміт	Визнання важливості стійкості для реагування на військові та невійськові загрози; ухвалено зобов'язання щодо посилення стійкості
2021	Брюссельський саміт	Погоджено Посилене зобов'язання щодо

Продовження таблиці 4.2

Рік	Подія	Опис
		стійкості; акцент на безпеку, диверсифікацію ланцюгів поставок і стійкість критичної інфраструктури
2021	Порядок денний НАТО на 2030 рік	Визначено цілі стійкості та призначено старших посадових осіб для координації національних зусиль
2022	Створення Комітету стійкості	Комітет відповідає за стратегічне керівництво та координацію діяльності НАТО щодо стійкості
2022	Стратегічна концепція НАТО	Підкреслено, що стійкість є критично важливою для завдань НАТО, зокрема стримування та оборони
2023	Вільнюський Саміт	Лідери НАТО підтвердили зобов'язання щодо стійкості як основи для стримування та оборони, визначивши пріоритетні сфери для уваги
2024	Вашингтонський Саміт	Зобов'язання щодо інтеграції цивільного планування в національну та колективну оборону, посилення співпраці з ЄС
З 2022	Симпозіум зі стійкості НАТО	Щорічний захід для обміну досвідом щодо підвищення стійкості та стратегій НАТО

Джерело: розроблено автором на основі матеріалів [386].

Еволюція підходів держав НАТО до забезпечення стійкості демонструє системне посилення уваги до цього питання – від початкового визнання важливості стійкості на Варшавському Саміті 2016 року до створення спеціалізованих інституційних механізмів та інтеграції з політиками ЄС.

Особливо помітною є інтенсифікація роботи у цьому напрямі після 2022 року, що пов’язано з російською агресією проти України. Для України як держави, яка прагне членства в НАТО, розуміння та імплементація стандартів Альянсу щодо стійкості є критично важливим завданням, особливо в контексті протидії агресії та післявоєнного відновлення. Досвід Альянсу в розбудові системи забезпечення стійкості може слугувати дороговказом для вдосконалення відповідних національних механізмів.

Після розгляду важливих кроків у розвитку стійкості та посилення співпраці серед держав-членів НАТО важливим етапом для України стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Цей процес також має основне значення для зміцнення національної безпеки та економічної стабільності країни. Під час 15-го Саміту Україна – ЄС 19 грудня 2011 року було оголошено про завершення переговорів щодо Угоди, що стала важливим кроком до інтеграції України в європейське співтовариство. 30 березня 2012 року в Брюсселі була парафована Угода. Підписання Угоди проходило в два етапи: 21 березня 2014 року, під час Позачергового Саміту Україна – ЄС, було підписано політичну частину Угоди, зокрема преамбулу, статтю 1 та розділи, що стосуються політичного діалогу, реформ, співробітництва та безпеки. Окрім того, була зроблена заява, що Україна виконає зобов’язання щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду після внесення відповідних змін до Конституції. 27 червня 2014 року на засіданні Ради ЄС було підписано економічну частину Угоди, що охоплює питання юстиції, торгівлі та економічного співробітництва. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент одночасно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [123].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить низку положень, що безпосередньо впливають на формування та зміцнення національної стійкості України [218].

Основні положення щодо безпеки та стійкості закріплені в розділі ІІ «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та

конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» та розділі III «Юстиція, свобода та безпека» [218].

Стаття 4 Угоди встановлює цілі політичного діалогу, серед яких посилення співробітництва у сфері безпеки та оборони, що безпосередньо пов'язано з розбудовою національної стійкості. Стаття передбачає поступову конвергенцію у сфері зовнішньої та безпекової політики.

Стаття 7 зобов'язує сторони посилювати практичне співробітництво у запобіганні конфліктам та антикризовому управлінні. Це положення набуло особливої актуальності в умовах російської агресії та необхідності посилення кризової стійкості України.

Стаття 10 визначає механізми співпраці у сфері регіональної стабільності, що містить спільні дії щодо запобігання конфліктам та антикризового управління. Це формує основу для регіональної взаємодії у забезпеченні стійкості [218].

В умовах російської агресії ці положення набули додаткового значення, створюючи основу для поглиблення співпраці з ЄС у сфері безпеки та оборони, що безпосередньо впливає на зміцнення національної стійкості України.

Значним кроком у посиленні безпекової взаємодії стало підписання Спільних безпекових зобов'язань між ЄС та Україною. Цей документ, підписаний керівниками України та ЄС у присутності лідерів держав-членів Євросоюзу, є важливою віхою у розвитку двосторонніх відносин. Спільні безпекові зобов'язання відображають прагнення поглибити співпрацю в галузі безпеки, що є головним елементом забезпечення національної стійкості України. Це підкреслює важливість інтеграції України в європейські безпекові структури та сприяє розвитку спільних механізмів реагування на сучасні виклики безпеки [219].

Основним аспектом цього документа є комплексний підхід до розуміння стійкості, який охоплює не лише військову складову, а й цивільну безпеку, економічну стабільність, енергетичну безпеку та соціальну згуртованість.

Документ встановлює довгострокові механізми підтримки України з боку ЄС, що створює передбачуване середовище для розбудови системи національної стійкості. Особливо важливим є створення Фонду допомоги Україні з бюджетом 5 мільярдів євро на 2024 рік і можливістю подальшого збільшення до 2027 року. Це забезпечує стабільне фінансування потреб безпеки та оборони, що є критичним для підтримання стійкості держави в умовах російської агресії.

Значущим елементом є підтримка розвитку оборонної промисловості України та її інтеграції з європейською оборонно-промисловою базою. Це сприяє технологічній модернізації та посиленню спроможностей України у сфері самозабезпечення безпекових потреб.

Документ приділяє особливу увагу протидії гібридним загрозам, враховуючи кіберзагрози та інформаційні маніпуляції. Створення механізмів співпраці у цих сферах суттєво посилює стійкість України до сучасних викликів безпеки. Важливим аспектом є підтримка реформування сектору цивільної безпеки та правоохоронних органів, що сприяє інституційному зміцненню держави. Документ також передбачає механізми швидкого реагування на нові загрози через систему консультацій упродовж 24 годин у разі агресії. Суттєвим є й внесення питань енергетичної безпеки та захисту критичної інфраструктури, що є основними елементами національної стійкості. Передбачена підтримка у сфері ядерної безпеки та протидії РХБЯ загрозам посилює захищеність України від специфічних ризиків.

Загалом документ формує комплексну основу для розбудови національної стійкості України з опорою на європейську підтримку, створюючи довгострокові механізми співпраці та взаємодії у критично важливих сферах безпеки та розвитку [204].

Після аналізу міжнародно-правового регулювання національної стійкості України, що містить базові принципи міжнародного права, резолюції міжнародних організацій, співпрацю з НАТО та ЄС, а також специфічні галузеві угоди, важливим є розгляд внутрішнього правового механізму, що забезпечує

реалізацію цих міжнародних зобов'язань на національному рівні. Конституційне регулювання національної стійкості є основою для ефективного впровадження міжнародних стандартів і забезпечення правового порядку в країні. Важливими компонентами цього процесу є положення Конституції України, які визначають основні принципи національної безпеки, оборони, а також взаємодії між державними органами для забезпечення стійкості в умовах глобальних і внутрішніх викликів. Тому наступним етапом аналізу є дослідження конституційно-правових засад, які формують основу для національної стійкості та адаптації міжнародно-правових норм до внутрішнього законодавства України.

Конституційне регулювання національної стійкості є основою для ефективного впровадження міжнародних стандартів і забезпечення правового порядку в країні. Важливими компонентами цього процесу є положення Конституції України, які визначають основні принципи національної безпеки, оборони, а також взаємодії між державними органами для забезпечення стійкості в умовах глобальних і внутрішніх викликів. Тому наступним етапом аналізу є дослідження конституційно-правових засад, які формують основу для національної стійкості та адаптації міжнародно-правових норм до внутрішнього законодавства України.

Загальноприйняте в теорії конституційного права розуміння Конституції як Основного закону та основи розвитку правової системи не суперечить тому, що, будучи актом найвищої юридичної сили та маючи властивість прямої дії, Конституція також має значний вплив на формування та функціонування політичних відносин у державі, які об'єктивно виникають і визначають її політичну систему [8].

Українська дослідниця О. Оніщенко зазначає, що однією з важливих характеристик Конституції є те, що вона ухвалюється і змінюється за особливим порядком. Вчена зазначає, що більшість авторів звертають увагу на те, що Конституцію, на відміну від інших правових актів, ухвалює специфічний суб'єкт. Це положення відображене в сучасній теорії конституційного права, де

розрізняють законодавчу та установчу владу: закони ухвалюються законодавчою владою, а Конституція – установчою [35, с. 56].

Стаття 17 Конституції України встановлює фундаментальні принципи забезпечення національної стійкості, визначаючи захист суверенітету і територіальної цілісності України найважливішими функціями держави і справою всього українського народу. Особливе значення має положення про те, що оборона України та захист її суверенітету покладаються на Збройні сили України. Це створює конституційну основу для розбудови оборонного потенціалу як основного елемента національної стійкості. Важливо відзначити, що стаття також забороняє створення і функціонування збройних формувань, не передбачених законом, що є критичним для забезпечення монополії держави на легітимне застосування сили та підтримання внутрішньої стабільності [87].

Стаття 65 встановлює конституційний обов'язок громадян щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Це положення набуває особливої актуальності в контексті розбудови системи територіальної оборони та забезпечення всеохоплюючої національної стійкості. Важливо, що цей обов'язок поширюється не лише на військову службу, а й на більш широкий спектр діяльності з захисту національних інтересів. Конституційне закріплення цього обов'язку створює правову основу для мобілізації суспільства у протидії загрозам національній безпеці [87].

Стаття 106 визначає головні повноваження Президента України у сфері національної безпеки, що є критично важливим для забезпечення національної стійкості. Президент як Верховний Головнокомандувач Збройних сил України очолює Раду національної безпеки і оборони України, призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань. Особливе значення має право Президента вносити до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та ухвалювати рішення про використання Збройних сил України в разі збройної агресії проти України. Ці

повноваження забезпечують можливість оперативного реагування на загрози національній безпеці та координації дій у кризових ситуаціях [87].

Розділ XI Конституції, присвячений місцевому самоврядуванню, відіграє важливу роль у забезпеченні національної стійкості на локальному рівні. Децентралізація влади та надання широких повноважень місцевим громадам створюють основу для формування стійких локальних спільнот, здатних ефективно реагувати на кризові ситуації. Важливим аспектом є закріплення матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування, що забезпечує спроможність громад у реалізації програм безпеки та розвитку. Особливого значення набуває роль органів місцевого самоврядування в організації територіальної оборони та цивільного захисту населення [87].

Отже, конституційно-правові засади національної стійкості України формують цілісну систему норм, що охоплює різні рівні забезпечення стійкості – від загальнодержавного до місцевого. Вони створюють правову основу для розбудови ефективної системи національної стійкості, визначають основні повноваження та відповідальність різних суб'єктів, а також забезпечують залучення всього суспільства до процесів забезпечення національної безпеки та стійкості держави.

Аналіз конституційно-правових засад національної стійкості України демонструє формування фундаментальної правової бази, яка потребує подальшої деталізації та конкретизації на рівні спеціального законодавства. Логічним продовженням конституційних положень щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення національної безпеки стає розгалужена система нормативно-правових актів національного рівня.

Конституційні норми, встановлюючи базові принципи та розподіл повноважень у сфері національної безпеки та стійкості, створюють правову основу для розроблення та впровадження більш детальних механізмів через спеціальне законодавство. Особливого значення це набуває в умовах сучасних викликів, коли традиційні загрози національній безпеці доповнюються новими

формами агресії, враховуючи кібератаки, гібридні загрози та посягання на критичну інфраструктуру.

Відповідно національний рівень правового регулювання поданий комплексом взаємозв'язаних нормативно-правових актів, які розвивають і конкретизують конституційні положення. Ця система містить як базові закони у сфері національної безпеки, так і спеціалізовані нормативні акти, спрямовані на регулювання окремих аспектів забезпечення національної стійкості. Розглянемо детальніше основні елементи цієї системи, які формують правовий фундамент для практичної реалізації конституційних принципів забезпечення національної стійкості України в сучасних умовах.

Рисунок 4.3 – Національний рівень правового регулювання національної стійкості

Закон України «Про національну безпеку України» [165] є базовим нормативно-правовим актом, який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Особливе

значення має визначення компетенції та повноважень державних органів у сферах національної безпеки і оборони, що створює інституційну основу для забезпечення національної стійкості.

Стратегія національної безпеки України [170] як документ довгострокового планування визначає актуальні загрози національній безпеці та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів. У документі вперше на стратегічному рівні закріплено концепцію стійкості як основи національної безпеки, що передбачає здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [167] формує правову основу для захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі. Закон визначає базові принципи забезпечення кібербезпеки, повноваження державних органів і механізми координації їхньої діяльності у сфері кібербезпеки.

Концепція забезпечення національної стійкості [173] встановлює системний підхід до формування та реалізації державної політики у сфері національної стійкості. Документ визначає основні засади, принципи та механізми забезпечення стійкості на національному та регіональному рівнях, а також координацію дій усіх зацікавлених сторін.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [168] набув особливої актуальності в умовах російської агресії, визначаючи зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади та військового командування.

Закон України «Про критичну інфраструктуру» забезпечує створення державної системи захисту критичної інфраструктури, визначаючи правові та організаційні засади такого захисту, повноваження державних органів у цій сфері [161].

Аналіз цієї системи нормативно-правових актів демонструє комплексний підхід законодавця до регулювання питань національної стійкості, де кожен документ, маючи свою специфіку, працює на досягнення спільної мети – забезпечення здатності держави та суспільства ефективно протистояти загрозам різного характеру. Наступним логічним етапом дослідження є аналіз механізмів імплементації цих нормативних положень на локальному рівні, що дозволить оцінити ефективність усієї системи правового регулювання національної стійкості.

Таблиця 4.3 – Переваги та недоліки національного законодавства України у сфері національної стійкості

Аспекти	**Позитивні характеристики**	**Недоліки та проблемні аспекти**
Комплексність підходу	Законодавство охоплює широкий спектр аспектів національної стійкості: від загальних питань безпеки до специфічних сфер (кібербезпека, критична інфраструктура)	Законодавство не встигає за розвитком нових загроз, таких як кіберзагрози та гібридні загрози
Чітка ієрархічність нормативних актів	Наявність чіткої структури нормативних актів від базового закону до спеціалізованих актів, що забезпечує узгодженість	Існує проблема узгодженості та взаємодії між різними нормативними актами, що призводить до правової невизначеності в деяких аспектах
Адаптивність	Законодавство оперативно оновлюється з урахуванням нових викликів, особливо після 2014 та 2022 років	Оновлення законодавства не завжди встигає за швидким розвитком технологій і нових загроз, таких як кібератаки чи гібридні війни

Продовження таблиці 4.3

Аспекти	Позитивні характеристики	Недоліки та проблемні аспекти
Інтеграція міжнародних стандартів	Законодавство враховує вимоги НАТО та ЄС, що сприяє відповідності міжнародним стандартам у сфері національної стійкості	Є деякі труднощі в повній інтеграції міжнародних стандартів на практиці через відсутність достатньої координації між державними структурами
Визначеність повноважень	Чітке розмежування компетенцій органів влади у сфері національної стійкості забезпечує ефективну взаємодію між різними інститутами	Відсутність чітких механізмів для координації між різними державними органами, що ускладнює ефективну реалізацію стратегії національної стійкості
Термінологічна узгодженість	Визначені чіткі поняття та категорії в окремих нормативних актах	Різноманітність трактувань основних термінів у різних документах може призводити до правових суперечок і неоднозначних тлумачень
Механізми фінансування	Визначені основи для фінансування національної стійкості через спеціалізовані фонди та інші механізми	Недосконаліть механізмів фінансування і недостатнє фінансування заходів із підвищення стійкості
Імплементація	Законодавство містить чіткі рекомендації щодо забезпечення національної стійкості, що дозволяють структуровано підходити до реалізації	Деякі норми мають декларативний характер через відсутність механізмів для їх реального виконання

Джерело: розроблено автором.

Для ефективної реалізації положень національного законодавства критично важливим є їх впровадження на локальному рівні, де безпосередньо відбувається практичне забезпечення національної стійкості. Це зумовлює необхідність дослідження механізмів імплементації загальнодержавних норм і

принципів через систему локальних нормативно-правових актів та управлінських рішень, які враховують специфіку конкретних територій і громад.

Локальний рівень правового регулювання національної стійкості являє собою систему нормативних актів та управлінських рішень, що ухвалюються органами місцевого самоврядування для забезпечення стійкості територіальних громад. Рішення органів місцевого самоврядування щодо територіальної оборони формують базовий рівень локального регулювання. Наприклад, Аналіз рішення Київської міської ради щодо програми «Захисник Києва» [169] демонструє комплексний підхід до забезпечення національної стійкості на локальному рівні. Документ є показовим прикладом того, як загальнодержавні принципи та норми трансформуються в конкретні механізми забезпечення стійкості на рівні територіальної громади.

Важливим аспектом програми є її довгострокова спрямованість та адаптивність до поточних викликів, що підтверджується продовженням її дії до 2025 року. Документ враховує широкий спектр нормативно-правових актів, від Конституції України до спеціальних законів у сфері оборони та безпеки, що забезпечує системність підходу до організації територіальної оборони та мобілізаційної підготовки.

Суттєвою перевагою програми є чітке визначення фінансового забезпечення заходів із конкретизацією обсягів фінансування за роками. Значні обсяги фінансування (понад 14 мільярдів гривень) свідчать про серйозне ставлення місцевої влади до питань забезпечення стійкості громади. Програма також містить конкретні індикатори ефективності, зокрема показники укомплектованості бригад територіальної оборони та кількості підготовлених громадян.

Документ демонструє практичне втілення принципу всеохоплюючої оборони через залучення цивільного населення до системи територіальної оборони, що є основним елементом забезпечення національної стійкості на місцевому рівні. Особливу увагу приділено соціальному захисту

військовослужбовців через механізм надання одноразової адресної матеріальної допомоги, що сприяє підвищенню мотивації громадян до участі в захисті території [169].

Цей нормативний акт може слугувати прикладом ефективної локальної імплементації загальнодержавної політики у сфері національної стійкості, демонструючи як загальні принципи трансформуються в конкретні механізми та заходи на рівні територіальної громади.

Програми забезпечення регіональної безпеки розробляються з урахуванням специфічних загроз і викликів конкретного регіону. Показовим прикладом є Комплексна програма «Безпечна Львівщина» на 2021–2025 роки [192], яка демонструє раціональний підхід до забезпечення регіональної безпеки та стійкості. Документ відображає системне бачення безпекових викликів і механізмів реагування на них на регіональному рівні.

Програма охоплює десять основних напрямів забезпечення регіональної безпеки: від накопичення матеріально-технічних ресурсів до протидії тероризму та забезпечення кібербезпеки. Особливу увагу приділено розвитку системи цивільного захисту, враховуючи модернізацію систем оповіщення, облаштування укриттів і розвиток пожежно-рятувальних підрозділів.

Значне збільшення фінансування програми у 2022–2023 роках (із 61,5 млн грн у 2021 році до 111,7 млн грн у 2022 році) відображає адаптацію регіональної політики до умов воєнного стану. Суттєве зростання видатків на територіальну оборону (із 1 млн грн у 2021 році до 23,6 млн грн у 2022 році) та матеріально-технічне забезпечення військових формувань демонструє пріоритетність цих напрямів в умовах російської агресії [192].

Документ є прикладом ефективного планування заходів забезпечення регіональної безпеки та стійкості, що враховує як довгострокові стратегічні цілі, так і необхідність оперативного реагування на поточні виклики. Комплексний характер програми забезпечує системний підхід до формування регіональної стійкості через взаємодію різних компонентів системи безпеки.

Плани евакуації населення на місцевому рівні є критично важливими документами, особливо в умовах воєнного стану. Аналізуючи План евакуації населення Мартинівської сільської територіальної громади [144], можна відзначити його високу деталізацію та системний підхід до організації евакуаційних заходів на локальному рівні. Документ демонструє практичну імплементацію загальнодержавних вимог щодо забезпечення безпеки населення в умовах надзвичайних ситуацій.

План охоплює всі основні аспекти організації евакуації: від системи оповіщення та управління до конкретних маршрутів евакуації та розрахунків необхідних ресурсів. Особливу увагу приділено питанням транспортного, медичного та матеріального забезпечення евакуаційних заходів. План враховує специфіку громади, враховуючи географічне розташування населених пунктів, наявну інфраструктуру та демографічну ситуацію.

Варто відзначити чітку структуризацію термінів проведення евакуації та визначення конкретних відповідальних осіб за кожен напрям роботи. Документ передбачає різні сценарії евакуації: від часткової до повної, враховує потреби різних категорій населення, особливо вразливих груп. Важливим елементом є детальний опис системи взаємодії різних служб і підрозділів під час евакуації [144].

Цей документ логічно доповнює та конкретизує інші локальні нормативні акти у сфері цивільного захисту та безпеки громади. Якщо програма «Захисник Києва» та програма «Безпечна Львівщина» формують загальні межі забезпечення безпеки на регіональному рівні, то План евакуації населення є конкретним інструментом реалізації цих програм на рівні окремої територіальної громади, що забезпечує практичне втілення принципів національної стійкості на найнижчому адміністративному рівні.

Особливістю локального рівня регулювання є необхідність адаптації загальнодержавних вимог до місцевих умов і можливостей. Це проявляється в тому, що необхідно враховувати географічні особливості території, оцінювати

наявні ресурси та інфраструктуру, розглядати специфіку місцевих загроз і викликів, а також звертати увагу на особливості соціально-економічного розвитку громади.

Ефективність локального рівня правового регулювання значною мірою залежить від якості координації між різними суб'єктами забезпечення безпеки, рівня фінансового та матеріально-технічного забезпечення, професійної підготовки відповідальних осіб, а також залучення громадськості до процесів забезпечення безпеки.

Отже, локальний рівень правового регулювання національної стійкості формує завершальну ланку в системі забезпечення національної стійкості, де загальнодержавні принципи та норми трансформуються в конкретні практичні заходи та механізми забезпечення безпеки та стійкості територіальних громад.

Отже, аналіз нормативних засад національної стійкості України виявив багаторівневу систему правового регулювання, що охоплює міжнародний, конституційний, національний і локальний рівні. На міжнародному рівні основну роль відіграють Статут ООН, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, документи НАТО та безпекові зобов'язання з ЄС. Конституційні засади формують фундаментальну основу через систему норм щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки. Національний рівень забезпечує практичну реалізацію цих принципів через спеціальні закони та стратегічні документи, а локальний рівень демонструє ефективну трансформацію загальнодержавних норм у конкретні механізми забезпечення стійкості територіальних громад.

4.2. Інституційне забезпечення національної стійкості України під час кризових ситуацій

Інституційне забезпечення національної стійкості України під час кризових ситуацій набуває особливого значення в умовах множинних викликів і загроз різного характеру. Здатність держави ефективно реагувати на кризові ситуації залежить від скоординованої роботи системи державних і місцевих інституцій, їх спроможності адаптуватися до нових умов і забезпечувати безперервність критично важливих функцій держави. Особливої актуальності це питання набуло в контексті необхідності одночасного реагування на різні типи криз – від пандемії COVID-19 до повномасштабного вторгнення, що вимагає переосмислення існуючих підходів до інституційного забезпечення національної стійкості та розроблення нових механізмів міжвідомчої координації.

У процесі дослідження інституційного забезпечення національної стійкості важливо розуміти базові теоретичні основи. Термін «інститут» (з лат. institutum – встановлення, установа) має свої корені в юриспруденції та визначається як стійка форма організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки людей, яка містить сукупність соціальних норм і моделей поведінки. З огляду на це, можна зробити висновок, що інституція відображає суспільно прийняті традиції та порядок, тоді як інститут є їхньою законодавчо закріпленою формою. Між цими поняттями існує взаємозв’язок, який набув особливого значення у сфері публічного управління, особливо в період 70–80-х років минулого століття [107].

Важливим аспектом є розуміння інституційної стійкості державного управління, яка за Б. Вишневським визначається рівнем розвиненості механізмів управління кризовими ситуаціями. У сучасних умовах саме кризи та невизначеність стають основними факторами, які впливають на функціонування держави та суспільства. Дослідник також акцентує увагу на важливості зміцнення інституційної стабільності та забезпечення державної безпеки, ризики

якої особливо посилюються під час фінансово-економічних і соціально-політичних криз [12, с. 376].

Інша група дослідників зазначає, що цифровізація фінансових процесів, як і впровадження інновацій загалом, може створювати ризики для фінансової стабільності. Вони наголошують на тому, що фінансова стабільність та інтеграція повинні бути інтегровані в політику сталого розвитку для покращання добробуту населення [12, с. 376].

Н. Лікарчук підкреслює, що кризи в суспільстві та державі спричиняють системні проблеми в управлінні. Вона вводить поняття «системна криза державного управління», яку розуміє як неспроможність органів влади виконувати управлінські функції та забезпечувати стабільність у фінансово-економічній і соціально-політичній сферах. Складовими цієї кризи є конституційно-правові, державно-правові, партійні та зовнішньополітичні проблеми [102].

В Україні наразі відсутні системні механізми забезпечення інституційної стійкості органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері національної безпеки. Ці механізми повинні вирішувати завдання підвищення адаптивності безпекової політики та управління основними сферами життєзабезпечення держави й суспільства в умовах невизначеності та швидких змін у безпековому середовищі. Також вони мають спрямовуватися на ліквідацію факторів, що створюють уразливість для держави та суспільства. Водночас у країні існує значний потенціал стійкості, який необхідно активізувати та розвивати [108].

Інституційне забезпечення стійкості під час криз є головним елементом національної безпеки. Різні країни розробили власні моделі та механізми для підвищення стійкості своїх державних інституцій у кризових ситуаціях. Фінляндія відома своєю моделлю «всебічної безпеки», яка передбачає тісну співпрацю між державними органами, приватним сектором і громадянським

суспільством. Цей підхід забезпечує готовність до різних типів криз, враховуючи військові загрози, кібератаки та природні катастрофи [282].

Після тривалого періоду демілітаризації Швеція відновила концепцію «Totalförsvar» або «загальної оборони», яка об'єднує військові та цивільні ресурси для забезпечення національної стійкості. Ця стратегія містить підготовку населення до можливих криз і підвищення стійкості критичної інфраструктури [260].

Ізраїль активно використовує технологічні інновації для підвищення стійкості під час криз. Зокрема, впровадження цифрових платформ дозволяє ефективно координувати дії різних служб і забезпечувати безперервність управління в умовах надзвичайних ситуацій [334].

Глибокий аналіз кризових періодів в історії незалежної України демонструє комплексний характер викликів, з якими стикалася держава, та їх взаємозв'язаність. Політична криза 2013–2014 років, що вилилась у Революцію Гідності, стала поворотним моментом у новітній історії України. Відмова тодішнього керівництва держави від підписання Угоди про асоціацію з ЄС спровокувала масштабні протести, які переросли у відкрите протистояння між громадянським суспільством та авторитарним режимом. Наслідком цих подій стала не лише зміна політичного керівництва, а й початок російської агресії – анексія Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі.

16 березня 2014 року на території Криму та міста Севастополя був проведений так званий «референдум» щодо статусу півострова. Більшість країн світу, включно з Україною, ЄС та США, не визнали законність і результати цього голосування. Попри це, 18 березня 2014 року президент РФ оголосив про так зване «приєднання» Криму до складу РФ.

Міжнародні організації, враховуючи Генеральну Асамблею ООН, визнали анексію та окупацію Криму незаконними, а також засудили дії РФ. У відповідь на це країни Заходу запровадили проти Росії низку економічних санкцій.

Російська сторона також продовжує заперечувати факт анексії та обґрунтовує свої дії «відновленням історичної справедливості».

Верховна Рада України офіційно визначила датою початку тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя РФ 20 лютого 2014 року [131].

Окрім окупації Криму, навесні 2014 року на сході України спалахнули заворушення, що стали початком збройного конфлікту. Проросійські рухи, які спочатку організовувалися у форматі «антимайданів», отримували підтримку з боку РФ у вигляді фінансів і людських ресурсів. У результаті частини Донецької та Луганської областей відмовилися визнавати владу Києва.

Заворушення, що охопили міста Донецьк, Луганськ, Харків та Одесу, супроводжувалися проросійською символікою, штурмом адміністративних будівель та агресивними діями. У квітні 2014 року в Донецьку і Луганську були проголошені так звані «народні республіки».

Головною подією стало захоплення адміністративних будівель у Слов'янську 12 квітня групою озброєних осіб під керівництвом І. Гіркіна (Стрєлкова). Ця подія ознаменувала початок активної фази збройного протистояння. Росія, попри явні докази участі її громадян, продовжувала заперечувати свою роль, називаючи конфлікт внутрішньоукраїнським [45].

Період 2014–2022 років характеризувався постійним зростанням безпекових викликів. Україна змушена була одночасно проводити реформи, протистояти російській агресії на сході та готуватися до можливої ескалації. Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року стало кульмінацією цього періоду, поставивши перед державою безпрецедентні виклики у сфері національної безпеки та оборони.

Економічна історія незалежної України позначена кількома глибокими кризами. Трансформаційна криза 90-х років XX ст. характеризувалася гіперінфляцією, падінням ВВП та руйнуванням виробничих ланцюгів. Світова

фінансова криза 2008–2009 років суттєво вплинула на українську економіку через її залежність від експорту сировини та вразливість фінансового сектору.

Кризові явища 2014–2015 років, спричинені російською агресією, призвели до значної девальвації гривні, втрати частини промислового потенціалу та торговельних зв'язків. Особливістю цього періоду стала необхідність одночасного проведення структурних реформ та стабілізації макроекономічної ситуації в умовах зовнішньої агресії [19].

Пандемія COVID-19 стала серйозним випробуванням для системи охорони здоров'я та соціального захисту України. Впровадження карантинних обмежень мало значний вплив на економічну активність та соціальну стабільність. Водночас цей період продемонстрував здатність держави та суспільства адаптуватися до нових викликів через впровадження цифрових рішень і реформування медичної системи [342].

У контексті національної стійкості України пандемія COVID-19 стала комплексним викликом, який продемонстрував як вразливості, так і адаптивні можливості української системи охорони здоров'я та соціального захисту. З точки зору інституційної спроможності, система охорони здоров'я зіткнулася з необхідністю швидкої трансформації для забезпечення одночасного надання планової медичної допомоги та протидії пандемії. Це вимагало оперативної мобілізації ресурсів, перепрофілювання медичних закладів і впровадження нових протоколів лікування.

Значним досягненням у забезпеченні національної стійкості стало впровадження цифрових рішень, зокрема платформи «Дія», яка забезпечила можливість дистанційного отримання державних послуг і координації протиепідемічних заходів. Створення електронних систем моніторингу захворюваності, вакцинації та контролю за дотриманням карантинних обмежень підвищило адаптивність системи охорони здоров'я.

Карантинні обмеження виявили критичну важливість забезпечення безперервності функціонування критичної інфраструктури та основних секторів

економіки. Держава була змушена розробити механізми підтримки бізнесу та соціального захисту вразливих груп населення, що містило програми компенсації для підприємців і додаткові виплати медичним працівникам. Водночас пандемія прискорила впровадження дистанційних форм роботи та навчання, що підвищило стійкість економіки та освітньої системи до подібних криз у майбутньому.

Особливо важливим аспектом національної стійкості стала здатність системи охорони здоров'я продовжувати реформування в умовах кризи. Впровадження другого етапу медичної реформи відбувалося паралельно з протидією пандемії, що вимагало особливої гнучкості в управлінні та розподілі ресурсів. Створення Національної служби здоров'я України та впровадження електронної системи охорони здоров'я eHealth підвищили прозорість та ефективність медичної системи.

Досвід протидії пандемії також виявив важливість міжнародної співпраці та координації зусиль у сфері охорони здоров'я. Україна активно взаємодіяла з міжнародними партнерами щодо отримання вакцин, медичного обладнання та експертної підтримки, що стало важливим елементом забезпечення національної стійкості в умовах глобальної кризи.

Вплив повномасштабного вторгнення на національну стійкість України проявився через низку безпрецедентних викликів у гуманітарній сфері. Основним фактором стало масове внутрішнє переміщення населення, яке створило надзвичайне навантаження на соціальну інфраструктуру західних і центральних регіонів України. За даними Міжнародної організації з міграції, на квітень 2024 року фактична кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила 3 548 000 осіб, тоді як до своїх місць постійного проживання повернулося 4 734 000 осіб. Найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб прийняли Дніпропетровська (14 %) та Харківська (12 %) області. Більшість переміщених осіб походять із Донецької області, що становить 22 % від загальної кількості. Найбільші потоки переміщень усередині областей спостерігаються в

Запорізькій (91 %) і Харківській (85 %) областях. Крім того, на цей момент 11 % домогосподарств внутрішньо переміщених осіб складають неповні сім'ї, де лише одна особа є старшою за 18 років, а решта – діти віком від 0 років до 17 років [59].

Системи життєзабезпечення міст не були розраховані на таке збільшення населення, що призвело до проблем із забезпеченням житлом, медичними послугами та освітою.

Руйнування цивільної інфраструктури, особливо об'єктів критичного значення (електростанції, водопостачання, лікарні, школи), суттєво підірвало можливості держави забезпечувати базові потреби населення. Так, станом на 31 липня 2024 року в Україні внаслідок російської агресії було зруйновано понад 213 000 об'єктів. Найбільших руйнувань зазнали житлово-комунальний сектор, а також сфери торгівлі, промисловості, транспорту, сільського господарства та енергетики. Найбільш постраждалими регіонами стали Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська та Київська області [147]. Це вимагало розроблення нових підходів до забезпечення стійкості критичної інфраструктури, враховуючи створення резервних систем і децентралізацію основних сервісів.

Порушення нормального функціонування соціальних служб проявилося в кількох аспектах: втрата доступу до баз даних і документації в окупованих регіонах, фізичне знищення установ соціального захисту, необхідність термінової евакуації вразливих груп населення (людей похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт). Це вимагало створення нових механізмів ідентифікації та верифікації отримувачів соціальної допомоги.

Особливо гострою проблемою стала дезінтеграція локальних спільнот через масову евакуацію та вимушене переміщення. Це призвело до розриву соціальних зв'язків, втрати робочих місць і джерел доходу, що створило додаткове навантаження на систему соціального захисту. Водночас воєнний стан виявив критичні недоліки в існуючих механізмах реагування на масштабні

гуманітарні кризи та необхідність розроблення нових підходів до забезпечення соціальної стійкості в умовах тривалого конфлікту.

Система міжнародної гуманітарної допомоги також виявила певні обмеження, пов’язані зі складністю координації різних донорів та організацій, логістичними викликами та необхідністю забезпечення справедливого розподілу допомоги. Це вимагало створення ефективних механізмів координації між державними органами, міжнародними організаціями та місцевими громадами.

Гібридні загрози, що полягають у взаємодії або комбінації стандартних і специфічних засобів впливу та підривної діяльності [272], стали визначальною характеристикою сучасних криз в Україні. РФ активно використовувала комбінацію інформаційних, кібернетичних, економічних і військових інструментів для дестабілізації ситуації в Україні. Особливу роль відіграли інформаційні операції, спрямовані на підрив довіри до державних інституцій і поглиблення суспільних розколів.

Важливим аспектом протидії гібридним загрозам стало посилення кібербезпеки та розвиток спроможностей у сфері стратегічних комунікацій. Україна набула унікального досвіду протидії комплексним загрозам, що може бути корисним для інших демократичних держав.

Аналіз кризових періодів демонструє, що Україна стикалася з комплексними викликами, які вимагали одночасного вирішення проблем у різних сферах. Досвід подолання цих криз сприяв формуванню більш стійких державних інституцій і розвитку механізмів кризового управління.

Після вивчення основних кризових періодів в історії незалежної України, що охоплюють політичні, безпекові, економічні, соціальні та епідемічні виклики, а також вплив гібридних загроз і зовнішнього втручання, можна перейти до розгляду системи інституційного забезпечення національної стійкості України. Важливо звернути увагу на роль державних органів, сектору безпеки та оборони, економічних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у зміцненні національної стійкості країни. Система, яка функціонує на різних

рівнях – від центральної влади до місцевих органів самоврядування – має суттєве значення для ефективної протидії кризовим явищам і забезпечення стабільності держави.

Рисунок 4.4 – Система інституційного забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Державні органи України відіграють головну роль у забезпеченні національної стійкості, адже саме через їх взаємодію та ефективне функціонування забезпечується стабільність держави у періоди криз, зовнішніх загроз і внутрішніх трансформацій. Відповідно особливу роль в інституційному забезпеченні національної стійкості мають такі органи, як Рада національної безпеки і оборони та Кабінет Міністрів України.

Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади є основним інструментом реалізації державної політики. Він координує діяльність усіх органів виконавчої влади, забезпечуючи їх взаємодію для досягнення цілей національної стійкості. Кабінет Міністрів відповідає за розроблення та впровадження антикризових програм, забезпечення економічної стабільності, розвитку соціальних та інфраструктурних ініціатив [160].

Рада національної безпеки і оборони України є визначальним стратегічним органом, який координує та спрямовує діяльність усієї системи забезпечення національної безпеки. Очолювана Президентом України, Рада національної безпеки і оборони України розробляє комплексні рішення щодо протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, здійснює стратегічне планування та оперативне реагування на динамічні виклики національній безпеці. Її основна роль полягає у формуванні цілісної державної політики захисту суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів України [31].

Регіональні адміністрації та органи місцевого самоврядування становлять базовий рівень забезпечення національної стійкості на локальному рівні. Вони є критичним зв’язком між центральною владою та безпосередньо територіальними громадами, забезпечуючи оперативне реагування на місцеві кризові ситуації, мобілізацію регіональних ресурсів, підтримку цивільного захисту населення та координацію дій у надзвичайних умовах [113].

Збройні сили України є основним інструментом забезпечення воєнної безпеки, покликаний захищати суверенітет і територіальну цілісність держави. Вони виконують стратегічну функцію стримування зовнішньої агресії, забезпечення обороноздатності країни та готовності до відбиття можливих воєнних загроз.

Національна гвардія доповнює потенціал Збройних сил, забезпечуючи внутрішню безпеку та підтримку правопорядку в умовах кризових ситуацій.
Національна гвардія України була створена в умовах бойових дій. 13 березня 2014 року, на початку російської агресії проти України, був ухвалений Закон

України «Про Національну гвардію України», який заснував нове військове формування з правоохоронними функціями. Національна гвардія України базувалася на Внутрішніх військах, але з часом стала наймолодшим військовим формуванням в Україні. Важливою особливістю є те, що, на відміну від Внутрішніх військ, на Національну гвардію покладено нові функції. Зокрема, у військовій сфері – це участь у заходах щодо припинення збройних конфліктів і провокацій на державному кордоні, а також запобігання масовим перетинам кордону з боку суміжних держав. Крім того, Національна гвардія України бере участь у спеціальних операціях, спрямованих на ліквідацію діяльності озброєних організованих груп і злочинних угруповань в Україні. Водночас на гвардію покладено й правоохоронні функції, такі як захист конституційного ладу та відновлення правопорядку в разі спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу насильницьким шляхом [227, с. 16].

Служба безпеки України є профільним органом, що забезпечує внутрішню безпеку держави через контррозвідувальну діяльність, боротьбу з тероризмом, захист державної таємниці та протидію зовнішнім деструктивним впливам [108].

Державна служба надзвичайних ситуацій спеціалізується на запобіганні та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, рятуванні населення та мінімізації наслідків катастроф [156].

Щодо національної стійкості, то Державна служба надзвичайних ситуацій має критичне значення для забезпечення цього аспекту, оскільки здатність ефективно реагувати на надзвичайні ситуації є важливою складовою частиною стійкості держави. В умовах воєнного стану або криз, коли загроза техногенних катастроф чи природних лих зростає, роль служби в підтриманні національної безпеки та стійкості стає ще більш важливою. Своїми діями Державна служба надзвичайних ситуацій допомагає мінімізувати збитки, рятує життя громадян і сприяє швидкому відновленню нормальних умов функціонування суспільства та економіки, що є основою національної стійкості.

Правоохоронні структури є критичним елементом забезпечення внутрішньої стабільності, підтримуючи правопорядок, захищаючи населення, припиняючи масові заворушення та протидіючи організованій злочинності. В умовах кризових ситуацій вони виконують надзвичайно важливу функцію підтримання соціальної злагоди та безпеки громадян.

Національна поліція України відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку на внутрішньому рівні. Вона проводить оперативно-розшукову діяльність, займається профілактикою кримінальних правопорушень, захистом громадян від насильства та тероризму. У критичних ситуаціях, таких як масові заворушення або спроби захоплення державної влади, поліція мобілізується для оперативного реагування і припинення правопорушень [166].

Державна прикордонна служба забезпечує недоторканність державного кордону, що є основним елементом національної безпеки. Вона також виконує функцію зупинення незаконних спроб перетину кордону, що має значення як для безпеки держави, так і для стабільності у соціальній та економічній сферах [149].

Національний банк України відіграє головну роль у забезпеченні фінансової стійкості держави, здійснюючи антикризове управління банківською системою, валютне регулювання, підтримання економічної безпеки та стабілізацію фінансового сектору в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів [164].

Для забезпечення національної стійкості в Україні важливим елементом є підтримання стабільності банківської системи через ретельний контроль за якістю активів і структурою ресурсів банків. Це передбачає всебічний моніторинг фінансового стану та стресостійкості банків, детальну перевірку платоспроможності й ділової репутації позичальників, а також розроблення стратегій нагляду та розвитку фінансової інфраструктури. Крім того, необхідно забезпечити ефективну організацію ресурсної бази банків і підтримання їх надійності для збереження фінансової стабільності [3].

Міністерство фінансів України та Міністерство економіки України відіграють важливу роль у забезпеченні національної стійкості країни через реалізацію стратегій, спрямованих на стабільність економічної системи, розвитку фінансової інфраструктури, а також забезпечення умов для збереження економічної незалежності в умовах війни та криз.

Міністерство фінансів України є визначальним у формуванні та реалізації державної фінансової політики. Його функціями є управління державним боргом, контроль за фінансовими потоками, а також формування бюджетної політики. У кризових умовах, таких як воєнний стан Міністерство фінансів забезпечує стабільність державних фінансів, керує державними видатками і оптимізує податкову систему для підтримки економічної стабільності. Наприклад, у зв'язку з воєнним станом на сході України Міністерство фінансів активно працює над фінансуванням оборонних і соціальних потреб, а також забезпечує участь України в міжнародних фінансових програмах для отримання зовнішньої допомоги, що сприяє в стабілізації економічної ситуації [158].

Міністерство економіки України відповідає за координацію економічної політики та реалізацію реформ, спрямованих на сталий розвиток економіки. Воно займається формуванням політики з інвестицій, забезпеченням умов для ведення бізнесу, а також стимулюванням розвитку основних секторів економіки. Для підтримання національної стійкості в умовах зовнішніх загроз Міністерство економіки активно розробляє та впроваджує заходи щодо диверсифікації економічних ресурсів, забезпечення енергетичної безпеки, а також надає підтримку підприємствам, які здатні забезпечити безперервність виробничих процесів в умовах кризи [157].

Отже, роль цих міністерств у забезпеченні національної стійкості є критично важливою, оскільки вони визначають економічну політику, яка допомагає Україні підтримувати стабільність в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

У контексті оцінювання ефективності інституційного реагування під час криз показовим є дослідження Г. Чіплункара та С. Даса, які вивчали, як країни з різними політичними інституціями реагують на національні кризи. Вони досліджували політичні відповіді на пандемію коронавірусу в 125 країнах, використовуючи високочастотні дані за двома основними показниками:

1) політики обмежень, тобто закриття публічних місць та обмеження на пересування людей;

2) політики охорони здоров'я, тобто кампанії з інформування громадськості, тестування та відслідковування контактів.

Автори зробили чотири основні висновки. По-перше, недемократичні країни вводять більш суворі політики ще до реєстрації першого випадку COVID-19, проте демократичні країни скорочують цю різницю в політиках обмежень і перевершують недемократії в політиках охорони здоров'я вже через тиждень після реєстрації першого випадку. По-друге, хоча політичні відповіді не відрізняються залежно від системи управління (президентська чи парламентська), вибрані лідери, які здобули кращі результати на останніх виборах або мають вибори в далекому майбутньому, вводять більш агресивні політики. По-третє, демократичні країни з більшою свободою медіа реагують повільніше на політики обмежень, але запроваджують більш агресивні політики охорони здоров'я. І, нарешті, більш сприятливі норми (наприклад, довіра до обраного уряду) систематично передбачають більш агресивну політику реагування. Наші результати залишаються стабільними, навіть якщо країни з різними економічними, соціальними та медичними характеристиками мають різний розвиток політичних відповідей. Отже, наш аналіз свідчить, що політичні інститути та стимули політичних лідерів, які в них закладені, значно визначають політичну реакцію урядів на національні кризи [282].

Основні аспекти інституційного реагування в кризових ситуаціях в Україні ми зобразили у вигляді таблиці 4.4. Ця таблиця відображає основні елементи інституційного забезпечення національної стійкості України, показуючи як на

позитивні практики, так і на проблеми, що потребують вдосконалення для ефективного реагування на кризові ситуації.

Таблиця 4.4 – Інституційне забезпечення національної стійкості України під час кризових ситуацій

Категорія	Опис
Позитивний досвід інституційного реагування	Українська інституційна система продемонструвала здатність до адаптації та еволюції в умовах різноманітних кризових викликів, зокрема під час російської збройної агресії
Оперативність стратегічного планування	Рада національної безпеки і оборони України ефективно та швидко розробила антикризові стратегії, зокрема мобілізаційні заходи, координацію міжнародної підтримки та трансформацію безпекового сектору
Міжвідомча координація	Безпрецедентна взаємодія між державними органами, особливо в секторах безпеки та оборони, стала основним чинником національної стійкості в умовах воєнного стану
Інформаційна стійкість	Центр стратегічних комунікацій та інші урядові органи забезпечили оперативне інформування громадян, ефективну міжнародну інформаційну кампанію та протидію ворожим інформаційним маніпуляціям
Проблеми координації між інституціями	Виявлені проблеми містять бюрократичні бар'єри, надмірну ієрархічність державних структур, повільність комунікаційних процесів і фрагментарність міжвідомчої взаємодії
Компетентнісні розриви	Спостерігається відсутність ефективних систем підготовки кадрів, низький рівень стратегічного управління та обмежена здатність до горизонтальної комунікації
Механізми вдосконалення інституційної координації	Для покращання координації рекомендовано створення міжвідомчих антикризових платформ, єдиних комунікаційних центрів, розвиток інтегрованих інформаційних систем, а також регулярні стратегічні сесії

Продовження таблиці 4.4

Категорія	Опис
Цифровізація координаційних процесів	Впровадження уніфікованих електронних систем комунікації, застосування блокчейн-технологій для забезпечення прозорості процесів, а також створення захищених комунікаційних каналів
Запровадження інституційного навчання	Розроблення комплексних програм підготовки кадрів, стажування в міжнародних організаціях, впровадження симуляційних тренінгів для підготовки до антикризових ситуацій

Джерело: розроблено автором.

Комплексне дослідження інституційного забезпечення національної стійкості України в кризові періоди демонструє багатовимірну еволюцію державних механізмів реагування на виклики, що характеризується поступальною адаптацією інституційної системи через послідовне подолання політичних, безпекових, економічних і соціальних криз, формуванням унікальної моделі національної стійкості, яка поєднує інституційну гнучкість, міжвідомчу координацію та здатність до випереджального управління в умовах перманентної невизначеності.

4.3. Перспективні напрями удосконалення системи забезпечення національної стійкості України

В умовах сучасних глобальних викликів і загроз питання забезпечення національної стійкості України набуває особливої актуальності та потребує комплексного переосмислення. Динамічний характер безпекового середовища, поява нових форм гібридних і реальних загроз і необхідність адаптації до стандартів НАТО вимагають системного вдосконалення існуючих механізмів забезпечення національної стійкості. Цей підрозділ присвячено аналізу та

обґрунтуванню перспективних напрямів модернізації системи забезпечення національної стійкості України.

Актуальність дослідження цієї проблематики підсилюється необхідністю створення ефективної та гнучкої системи реагування на кризові ситуації, здатної забезпечити захист національних інтересів в Україні в умовах постійної трансформації безпекового середовища.

На нашу думку, враховуючи критичний аналіз існуючої системи національної стійкості України, основними викликами є відсутність інтегрованого підходу до її розвитку, недостатність координації між органами державних інституцій, невідповідність правової бази сучасним загрозам, а також недостатня адаптація до швидких змін глобального середовища. У зв'язку з цим ми пропонуємо сім основних напрямів удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні (рис. 4.5).

Рисунок 4.5 – Напрями удосконалення системи забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Пропонуємо детально розглянути кожен із цих напрямів. По-перше, удосконалення нормативно-правової бази (рис. 4.6).

Рисунок 4.6 – Складові напряму удосконалення нормативно-правової бази

Джерело: розроблено автором.

У цьому контексті варто зазначити, що однією з основних засад співробітництва України із провідними міжнародними організаціями у сфері безпеки та оборони стала Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО [230], підписана у 1997 році. Документ закріпив особливе партнерство, яке визнавало Україну як вагомий чинник стабільності в Центрально-Східній Європі та створювало механізми для консультацій і співробітництва. Хартія також передбачала підтримку територіальної цілісності й незалежності України, впровадження кризового консультативного механізму та підтвердження статусу України як без'ядерної держави.

Попри те, що Хартія була підписана понад чверть століття тому, її положення зберігають актуальність і сьогодні, особливо у контексті сучасних безпекових викликів. Документ забезпечує юридичну основу для співпраці,

підтверджує право України на самостійний вибір засобів безпеки та підтримує принцип територіальної цілісності. Механізм кризових консультацій, передбачений у документі, залишається важливим для реагування на загрози, а положення Хартії підтверджують готовність НАТО до довготривалої підтримки України.

У практичній площині реалізація положень Хартії дала вагомі результати. Було створено Комісію Україна – НАТО, що у 2023 році була замінена Радою Україна – НАТО, відкрито Центр інформації та документації НАТО в Україні, започатковано регулярні консультації на різних рівнях. Українське військо активно впроваджує стандарти НАТО, а спільні військові навчання стали важливим елементом зміцнення обороноздатності. Крім того, військове співробітництво значно розвинулось через участь у програмі «Партнерство заради миру», а встановлення парламентського співробітництва посилило політичний діалог.

Утім, не всі механізми виявилися достатньо ефективними. Зокрема, кризовий консультативний механізм не зміг запобігти російській агресії, а безпекові гарантії, закладені в документі, не відповідали масштабу сучасних загроз. Темпи реформування українського військового сектору до 2014 року залишались недостатніми, що стримувало прогрес у підготовленні до потенційних загроз.

Сьогодні Хартія продовжує виконувати роль базового документа у співпраці України з НАТО. Вона слугує фундаментом для подальшої євроатлантичної інтеграції України, підтверджує стратегічне партнерство та довготривалі зобов’язання Альянсу. Водночас сучасні виклики, зокрема агресія з боку Росії, вимагають оновлення окремих механізмів, передбачених документом, з урахуванням нових реалій безпеки [230].

Відповідно до Оглядового досьє щодо аналізу положень законодавчих актів, ухвалених за час роботи Верховної Ради України дев’ятого скликання, спрямованих на імплементацію та/чи наближення до стандартів НАТО,

взаємодія між законодавчими органами України та НАТО реалізується через декілька основних механізмів. Основний законодавчий орган держави активно співпрацює з представницьким органом Організації, забезпечує правове підґрунтя для поглиблення взаємин та здійснює моніторинг виконання ухвалених рішень щодо безпекової інтеграції. Значним досягненням стало отримання Україною розширеного партнерського статусу влітку 2020 року, що відкрило нові горизонти взаємодії у різних сферах, враховуючи розвідувальну діяльність, стратегічні комунікації та військову освіту.

Законодавчий орган активно працює над упровадженням міжнародних безпекових стандартів у різні сфери. Особлива увага приділяється: забезпеченню громадського контролю за силовими структурами, прозорості управлінських процесів у оборонній сфері, посиленню боротьби з корупцією, забезпеченню рівних прав і можливостей, захисту довкілля. Правове регулювання охоплює також соціальний захист військових, їх медичне забезпечення та професійну підготовку. Ухвалено комплексне оборонне законодавство, враховуючи пакет документів щодо євроатлантичної інтеграції [130].

На нашу думку, важливим є розроблення та ухвалення законів, що забезпечують інтеграцію принципів НАТО у стратегії національної безпеки. Так, нині чинним є Указ Президента України № 121/99 від 04 лютого 1999 року «Питання військово-технічного співробітництва з іноземними державами, експортного контролю та військово-промислової політики» [140], який визначав питання військово-технічного співробітництва з іноземними державами, експортного контролю та військово-промислової політики, на момент свого ухвалення відігравав важливу роль у формуванні основних напрямів військово-технічної співпраці. Однак з огляду на зміни в міжнародній політичній ситуації та значні загрози національній безпеці він став застарілим. Україна стикається з новими викликами, такими як військові конфлікти, гібридні загрози та кібератаки, для протидії яким потрібні оновлені механізми співпраці в межах міжнародних стандартів, зокрема НАТО. Враховуючи ці виклики, актуальність

ухвалення нових законів, що забезпечують інтеграцію принципів НАТО в стратегію національної безпеки, стає очевидною.

Проєкт Закону України про військово-технічне співробітництво [148], зареєстрований ще у 2016 році під номером 5479, на сьогодні залишається важливим інструментом для зміцнення оборонної спроможності України. Ухвалення цього закону дозволить вдосконалити механізми співпраці з міжнародними партнерами, зокрема в контексті інтеграції до НАТО, що є основним для зміцнення національної безпеки. Однак проєкт досі не ухвалений, зокрема через політичні суперечності, затримання в ухваленні рішень і фінансові труднощі. Водночас ухвалення цього закону є необхідним кроком для адаптації оборонної політики України до сучасних загроз і забезпечення ефективного реагування на них.

Регулярний моніторинг ефективності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами є критично важливим для забезпечення стабільного розвитку країни в умовах глобалізації та зростаючої міжнародної інтеграції. Постійний перегляд та оцінювання відповідності національних норм і стандартів міжнародним вимогам дозволяє своєчасно виявляти прогалини в законодавстві, що можуть призвести до неефективності на рівні виконання правових актів, а також до втрати конкурентоспроможності на міжнародній арені. Це особливо актуально в контексті безпекових викликів, таких як військові загрози або кібернапади, коли важливо забезпечити гармонійність національних стандартів із вимогами таких організацій, як НАТО або ЄС.

Другим напрямом удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні є удосконалення інституційної системи (рис. 4.7).

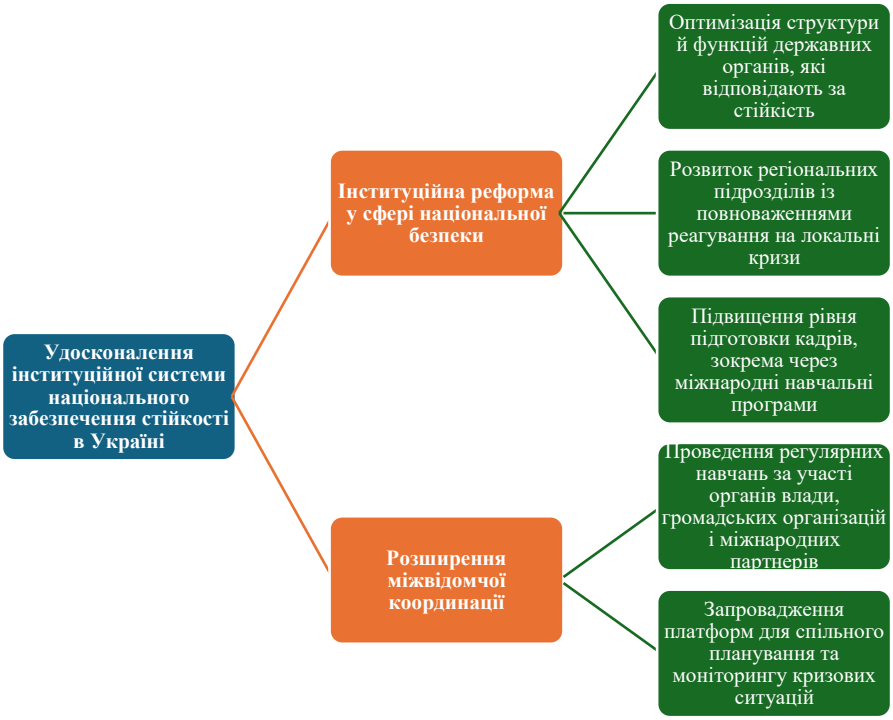

Рисунок 4.7 – Удосконалення інституційної системи національного забезпечення стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Оптимізація структури й функцій державних органів, які відповідають за стійкість, є важливим етапом цього процесу. Оптимізація – це процес пошуку конкретної проблеми відповідно до особливих умов цієї проблеми. Оптимізація стосується пошуку оптимальних значень для цього параметра мережі з використанням усіх можливих значень для мінімізації або максимізації виходу мережі. Метою оптимізації є виявлення найкращої можливої реакції з урахуванням обмежень проблеми. Наявність складних науково-технічних завдань зумовлює використання методів оптимізації для вирішення поставленого завдання. Через трудомісткість і складність точних методів використання інтелектуальних алгоритмів оптимізації має вирішальне значення [389].

Оптимізація структури й функцій державних органів, які відповідають за забезпечення національної стійкості, є необхідною умовою для підвищення ефективності управлінських процесів у кризових ситуаціях. У сучасних умовах,

коли Україна стикається з численними безпековими викликами, важливо, щоб державні органи були здатні швидко й адекватно реагувати на зовнішні й внутрішні загрози. Це передбачає перерозподіл функцій між органами влади з метою усунення дублювання завдань і підвищення відповідальності на всіх рівнях управління. Структура цих органів повинна бути гнучкою й адаптованою до нових умов, що дозволяє ефективно виконувати стратегічні завдання, такі як забезпечення безпеки, стабільності та економічної стійкості держави.

Основним є також запровадження чітких механізмів координації між різними гілками влади та установами, що сприяють оперативному обміну інформацією та ухваленню рішень на основі актуальних даних. Оптимізація функцій повинна враховувати вимоги міжнародних стандартів і практик, що дозволяє інтегрувати національну систему управління в глобальні мережі безпеки, водночас залишаючи достатній рівень автономії для ефективного реагування на специфічні виклики.

Погоджуючись із позицією О. Резнікової, К. Войтовського та А. Лепіхова щодо необхідності концентрації координаційних функцій у сфері кризового менеджменту в межах виконавчої гілки влади, варто відзначити обґрунтованість запропонованого підходу до розширення повноважень Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій. Особливо важливими є пропозиції щодо створення Урядового офісу в Секретаріаті Кабінету Міністрів України та спеціального підрозділу при Апараті Ради Національної Безпеки і оборони України для оцінювання загроз, а також впровадження універсальних механізмів координації за принципом максимальної подібності для мирного та воєнного часу. Такий комплексний підхід до розбудови системи національної стійкості забезпечує необхідну інституційну спроможність для протидії широкому спектру загроз [244].

Водночас, враховуючи реалії воєнного стану, система координації потребує додаткових механізмів адаптації та посилення. Зокрема, необхідно передбачити можливість оперативної зміни структури управління та ухвалення

рішень в умовах обмеженого зв’язку або часткової втрати контролю над територіями, створення резервних каналів комунікації та дублюючих центрів ухвалення рішень. Особливої уваги потребує розроблення механізмів швидкої мобілізації ресурсів, враховуючи матеріальні та людські, координація з військовими адміністраціями та міжнародними партнерами, а також забезпечення безперервності критично важливих процесів державного управління в умовах активних бойових дій і постійної зміни безпекової ситуації. Так, навіть під час воєнного стану в Україні продовжувалися реформи державної служби з особливим акцентом на поліпшення якості кадрового складу та вдосконалення процесів відбору державних службовців. Зокрема, реалізовувалися програми стажувань в установах ЄС, розроблялися стимули для повернення фахівців для участі в післявоєнній відбудові країни, а також створювалася модель державної служби з використанням дистанційних технологій для надання адміністративних послуг [62].

Розвиток регіональних підрозділів із повноваженнями реагування на локальні кризи є важливим елементом забезпечення національної стійкості, оскільки дозволяє оперативно реагувати на загрози на місцевому рівні, що є особливо критичним в умовах постійно змінюваного зовнішнього та внутрішнього середовища. Маючи власні ресурси та повноваження для оперативного втручання, ці підрозділи можуть швидко координувати дії місцевих органів влади, силових структур і громадських організацій, забезпечуючи ефективне управління кризовими ситуаціями без необхідності залучення централізованих органів влади, що може значно затримати реакцію.

Цей підхід також сприяє зниженню навантаження на національні інституції та дозволяє оптимізувати використання ресурсів, підвищуючи ефективність управління кризами. У разі виникнення регіональних загроз, таких як природні катастрофи та/або соціальні конфлікти, таке реагування дозволяє зберегти стабільність у критичних регіонах, мінімізуючи ризики для національної безпеки. Регіональні підрозділи також сприяють підвищенню

готовності громад до потенційних криз, залучаючи місцеві ресурси та знання для більш швидкої реакції.

Критична специфіка воєнного стану фокусується на оборонних і безпекових аспектах. Це змусило законодавця передбачити створення військових адміністрацій, які виконують функції органів виконавчої влади на місцях. Зокрема, 25 обласних військових адміністрацій було засновано 24 лютого 2022 року, в перший день великомасштабної агресії проти України. Важливо зазначити, що на відміну від місцевих державних адміністрацій, військові адміністрації є тимчасовими органами державної влади. Крім того, основну координацію та контроль за діяльністю цих адміністрацій здійснюють Генеральний штаб Збройних сил України та Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень [235].

Ще одним важливим аспектом є створення ефективної системи професійного розвитку для державних службовців через програми підвищення кваліфікації. Оскільки воєнний стан ставить перед ними нові, часто незвичні виклики, організація навчання, обміну досвідом, поширення успішних практик та надання чітких інструкцій для вирішення проблем, пов’язаних із війною, стає критично важливою для успішного функціонування публічного управління в Україні. Оновлення навчальних програм, вдосконалення форматів і забезпечення можливості участі службовців у таких заходах набуває особливого значення в умовах сучасних реалій [146].

Міжнародні навчальні програми надають можливість українським фахівцям ознайомлюватися з передовим досвідом країн НАТО та інших партнерів вивчати найкращі практики у сфері управління кризовими ситуаціями, оборони, кібербезпеки та інших важливих аспектів. Це сприяє формуванню висококваліфікованих кадрів, здатних швидко та ефективно реагувати на сучасні виклики, що важливо для забезпечення стійкості країни в умовах воєнного конфлікту. У результаті цього підвищення рівня підготовки кадрів через

міжнародні навчальні програми забезпечує необхідну гнучкість і ефективність на всіх рівнях управління, що є фундаментом для національної стійкості.

Запровадження платформ для спільного планування та моніторингу кризових ситуацій є важливим кроком для забезпечення національної стійкості, оскільки дозволяє оперативно реагувати на загрози та координувати дії між різними органами влади. Така система дає змогу своєчасно оцінювати поточну ситуацію, координувати ресурси, а також оптимізувати процеси ухвалення рішень у надзвичайних умовах. В умовах воєнного стану та глобальних кризових викликів ефективне управління та контроль над кризовими ситуаціями є основними для підтримання стабільності держави та забезпечення її стійкості.

У цьому контексті важливою є роль Кабінету Міністрів України, який визначає пріоритетні напрями діяльності уряду на 2024 рік, зокрема через затвердження плану дій для міністерств і органів виконавчої влади. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 137-р від 16 лютого 2024 року [155] передбачається створення електронної системи для моніторингу виконання завдань, що забезпечує прозорість і ефективність у процесі реагування на кризові ситуації. Здійснення контролю за виконанням плану дій через єдиний вебпортал електронного урядування дозволяє своєчасно коригувати стратегії у разі необхідності, враховуючи пропозиції міністерств та інших органів. Це сприяє оперативному реагуванню на виклики, забезпеченню взаємодії між органами влади та ефективному використанню наявних ресурсів для забезпечення національної безпеки.

Проведення регулярних навчань за участі органів влади, громадських організацій і міжнародних партнерів є надзвичайно важливим для системи забезпечення національної стійкості, оскільки такі навчання дозволяють удосконалювати координацію дій між різними учасниками, підвищувати їх готовність до швидкого реагування на кризові ситуації. В умовах постійної загрози зовнішніх і внутрішніх викликів, таких як військові конфлікти, природні катастрофи чи глобальні пандемії, необхідно мати чітко відпрацьовані механізми

взаємодії між органами влади, громадськими структурами та міжнародними партнерами. Проведення навчань допомагає виявити слабкі місця в існуючих системах управління, коригувати стратегії та вдосконалювати підготовку державних службовців і громадян до різноманітних криз.

Залучення міжнародних партнерів до таких навчань дозволяє обмінюватися досвідом і передовими практиками в управлінні кризами, а також укріплювати міжнародну співпрацю в галузі безпеки та оборони. Це дозволяє не лише підвищити ефективність внутрішнього управління в Україні, а й зміцнити її міжнародні позиції, збільшуючи рівень довіри з боку міжнародних партнерів. Зрештою, регулярні навчання забезпечують належну підготовленість та інтеграцію всіх основних учасників національної безпеки в єдину систему, що є важливим для забезпечення стійкості країни в умовах сучасних глобальних викликів. Наприклад, регулярне залучення державних органів, громадських організацій і міжнародних партнерів до навчань, таких як CRISEX, дає змогу випрацювати ефективні алгоритми взаємодії, координувати дії під час надзвичайних ситуацій і підвищувати оперативність у реагуванні на кризові виклики. НАТО, маючи досвід у плануванні та управлінні кризами, допомагає створювати спільну культуру стійкості, де країни обмінюються досвідом, удосконалюють стратегії оборони та підготовки до надзвичайних ситуацій [17].

Удосконалення інституційної системи національного забезпечення стійкості в Україні вимагає комплексного підходу, що містить оптимізацію структури державних органів, розвиток регіональних підрозділів, упровадження ефективних механізмів координації та професійного розвитку кадрів, а також створення сучасних платформ для спільного планування та моніторингу кризових ситуацій, особливо в умовах воєнного стану та постійних безпекових викликів.

Третій напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні – це посилення кіберстійкості держави (рис. 4.8).

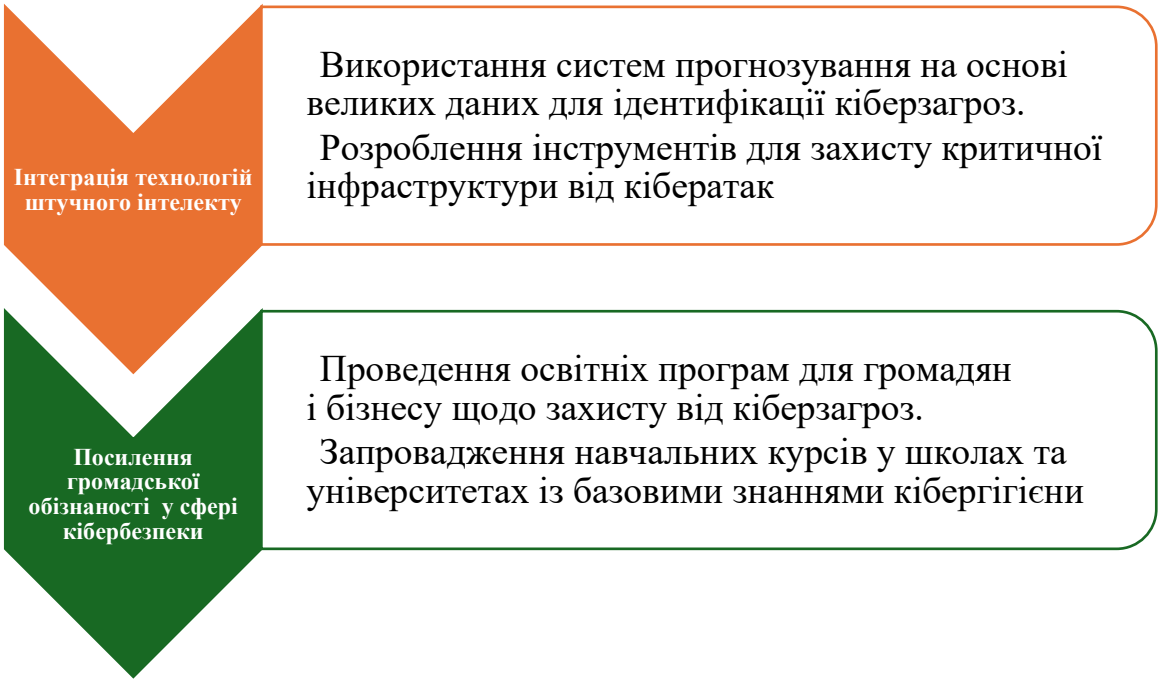

Рисунок 4.8 – Посилення кіберстійкості держави як напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Як зауважують Й. Ахмед, М. Азад і Т. Асухарі, поєднання великих даних, машинного навчання та штучного інтелекту допомагає збирати, обробляти та зберігати великий обсяг неструктурованих даних для аналізу в реальному часі та вилучення значущої інформації. Цю значущу інформацію можна використовувати для виявлення зловмисного трафіку та його ефективного блокування, щоб мінімізувати фінансові втрати та репутаційну шкоду через зловмисний трафік. Точне прогнозування кібератак залишається складним через складність атак і велику площу атаки, що дає кібератакам багато точок входу. Тенденція полягає в тому, щоб відійти від традиційних підходів безпеки та прийняти методи прогнозування, здатні виявляти складні атаки. Вартість кібератак продовжує зростати, і, ймовірно, вона буде рухатися за тією самою траєкторією [255].

Ми вважаємо, що прогнозування кіберзагроз за допомогою великих даних дозволить Україні перейти до більш ефективних, адаптивних стратегій захисту,

що є критично важливим для підтримання національної стійкості в умовах воєнного стану. Для реалізації цієї стратегії Україні необхідно створити інтегровані платформи для збирання, оброблення та аналізу великих даних, що містять використання машинного навчання та штучного інтелекту. Це потребує створення відповідної інфраструктури та залучення кваліфікованих спеціалістів у сфері кібербезпеки та технологій. Також не менш важливо розробити національні стандарти та протоколи для обміну даними між державними інституціями, приватним сектором і міжнародними партнерами, що дозволить ефективно реагувати на кіберзагрози. Прогнозовані переваги від цього передбачають зменшення часу реагування на інциденти, зниження рівня фінансових втрат від атак і підвищення довіри до цифрових інфраструктур, що також сприятиме зміцненню національної стійкості.

Нині енергетична інфраструктура змушена активно впроваджувати цифрові технології для підвищення своєї продуктивності через глобальне зростання попиту на електричну енергію. Це створює нові можливості для хакерів, які можуть здійснювати атаки на об’єкти генерації та енергетичні мережі. Наприклад, у 2015 році РФ здійснила кібератаку на українську енергетику, коли зловмисники змогли проникнути в системи трьох енергетичних компаній, розсилаючи фальшиві електронні листи. Хакери захопили системи автоматизованого управління, відключили підстанції, вивели з ладу IT-структури та знищили дані на серверах. Це призвело до відключення електропостачання для понад 230 тисяч споживачів у західних регіонах та Києві. Після початку військової агресії Росії проти України кібератаки на енергетичні підприємства стали ще серйознішою загрозою. Згідно з нещодавнім звітом Міжнародної енергетичної агенції (IEA) у період з 2020 р. до 2022 р. середня кількість таких атак у світі подвоїлася [58].

Для забезпечення захисту критичної інфраструктури від кібератак можна розробити кілька ефективних інструментів, які взаємно доповнюють один одного. Одним із таких інструментів є інтелектуальні системи виявлення та

запобігання вторгненням (IDS/IPS), які використовують алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту для аналізу трафіку в реальному часі. Ці системи здатні виявляти аномалії та потенційно шкідливі дії ще до того, як вони завдадуть шкоди. Вони блокують атаки, такі як DDoS, спроби несанкціонованого доступу або інші види зловмисної діяльності, що значно знижує ризик фінансових втрат і репутаційних збитків для організацій [411].

Іншим важливим інструментом є автоматизовані системи відновлення після атак, які значно скорочують час реакції на кіберзагрози. Такі системи дозволяють автоматично аналізувати інциденти, виявляти джерело атаки та вживати відповідних заходів для її блокування. Це містить автоматичне створення звітів, що дозволяє оперативно розібратися в подіях і прийняти необхідні заходи для покращання захисту. Ці інструменти зменшують навантаження на людські ресурси, що дозволяє швидко реагувати на навіть складні загрози [58].

Загалом, поєднання цих інструментів створює багаторівневу систему захисту, здатну ефективно виявляти загрози, швидко на них реагувати та підтримувати актуальність систем безпеки в умовах постійно змінюваного кіберпростору. Це є необхідним кроком для забезпечення надійного захисту критичної інфраструктури в умовах зростаючих кіберзагроз.

Освітні програми з кібербезпеки для громадян і бізнесу стали критично важливим елементом розбудови системи національної стійкості України, особливо в умовах постійних кібератак на критичну інфраструктуру. Показовим прикладом є масштабна кібератака 2017 року з використанням вірусу NotPetya, яка продемонструвала вразливість як державного, так і приватного секторів і спричинила значні економічні збитки. Після цього інциденту розпочалося впровадження комплексних освітніх програм для підвищення обізнаності населення щодо кіберзагроз [20]. Розвиток та удосконалення цих програм в умовах реальної військової агресії тривають і нині. Так, після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, українські державні органи стали

однією з основних мішеней для ворожих кібернападів. Одним із найбільших ризиків є людський фактор, адже зловмисники часто експлуатують людську неуважність, наприклад, через підозрілі електронні листи, фальшиві посилання або відсутність двофакторної автентифікації на мобільних пристроях.

Щоб допомогти уникнути таких загроз, на платформі «Дія» доступний освітній курс, який навчає основам кібергігієни. Це серіал, створений у межах проєкту «Посилення спроможностей українських державних органів у сфері кібергігієни та кібербезпеки», який реалізується за підтримки урядів Німеччини та Великої Британії. Курс охоплює важливі аспекти безпеки під час користування електронною поштою, соціальними мережами та мобільними пристроями, допомагаючи кожному громадянину захистити себе від можливих кіберзагроз [44].

У контексті навчання здобувачів освіти у 2024 році було розпочато Всеукраїнську інформаційно-освітню кампанію, спрямовану на підвищення рівня обізнаності громадян щодо кіберзагроз та основних принципів кібергігієни. Ініціатором кампанії є Представництво Фонду цивільних досліджень і розвитку США в Україні за підтримки Державного департаменту США, зокрема у співпраці з Національним координаційним центром кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України та Міністерством освіти і науки України. Кампанія містить інтерактивні матеріали та ігри, які дозволяють громадянам перевірити свої знання в цій сфері, а також отримати прості та доступні рекомендації щодо захисту в інтернеті [205].

Посилення кіберстійкості держави є критично важливим напрямом удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні, що потребує комплексного підходу, який містить впровадження передових технологій прогнозування кіберзагроз на основі великих даних і штучного інтелекту, розроблення ефективних інструментів захисту критичної інфраструктури, а також реалізацію масштабних освітніх програм для різних

верств населення, що особливо актуально в умовах постійних кібератак і воєнного стану.

Четвертий напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні – це розвиток механізмів стратегічного планування (рис. 4.9).

Рисунок 4.9 – Розвиток механізмів стратегічного планування як напрям системи забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Особливої уваги в цьому контексті потребує впровадження інструментів довгострокового прогнозування, які дозволяють враховувати як поточні виклики, так і потенційні загрози. Емпіричний досвід 2022–2024 років демонструє, що ефективність протидії комплексним загрозам безпосередньо корелює з якістю прогностичного інструментарію. Зокрема, існуючі підходи до стратегічного планування здебільшого спираються на методи прогнозування інтегральних індексів, орієнтуючись на принцип «минуле визначає майбутнє». Проте очевидно, що такі класичні методи є недостатньо ефективними. По-перше, прогнозування лише продовжує існуючі тенденції, такі як соціально-економічний розвиток, управлінські моделі чи технологічні зміни. По-друге,

воно завжди супроводжується певними похибками. По-третє, для досягнення бажаного результату важливо розуміти, як мають трансформуватися складові системи та відповідні індикатори, що використовуються для її оцінювання. Відтак необхідно впроваджувати принципово нові підходи. У контексті сталого розвитку воно передбачає визначення стратегічних цілей, які формують бажані сценарії сталого розвитку, та аналіз відхилень інтегрального індексу енергетичної безпеки (або його окремих компонентів) від заданої траєкторії. Після цього застосовуються теоретичні підходи для обґрунтування стратегічних орієнтирів, що забезпечують реалізацію цих сценаріїв [51].

Застосування методології сценарного планування в енергетичному секторі України дозволило розробити багаторівневу систему реагування на потенційні атаки на критичну інфраструктуру, що підтверджується успішним забезпеченням енергопостачання в умовах систематичних ракетних обстрілів упродовж опалювальних сезонів із 2022 року.

Системний аналіз потенційних загроз національної стійкості реалізується через інтеграцію різних методологічних підходів, враховуючи використання предиктивної аналітики та машинного навчання. Показовим прикладом є Методологічні рекомендації, затверджені наказом Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України від 30 листопада 2023 року [153], які демонструють фундаментальний перехід до комплексної парадигми аналізу загроз національній стійкості. Імплементація багаторівневої системи ідентифікації та оцінювання загроз базується на інтеграції міжнародних методологічних підходів, зокрема адаптації методології FEMA (Federal Emergency Management Agency), що свідчить про гармонізацію українських практик із міжнародними стандартами оцінювання ризиків.

Заслуговує уваги впроваджений у документі холістичний підхід до категоризації загроз, який враховує мультифакторність сучасних викликів національній стійкості. Методологія передбачає комплексний аналіз природних, техногенних, воєнних і соціальних загроз з урахуванням їх взаємозв’язку та

кумулятивного впливу на критичну інфраструктуру. Емпіричним підтвердженням ефективності такого підходу є досвід України 2022–2023 років, коли одночасна реалізація множинних загроз (воєнних дій, кібератак, техногенних аварій) вимагала інтегрованого підходу до їх оцінювання та протидії.

Документ встановлює інноваційний підхід до темпорального оцінювання загроз, диференціюючи методологію аналізу для різних типів ризиків: використання статистичних даних за 5–10 років для природних і техногенних загроз та експертних оцінок на основі досвіду останніх двох років для антропогенних загроз. Такий дуальний підхід дозволяє врахувати як довгострокові тренди, так і актуальні трансформації безпекового середовища в умовах воєнного стану. Практична імплементація цієї методології демонструється на прикладі оцінювання загроз для енергетичного сектору України, де комбінація історичних даних та актуального досвіду протидії цілеспрямованим атакам дозволила розробити ефективні механізми захисту критичної інфраструктури [153].

Особливої значущості набуває й інтеграція кліматичної стійкості в архітектуру національної безпеки України. Емпіричні дослідження демонструють зростання частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ на території України [2]. У відповідь на ці виклики розроблено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, яка передбачає комплексний підхід до забезпечення кліматичної стійкості критичної інфраструктури та впровадження інноваційних технологій моніторингу кліматичних ризиків [177].

Праксеологічний аспект захисту критичної інфраструктури від природних катастроф реалізується через впровадження багаторівневої системи превентивних заходів. Зокрема, відповідно до Технічних рекомендацій щодо зменшення ризику катастроф і вразливості населення в Східній Україні Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України разом із

Благодійним фондом «Право на захист» пропонується для підвищення готовності до техногенних та екологічних ризиків в Україні вдосконалити захист критичної інфраструктури. Особливу увагу необхідно приділити модернізації зношених об’єктів, таких як інженерні мережі, водоочисні споруди та хімічні підприємства, які є найбільш вразливими до надзвичайних ситуацій. Також важливо розробити єдину методологію оцінювання ризиків і впровадити національну платформу зниження ризиків катастроф відповідно до Сендайської рамкової програми. Це дозволить забезпечити систематичний моніторинг загроз та ефективне планування заходів із запобігання надзвичайним ситуаціям [52]. У перспективному вимірі розвиток системи довгострокового прогнозування ризиків і кліматичної адаптації в Україні передбачає створення єдиної національної платформи управління ризиками, що інтегруватиме дані з різних джерел і забезпечуватиме комплексний підхід до прогнозування та превенції загроз.

Отже, розвиток механізмів стратегічного планування в системі забезпечення національної стійкості в Україні характеризується переходом від традиційних методів прогнозування до комплексних інноваційних підходів, що базуються на багаторівневому оцінюванні ризиків, інтеграції міжнародних методологій і врахуванні мультифакторності сучасних загроз, що особливо актуально в умовах воєнного стану та кліматичних змін.

П’ятий напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості України – це зміцнення економічної основи стійкості (рис. 4.10).

Рисунок 4.10 – Зміцнення економічної основи стійкості як напрям системи забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

На нашу думку, зміцнення економічної основи національної стійкості в Україні в сучасних умовах потребує імплементації комплексної системи формування та управління стратегічними резервами держави. Емпіричний досвід 2022–2024 років демонструє критичну важливість наявності достатніх запасів стратегічних ресурсів для забезпечення життєздатності держави в кризових умовах. Зокрема, успішне функціонування системи державного резерву під час повномасштабної агресії підтвердило ефективність створеної структури зберігання та розподілу критичних ресурсів, що дозволило забезпечити безперебійне постачання необхідних матеріалів для оборонного сектору та підтримки цивільного населення. Зокрема, Стратегія реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року [178] є основним документом, спрямованим на вирішення системних проблем, що стали очевидними в умовах повномасштабної війни. Її значення полягає в необхідності створення належних запасів матеріальних цінностей, актуалізації нормативно-правової бази, модернізації інфраструктури та оптимізації управління ресурсами, щоб забезпечити здатність держави оперативно реагувати на кризові ситуації,

підтримувати обороноздатність і гарантувати стабільність у часи війни та відновлення. Документ визначає нагальні потреби в адаптації резерву до сучасних викликів, зокрема шляхом спрощення процедур, впровадження сучасних технологій і міжнародних стандартів, що сприятиме зміцненню національної безпеки та стійкості держави в довгостроковій перспективі.

Практичний аспект формування національних стратегічних резервів реалізується через впровадження інноваційних механізмів управління запасами з використанням цифрових технологій моніторингу та контролю. Показовим прикладом є впровадження в 2024 році автоматизованої системи обліку державних резервів [159], яка забезпечує прозорість управління та оптимізацію логістичних процесів. Особливого значення набуває створення мережі регіональних центрів зберігання стратегічних ресурсів, що підвищує стійкість системи в умовах потенційного порушення транспортних комунікацій. Синергетичний ефект досягається через координацію з міжнародними партнерами щодо формування транскордонних резервних потужностей, що підтверджується успішною реалізацією спільних проєктів зі створення резервних сховищ природного газу та нафтопродуктів.

Розвиток механізмів фінансової підтримки кризових секторів економіки характеризується впровадженням диференційованого підходу до субсидування стратегічних підприємств. Імплементація механізмів державно-приватного партнерства у сфері розвитку критичної інфраструктури забезпечує залучення приватних інвестицій у модернізацію виробничих потужностей і створення нових підприємств стратегічного значення.

Особливої актуальності набуває стимулювання інвестицій у розвиток імпортозаміщувальних виробництв і створення замкнених виробничих циклів на території України. Практична реалізація цього напряму демонструється на прикладі програми релокації стратегічних підприємств, яка забезпечила збереження виробничого потенціалу в умовах воєнного стану та створила передумови для формування нових промислових кластерів у безпечних регіонах

[180]. Інтеграція інноваційних фінансових інструментів, таких як державні гарантії та пільгове кредитування, сприяє активізації інвестиційних процесів у пріоритетних секторах економіки.

Зміцнення економічної основи національної стійкості України реалізується через комплексну систему заходів, що містить формування та управління стратегічними резервами, впровадження інноваційних механізмів моніторингу та контролю запасів, розвиток фінансової підтримки кризових секторів і стимулювання інвестицій у стратегічні виробництва, що підтверджується успішним досвідом функціонування державного резерву та реалізацією програми релокації підприємств в умовах воєнного стану.

Шостий напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості в Україні – це удосконалення системи інформаційної безпеки (рис. 4.11).

Рисунок 4.11 – Удосконалення системи інформаційної безпеки як напрям системи забезпечення національної стійкості України

Джерело: розроблено автором.

Вважаємо, що удосконалення системи інформаційної безпеки України в сучасних умовах потребує впровадження інноваційних технологічних рішень на базі штучного інтелекту та машинного навчання. Перспективним напрямом є створення національної платформи виявлення дезінформації, що використовує нейромережеві алгоритми для аналізу контенту в режимі реального часу. Адже вивчення моделей створення та поширення дезінформації може допомогти передбачити та протистояти шкідливим наративам, зокрема пропаганді та теоріям змови. Технології штучного інтелекту також мають посилити зусилля з перевірки фактів та ініціативи з медіаграмотності, сприяючи ширшій обізнаності та стійкості громадськості. Розроблення зрозумілих методів штучного інтелекту для обґрунтування рішень і сприяння співпраці між інструментами штучного інтелекту та експертами в галузі, такими як перевіряючі факти та особи, які ухвалюють рішення, сприятиме подальшому зміцненню спроможності України виявляти та нейтралізувати дезінформацію, забезпечуючи краще поінформоване та більш стійке суспільство [357].

Інноваційним рішенням у сфері захисту державних інформаційних ресурсів є впровадження квантової криптографії для забезпечення безпеки критично важливих комунікацій. Ця технологія використовує принципи квантової механіки, гарантуючи захист від вразливостей, які загрожують традиційним криптографічним методам, і забезпечує здатність виявляти спроби перехоплення. Квантова криптографія підвищує надійність передавання даних, зберігаючи безперебійність роботи критичних систем, а також є стійкою до загроз квантових обчислень, що робить її довгостроковим рішенням для захисту інфраструктури. Хоча інтеграція цієї технології у вже існуючі системи потребує значних інвестицій і вирішення питань масштабування і стандартизації, її впровадження є необхідним кроком для забезпечення національної безпеки у час стрімкого розвитку кіберзагроз [379]. Формування системи швидкого реагування на інформаційні загрози реалізується через створення мережі регіональних проєктів із протидії дезінформації.

У контексті підготовки фахівців з інформаційної безпеки важливою є інноваційна модель дуальної освіти в співпраці з провідними технологічними компаніями. Програма міститиме використання технологій віртуальної реальності для симуляції кібератак і тренування навичок реагування в кризових ситуаціях.

Важливим елементом модернізації системи інформаційної безпеки є впровадження технології blockchain для захисту критично важливих даних державних реєстрів [9]. Вражаючим прикладом успішної реалізації інноваційних рішень є досвід Естонії, яка у 2008 році впровадила технологію KSI (Keyless Signature Infrastructure). Ця система була розроблена у відповідь на масштабну хакерську атаку 2007 року, яка завдала шкоди 58 естонським вебресурсам, зокрема урядовим, медійним і банківським. Технологія KSI забезпечує захист даних, унеможливлюючи їх зміну сторонніми особами: будь-яке втручання блокується, а дані зберігаються у вигляді нової захищеної копії. За понад десятиріччя система довела свою надійність і стала важливим інструментом захисту від кіберзагроз у країнах ЄС [248].

Удосконалення системи інформаційної безпеки України характеризується впровадженням комплексу інноваційних технологічних рішень, що базуються на використанні штучного інтелекту, квантової криптографії, технологій blockchain та інших передових розробок, спрямованих на протидію дезінформації, захист державних інформаційних ресурсів і забезпечення кібербезпеки критичної інфраструктури, що підтверджується успішним досвідом упровадження подібних технологій в інших країнах, зокрема естонської системи KSI.

Сьомий напрям удосконалення системи забезпечення національної стійкості України – це розвиток міжнародного співробітництва. У контексті цього напряму підписання угод із міжнародними партнерами, використання найкращих міжнародних практик, участь у глобальних програмах, а також співпраця з міжнародними організаціями стають важливими інструментами для досягнення стратегічних цілей. Для кращого розуміння цих ініціатив можна

звернутися до таблиці 4.5, що описує основні напрями міжнародного співробітництва та їх вплив на вдосконалення системи стійкості в Україні.

У таблиці подано основні напрями діяльності, які містять підписання угод із партнерами, застосування міжнародних практик, а також співпрацю з міжнародними організаціями в таких сферах, як кібербезпека, захист довкілля та управління кризами.

Таблиця 4.5 – Розвиток міжнародного співробітництва для удосконалення системи забезпечення національної стійкості України

Напрям діяльності	**Опис**	**Очікувані результати**
Підписання угод із міжнародними партнерами	Укладення угод з метою отримання фінансової та технічної допомоги	Залучення додаткових ресурсів для розвитку інфраструктури та вдосконалення системи
Використання найкращих міжнародних практик	Вивчення і впровадження успішних рішень, що використовуються в інших країнах	Оптимізація процесів, підвищення ефективності заходів зі стійкості
Участь у глобальних програмах із забезпечення стійкості	Інтеграція в міжнародні ініціативи, спрямовані на підтримку національної та глобальної стійкості	Отримання доступу до ресурсів, досвіду та новітніх технологій
Співпраця з міжнародними організаціями	Спільна робота у сферах кібербезпеки, захисту довкілля та кризового управління	Створення партнерських зв’язків і розширення можливостей для реагування на виклики
Участь у розробленні міжнародних стандартів	Залучення до формування стандартів, що забезпечують стійкість на глобальному рівні	Гармонізація української системи з міжнародними вимогами та підвищення її авторитету

Джерело: розроблено автором.

Підсумовуючи, хотіли б зауважити, що система забезпечення національної стійкості в України потребує комплексного вдосконалення за сімома основними напрямами: нормативно-правовим, інституційним, кібербезпековим, стратегічного планування, економічним, інформаційної безпеки та міжнародного співробітництва. Кожен із цих напрямів має критичне значення для посилення здатності держави протистояти сучасним викликам і загрозам, особливо в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 4

Міжнародно-правове регулювання національної стійкості в Україні на сучасному етапі характеризується багаторівневою структурою та комплексним характером. Базовим рівнем є Статут ООН, який закладає фундаментальні принципи міжнародного права щодо суверенної рівності держав, заборони застосування сили, територіальної цілісності та права на самооборону, що формують правову основу для розбудови національної стійкості.

Другий рівень формують резолюції Генеральної Асамблеї ООН, які, попри рекомендаційний характер, відіграють важливу роль у легітимізації боротьби України за територіальну цілісність і створюють міжнародно-правову базу для надання допомоги з боку міжнародного співтовариства. Особливе значення мають резолюції щодо територіальної цілісності України, засудження російської агресії та підтримки відновлення суверенітету над тимчасово окупованими територіями.

Третій рівень поданий документами НАТО щодо стійкості, які встановлюють конкретні стандарти та вимоги до забезпечення національної стійкості. Сім базових вимог НАТО до національної стійкості разом із механізмами їх імплементації через спеціально створений Комітет стійкості

формують практичні орієнтири для розбудови системи забезпечення стійкості України відповідно до євроатлантичних стандартів.

Четвертий рівень становлять двосторонні та багатосторонні угоди з ЄС, зокрема Угода про асоціацію та нещодавно підписані Спільні безпекові зобов'язання. Ці документи створюють конкретні механізми співпраці та підтримки у сфері безпеки, враховуючи фінансування через спеціальні фонди, технічну допомогу, обмін розвідданими та спільне реагування на загрози. Ця розгалужена система міжнародно-правових інструментів забезпечує комплексний підхід до зміцнення національної стійкості України, охоплюючи військові, економічні, соціальні та технологічні аспекти безпеки.

Конституційно-правові засади національної стійкості в Україні формують системну та ієрархічну структуру правового регулювання, де кожен елемент виконує специфічну функцію для забезпечення загальної стійкості держави. Основний закон встановлює фундаментальні принципи через статті 17 та 65, які визначають захист суверенітету і територіальної цілісності як пріоритетні функції держави та конституційний обов'язок громадян, створюючи правову основу для всеохоплюючого підходу до забезпечення національної стійкості.

Особливе значення має закріплення в статті 106 Конституції України повноважень Президента у сфері національної безпеки, що забезпечує чітку вертикаль управління та координації безпекового сектору, особливо в кризових ситуаціях. Ці повноваження разом із функціями Верховного Головнокомандувача та головуванням у Раді Національної безпеки та оборони створюють ефективний механізм оперативного реагування на загрози національній безпеці та стійкості.

Принципово важливим елементом конституційного регулювання національної стійкості є розділ XI, який через систему місцевого самоврядування забезпечує децентралізований підхід до формування стійкості на локальному рівні. Це дозволяє створити багаторівневу систему забезпечення національної стійкості, де кожен рівень управління – від центрального до місцевого – має чітко

визначені повноваження та ресурси для реагування на кризові ситуації та забезпечення сталого розвитку громад.

Аналіз національного рівня правового регулювання національної стійкості України демонструє формування комплексної системи нормативно-правових актів, яка охоплює широкий спектр питань від загальних засад національної безпеки до специфічних аспектів забезпечення стійкості в окремих сферах. Базовий характер мають Закон України «Про національну безпеку України» та Стратегія національної безпеки України, які закладають фундаментальні принципи та підходи до забезпечення національної стійкості.

Спеціалізовані нормативно-правові акти, такі як Закони України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про критичну інфраструктуру» та «Про правовий режим воєнного стану» деталізують механізми забезпечення стійкості у конкретних сферах та за особливих умов. Особливе значення має Концепція забезпечення національної стійкості, яка встановлює системний підхід до формування та реалізації державної політики у цій сфері.

Аналіз переваг і недоліків національного законодавства виявляє як сильні сторони (комплексність підходу, чітка ієрархічність, адаптивність), так і проблемні аспекти (термінологічна неузгодженість, недосконалість механізмів координації та фінансування). Особливої уваги потребує питання своєчасного оновлення законодавства відповідно до появи нових загроз і викликів національній стійкості.

Локальний рівень правового регулювання національної стійкості формує критично важливу завершальну ланку в загальній системі забезпечення національної стійкості України. На прикладі програм «Захисник Києва», «Безпечна Львівщина» та Плану евакуації населення Мартинівської сільської територіальної громади простежується ефективна трансформація загальнодержавних принципів у конкретні механізми забезпечення безпеки на місцевому рівні.

Аналіз локальних нормативних актів демонструє їх комплексний характер і високий рівень адаптивності до специфічних умов кожної території. Важливими характеристиками цих документів є чітка структуризація заходів, конкретизація відповідальних осіб, детальне планування ресурсного забезпечення та визначення індикаторів ефективності. Особливу увагу приділено фінансовому забезпеченню програм, що свідчить про серйозне ставлення місцевої влади до питань безпеки та стійкості громад.

Ефективність локального рівня правового регулювання забезпечується через взаємодію різних компонентів системи безпеки від територіальної оборони до цивільного захисту та залежить від якості координації між різними суб'єктами забезпечення безпеки. Важливим аспектом є гнучкість та оперативність реагування на зміни безпекової ситуації, що особливо проявилось у збільшенні фінансування та розширенні програм після початку повномасштабної агресії. Локальні нормативні акти демонструють практичну реалізацію принципу всеохоплюючої оборони через активне залучення громадськості до процесів забезпечення безпеки та стійкості територіальних громад.

Поняття «інституційна стійкість» концептуалізується як складна соціально-управлінська система, яка містить здатність державних інституцій адаптуватися до постійних і динамічних зовнішніх і внутрішніх трансформацій. У цьому контексті інституційна стійкість є не лише характеристикою стабільності окремих інститутів, а й процесом їх взаємодії та пристосування до швидко змінюваних умов, зокрема кризових явищ.

Історія розвитку інституційних механізмів забезпечення національної стійкості в Україні розгортається через системні закономірності, що були продиктовані змінами політичної ситуації в країні. Від періоду здобуття незалежності до сучасного етапу повномасштабного вторгнення – кожен з основних кризових моментів став каталізатором інституційних трансформацій. Першою великою кризою стала Революція Гідності 2013–2014 років, яка змусила державні інституції переосмислити механізми управління та відносини з

громадянським суспільством. Анексія Криму та воєнні дії на Донбасі створили нові виклики для національної безпеки, потребуючи модернізації оборонних і безпекових механізмів. Пандемія COVID-19 та повномасштабне російське вторгнення стали не менш важливими етапами, які, по суті, стали тригерами для радикальних змін у структурі та функціонуванні інституцій, спрямованих на забезпечення національної стійкості. Кожен із цих кризових періодів продемонстрував необхідність постійної реконфігурації державних механізмів для забезпечення ефективного реагування на нові загрози.

Державні інституції відіграють вирішальну роль у забезпеченні національної стійкості, і їх ефективність значною мірою визначається швидкістю адаптації та здатністю до випереджального управління. Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів, силові відомства та місцеві адміністрації формують основну структуру управління в умовах кризових ситуацій. Однак виявлені системні дисфункції, зокрема бюрократичні бар'єри, комунікаційні розриви та недостатня міжвідомча взаємодія суттєво ускладнюють ефективність інституційного реагування. Важливим чинником є якість горизонтальних комунікацій між різними рівнями управління, що дозволяє оперативно адаптуватися до змінюваних умов і впливів, а також гарантує належну координацію між основними державними та місцевими інститутами.

Отже, удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної стійкості в Україні є критично важливим напрямом державної політики, що потребує системного підходу до гармонізації національного законодавства зі стандартами НАТО. Особливої уваги заслуговує оновлення застарілих нормативно-правових актів та ухвалення нових законів, що відповідають сучасним викликам і загрозам національній безпеці.

Проведений аналіз свідчить про те, що співпраця України з НАТО, започаткована Хартією про особливе партнерство 1997 року, заклала фундаментальні основи для розвитку стратегічного партнерства та євроатлантичної інтеграції України. Незважаючи на тривалий період дії,

положення Хартії зберігають свою актуальність, особливо в контексті забезпечення територіальної цілісності та незалежності України, хоча деякі механізми потребують оновлення відповідно до сучасних безпекових викликів.

Значним досягненням у розвитку нормативно-правової бази стала активна законотворча діяльність Верховної Ради України, спрямована на імплементацію стандартів НАТО в різні сфери державного управління. Отримання Україною розширеного партнерського статусу в 2020 році відкрило нові можливості для поглиблення співпраці у сферах розвідки, стратегічних комунікацій і військової освіти. Водночас особлива увага приділяється забезпеченню громадського контролю, прозорості управління та посиленню антикорупційних механізмів.

Аналіз чинної нормативно-правової бази виявив необхідність оновлення низки важливих документів, зокрема Указу Президента України № 121/99, який не відповідає сучасним викликам національній безпеці. Крім того, існує нагальна потреба в ухваленні нових законодавчих актів, таких як проєкт Закону України «Про військово-технічне співробітництво», що дозволить вдосконалити механізми міжнародної співпраці та зміцнити оборонну спроможність держави.

Важливим елементом удосконалення нормативно-правової бази залишається постійний моніторинг ефективності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Це дозволяє своєчасно виявляти та усувати прогалини в законодавстві, забезпечувати відповідність національних норм міжнародним вимогам та підвищувати ефективність реагування на сучасні безпекові виклики, враховуючи військові загрози та кібератаки.

Аналіз сучасного стану інституційної системи забезпечення національної стійкості України свідчить про необхідність її суттєвої трансформації з урахуванням воєнних реалій. Основними елементами такої трансформації стали створення військових адміністрацій, які забезпечують ефективне управління на місцевому рівні, розширення повноважень Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, а також формування спеціалізованих підрозділів при Раді Національної безпеки і оборони України та

Кабінеті Міністрів України. Особливого значення набуває впровадження універсальних механізмів координації, які забезпечують ефективну взаємодію між різними гілками влади як у мирний, так і у воєнний час.

Важливим аспектом інституційного розвитку є посилення кадрового потенціалу через впровадження міжнародних навчальних програм, активну співпрацю з НАТО та іншими міжнародними партнерами, а також створення ефективної системи професійного розвитку державних службовців. Запровадження електронних платформ для спільного планування та моніторингу кризових ситуацій, проведення регулярних навчань за участі всіх зацікавлених сторін сприяє підвищенню оперативності реагування на загрози та забезпеченню належного рівня координації між різними інституціями.

Аналіз сучасного стану кіберстійкості України демонструє необхідність системного вдосконалення механізмів захисту від кіберзагроз, що підтверджується численними інцидентами, зокрема масштабними атаками на енергетичний сектор у 2015 році та поширенням вірусу NotPetya у 2017 році. У відповідь на ці виклики варто впроваджувати інноваційні рішення, такі як інтелектуальні системи виявлення та запобігання вторгненням (IDS/IPS), автоматизовані системи відновлення після атак, а також створюються інтегровані платформи для аналізу великих даних, що дозволяє більш ефективно прогнозувати та протидіяти кіберзагрозам.

Особливого значення набуває й освітній компонент у сфері кібербезпеки, що реалізується через різноманітні ініціативи, враховуючи освітній курс на платформі «Дія» та Всеукраїнську інформаційно-освітню кампанію 2024 року, спрямовану на підвищення рівня обізнаності громадян щодо кіберзагроз. Міжнародна співпраця, зокрема з урядами Німеччини, Великої Британії та США суттєво посилює ефективність цих освітніх програм і сприяє впровадженню передових практик захисту від кіберзагроз в умовах зростаючої складності та інтенсивності кібератак.

Аналіз сучасного стану механізмів стратегічного планування демонструє суттєву трансформацію методологічних підходів, що підтверджується впровадженням холістичної системи оцінювання загроз, яка охоплює природні, техногенні, воєнні та соціальні фактори. Особливого значення набуває інтеграція міжнародних стандартів, зокрема методології FEMA та розвиток предиктивної аналітики з використанням машинного навчання, що дозволило створити ефективну систему прогнозування та протидії загрозам критичній інфраструктурі, що підтверджується успішним досвідом захисту енергетичного сектору України в умовах систематичних атак.

Практична імплементація нових механізмів стратегічного планування характеризується впровадженням дуального підходу до оцінювання ризиків, який поєднує аналіз довгострокових статистичних даних та актуальних експертних оцінок, а також розробленням комплексних програм адаптації до кліматичних змін. Створення єдиної національної платформи управління ризиками та розвиток багаторівневої системи превентивних заходів захисту критичної інфраструктури демонструють системний підхід до забезпечення національної стійкості та готовність до протидії сучасним викликам безпековому середовищу України.

Аналіз процесів зміцнення економічної основи національної стійкості демонструє суттєву трансформацію підходів до формування та управління стратегічними резервами держави, що підтверджується ухваленням Стратегії реформування системи державного матеріального резерву до 2025 року та впровадженням автоматизованої системи обліку державних резервів. Ефективність цих механізмів підтверджується успішним забезпеченням критичними ресурсами як оборонного сектору, так і цивільного населення в умовах повномасштабної агресії, а також розвитком транскордонної співпраці у формуванні резервних потужностей.

Практична імплементація механізмів фінансової підтримки кризових секторів і стимулювання інвестицій характеризується впровадженням

диференційованого підходу до субсидування стратегічних підприємств та розвитком державно-приватного партнерства. Особливо ефективною виявилася програма релокації підприємств, яка не лише забезпечила збереження виробничого потенціалу в умовах воєнного стану, а й створила передумови для формування нових промислових кластерів у відносно безпечних регіонах, що підкріплюється впровадженням інноваційних фінансових інструментів і механізмів пільгового кредитування.

Аналіз сучасного стану системи інформаційної безпеки України демонструє активний перехід до використання передових технологічних рішень, зокрема впровадження нейромережевих алгоритмів для виявлення дезінформації та квантової криптографії для захисту критично важливих комунікацій. Особливого значення набуває розвиток систем штучного інтелекту для аналізу контенту в режимі реального часу та посилення зусиль із перевірки фактів, що створює фундамент для формування більш стійкого та поінформованого суспільства в умовах інформаційних викликів сучасності.

Перспективні напрями розвитку інформаційної безпеки містять створення національної платформи кібернетичної розвідки, впровадження інноваційних освітніх моделей для підготовки фахівців і використання технології blockchain для захисту державних реєстрів. Успішний досвід впровадження подібних технологій в інших країнах, зокрема естонської системи KSI підтверджує ефективність обраного напряму модернізації та створює передумови для підвищення загального рівня інформаційної безпеки держави в умовах зростаючих кіберзагроз.

Аналіз розвитку міжнародного співробітництва України у сфері забезпечення національної стійкості демонструє багатовекторний підхід, що охоплює різні рівні та формати взаємодії з міжнародними партнерами. Основними елементами цього процесу є підписання двосторонніх і багатосторонніх угод для отримання фінансової та технічної допомоги, а також активна участь у глобальних програмах із забезпечення стійкості, що створює

передумови для доступу до передових технологій та експертизи в критично важливих сферах, таких як кібербезпека, захист довкілля та кризове управління.

Особливого значення набуває інтеграція України в процесі розроблення міжнародних стандартів і впровадження найкращих світових практик у національну систему забезпечення стійкості. Така співпраця не лише сприяє гармонізації української системи з міжнародними вимогами, а й підвищує її авторитет на глобальному рівні, створюючи додаткові можливості для розширення партнерської мережі та посилення спроможності держави ефективно реагувати на сучасні виклики та загрози.

ВИСНОВКИ

Феномен національної стійкості є доволі новим в українській політичній науці, водночас перспективним концептом для кращого розкриття можливостей сектору безпеки та оборони держави. Дослідження національної стійкості України як складової системи національної безпеки держави дає підстави для таких узагальнень і висновків:

1. Теоретичний аналіз феномену стійкості показав, що національна стійкість є відносно новим концептом у вітчизняній політичній науці, який характеризується багатовимірністю та міждисциплінарністю. Дослідження засвідчило, що феномен національної стійкості формується через унікальний синтез теоретичних напрацювань і практичного досвіду протидії реальним загрозам.

Концептуальна основа національної стійкості ґрунтується на інтеграції підходів із різних наукових дисциплін, враховуючи політичні науки, міжнародні відносини, економіку, соціологію та психологію. Це міждисциплінарне підґрунтя дозволяє сформувати цілісне розуміння стійкості як багатофакторного явища, що охоплює не лише традиційні військові аспекти безпеки, а й економічні, соціальні, інформаційні та екологічні виміри.

Основними моделями стійкості є адаптивні системи, які поєднують превентивні, реагувальні та відновлювальні механізми. Превентивні механізми передбачають раннє виявлення загроз, стратегічне планування та підготовку до можливих кризових сценаріїв. Реагувальні механізми охоплюють оперативне реагування на актуальні загрози, мобілізацію ресурсів і координацію зусиль різних інституцій. Відновлювальні механізми спрямовані на швидке відновлення нормального функціонування систем після подолання кризи та адаптацію до нових умов.

Індикатори стійкості містять здатність до швидкої трансформації управлінських механізмів, спроможність інтегрувати міжнародний досвід і

готовність до комплексного реагування на гібридні загрози. Трансформація управлінських механізмів передбачає гнучкість організаційних структур, здатність до швидкого перерозподілу ресурсів та адаптацію процедур ухвалення рішень до специфіки кризових ситуацій.

Особливо важливими є індикатори адаптивності системи національної безпеки до нових викликів і здатність до синергетичного поєднання методологічних підходів різних наук. Адаптивність проявляється в здатності системи навчатися на основі попереднього досвіду, впроваджувати інновації та модифікувати свою структуру відповідно до змін у безпековому середовищі. Синергетичне поєднання методологічних підходів дозволяє досягти ефекту взаємного посилення різних компонентів системи стійкості.

2. Методологічний підхід до аналізу національної стійкості базується на синтезі теоретико-методологічних засад політичної науки та характеризується чотирма основними особливостями, кожна з яких має важливе значення для комплексного розуміння феномену стійкості.

По-перше, методологічний підхід забезпечує багаторівневий аналіз національної стійкості через призму взаємодії різних елементів системи національної безпеки від загальнодержавного до локального рівня. Цей багаторівневий підхід дозволяє врахувати специфіку функціонування системи стійкості на різних рівнях управління: від стратегічного планування на національному рівні до оперативного реагування на місцевому рівні. Вертикальна інтеграція між рівнями забезпечує узгодженість дій та ефективний розподіл ресурсів, що є критично важливим для успішного функціонування системи національної стійкості.

По-друге, методологічний підхід враховує динамічний характер трансформації безпекового середовища та необхідність постійної адаптації механізмів забезпечення національної стійкості. Динамічність безпекового середовища зумовлена швидкими геополітичними змінами, технологічним прогресом, еволюцією форм і методів ведення гібридних воєн і появою нових

типів загроз. Методологія враховує темпоральний вимір стійкості, що містить короткострокові, середньострокові та довгострокові аспекти планування та реагування.

По-третє, методологічний підхід інтегрує кількісні та якісні методи дослідження, що дозволяє отримати комплексне розуміння як структурних, так і функціональних аспектів національної стійкості. Кількісні методи містять статистичний аналіз індикаторів стійкості, математичне моделювання сценаріїв розвитку кризових ситуацій та економетричний аналіз впливу різних факторів на рівень національної стійкості. Якісні методи охоплюють експертні оцінки, case studies, порівняльний аналіз та інтерпретативні підходи до розуміння суб'єктивних аспектів стійкості.

По-четверте, методологічний підхід забезпечує можливість порівняльного аналізу різних моделей і практик забезпечення національної стійкості в міжнародному контексті з урахуванням національної специфіки. Компаративний аналіз дозволяє виявити найкращі практики, адаптувати міжнародний досвід до українських реалій і розробити власні інноваційні підходи до забезпечення стійкості. Водночас врахування національної специфіки містить географічні, історичні, культурні, економічні та політичні особливості України.

3. Аналіз моделей та індикаторів стійкості дозволив виокремити найбільш релевантні для оцінювання національної стійкості України. Релевантність визначалася на основі специфіки викликів, з якими стикається Україна, враховуючи військову агресію, гібридні загрози, економічні виклики та необхідність одночасного проведення реформ у різних сферах.

Основними індикаторами національної стійкості України є: підвищення адаптивності системи національної безпеки, диверсифікація механізмів реагування на загрози, активізація участі громадськості в забезпеченні безпеки, оптимізація ресурсного управління та збільшення стратегічної автономії.

Підвищення адаптивності системи національної безпеки передбачає розвиток здатності швидко реагувати на нові виклики та загрози, модифікувати

організаційні структури та процедури відповідно до змін у безпековому середовищі. Це містить впровадження гнучких механізмів управління, розвиток культури інновацій у безпековому секторі та створення систем раннього попередження.

Диверсифікація механізмів реагування на загрози означає розширення арсеналу інструментів і методів протидії різним типам загроз. Це передбачає військові, дипломатичні, економічні, інформаційні та правові інструменти, а також розвиток міжсекторального співробітництва та залучення недержавних акторів до процесу забезпечення безпеки.

Активізація участі громадськості в забезпеченні безпеки є критично важливим елементом національної стійкості, що передбачає розвиток громадянської оборони, волонтерського руху, територіальної оборони та громадського моніторингу безпекової ситуації.

Особливо важливими є індикатори функціональної інтеграції національної стійкості через стратегічні, інституційні, операційні та когнітивні рівні. На стратегічному рівні індикатори визначають загальний напрям безпекової політики, враховуючи формулювання національних інтересів, визначення пріоритетів і розроблення довгострокових стратегій. На інституційному рівні індикатори відображають ефективність реформування структур, що передбачає модернізацію органів державної влади, створення нових інституцій та оптимізацію взаємодії між різними відомствами.

На операційному рівні індикатори оцінюють конкретні механізми зміцнення критичної інфраструктури, враховуючи захист енергетичних об’єктів, транспортних мереж, інформаційних систем та інших стратегічно важливих об’єктів. На когнітивному рівні індикатори демонструють формування нових моделей мислення з принципами адаптивності, що містить розвиток стратегічної культури, підвищення рівня безпекової свідомості та формування навичок критичного мислення.

4. Досвід міжнародних організацій, зокрема НАТО та ЄС свідчить про важливість комплексного підходу, який інтегрує військові, цивільні та економічні компоненти в стратегії реагування на сучасні виклики. Аналіз практик цих організацій дозволяє виділити основні принципи та механізми, які можуть бути адаптовані для українського контексту.

НАТО демонструє високу адаптивність у протидії військовим загрозам, спираючись на централізовану командну структуру та багаторівневу інтеграцію між державами-членами. Альянс розвинув комплексну систему колективної оборони, що містить не лише традиційні військові загрози, а й гібридні атаки, кіберзагрози та інформаційні операції. Важливим елементом підходу НАТО є принцип «360-градусної безпеки», який передбачає готовність до протидії загрозам з усіх напрямів та у всіх сферах.

Інституційна архітектура НАТО характеризується чіткою ієрархією командування, стандартизованими процедурами та регулярними навчаннями. Система планування оборони передбачає довгострокові цикли планування, що дозволяють державам-членам координувати свої оборонні зусилля та розвивати сумісні спроможності.

ЄС орієнтується на довгострокові трансформації, спрямовані на економічну інтеграцію, розвиток регуляторних механізмів і посилення інституційної спроможності. Підхід ЄС до стійкості характеризується акцентом на превентивних заходах, структурних реформах і розбудові спроможностей. Особливою рисою є інтеграція питань стійкості у всі сфери політики ЄС, від економічної до зовнішньої політики.

Механізми ЄС містять Європейський фонд миру, програми розбудови спроможностей, системи раннього попередження та кризового реагування. Важливим елементом є підтримка реформ у державах-партнерах через технічну допомогу, фінансування та передавання найкращих практик.

Взаємодія між ЄС та НАТО створює синергетичну основу для формування адаптивних стратегій протидії багатовекторним загрозам, враховуючи гібридні

атаки, кіберзагрози та інформаційні війни. Ця співпраця реалізується через спільні ініціативи у сфері кібербезпеки, протидії гібридним загрозам, мобільності військ і розбудови спроможностей партнерів. Особливо важливим є розвиток спільних підходів до аналізу загроз і координації реагування на кризи.

5. Успішна адаптація до багатовекторних загроз у кризові періоди залежить від інтеграції інноваційних технологій, ефективних комунікаційних стратегій, динамічних інституційних механізмів і широкої міжнародної співпраці. Аналіз міжнародного досвіду виявив декілька основних моделей, які продемонстрували свою ефективність у різних контекстах.

Моделі стійкості НАТО та ЄС акцентують на поєднанні військових і цивільних компонентів для ефективного реагування на гібридні, військові та інформаційні кризи. Інтеграція військових і цивільних елементів передбачає координацію між силовими структурами та цивільними відомствами, залучення приватного сектору до забезпечення безпеки та розвиток механізмів державно-приватного партнерства.

Досвід окремих країн підкреслює важливість національної специфіки в розробленні стратегій стійкості. Ізраїль демонструє ефективну модель «суспільства стійкості», що базується на всеохоплюючій підготовці населення до кризових ситуацій, розвиненій системі цивільної оборони та інтеграції військових і цивільних структур. Особливістю ізраїльської моделі є поєднання високого рівня технологічного розвитку з традиційними методами мобілізації суспільства.

Німеччина розвинула комплексну систему управління кризами, що містить федеральні, регіональні та місцеві рівні координації. Німецька модель характеризується акцентом на превентивних заходах, розбудові спроможностей і міжнародній співпраці. Особливо важливим є досвід інтеграції східних земель та адаптації до нових безпекових викликів після об’єднання.

Австралія розробила унікальну модель стійкості до природних катастроф, що містить раннє попередження, евакуацію населення та швидке відновлення.

Австралійський досвід демонструє важливість регіональної координації, залучення волонтерів і використання сучасних технологій для моніторингу та прогнозування загроз.

Сінгапур репрезентує модель «розумної стійкості», що базується на широкому використанні цифрових технологій, даних і штучному інтелекті для управління ризиками та реагування на кризи. Сінгапурська модель передбачає цифрові платформи для координації дій різних відомств, системи прогнозування та моделювання кризових сценаріїв.

Ці практики передбачають розширення системи територіальної оборони, інтеграцію медіаграмотності в освіту, створення платформ для аналізу великих даних і прогнозування криз. Територіальна оборона розглядається як головний елемент національної стійкості, що містить не лише військові аспекти, а й цивільну оборону, захист критичної інфраструктури та підготовку населення.

6. У сучасних геополітичних умовах концепція національної стійкості стає основоположною в системі національної безпеки України. Геополітичний контекст характеризується підвищенням ролі гібридних загроз, зростанням значення інформаційної сфери, поширенням транснаціональних викликів і необхідністю адаптації до швидких змін у міжнародному безпековому середовищі.

Впровадження елементів стійкості в традиційні безпекові механізми вимагає переосмислення принципів забезпечення національних інтересів та основ безпекової політики. Це переосмислення передбачає перехід від статичного розуміння безпеки до динамічного, від секторального підходу до комплексного, від реактивних заходів до превентивних та адаптивних стратегій.

Національна стійкість постає не лише як альтернатива класичним концепціям національної безпеки, а й як доповнювальний елемент, що підвищує адаптивність системи до нових викликів. Класичні концепції національної безпеки зосереджувалися переважно на військових загрозах і державних акторах,

тоді як концепція стійкості розширює розуміння безпеки, враховуючи недержавних акторів, транснаціональні загрози та нетрадиційні сфери безпеки.

Інтеграція концепції стійкості в систему національної безпеки передбачає модифікацію існуючих інституцій, процедур і практик. Це передбачає розширення мандатів безпекових органів, створення нових координаційних механізмів, розвиток міжсекторального співробітництва та залучення громадськості до процесів забезпечення безпеки.

Імплементація концепції вимагає зміни підходів до управління – переходу від лінійних до нелінійних, синергетичних моделей, які враховують складність сучасних загроз і розвиток нових методологій для аналізу динаміки безпекового середовища. Лінійні моделі управління базуються на припущенні про передбачуваність і контрольованість процесів, тоді як нелінійні моделі враховують елементи невизначеності, складні взаємодії та емерджентні властивості систем.

Синергетичні моделі управління передбачають координацію зусиль різних акторів для досягнення ефекту взаємного посилення. Це містить горизонтальну координацію між різними відомствами та секторами, вертикальну координацію між різними рівнями управління та міжнародну координацію з партнерами та союзниками.

7. Державна політика України щодо забезпечення національної стійкості на локальному рівні характеризується кількома особливостями, які відображають специфіку української системи державного управління та виклики, з якими стикається країна.

По-перше, відсутність єдиного законодавчого акту компенсується низкою стратегічних документів, що створюють основу для розроблення заходів на регіональному й місцевому рівнях. Ці документи містять Стратегію національної безпеки, стратегії розвитку окремих регіонів, програми місцевого розвитку та плани реагування на надзвичайні ситуації. Фрагментарність законодавчої бази

створює виклики для координації, але водночас забезпечує гнучкість в адаптації до місцевих умов.

Розроблення єдиного законодавчого акту з питань національної стійкості залишається актуальним завданням, яке дозволить систематизувати існуючі підходи, усунути прогалини та забезпечити більш ефективну координацію між різними рівнями управління.

По-друге, спостерігається тенденція до децентралізації повноважень і ресурсів, що стимулює розвиток локальних стратегій підвищення стійкості громад. Реформа децентралізації передала значні повноваження та ресурси на місцевий рівень, що створило можливості для розвитку інноваційних підходів до забезпечення стійкості. Територіальні громади отримали більше свободи у визначенні пріоритетів розвитку та розподілі ресурсів.

Локальні стратегії стійкості містять заходи з підвищення енергетичної незалежності, розвитку місцевої економіки, зміцнення соціальної згуртованості та підготовки до надзвичайних ситуацій. Особливо важливим є розвиток спроможностей громад до самоорганізації та взаємодопомоги.

Політика орієнтована на розвиток інституційної спроможності на регіональному та місцевому рівнях, враховуючи навчання персоналу, впровадження сучасних управлінських практик і забезпечення необхідними ресурсами. Розбудова спроможностей містить технічну підготовку персоналу, впровадження систем електронного врядування, розвиток аналітичних спроможностей і створення систем моніторингу та оцінювання.

Акцент робиться на вдосконаленні механізмів горизонтальної та вертикальної координації між різними рівнями управління та підтримці міжмуніципального співробітництва. Горизонтальна координація містить співпрацю між різними відомствами на одному рівні управління, а вертикальна координація забезпечує узгодженість дій між національним, регіональним і місцевим рівнями.

Важливим аспектом є інтеграція питань забезпечення стійкості у загальні стратегії регіонального та місцевого розвитку. Це передбачає внесення індикаторів стійкості в системи планування та моніторингу розвитку, інтеграцію заходів підвищення стійкості в бюджетне планування та координацію з іншими політиками.

8. Інституційна архітектура національної стійкості України сформована як багаторівнева система реагування, яка об'єднує державні органи, органи безпеки та реагування, економічні інституції та органи місцевого самоврядування. Ця система характеризується складною структурою взаємодій і розподілом повноважень між різними інституціями.

Основними інституціями на національному рівні є Рада національної безпеки і оборони України, яка виконує функції координації безпекової політики та стратегічного планування, Кабінет Міністрів України, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, силові відомства, враховуючи Міністерство оборони, Службу безпеки України, Національну поліцію та інші спеціалізовані органи, а також місцеві адміністрації, які реалізують політику на регіональному та місцевому рівнях.

Структура інституційної архітектури містить також спеціалізовані агенції, такі як Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національне агентство з питань запобігання корупції, кіберполіція та інші органи, які мають специфічні функції у забезпеченні різних аспектів національної стійкості.

Еволюція інституційного забезпечення відбувається через системні трансформації, спричинені кризовими подіями: від Революції Гідності та анексії Криму до повномасштабного російського вторгнення. Кожен етап виявляв нові виклики та потребу в адаптації інституцій, що призводило до посилення функцій державних інституцій, враховуючи цифровізацію державних послуг і створення міжвідомчих антикризових платформ.

Революція Гідності 2013–2014 років стала каталізатором для початку реформ у сфері національної безпеки. Анексія Криму та початок військових дій

на сході України виявили серйозні недоліки існуючої системи безпеки та необхідність її кардинального реформування. Це привело до створення нових інституцій, модифікації існуючих структур і розроблення нових стратегічних документів.

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року стало найбільшим викликом для системи національної стійкості в Україні. Цей період характеризується мобілізацією всіх ресурсів держави, активізацією міжнародної співпраці та впровадженням надзвичайних заходів реагування. Досвід воєнного часу виявив як сильні, так і слабкі сторони інституційної архітектури.

Цифровізація державних послуг стала важливим елементом підвищення стійкості системи державного управління. Впровадження електронних сервісів дозволило забезпечити безперервність надання державних послуг навіть в умовах військових дій і зруйнування фізичної інфраструктури.

9. На інституційному рівні необхідна трансформація системи державного управління через створення спеціалізованих підрозділів при Раді національної безпеки і оборони та Кабінеті Міністрів України для забезпечення єдиного підходу до управління ризиками. Важливим є впровадження багаторівневої системи прогнозування та реагування на загрози з використанням технологій штучного інтелекту та великих даних для переходу від реактивного до проактивного підходу. На практичному рівні потрібно створити інтегровану систему моніторингу та раннього попередження загроз на основі сучасних технологічних рішень, враховуючи квантову криптографію та блокчейн. Необхідне формування регіональних центрів реагування на кризові ситуації з відповідними повноваженнями та ресурсами, а також впровадження інноваційних фінансових інструментів для підтримки критичних секторів економіки та стимулювання інвестицій у стратегічні виробництва.

Використання штучного інтелекту дозволить автоматизувати процеси аналізу великих обсягів інформації, виявляти приховані закономірності та надавати рекомендації щодо оптимальних стратегій реагування. Великі дані

можуть містити інформацію з різних джерел: соціальних мереж, економічних показників, метеорологічних даних, геополітичної аналітики тощо.

Дослідження національної стійкості України як складової системи національної безпеки держави засвідчило формування унікального підходу, що поєднує теоретичні напрацювання з практичним досвідом протидії реальним загрозам. Інтеграція концепту національної стійкості в систему національної безпеки України є важливим кроком для відповіді на сучасні виклики та вимагає системних змін на всіх рівнях управління. Перспективи взаємодії традиційних і нових підходів у сфері національної безпеки можуть стати вирішальним фактором для формування більш адаптивної та ефективної системи захисту національних інтересів України в умовах глобальної нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б., Цвєтков В. В., Кубко Є. Б. Державне управління в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Видавництво ТОВ «СОМИ», 1999. 236 с.

2. Адаптація до змін клімату в Україні: проблеми і перспективи: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень* : вебсайт. URL: http://surl.li/sruqpb (дата звернення: 22.12.2024).

3. Азаренков С. Г. Антикризове управління в системі забезпечення фінансової безпеки банків. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2024. № 3–4. С. 30–40. DOI: 10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-30-40.

4. Альван А. Наукові підходи до системи понять «національна безпека»: міжнародно-правовий аспект. *Аспекти публічного управління*. 2019. № 7 (12). С. 70–77. DOI: 10.15421/151966.

5. Аналіз ефективності соціальної підтримки громадян в України. *Офіс Ради Європи в Україні* : вебсайт. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/analysis-on-the-effectiveness-of-social-support-in-ukraine-for-the-main-target-groups-a-new-analysis-has-been-published (дата звернення: 08.09.2024).

6. Андрєєв А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125–128. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.6.22.

7. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії*. 2024. № 27. DOI: 10.5281/zenodo.10803139.

8. Бабенко К. А. Конституція України як фактор стабілізації розвитку правового і політичного життя суспільства. *Шостий апеляційний адміністративний суд* : вебсайт. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/70-babenko.html (дата звернення: 17.12.2024).

9. Басюк О. П. Рекомендації до впровадження технологій розподіленого реєстру (блокчейн) у публічний сектор України на основі

світового досвіду. *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 1 (62). С. 131–154. DOI: 10.26565/1684-8489-2023-1-08.

10. Башук В. В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 186 с.

11. Бєдова О. А. Сутність організаційного забезпечення адаптації законодавства України до ACQUSD ЄС. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. № 6. С. 117–120.

12. Бліхар М., Сковронська І., Шишко В., Поцюрко О., Годяк А. Інституційна стійкість державного управління в умовах посилення економіко-правових викликів і загроз фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3 (50). С. 372–381. DOI: 10.55643/fcaptp.3.50.2023.4087.

13. Бондаренко О. М. Поняття та ознаки механізму правового регулювання вирішення податкового спору. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 1 (1). С. 120–125. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.1-1.20.

14. Бондарець В. В. Використання blockchain технологій для захисту телекомунікаційних мереж від кібератак : магістерська дис.: 172 Телекомунікації та радіотехніка. Київ, 2024. 69 с. URL: https://ela.kpi.ua/items/3dbf123d-5908-45e5-8fa9-43ebf4c6706d (дата звернення: 04.06.2024).

15. В Києві презентували мобільний стабілізаційний пункт STABNET. *MILITARNIY* : вебсайт. URL: https://mil.in.ua/uk/news/v-kyyevi-prezentuvaly-mobilnyj-stabilizatsijnyj-punkt-stabnet/ (дата звернення: 15.10.2024).

16. Варламова І. С. Теоретичні підходи до визначення поняття «екологічна безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2017. № 23 (2). С. 16–164.

17. Висновки з досвіду НАТО у забезпеченні стійкого стримування і захисту (за матеріалами симпозіуму у м. Братислава, Словаччина, 11–13 листопада 2024 р). *Національний інститут стратегічних досліджень* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vysnovky-z-dosvidu-nato-u-zabezpechenni-stiykoho-strymuvannya-i-zakhystu (дата звернення: 22.12.2024).

18. Війна Росії проти України: хронологія кібератак. *Дослідження ДСЄП* : вебсайт. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733549/EPRS_BRI(2022)733549_XL.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

19. Вінокуров Я. Як змінилася економіка за 30 років незалежності. *Економічна правда* : вебсайт. URL: https://epravda.com.ua/publications/2021/08/23/677115/ (дата звернення: 17.12.2024).

20. Вірус Petya – лише один з можливих векторів кібератак. *DELOITTE* : вебсайт. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/expert/2017/petya-virus-one-of-possible-cyber-attack.html (дата звернення: 22.12.2024).

21. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД. 2016. 528 с.

22. Воронков О. Мережева країна: як Естонія запровадила е-урядування. І чим цей досвід може бути корисним для України. *Mind* : вебсайт. URL: https://mind.ua/openmind/20200751-merezheva-krayina-yak-estoniya-zaprovadila-e-uryaduvannya (дата звернення: 21.01.2024).

23. Воронкова А., Храпач К. Національна безпека в умовах мінливого середовища: запобігання загрозам та викликам. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* 2024. № 6 (72). С. 16–22. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-6(72)-3.

24. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. видання. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 26 с.

25. Гарькава В. Ф. Стратегія забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ : Державний торговельно-економічний університет, 2024. 489 с.

26. Герасимчук Т. Ф. Національна стійкість як детермінанта європейської інтеграції України. *Науковий журнал «Політикус».* 2022. № 4. С. 18–22. DOI: 10.24195/24149616.2022-4.3.

27. Глобальна стратегія ЄС: місце, роль і внесок України. *Український центр політичних досліджень* : вебсайт. URL: www.ucipr.org.ua/ua/publikatsii/doslidzhennia/globalna-strateg-ya-s-m-sce-rol-vnesok-ukra-ni (дата звернення: 25.12.2023).

28. Гнатюк Н. О. *Загальнонаукові методи дослідження* : зб. наук. праць природ.-геогр. ф-ту / наук. ред. Р. А. Якимчук та ін. Умань : Візаві, 2013. С. 98–99.

29. Гончарук А. П. Механізм правової поведінки (загальнотеоретичний аспект) : дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ : Нац. акад. інстит. держ. і права ім. В. Корецього, 2016. 188 с.

30. Горбач О., Сигудус К. Порівняльний аналіз Європейської стратегії безпеки (2003) та Глобальної стратегії Європейського союзу (2016). *Гуманітарні візії.* 2017. № 2. С. 57–62. DOI: 10.23939/shv2017.02.057.

31. Горбулін В. П. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО України). *Інститут історії України Національна академія наук України* : вебсайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=rada_nacionalnoj_bezpeky_i_obo (дата звернення: 17.12.2024).

32. Гринь О. О. Адміністративно-правові засади функціонування сектору та оборони України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 20 с.

33. Гриценко А. Стратегія національної безпеки Республіки Корея. *НІСД* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/stratehiya-natsionalnoyi-bezpeky-respubliky-koreya (дата звернення: 08.04.2024).

34. Гурковський М. П., Сидор М. Я. Поняття національної безпеки як адміністративно-правової категорії. *Соціально-правові студії*. 2021. № 2 (12). С. 26–32.

35. Данко В. Й., Бєлов Д. М. Прийняття конституції: загальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 55–58. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.9.

36. Дашковська А. В. Адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України: кваліфікац. наук. праця на правах рукопису : дис. на здобуття ступеня д-ра філософії: спец. 081 «Право». Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2024. 226 с.

37. Декларація Бухарестського саміту. Прийнята главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Бухаресті 3 квітня 2008 року. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm (дата звернення: 08.12.2023).

38. Декларація Лісабонського саміту. Схвалена Главами держав та урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Лісабоні 20 листопада 2010 року. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_68828.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 08.012.2023).

39. Декларація Уельського саміту *NATO.INT* : вебсайт. URL: h=ps://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm (дата звернення: 10.12.2023).

40. Денисов О. Є. Економічна безпека галузей промисловості в системі економічної безпеки держави : рукопис. дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2019. 496 с.

41. День запобігання стихійним лихам у Японії. *Ділова мова* : вебсайт. URL: https://www.dilovamova.com/index.php?page=10&event=87213 (дата звернення: 01.01.2024).

42. Дерев'янко С. М. Д-36 Методологія політичної науки : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2022. 124 с.

43. Децентралізація: як проєкт «Молодіжний кластер органічного бізнесу Баранівської міської ОТГ» змінив громаду і цілу державу. *Житомирська обласна державна адміністрація* : вебсайт. URL: https://oda.zht.gov.ua/news/detsentralizatsiya-yak-proyekt-molodizhnyj-klaster-organichnogo-biznesu-baranivskoyi-miskoyi-otg-zminyv-gromadu-i-tsilu-derzhavu/ (дата звернення: 15.10.2024).

44. Довгань І., Войтович О., Майорников Д. Основи кібергігієни: Як держслужбовцям захиститися від хакерських атак. *Дія ОСВІТА* : вебсайт. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/cyber-hygiene (дата звернення: 22.12.2024).

45. Донбас-2014: як розгоралася велика війна. *BBC NEWS* : вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqend3g259lo (дата звернення: 17.12.2024).

46. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ : НДІ інформатики і права Нац. акад. прав. наук України. 2020. 39 с.

47. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. *НІСД :* вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi (дата звернення: 12.01.2024).

48. Доцяк І. І. Методика і техніка політологічних досліджень : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2017. 38 с.

49. Драч Д. Л., Стаднік І. В. Співвідношення національної і державної безпеки: теоретико-правовий аспект. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2019. № 2 (11). С. 22–26.

50. Дяченко С. Концепт механізму державного управління: сучасні підходи. *Державне будівництво*. 2021. № 1. С. 1–12. URL: https://periodicals.karazin.ua/db/article/view/21358 (дата звернення: 09.10.2024).

51. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування / аналіт. доп. О. М. Суходоля, Ю. М. Харазішвілі, Д. Г. Бобро, А. Ю. Сменковський, Г. Л. Рябцев, С. П. Завгородня ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

52. Єрмаков В. М., Луньова О. В. Технічні рекомендації щодо зменшення ризику катастроф та вразливості населення в Східній Україні. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, благодійний фонд «Право на захист». *Проект «Зменшення ризику катастроф та вразливості населення в Східній Україні».* 2021. 18 с. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/techrecs_3p-design-new.pdf (дата звернення: 22.12.2024).

53. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*, 2020. № 19–20. С. 179–185. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.179.

54. Забезпечення національної безпеки і оборони Естонії в умовах російсько-української війни. *НІСД* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zabezpechennya-natsionalnoyi-bezpeky-i-oborony-estoniyi-v (дата звернення: 21.01.2024).

55. Завдання Директиви ЄС SEVESO для підприємства. *Охорона праці і пожежна безпека* : вебсайт. URL: https://oppb.com.ua/articles/zavdannya-dyrektyvy-yes-seveso-dlya-pidpryyemstva (дата звернення: 12.02.2024).

56. Загурська-Антонюк В. Ф. Національна безпека та система державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.57.

57. Застосування безпілотних авіаційних систем у сфері цивільного захисту : монографія / Д. В. Бондар, А. В. Гурник, А. О. Литовченко, В. В. Хижняк, В. Л. Шевченко, Д. М. Ядченко. Київ, 2022. 312 с.

58. Захист критичної інфраструктури. *WEZOM* : вебсайт. URL: https://wezom.com.ua/ua/blog/zahist-kritichnoyi-infrastrukturi (дата звернення: 22.12.2024).

59. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. *MOM* : вебсайт. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf (дата звернення: 17.12.2024).

60. Зінич Л. В. Інформаційна безпека Естонії: досвід для України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* 2019. № 50. С. 26–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2019_50_5 (дата звернення: 01.02.2024).

61. Зміцнення безпеки країн Балтії в контексті зміни стратегічної концепції оборони НАТО. Значення для України. *НІСД* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zmitsnennya-bezpeky-krayin-baltiyi-v-konteksti-zminy-stratehichnoyi (дата звернення: 01.02.2024).

62. Їжа М. М., Курносенко Л. В. Публічне управління в умовах викликів воєнного стану. *Публічне управління в умовах викликів воєнного стану*. 2023. № 19. С. 11–30. DOI: 10.34132/pard2023.19.01 (дата звернення: 21.12.2024).

63. Ізраїль мобілізував 300 тисяч резервістів. *Укрінформ* : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3771909-izrail-mobilizuvav-300-tisac-rezervistiv.html (дата звернення: 12.01.2024).

64. Ік С. Естонія звинувачує Кремль у кібератаках. *BBC Ukrainian* : вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/story/2007/05/070517_estonia_rus_cyber_oh (дата звернення: 24.01.2024).

65. Інтернет-субвенція. Інформація для голів територіальних громад, які подають заявку. *Міністерство цифрової трансформації* : вебсайт. URL: https://bb.gov.ua/golova (дата звернення: 15.10.2024).

66. Історія успіху Швеції: як подвоїти ВВП, знижуючи викиди CO2. *Медіакомпанія DW* : вебсайт. URL: https://www.dw.com/uk/istoria-uspihu-svecii-ak-podvoiti-vvp-znizuuci-vikidi-so2/a-70121885 (дата звернення: 01.05.2024).

67. Каліман М. Р. Деякі питання вдосконалення процесу забезпечення національної стійкості в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 196–198. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-3/49.

68. Калініченко О. НАТО на кіберзахисті: як Альянс допомагає Україні вберегтися від хакерських атак РФ. *Європейська правда* : вебсайт. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/6/7142651/ (дата звернення: 10.12.2023).

69. Калугін К. К., Солонець О. І., Квіткін К. П., Ведмідь О. І., Губарєва О. П. Вплив змін клімату на безпеку військових операцій і життєвий цикл озброєння та військової техніки. *Системи озброєння і військова техніка.* 2023. № 2 (74). С. 52–67. DOI: 10.30748/soivt.2023.74.06.

70. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та загрози в контексті взаємозв'язку з економічною безпекою. *Причорноморські економічні студії.* 2017. № 16. С. 126–130.

71. Карпенко О. І. Забезпечення економічної безпеки національних економік в умовах глобальної регіоналізації: дис. ... д-ра філософії: 292 Міжнародні економічні відносин. Київ : Маріупольський державний університет, 2023. 275 с.

72. Касьянов Ю. Що таке справедлива мобілізація. *Еспресо* : вебсайт. URL: https://espreso.tv/shcho-take-spravedliva-mobilizatsiya (дата звернення: 00.03.2024).

73. Клименко Н. Г. Підходи, принципи та методи дослідження державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті забезпечення національної безпеки. *Державне управління, удосконалення і розвиток.* 2020. № 7. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.7.52.

74. Клос Л. Є., Іванів О. В. Особливості функціонування системи цивільного захисту в Німеччині. *Вісник ЛДУ БЖД.* 2012. № 6. С. 49–52.

75. Клочко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 66–75. DOI: 10.32689/2523-4625-2022-2(62)-10.

76. Кобець Т. Когнітивна безпека в умовах гібридної війни. *Вісник Прикарпатського університету.* 2024. № 17. С. 67–73. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-17-9.

77. Кобзев І. В., Мельников О. Ф., Орлов, О. В. Хмарні технології та електронне урядування. *Current scientific research: Collection of scientific articles*. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada. 2017. С. 159–163.

78. Ковалів М. В., Іваха В. О. Державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 162–169.

79. Коваль З. Система стійкості держави та національної безпеки: інформаційно-психологічний аспект. *Актуальні проблеми державного управління.* 2021. № 82 (1). С. 105–111. DOI: 10.35432/1993-8330appa1822021229149.

80. Ковбатюк М. В., Шкляр В. В., Песенчук П. В. Взаємозв'язок видів безпеки та їх систематизація за рівнями економічних систем. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 7 (07) С. 16–22. DOI: 10.32782/dees.7-3.

81. Ковова І. С. Стійкість національної економіки та її складові. *Журнал інвестиції: практика і досвід*. 2014. № 18. С. 43–45.

82. Козерод О. В. Боротьба з тероризмом у сучасній Великій Британії. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* Київ, 2010. № 19. С. 438–448.

83. Козьменко О. І. Полікультурне виховання школярів у Канаді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. № 2 (106). С. 86–94. DOI: 10.33216/2220-6310/2023-106-2-86-94.

84. Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації : автореф. дис. … д-ра політ. наук: 23.00.04. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія». 2015. 38 с.

85. Комюніке Брюссельського саміту. Прийняте главами держав і урядів, які брали участь в засіданні Північноатлантичної ради в Брюсселі 14 червня 2021 року. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_185000.htm (дата звернення: 12.12.2023).

86. Комюніке Вільнюського саміту. Видане главами держав і урядів країн-членів НАТО, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Вільнюсі 11 липня 2023 року. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm___(дата звернення: 12.12.2023).

87. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.

88. Концептуальні підходи НАТО та ЄС до забезпечення стійкості держави і суспільства у сфері національної безпеки : аналіт. огляд / А. О. Місюра, В. О. Паливода. *НІСД* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/konceptualni-pidkhodi-nato-ta-es-do-zabezpechennya-stiykosti (дата звернення: 08.12.2023).

89. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2019. № 8. С. 68–72.

90. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2004. 43 с.

91. КП «Агентство регіонального розвитку» Славутицької міської ради Вишгородського району Київської області : вебсайт. URL : https://arr.in.ua/ (дата звернення: 14.10.2024).

92. Кравцов О. В. Роль державного управління в розбудові національної моделі стійкості в цифровому суспільстві. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2024. № 4. С. 7–12. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2024.4.1.

93. Кравцова З. С. Співвідношення понять «механізм держави» та «механізм здійснення державної влади»: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 91–94. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/18.

94. Кравченко Л. В. Основи соціальної безпеки : навч. посіб. Умань : Візаві ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2022. 127 с.

95. Криза як шанс: адаптація до викликів та інсайти від громадських організацій. *Громадський простір* : вебсайт. URL: https://www.prostir.ua/?focus=kryza-yak-shans-adaptatsiya-do-vyklykiv-ta-insajty-vid-hromadskyh-orhanizatsij (дата звернення: 01.02.2024).

96. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

97. Кудирко Л. П., Андрієць Б. В. Модернізація стратегій оборонно-промислового комплексу країн НАТО в умовах геополітичних викликів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. № 20. С. 63–74. DOI: 10.15330/apred.1.20.63-74.

98. Кулінська А. В. Механізм забезпечення національної безпеки України як об’єкт управління цілеспрямованого впливу. *Економіка: реалії часу*. 2021. № 1 (53). С. 75–83.

99. Левін І. Мобілізація в Ізраїлі – ставка на молодь. *Мілітарний* : вебсайт. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/mobilizatsiya-v-izrayili-stavka-na-molod/ (дата звернення: 12.01.2024).

100. Лепіхов А. В., Храпач Г. С. Проєктна діяльність у сфері забезпечення національної стійкості: сутність, зміст, структура. *Збірник наукових праць*

Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2021. № 1 (71). С. 18–26. DOI: 10.33099/2304-2745/2021-1-71/18-26.

101. Лідери НАТО і Європейського союзу підписали третю Спільну декларацію. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_210523.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 01.01.2024).

102. Лікарчук Н. В. Кризи в системі державного управління: причини виникнення та шляхи врегулювання. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 256–261. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.366.

103. Літвін Л. А. Моделі національної безпеки: досвід для України. *Політичне життя.* 2017. № 1–2. С. 107–110.

104. Лорткіпанідзе Г. Г. Національна безпека як об'єкт адміністративно-правового дослідження: сучасні підходи до розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 12. С. 508–510. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-12/130.

105. Ляшевська О. І. Впровадження системного державного антикризового управління та розробка управлінських рішень по вдосконаленню механізмів публічного антикризового управління в Україні. *Наукова періодика Каразінського університету.* 2023. № 1 (33). С. 72–83. DOI: 10.26565/1992-2337-2023-1-07.

106. Малімон В. І. Культурна безпека як важлива складова сталого розвитку та національної безпеки. *Молодий вчений.* 2019. № 5 (2). С. 308–311.

107. Масик М. З., Клименко О. В. Теоретичні основи дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2022. № 5. С. 53–58. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/09.

108. Масик-Бєсова М. З. Інституційна стійкість органів державної влади у забезпеченні національної безпеки України. *Вчені записки Таврійського*

національного університету імені В. І. Вернадського. 2024. № 1. С. 122–126. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/21.

109. Мелещенко Т. В. НАТО-ЄС: Безпекова політика у XXI столітті. *Сумський Історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 59–66. DOI: 10.21272/shaj.2022.i39.p.59.

110. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум : навч. посіб. / уклад.: Н. І. Бурау, В. С. Антонюк, Д. О. Півторак. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.

111. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. С. Антонюк, Л. Г. Полонський, В. І. Аверченков, Ю. А. Малахов. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 276 с.

112. Методологія політичних досліджень та прикладний політичний аналіз : навч.-метод. посіб. / уклад. А. В. Козьміних. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Фенікс, 2024. 80 с.

113. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу /аналіт. доп. В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін. ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.02.

114. Могильчук О. О. Європейська служба зовнішніх справ як установа SUI Generis. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2018. № 34. С. 104–107.

115. Молдован О. О. Економічна безпека держави як базове поняття екосестейту: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2021. № 4. С. 6–12. DOI: 10.32838/2523-4803/71-4-2.

116. Мороз В. М. Діалектика єдності та протиріч змісту категорій «механізми державного управління» та «механізми держави». *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. праць. Харків : НУЦЗУ, 2019. № 2 (11). С. 181–196.

117. Моссад. Найвидатніші операції ізраїльської розвідки. *Український адвокат.* 2022. №1–2. С. 185–186. URL: https://pravo.ua/articles/mossad-naivydatnishi-operatsii-izrailskoi-rozvidky/ (дата звернення: 12.01.2024).

118. На Миколаївщині планують встановити автоматизовані системи оповіщення про тривоги. *ІНТЕНТ* : вебсайт. URL: https://intent.press/news/society/2024/na-mikolayivshini-planuyut-vstanoviti-avtomatizovani-sistemi-opovishennya-pro-trivogi/ (дата звернення: 15.10.2024).

119. НАТО вперше заявило про занепокоєння дезінформацією із застосуванням штучного інтелекту. *Армія inform* : вебсайт. URL: https://armyinform.com.ua/2024/07/13/nato-vpershe-zayavyla-pro-zanepokoyennya-dezinformacziyeyu-iz-zastosuvannyam-shtuchnogo-intelektu-genshtab-zsu/ (дата звернення: 12.12.2023).

120. НАТО приймає перше спільне засідання військових і цивільних представників медичної галузі. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_221106.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 14.12.2023).

121. НАТО ухвалює нову Стратегічну концепцію. *НАТО* : вебсайт. URL: nato.int/cps/ru/natohq/news_68172.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 08.12.2023).

122. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз : національна доповідь / ред. кол. : С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.

123. Нечипорук К. О., Щерба Р. І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладання угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. № 3 (22). С. 5–9.

124. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління. Київ : УАДУ, 1998. 160 с.

125. Нікіпєлова Є. М. Глобальна стратегія ЄС та Україна. *Центр глобалістики «Стратегія XXI»* : вебсайт. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Global_strategiya_EC.htm (дата звернення: 25.12.2023).

126. Нова Зеландія запроваджує жорсткий локдаун через один випадок Covid-19. *BBC News Україна* : вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-58242632 (дата звернення: 02.03.2024).

127. Нові підходи до теплопостачання на тлі енергетичних викликів в Україні: в Житомирі – другий день форуму. *Житомирська міська рада* : вебсайт. URL: https://www.zt-rada.gov.ua/?pages=19196 (дата звернення: 15.10.2024).

128. Овчаренко О. В., Дубницький В. І. Безпека та стійкість регіональних економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 25 (2). С. 16–20.

129. Огляд стратегічних документів ЄС у сфері економічної безпеки : аналіт. огляд / Д. С. Покришка. Київ : НІСД, 2024. 41 с. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/ohlyad-stratehichnykh-dokumentiv-yes-u-sferi-ekonomichnoyi (дата звернення: 01.01.2024).

130. Оглядове досьє щодо аналізу положень законодавчих актів, прийнятих за час роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання, спрямованих на імплементацію та/чи наближення до стандартів НАТО : вебсайт. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32502.pdf (дата звернення: 22.12.2024).

131. Окупація та анексія Криму Росією. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30451636.html (date of appeal: 17.12.2024).

132. Олексюк Л. Кращі практики управління кібербезпекою: Оглядовий звіт. *Комітет з питань цифрової трансформації* : вебсайт. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Report_on_Cybersecurity_04.pdf (дата звернення: 13.03.2024).

133. Організація системи забезпечення національної стійкості на регіональному і місцевому рівнях : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, К. Є. Войтовський, А. В. Лепіхов ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2021. 140 с.

134. Павленко В. П. Щодо визначення поняття «безпека держави»: проблеми теорії та практики у сучасних умовах України. *Нове українське право*. 2022. № 3. С. 103–110. DOI: 10.51989/NUL.2022.3.15.

135. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2021. № 3. С. 102–107.

136. Папаіоанну А. Зміцнення відносин між НАТО і ЄС. *NATO. INT* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/07/16/zmtsnennya-vdnosin-myo-nato-s/index.html (дата звернення: 08.12.2023).

137. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 367–371. DOI: 10.32782/2305-9389/2023.28.53.

138. Першочергові цілі і завдання у сфері забезпечення організаційної стійкості : аналіт. огляд / О. Резнікова. Київ : НІСД, 2023. С.1–4. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/pershocherhovi-tsili-i-zavdannya-u-sferi-zabezpechennya (дата звернення: 09.10.2024).

139. Петько С. Цифровий прорив Республіки Корея у сфері державного урядування. *Економіка та суспільство*. 2022 № 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-47.

140. Питання військово-технічного співробітництва з іноземними державами, експортного контролю та військово-промислової політики : Указ Президента України від 04 лютого 1999 року № 121/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/99#Text.

141. Питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення доступності

широкосмугового доступу до Інтернету в сільській місцевості : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2021 року № 453. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-nadannya-subvenciyi-z-derz-a453 (дата звернення: 15.10.2024).

142. Північноатлантичний договір: Міжнародний договір від 04.04.1949 року № 950_008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text.

143. План дій НАТО у галузі готовності. Бюлетень з Уельського саміту 2014. *Організація Північноатлантичного договору* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_12/20150203_1412-Factsheet-RAP_uk.pdf (дата звернення: 08.12.2023).

144. План евакуації населення Мартинівської сільської територіальної громади у разі виникнення загрози або виникнення надзвичайних ситуацій : Рішення виконкому сільської ради від 26 травня 2023 року № 326/2023. *Офіційний сайт Мартинівської сільської громади.* URL: https://martynivka-gromada.gov.ua/news/1685689507/ (дата звернення: 17.12.2024).

145. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття «безпека» в сучасному політико-політологічному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 19–28.

146. Пономаренко О. С., Морозюк Ю. В., Нинюк М. А. Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії*. 2024. № 32. DOI: 10.5281/zenodo.12068517.

147. Присяжнюк Н. Руйнування в цифрах: скільки Росія знищила об’єктів та скільки виділили на відбудову. *LigaNet* : вебсайт. URL: https://www.liga.net/ua/infographic-of-the-day/articles/ruinuvannia-v-tsyfrakh-skilky-rosiia-znyshchyla-obiektiv-ta-skilky-vydilyly-na-vidbudovu (дата звернення: 17.12.2024).

148. Про військово-технічне співробітництво : Проект Закону України від 02 грудня 2016 р. № 5479. *Відомості Верховної Ради України.* Включено до

порядку денного від 07.02.2019 року № 2679-VIII 5 сесія VIII скликання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5479&skl=9 (дата звернення: 22.12.2024).

149. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

150. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05 лютого 2015 року № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 13. Ст. 90.

151. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text .

152. Про затвердження Концепції розвитку інноваційно-технологічного парку «Кристал»: Рішення Вінницької міської ради від 04 жовтня 2019 року № 1940. URL: https://2021.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2019/№1940%2004-10-2019.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

153. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення та затвердження місцевих програм забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури, програм підвищення стійкості територіальних громад до кризових ситуацій, викликаних припиненням або погіршенням надання важливих для їх життєдіяльності послуг чи для здійснення життєво важливих функцій : Наказ Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України від 30 листопада 2023 року № 997. URL: https://ips.ligazakon.net/document/FN079655.

154. Про затвердження Національного плану захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 року № 825-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text .

155. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 137-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-2024-%D1%80#Text.

156. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text.

157. Про затвердження Положення про Міністерство економіки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text.

158. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text.

159. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру державних резервів та надання доступу до нього : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2024 р. № 1120 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1120-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.12.2024).

160. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 13. Ст. 222.

161. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 5. Ст. 13.

162. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст. 107.

163. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 року № 586-XIV *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

164. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

165. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 31. Ст. 241.

166. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

167. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 403.

168. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

169. Про продовження дії міської цільової програми з організації військової служби, виконання військового обов'язку, мобілізаційної підготовки і територіальної оборони у місті Києві «Захисник Києва» на 2022–2024 роки на 2025 рік та внесення змін до рішення Київської міської ради від 20 січня 2022 року № 4175/4216 «Про затвердження міської цільової програми з організації військової служби, виконання військового обов'язку, мобілізаційної підготовки і територіальної оборони у місті Києві «Захисник Києва» на 2022–2024 роки» : Рішення Київської міської ради III сесії IX скликання від 29 серпня 2024 року № 1763/9729. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mr242079 (дата звернення: 17.12.2024).

170. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

171. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12.

172. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text.

173. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11.

174. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України 25.03.2021 року. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15.

175. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 34. Ст. 1167.

176. Про Стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року. URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Vsi_rishennja.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

177. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 22.12.2024).

178. Про схвалення Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 року № 771-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2022-%D1%80#Text.

179. Програма економічного та соціального розвитку Тернопільської міської територіальної громади на 2022–2024 роки : вебсайт URL: https://ternopilcity.gov.ua/app6/8_11_21-17122021.pdf (дата звернення: 15.10.2024).

180. Програма релокації підприємств. *Міністерство економіки України* : вебсайт. URL: http://surl.li/drczhv (дата звернення: 22.12.2024).

181. Програма розвитку пасажирського транспорту на 2024–2026 роки. *Тернопільська міська рада* : вебсайт. URL: https://ternopilcity.gov.ua/app9/8-34-26--15_122023.pdf (дата звернення: 15.10.2024).

182. Райхенбах Т. М. Теоретичні засади формування механізму державного управління відновлюваними джерелами енергії. *Ефективність державного управління*. 2010. № 22. С. 282–288.

183. Ракетні обстріли під час навчання: досвід Ізраїлю. *Освіторія* : вебсайт. URL: https://osvitoria.media/experience/raketni-obstrily-pid-chas-navchannya-dosvid-izrayilyu/ (дата звернення: 12.01.2024).

184. Резнікова О. О. Забезпечення національної безпеки і національної стійкості: спільні й відмінні риси. *Вісник Львівського університету*. 2018. № 19. С. 170–175.

185. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

186. Резнікова О. О. Механізми забезпечення стійкості держави у сфері національної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 3–4. С. 15–25.

187. Резнікова О. О. Концептуальні підходи до вибору моделі забезпечення національної стійкості. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 18–27.

188. Резнікова О. О. Порівняльний аналіз основних концептуальних підходів до розбудови національної стійкості. *Вісник Львівського університету.* 2020. № 28. С. 175–181. DOI: 10.30970/2307-1664.2020.28.23.

189. Резолюція A/RES/73/194 «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів». *Кримська платформа* : вебсайт. URL: https://crimea-platform.org/materials/rezoliutsiia-a-res-73-194-problema-militaryzatsii-avtonomnoi-respubliky-krym-ta-m-sevastopol-ukraina-a-takozh-rayoniv-chornoho-ta-azovskoho-moriv/ (дата звернення: 17.12.2024).

190. Резолюція ES-11/1, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй «Агресія проти України» : Резолюція від 02.03.2022 № A/RES/ES-11/1, ES-11/1. *LIZA 360* : вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU22003 (дата звернення: 17.12.2024).

191. Результати Мадридського саміту НАТО 29–30 червня 2022 року. *НІСД* : вебсайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-madrydskoho-samitu-nato-29-30-chervnya (дата звернення: 12.12.2023).

192. Ресурсне забезпечення Комплексної програми «Безпечна Львівщина» на 2021–2025 роки : рішення Львівської обласної ради від 16 березня 2021 року № 84, ред. стан. 26 жовтня 2022 року : вебсайт. URL: https://loda.gov.ua/documents/49921 (дата звернення: 17.12.2024).

193. Ровинська К. І., Попов М. П. Державно-управлінська безпека як складова національної безпеки України. *Ефективність державного управління*. 2023. № 1/2 (74/75). С. 69–74. DOI: 10.36930/507412.

194. Російські хакери збільшили кількість кібератак на Україну і змінили тактику. *Громадське Радіо* : вебсайт. URL: https://hromadske.radio/news/2024/09/26/rosiyski-khakery-zbilshyly-kilkist-kiberatak-na-ukrainu-i-zminyly-taktyku (дата звернення: 01.01.2024).

195. Саввова О. В. Методологія наукових досліджень : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 104 с.

196. Сальнікова О. Ф., Клименко В. С., Грищенко В. П. Аналіз результатів Варшавського Саміту НАТО та їх вплив на врегулювання конфлікту на сході України. *Держава та регіони.* 2017. № 2 (58). С. 102–107.

197. Саміт НАТО у Варшаві – підсумки й уроки. *Укрінформ* : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2049186-samit-nato-u-varsavi-pidsumki-j-uroki.html (дата звернення: 12.12.2023).

198. Системи раннього попередження про землетруси: успіхи та виклики. *Life science art :* вебсайт. URL: https://www.lifescienceart.com/uk/science/earth-

sciences/earthquake-early-warning-systems-successes-and-challenges/ (дата звернення: 12.01.2024).

199. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

200. Сінгапурське диво: Як країна розміром із Київ стала світовим феноменом. *Economist UA* : website. URL: https://economistua.com/singapurske-divo-yak-krayina-rozmirom-iz-kiyiv-stala-svitovim-fenomenom/ (дата звернення: 19.05.2024).

201. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. № 6 (3). С. 39–42.

202. Славутська громада підтримує розвиток підприємницької діяльності та впровадження стартапів. *Асоціація міст України* : вебсайт. URL: https://www.auc.org.ua/uspihy/slavutska-gromada-pidtrymuye-rozvytok-pidpryyemnyckoyi-diyalnosti-ta-vprovadzhennya-startapiv (дата звернення: 15.10.2024).

203. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора О. В. Прокопенко. Суми : Сумський державний університет, 2012. 576 с.

204. Спільні безпекові зобов'язання між Україною та Європейським Союзом. *Офіційне інтернет-представництво Президента України :* вебсайт. URL : https://www.president.gov.ua/news/spilni-bezpekovi-zobovyazannya-mizh-ukrayinoyu-ta-yevropejsk-91801 (дата звернення: 17.12.2024).

205. Стартує інформаційно-освітня кампанія з кібергігієни. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України* : вебсайт. URL: https://mon.gov.ua/news/startue-informatsiyno-osvitnya-kampaniya-z-kibergigieni (дата звернення: 22.12.2024).

206. Статут Організації Об'єднаних Націй. *United Nations* : вебсайт. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 17.12.2024).

207. Створюємо центр професійного розвитку педагогічних працівників у громаді: дорожня карта для засновників / Н. Кипиченко, О. Король, І. Новик, О. Федоренко. Київ, 2022. 68 с.

208. Стратегічна концепція НАТО – 2022. Ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

209. Стратегія громади як ключ до її відновлення: як відбудувати краще, ніж було. *Децентралізація* : вебсайт. URL: https://decentralization.ua/en/news/18237?page=231 (дата звернення: 15.10.2024).

210. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 року : вебсайт. URL : https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategia-chernivetska-2027.pdf (дата звернення: 15.10.2024).

211. Терент'єва А. Досвід держави Ізраїль щодо управління безпекою цивільного населення в умовах кризових ситуацій. *Науковий вісник* : *Державне управління.* 2023. № 2 (14). Р. 310–333. DOI: 10.33269/2618-0065-2023-2(14)-310-333.

212. Ткач М. Я., Пунда Ю. В., Дерев'янко В. І. Розбудова сильної нації: роль національної стійкості, мобілізації та територіальної оборони. *Наука і оборона*. 2024. № 1. С. 47–55. DOI: 10.33099/2618-1614-2024-24-1-47-55.

213. Ткачук І. В. Результати Уельського саміту *НАТО* – крок, який покликаний зміцнити національну безпеку України. *LB.ua.* : вебсайт. URL: https://lb.ua/blog/igor_tkachuk/278810_rezultati_uelskogo_samitu_nato_.html (дата звернення: 08.12.2023).

214. Третій комітет ГА ООН схвалив щорічну резолюцію «Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих територіях України, включаючи

Автономну Республіку Крим та м. Севастополь». *Постійне представництво України про ООН*. URL: https://un.mfa.gov.ua/news/tretij-komitet-ga-oon-shvaliv-shchorichnu-rezolyuciyu-situaciya-z-pravami-lyudini-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini-vklyuchayuchi-avtonomnu-respubliku-krim-ta-m-sevastopol (дата звернення: 17.12.2024).

215. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 66–74. DOI: 10.31558/2786-5835.2023.2.8.

216. Туряниця І. А. Пріоритети оборонної політики та національної безпеки литовської республіки на сучасному етапі. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету.* 2017. № 18. С. 323–333.

217. У Німеччині схвалили посилення захисту критичної інфраструктури. *Європейська правда* : вебсайт. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/11/7/7197910/ (дата звернення: 01.10.2024).

218. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 червня 2014 року № 984-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

219. Угода про безпекові зобов’язання між Україною та Євросоюзом. Укрінформ : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3879535-ugoda-pro-bezpekovi-zobovazanna-miz-ukrainou-ta-evrosouzom-povnij-tekst.html (дата звернення: 17.12.2024).

220. Уряд затвердив план реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. Служба Віце-прем’єр-міністра України. *Урядовий портал* : вебсайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-plan-realizatsii-kontseptsii-zabezpechennia-natsionalnoi-systemy-stiikosti-do-2025-roku (дата звернення: 09.10.2024).

221. Уряд затвердив порядки з питань відновлення та розвитку регіонів і громад. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, *Урядовий портал* : вебсайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-poriadky-z-pytan-vidnovlennia-ta-rozvytku-rehioniv-i-hromad (дата звернення: 01.01.2024).

222. Уряд Німеччини представив Стратегію нацбезпеки. *Укрінформ* : вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3722714-urad-nimeccini-predstaviv-strategiu-nacbezpeki.html (дата звернення: 21.01.2024).

223. Федієнко О. П. Європейський досвід законодавчого забезпечення посилення кіберстійкості. *Інформація і право.* 2024. № 2 (49). DOI: 10.37750/2616-6798.2024.2(49).306208.

224. Федорова А. М. Компаративний аналіз дефініції «безпека». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 144–148.

225. Флідр Т. Україна зазнає менше успішних кібератак росіян, бо навчилася з ними боротися. *Голос Америки (VOA).* URL: https://www.holosameryky.com/a/creaky-it-expert-pro-kiberataky/7604614.html (дата звернення: 12.12.2023).

226. Фліссак К. А. Німецька модель виходу країни із економічної і соціальної кризи. *Економічний часопис XXI.* 2010. № 11–12. С. 27–32. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45582/06-Flissak.pdf?sequence=1.

227. Флурі Ф., Бадрак В. Національна гвардія України: шляхи розвитку. Київ. 2017. 50 с.

228. Ханін С. Г. Сучасні проблеми забезпечення економічної стійкості національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 5. С. 230–233.

229. Харківська область отримала майже 265 мільйонів на облаштування укриттів. *Суспільне Харків :* вебсайт. URL: https://suspilne.media/kharkiv/561807-

harkivska-oblast-otrimala-majze-265-miljoniv-subvencii-na-oblastuvanna-ukrittiv/ (дата звернення: 15.10.2024).

230. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 09.07.1997 року № 994_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text.

231. Хилько М. І. Екологічна криза як криза існуючої системи цінностей. *Політичне життя.* 2019. № 1. С. 59–67. DOI: 10.32837/2519-8858/10/129.

232. Хома Н. М. Національна стійкість: зміст та стратегія забезпечення в умовах війни та повоєнного відновлення. *Вісник Маріупольського державного університету.* 2024. № 38. С. 119–128. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-14-38-119-128.

233. Центр професійного розвитку педагогічних працівників м. Львова : вебсайт. URL : https://nmco.osvitalviv.com.ua/ (дата звернення: 15.10.2024).

234. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.

235. Цимбалюк В. І. Діяльність місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 2 (67). С. 116–123. DOI: 10.18372/2307-9061.67.17851.

236. Черновол К. Rheinmetall хоче виробляти в Україні гібриди танків Leopard і ППО Skyranger. *УНІАН* : вебсайт. URL: https://www.unian.ua/weapons/zavod-rheinmetall-v-ukrajini-koncern-hoche-viroblyati-gibridi-tankiv-leopard-i-ppo-skyranger-12669426.html (дата звернення: 14.12.2023).

237. Чижов Д. А. Національна безпека як елемент системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Держава і регіони.* 2021. № 4 (74). С. 96–101. DOI: 10.32840/1813-338X-2021.4.15.

238. Швед А. Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн: порівняльна характеристика : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 230 с.

239. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 78 (2). С. 134–139. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.21.

240. Шелест Г. Концепція стійкості НАТО та Україна : вебсайт. URL: https://www.academia.edu/67860339/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%AF_%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%99%D0%9A%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86_%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E_%D0%A2%D0%90_%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%90 (дата звернення: 10.12.2023).

241. Шинкар Т. І. Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 510 с.

242. Шутий М. В. Аспекти визначення поняття «безпека» та його значення для забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3. С. 173–178.

243. Ще три громади Волині затвердили програми інформатизації на 2023–2025 роки. *Волинська обласна державна адміністрація* : вебсайт. URL: https://voladm.gov.ua/new/sche-tri-gromadi-volini-zatverdili-programi-informatizaciyi-na-2023-2025-roki/ (дата звернення: 15.10.2024).

244. Щодо координації діяльності з розбудови національної стійкості (стратегічний рівень) : аналіт. огляд / О. Резнікова. *Національний інститут стратегічних досліджень.* 2020. № 9. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analit-resnikova-national-security-9-2020-1.pdf (дата звернення: 22.12.2024).

245. Яворська О. В., Прихненко М. І. Складові іміджевої стратегії держави Ізраїль на сучасній міжнародній арені. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. № 13 (1). С. 111–115.

246. Яковенко Я. Ю., Білик М. Ю., Олійник Є. В. Штучний інтелект, big data і відповідальне споживання як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур в умовах формування цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-151.

247. Японія першою у світі будує готові до стихійних лих мобільні дерев'яні будинки для «глемпінгу». *Вісник лісової промисловості* : вебсайт. URL: https://bulletin.com.ua/aziya/yaponiya-pershoyu-u-sviti-buduye-gotovi-do-styhijnyh-lyh-mobilni-derevyani-budynky-dlya-glempingu/ (дата звернення: 12.01.2024).

248. Ярова М. Навіщо впроваджувати блокчейн в державний устрій і як це допоможе у боротьбі з корупцією. *AIN* : вебсайт. URL: https://ain.ua/2022/12/29/bornjakov-pro-blockchain/ (дата звернення: 22.12.2024).

249. Яцино О. В. Організаційний механізм державного управління у сфері національної безпеки. *Публічне урядування*. 2023. № 1 (34). С. 92–99. DOI: 10.32689/2617-2224-2023-1(34)-11.

250. 10 років тому була ухвалена перша резолюція ГА ООН щодо Криму. *Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим* : вебсайт. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/10-rokiv-tomu-bula-ukhvalena-persha-rezoliutsiia-ha-oon-shchodo-krymu/ (дата звернення: 17.12.2024).

251. A Strategic Compass for Security and Defence. *European Union External Action* : website. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/106337_pti (date of appeal: 25.12.2023).

252. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. *HM Government* : website. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74cb2de5274a3cb286738d/national-security-strategy.pdf (date of appeal: 12.01.2024).

253. About GIS technology. *ESRI Australia* : website. URL: https://esriaustralia.com.au/about-gis-technology (date of appeal: 15.03.2024).

254. Agarwal A. The Top 5 Cybersecurity Threats and How to Defend Against Them. *ISACA :* website. URL : https://www.isaca.org/resources/news-and-trends/industry-news/2024/the-top-5-cybersecurity-threats-and-how-to-defend-against-them (date of appeal: 09.10.2024).

255. Ahmed Y., Azad M. A., Asyhari T. Rapid Forecasting of Cyber Events Using Machine Learning-Enabled Features. *Information*. 2024. № 15 (1). 36 p. DOI: 10.3390/info15010036.

256. Alexander D. E. Resilience and disaster risk reduction: An etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences.* 2013. № 11 (13). P. 2707–2716. DOI: 10.5194/nhess-13-2707-2013.

257. Alieksieienko I., Kovalyshyn L. The ethno-political context of the median hedgingof Turkey as a model for ensuring national stability. *Social Development and Security.* 2024. № 14 (2). P. 124–131. DOI: 10.33445/sds.2024.14.2.11.

258. Allied Command Transformation Enhances NATO's Logistics and Sustainment Supply Chains. *HATO* : website. URL: https://www.act.nato.int/article/act-enhances-natos-logistics-sustainment-supply-chains/ (date of appeal: 14.12.2023).

259. Anderson B. What is Environmental Safety? *Anderson* : website. URL: https://www.andersoneng.com/what-is-environmental-safety/#:~:text=Environmental%20safety%20is%20defined%20by,the%20prevention%20of%20accidental%20environmental (date of appeal: 09.10.2024).

260. Angstrom J., Ljungkvist K. Unpacking the varying strategic logics of total defence. *Journal of Strategic Studies*. 2023. № 47 (4). P. 498–522. DOI: 10.1080/01402390.2023.2260958.

261. Antonovsky A. Health, Stress and Coping. *Jossey-Bass Inc Pub*. 1979. 255 p.

262. ASIS International Organizational Resilience: Security, Preparedness, and

Continuity Managment Systems-Requirements with Guidance for Use. ASIS SPC.1-2009.American national standard. *ASIS International*. 2009. 66 p.

263. Atkinson A., Grandi M., Vaklinova G. Resilience, Human Security, and the Protection of Civilians: A Critical Approach for Future Urban Conflict. *Stimson* : website. URL: https://www.stimson.org/2022/resilience-human-security-and-the-protection-of-civilians-a-critical-approach-for-future-urban-conflict/ (date of appeal: 01.01.2024).

264. Badohal K., Mukherjee S. Intel to invest $4.6 billion in new chip plant in Poland. *Reuters* : website. URL: https://www.reuters.com/technology/intel-invest-46-bln-new-chip-plant-poland-2023-06-16/ (date of appeal: 14.12.2023).

265. Baldwin J. A., Alvarado A., Jarratt-Snider K., Hunter A., Keene C., Castagno A. E., Ali-Joseph A., Roddy J., Begay M. A. Jr., Joseph D. H., Goldtooth C., Camplain C., Smith M., McCue K., Begay A. B., Teufel-Shone N. I. Understanding Resilience and Mental Well-Being in Southwest Indigenous Nations and the Impact of COVID-19: Protocol for a Multimethods Study. *JMIR Research Protocols.* 2023. № 12. DOI: 10.2196/44727.

266. Barnett M. D. Congress must recognize the need for psychological resilience in an age of terrorism. *Families, Systems and Health.* 2004. № 22 (1). P. 64–66. DOI: 10.1037/1091-7527.22.1.64.

267. Be as ready as you can be this fire season and take part in CFA's most comprehensive bushfire safety program. *CFA* : website. URL: https://www.cfa.vic.gov.au/plan-prepare/your-local-area-info-and-advice/community-fireguard (date of appeal: 14.03.2024).

268. Beggs P. J., Trueck S., Linnenluecke M. K., Bambrick H. and other. The 2023 report of the MJA-Lancet Countdown on health and climate change: sustainability needed in Australia's health care sector. *MJA*. DOI: 10.5694/mja2.52245.

269. Behm A. The Future of National Security and the Role of States. *Global Insecurity.* 2017. P. 327–345. DOI: 10.1057/978-1-349-95145-1_18.

270. Ben-Dor G., Pedahzur A., Canetti D., Zaidise E. The role of public opinion

in Israel's national security. *American Jewish Congress: Congress Monthly.* 2002. № 5 (69). P. 13–15.

271. Berkes F., Ross H. Community Resilience: Toward an Integrated Approach. *Society and Natural Resources.* 2013. № 1 (26). P. 5–20. DOI: 10.1080/08941920.2012.736605.

272. Bilal A. Гібридна війна – нові загрози, складність і «довіра» як антидот. *НАТО РЕВЬЮ :* вебсайт. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html (дата звернення: 17.12.2024).

273. Blikhar M., Lukianova M., Skochylias-Pavliv O., Vinichuk M. Institutional stability of public administration: the economic and legal dimension. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 2. P. 178–184.

274. Bonanno G. A. Resilience in the Face of Potential Trauma. *Current Directions in Psychological Science.* 2005. № 14 (3). P. 135–138. DOI: 10.1111/j.0963-7214.2005.00347.x.

275. Boonlab S., Pasitpakakul P. Components of national stability expectation in responding public management, a structural equation analysis. *Polish Journal Of Management Studies*. 2019. № 19 (1). P. 421–432. DOI: 10.17512/pjms.2019.19.1.32.

276. Bouchrika I. How to Write Research Methodology in 2025: Overview, Tips, and Techniques. *Reserch.com* : website. URL: https://research.com/research/how-to-write-research-methodology (date of appeal: 29.01.2025).

277. Bristow G., Healy A. Innovation and regional economic resilience: an exploratory analysis. *The Annals of Regional Science.* 2018. № 60 (5). P. 265–284. DOI: 10.1007/s00168-017-0841-6.

278. Brunnermeier M., Langfield S., Pagano M., Reis R. ESBies: Safety in the Tranches. *Economic Policy*. 2017. № 32 (90). P. 175–219. DOI: 10.1093/epolic/eix004.

279. Building resilience: integrating climate and disaster risk into development - the World Bank Group experience: Main report (English). *World Bank Group* : website. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/762871468148506173/main-report (date of appeal: 09.10.2024).

280. Canetti D., Waismel-Manor I., Cohen N., Rapaport C. What does national resilience mean in a democracy? Evidence from the United States and Israel. *Armed Forces and Society.* 2014. № 3 (40). P. 504–520.

281. Cardona O. D. The need for rethinking the concepts of vulnerability and risk from a holistic perspective: A necessary review and criticism for effective risk management. *Mapping Vulnerability: Disasters, Development and People*. 2013. P. 37–51.

282. Chiplunkar G., Das S. Political institutions and policy responses during a crisis. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2021. № 185. P. 647–670. DOI: 10.1016/j.jebo.2021.03.021.

283. Christensen M. M., Mayland K., Sjøgren S., Asmund J. C. Military Security and Research Ethics: Using Principles of Research Ethics to Navigate Military Security Dilemmas. *Scandinavian Journal of Military Studies.* 2024. № 7 (1). P. 34–47. DOI: 10.31374/sjms.185.

284. Christie E. H., Berzina K. NATO and Societal Resilience: All Hands on Deck in an Age of War. The German Marshall Fund of the United States. *European Centre of Excellence for Civilian Crisis Management.* 2022. URL: https://www.coe-civ.eu/kh/nato-and-societal-resilience-all-hands-on-deck-in-an-age-of-war (date of appeal: 17.12.2024).

285. Citizen Corps. *The Office of Justice Programs :* website. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/citizen-corps (date of appeal: 01.01.2024).

286. Communication from the commission to the European parliament and the council Enlargement Strategy and Main Challenges 2012–2013. *EUR-Lex* :

website. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52012DC0600 (date of appeal: 18.12.2023).

287. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The EU approach to resilience: learning from food security crises. *European Commission.* 2012. 13 p. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf (date of appeal: 25.12.2023).

288. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A Blueprint to Safeguard Europe's Water Resources. *European Commission:* 2012. 24 p. URL: https://www.eea.europa.eu/policy-documents/communication-from-the-commission-to-1 (date of appeal: 01.01.2024).

289. Constantinescu M. Assessing Economic Resilience in NATO Countries: A Comprehensive Defence Perspective. *Romanian Military Thinking*. 2024. № 1. P. 158–179. DOI: 10.55535/RMT.2024.1.09.

290. Constas M., d'errico M., Pietrelli R. Toward Core Indicators for Resilience Analysis: A framework to promote harmonized metrics and empirical coherence. *Global Food Security.* 2020. № 35. 26 p. DOI: 10.1016/j.gfs.2022.100655.

291. Cooke A. M., Kemeny T., Rigby D. Cheap imports and the loss of US manufacturing jobs. *The World Economy.* 2014. № 38 (10). P. 1555–1573. DOI: 10.1111/twec.12238.

292. Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence: Locked Shields Exercise Showcased the Power of Cooperative Defence. *NATO* : website. URL: https://www.act.nato.int/article/ccd-coe-2024/ (date of appeal: 14.12.2023).

293. Council Conclusions on EU Approach to Resilience. Brussels. 3241st foreig affairs Council meeting Brussels 28 May 2013. *Council of the European Union* : website. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf (date of appeal: 25.12.2023).

294. Cyber defence. *NATO* : website. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_78170.htm?selectedLocale=en (date of appeal: 14.12.2023).

295. Delta Works engineering project, Netherlands. *Britannica* : website. URL: https://www.britannica.com/event/Delta-Works (date of appeal: 18.03.2024).

296. Discover the landscape of natural hazard risk in the United States. *FEMA* : website. URL: https://hazards.fema.gov/nri/ (date of appeal: 01.01.2024).

297. Drinhausen K., Legarda H. "Comprehensive National Security" unleashed: How Xi's approach shapes China's policies at home and abroad. *MERICS* : website. URL: https://merics.org/en/report/comprehensive-national-security-unleashed-how-xis-approach-shapes-chinas-policies-home-and (date of appeal: 01.01.2024).

298. Early Warnings for All. *United Nations* : website. URL: https://www.un.org/en/climatechange/early-warnings-for-all (date of appeal: 09.10.2024).

299. e-Estonia : website. URL: https://e-estonia.com (date of appeal: 21.01.2024).

300. Elkhidir E., Mannakkara S., Henning T.F.P., Wilkinson S. A pathway towards resilient cities: national resilience knowledge networks. *Cities.* 2023. № 136. DOI: 10.1016/j.cities.2023.104243.

301. En svensk strategi för hållbar utveckling– ekonomisk, social och miljömässig. *Regeringens skrivelse* : website. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/swe183413.pdf (date of appeal: 21.02.2024).

302. Enderlin S. War in Ukraine exposes ambiguities of Swiss neutrality. *Le Monde* : website. URL: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/09/18/war-in-ukraine-exposes-ambiguities-of-swiss-neutrality_6726493_23.html?utm_ source=chatgpt.com (date of appeal: 01.01.2024).

303. Eshel Y., Kimhi S. A new perspective on national resilience: Components and demographic predictors. *Journal of Community Psychology.* 2016. № 44 (7). P. 833–844. DOI: 10.1002/jcop.21811.

304. EU Security Union Strategy: connecting the dots in a new security ecosystem. *European Commission* : website. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1379 (date of appeal: 25.12.2023).

305. Evans G., Newnham J. The Penguin Dictionary of International Relations. *Penguin Books Ltd.* 1998. 490 p.

306. Evenhuis E., Dawley S. Evolutionary perspectives on economic resilience in regional development. *Creating Resilient Economies.* 2017. P. 192–205.

307. Fazzare E. How Japan Overhauled its Architecture for Earthquakes-And What the Latest Disaster Reveals About Their Approach. *AD* : website. URL: https://www.architecturaldigest.com/story/japan-overhauled-architecture-earthquakes (date of appeal: 05.01.2024).

308. Federal Office of Civil Protection and Distaster Assistance (BBK). *ForAn* : website. URL: https://www.thw-forschung.de/EN/Forschungsprojekte/ForAn/Mitglieder/Nicht-polizeiliche-Gefahrenabwehr/_dokumente/steckbrief-foran-BBK.html?nn=38634 (date of appeal: 21.01.2024).

309. FEMA пропонує рівний доступ всім постраждалим від катастрофи. *FEMA* : вебсайт. URL: https://www.fema.gov/uk/fact-sheet/fema-offers-equal-access-all-disaster-survivors-2 (дата звернення: 01.03.2024).

310. Fenenko A. Nuclear Deterrence in Contemporary World Politics. In: Baykov A., Shakleina T. *Polycentric World Order in the Making. Palgrave Macmillan.* 2023. DOI: 10.1007/978-981-19-5375-0_12.

311. Fjäder C. The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation. *Resilience.* 2014. № 2 (2). P. 114–129. DOI: 10.1080/21693293.2014.914771.

312. Fletcher D., Sarkar M. Psychological resilience: A review and critique of

definitions, concepts, and theory. *European Psychologist.* 2013. № 18 (1). P. 12–23.

313. Flora C. B., Lyson T. A., Spears J. D. Rural communities: legacy and change *Contemporary Sociology A Journal of Reviews.* 1993. № 22 (5). 695 p. DOI:10.2307/2074627.

314. Flouros F., Roukanas S., Sklias P. Energy Security and National Security: The Case of Israel. *The Political Economy of Development in Southeastern Europe.* 2018. P. 143–160. DOI: 10.1007/978-3-319-93452-5_9.

315. Friedland N., Arian A., Kirschenbaum A., Amit K. F. N. The concept of social resilience. *Samuel Neaman Institute.* 2005. 107 p.

316. German Federal Office of Civil Protection and Disaster Assistance. *United Nations* : website. URL: https://www.un-spider.org/german-federal-office-civil-protection-and-disaster-assistance (date of appeal: 21.01.2024).

317. Global Resilience Partnership. Narrative Report 2016. *USAID* : website. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00WQFT.pdf (date of appeal: 02.03.2024).

318. Global status of multi-hazard early warning systems 2023. *UNDRR* : website. URL: https://www.undrr.org/reports/global-status-MHEWS-2023 (date of appeal: 09.10.2024).

319. Goodman S., Kertysova K. НАТО: неочікуваний рушій протидії зміні клімату? *НАТО :* вебсайт. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2022/02/01/nato-neochkuvanij-rushj-protid-zmn-klmatu/index.html (дата звернення: 14.12.2023).

320. Graf L. Germany: Stability and Change. *Education in the European Union.* 2015. P. 125–154. DOI:10.5040/9781472593481.ch-006.

321. Gropengießer L. Germany: Short-time Work Allowance – New Framework Conditions. *Littler Mendelson* : website. URL: https://www.littler.com/publication-press/publication/germany-short-time-work-allowance-new-framework-conditions (date of appeal: 18.06.2024).

322. Hall A. Mit unserem Gesetz zum Schutz kritischer Infrastrukturen machen wir Deutschland krisenfester! *Bundesministerium des Innern und für Heimat* : website.

URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2024/11/kabinett-kritis.html (date of appeal: 21.01.2024).

323. Hanson B. J., Sherburn S., Behr Y., Britten K. M., Hughes E. C., Jarvis P. A., Lamb O. D., Mazot A., Fitzgerald R. H., Scott B. J., Fournier N. Twenty years of volcano data at GeoNet-collection, custodianship, and evolution of open data on New Zealand's volcanoes. *Bulletin of Volcanologe.* 2024. № 81. DOI: 10.1007/s00445-024-01769-x.

324. Harmel R., Robertson J. D. Government Stability and Regime Support: A Cross-National Analysis. *The Journal of Politics*. 1986. № 48 (4). P. 1029–1040. DOI: 10.2307/2131011.

325. Hobfoll S. E., Hall B. J., Canetti-Nisim D., Galea S., Johnson R. J., Palmieri P. A. Refining our understanding of traumatic growth in the face of terrorism: Moving from meaning cognitions to doing what is meaningful. *Applied Psychology.* 2007. № 56 (3). P. 345–366. DOI: 10.1111/j.1464-0597.2007.00292.x.

326. Holdsworth J., Kosinski M. What is information security? IBM : website. URL: https://www.ibm.com/topics/information-security (date of appeal: 09.10.2024).

327. Holling C. S. Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics.* 1973. № 4. P. 1–23.

328. Horn S. R., Charney D. S., Feder A. Understanding resilience: New approaches for preventing and treating PTSD. *Experimental Neurology.* 2016. № 284. P. 119–132. DOI: 10.1016/j.expneurol.2016.07.002.

329. Iammarino S., Rodriguez-Pose A., Storper M. Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of Economic Geography.* 2019. № 2 (19). P. 273–298. DOI: 10.1093/jeg/lby021.

330. Iefymenko T. Information and fiscal space to strengthen the resilience of the economy in conditions of sustainable development. 2022. *Finance of Ukraine*. № 11. С. 7–18. DOI: 10.33763/finukr2022.11.007.

331. Ingram G. Civil society: An essential ingredient of development. *Brookings* : website. URL: https://www.brookings.edu/articles/civil-society-an-essential-ingredient-of-development/ (date of appeal: 09.10.2024).

332. Innocenti S., Golin M. Human capital investment and perceived automation risks: Evidence from 16 countries. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2022. № 195. P. 27–41. DOI: 10.1016/j.jebo.2021.12.027.

333. Iregbenu P., Uzonwanne C. Security Challenges and Implications to National Stability. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 2015. № 4. P. 169–175.

334. Israeli Tech Resilience: A Start-Up Nation Central FAQ. *Start up National General* : website. URL: https://startupnationcentral.org/hub/news/israeli-tech-resilience-a-start-up-nation-central-faq/ (дата звернення: 17.12.2024).

335. Janoff-Bulman R. Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma. *Free Press*. 1992. 256 c.

336. Joint communication to the European parliament and the council Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. *EUR-Lex* : website. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018 (date of appeal: 25.12.2023).

337. Jones P., Comfort D. Local Resilience Forums in England. *Athens Journal of Social Sciences.* 2021. № 8 (2). P. 99–110.

338. Kilovaty I. Attacking Big Data as a Use of Force. *Discovery* : website. URL: https://discovery.researcher.life/article/attacking-big-data-as-a-use-of-force/c43c8503d54039598ea32035a33343a5 (date of appeal: 14.12.2023).

339. Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. Distress and resilience in the days of COVID-19: Comparing two ethnicities. *International Journal of Environmental Research and Public Health.* 2020. № 17 (11). P. 1–11. DOI: 10.3390/ijerph17113956.

340. Kimhi S., Eshel Y. Individual and public resilience and coping with long-term outcomes of war. *Journal of Applied Biobehavioral Research.* 2009. № 14 (2).

P. 70–89. DOI: 10.1111/j.1751-9861.2009.00041.x.

341. Kimhi S., Eshel Y. Measuring national resilience: A new short version of the scale (NR-13). *Journal of Community Psychology.* 2018. № 47 (1). P. 517–528. DOI: 10.1002/jcop.22135.

342. Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. Fluctuations in National Resilience during the COVID-19 Pandemic. *Int J Environ Res Public Health.* 2021. № 18 (8). DOI:10.3390/ijerph18083876.

343. Kimhi S., Eshel Y., Zysberg L., Hantman S., Enosh G. Sense of coherence and socio-demographic characteristics predicting posttraumatic stress symptoms and recovery in the aftermath of the second lebanon war. *Anxiety, Stress and Coping.* 2010. № 23 (2). P. 139–152. DOI: 10.1080/10615800902971513.

344. Kleidman R. Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 838.

345. Koukakis G. Understanding National Security. Part I: The Component of Military Security. *Geostrategic Pulse.* 2024. № 296. P. 30–42.

346. Kupchan C., Kupchan C. The Promise of Collective Security. *International Security*. 1995. № 20 (1) P. 52–61. DOI: 10.2307/2539215.

347. Larouche E., Hudon C., Goulet S. Potential benefits of mindfulness-based interventions in mild cognitive impairment and Alzheimer's disease: An interdisciplinary perspective. *Behavioural Brain Research*. 2015. № 276. P. 199–212. DOI: 10.1016/j.bbr.2014.05.058.

348. Laurent A., Pey A., Grutel P. Fabiano B. A critical perspective on the implementation of the EU Seveso Directives in France, Germany, Italy and Spain. *Process Safety and Environmental Protection*. 2021. № 148. P. 47–74. DOI: 10.1016/j.psep.2020.09.064.

349. Lee J. E. C., Sudom K. A., Zamorski M. A. Longitudinal analysis of psychological resilience and mental health in Canadian military personnel returning from overseas deployment. *Journal of occupational health psychology.* 2013. № 18

(3). P. 327–337. DOI: 10.1037/a0033059.

350. Linkov I., Trump B., Trump J., Pescaroli G. Resilience stress testing for critical infrastructure. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2022. № 82. DOI: 10.1016/j.ijdrr.2022.103323.

351. Longstaff P. H., Koslowski T. G., Geoghegan W. Translating Resilience: A Framework to Enhance Communication and Implementation. *Environmental Science*. 2013. URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Translating-Resilience%3A-A-Framework-to-Enhance-and-Longstaff-Koslowski/8b6aaba82c7ca6cb550c75a97c00347b767d0e44.

352. Marsh S., Dobson A. P. Fine words, few answers: NATO's 'not so new' new strategic concept. *NATO Beyond 9/11.* 2013. P. 155–177. DOI: 10.1057/9780230391222_8.

353. Martin R., Sunley P. On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*. 2015. № 15 (1). P. 1–42. DOI: https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015.

354. Masten A. S. Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology.* 2011. № 2 (23). P. 493–506. DOI: 10.1017/S0954579411000198.

355. Meerts C. A. Security: Concepts and Definitions. *Encyclopedia of Security and Emergency Management.* 2018. 3 p. DOI: 10.1007/978-3-319-69891-5_94-2.

356. Memo on European Economic Security. *European Commission* : website. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_24_364 (date of appeal: 01.01.2024).

357. Montoro-Montarroso A., Cantón-Correa J., Rosso P., Chulvi B., Panizo-Lledot Ángel, Huertas-Tato J., Calvo-Figueras B., José Rementeria M., Gómez-Romero J. Fighting disinformation with artificial intelligence: fundamentals, advances and challenges. *Profesional de la información.* 2023. № 32 (3). P. 1–19. DOI: 10.3145/epi.2023.may.22.

358. Moriaty D. Walmart, FEMA, and Hurricane Katrina. *Designing and Managing Complex Systems.* 2023. DOI: 10.1016/B978-0-323-91609-7.00014-7.

359. Naci H., Ioannidis JP. Evaluation of wellness determinants and interventions by citizen scientists. *Jama*. 2015. № 314 (2). P. 121–122. DOI: 10.1001/jama.2015.6160.

360. National resilience guidance. A Collaborative Approach to Building Resilience *FEMA* : website. URL: https://www.fema.gov/sites/default/files/documents/fema_national-resilience-guidance_august2024.pdf (date of appeal: 01.01.2024).

361. NATO 2030: Making a strong alliance even stronger. *NATO* : website. URL: https://www.nato.int/nato2030/ (date of appeal: 14.12.2023).

362. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. *Joint Headquarters of the Estonian Defence Forces* : website. URL: https://mil.ee/en/landforces/ccdcoe/ (date of appeal: 01.02.2024).

363. NATO's Readiness Action Plan. *NATO* : website. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_02/20150205_1502-factsheet-rap-en.pdf (date of appeal: 10.12.2023).

364. Norris F. H., Stevens S. P., Pfefferbaum B., Wyche K. F., Pfefferbaum R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology.* 2008. № 41 (1–2). P. 127–150. DOI: 10.1007/s10464-007-9156-6.

365. Olsen K., Yeh T-Y. Waveguide or not? Revised ground motion simulations for greater Los Angeles from the M7.8 ShakeOut earthquake scenario. *ESS Open Archive*. 2024. DOI: 10.22541/essoar.171707889.92467778/v1.

366. Osisanya S. National Security versus Global Security. *United Nations* : website. URL: https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security (date of appeal: 09.10.2024).

367. Outlines Delta Programme 2025. *National delta programme* : website. URL: https://english.deltaprogramma.nl/documents/publications/2024/09/17/dp-2025-outlines (date of appeal: 14.06.2024).

368. Oxford Learner's Dictionary : website. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/ (date of appeal: 09.10.2024).

369. Oyedeko Y. O., Adeneye Y. B., Determinants of Dividend Policy: Controlling for Political Stability in Pre-crisis, Crisisand Post-Crisis Periods. *American Journal of Business, Economics and Management*. 2017. № 5 (5). P. 58–67.

370. Pan-Canadian Framework on Clean Growth and Climate Change. *Government of Canada* : website. URL: https://www.canada.ca/en/services/environment/weather/climatechange/pan-canadian-framework.html (date of appeal: 14.03.2024).

371. Parisi V. R. Federal Emergency Management Agency (FEMA). *In Encyclopedia of Natural Hazards.* P. 321–322. DOI: 10.1007/978-1-4020-4399-4_342.

372. Park C. L., Helgeson V. S. Introduction to the special section: growth following highly stressful life events--current status and future directions. *J Consult Clin Psychol.* 2006. № 74 (5). P. 791–796. DOI: 10.1037/0022-006X.74.5.791.

373. Pendall R., Foster K. A., Cowell M. Resilience and regions: building understanding of the metaphor. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2009. № 3 (1). P. 71–84. DOI: 10.1093/cjres/rsp028.

374. Pihkala P. Anxiety and the ecological crisis: An analysis of eco-anxiety and climate anxiety. *Sustainability.* 2020. № 12 (19). DOI: 10.3390/su12197836.

375. Pike A., Dawley S., Tomaney J. Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2010. № 3 (1). P. 59–70. DOI: 10.1093/cjres/rsq001.

376. Posen B. R., Ross A. L. Competing visions for US grand strategy/ *International Security*. 1996. № 21 (3). P. 5–53.

377. Purwanto M. R., Chotimah C., Mustofa I. Sultan Agung's Thought of Javanis Islamic Calender and its Implementation for Javanis Moslem. International Journal of Emerging Trends in Social Sciences. 2018. № 4 (1). P. 9–14. DOI: https://doi.org/10.20448/2001.41.9.14.

378. Qiu J., Shen B., Zhao M., Wang Z., Xie B., Xu Y. A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. *National Library of Medicine*. 2020. 33 p. DOI: 10.1136/gpsych-2020-100213.

379. Quantum Cryptography and Critical Infrastructure Protection in 2024. *DECENT* : website. URL: https://decentcybersecurity.eu/quantum-cryptography-and-critical-infrastructure-protection-in-2024/ (date of access: 22.12.2024).

380. Ramos-Kwok R. 4 ways the public sector can prevent cyberattacks. *J. P. Morgan* : website. URL: https://www.jpmorgan.com/insights/cybersecurity/business-email-compromise/threat-public-sector (date of appeal: 09.10.2024).

381. Record 23 countries hit 2 percent defense spending target, NATO says. *POLITICO* : website. URL: https://www.politico.eu/article/defense-spending-target-nato-joe-biden-jens-stoltenberg/ (date of appeal: 14.12.2023).

382. Recording: Finland's Approach to Comprehensive Security. *Rusi :* website. URL: https://rusi.org/research-event-recordings/recording-finlands-approach-comprehensive-security#:~:text=The%20concept%20of%20comprehensive%20security,safeguarding%20the%20society's%20vital%20functions (date of appeal: 17.12.2024).

383. Reinhart C. M., Kenneth R. S. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. *Princeton University Press* : website. URL: https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691152646/this-time-is-different?srsltid=AfmBOorKz4fUkPSLzrDz2sr4MmUoshmJgMc0nDQlowu78S-CAxXRkCaC (date of appeal: 09.10.2024).

384. Report on the implementation of the European Security Strategy and the Common Security and Defence Policy. *European Parliament* : website. URL:

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2010-0026_EN.html (date of appeal: 18.12.2023).

385. Resilience and Resilience Capacities Measurement Options: Full Approach. Methodological Guide, *TANGO International.* 2018.

386. Resilience, civil preparedness and Article 3. *NATO* : website. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_132722.htm?selectedLocale=en (date of appeal: 17.12.2024).

387. Room for the River Programme. *NL News* : website. URL: https://www.dutchwatersector.com/news/room-for-the-river-programme (date of appeal: 18.03.2024).

388. Roylance D. Stress-strain curves. 2001. P. 1–14. URL: https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2012/09/ME1022.2.4.pdf.

389. Sadollah A., Nasir M., Geem Z. W. Sustainability and Optimization: From Conceptual Fundamentals to Applications. *Sustainability*. 2020. № 12 (5). DOI: 10.3390/su12052027.

390. Sanni B. The Impact of Digital Transformation on Supply Chain Management : website URL: https://www.researchgate.net/publication/386045409_The_Impact_of_Digital_Transformation_on_Supply_Chain_Management (date of appeal: 02.05.2024).

391. Schacht H. Cybersicherheitspolitik des Bundes: Agenda und Strategie. *Bundesministerium des Innern und für Heimat* : website. URL: https://www.bmi.bund.de/DE/themen/it-und-digitalpolitik/it-und-cybersicherheit/cybersicherheitspolitik/cybersicherheitspolitik-node.html (date of appeal: 21.01.2024).

392. Scientific Method. *Stanford Encyclopedia of Philosophy :* website. URL: https://plato.stanford.edu/index.html (date of appeal: 29.01.2025).

393. Session summary: strategic foresight for resilience: the EU and NATO in a post-pandemic world. *GLOBSEC 2021 Bratislava forum.* URL: https://

www.forum.globsec.org/key-message/12305/session-summary-strategicforesight-for-resilience-the-eu-and-nato-in-a-post-pandemic-world (date of appeal: 14.12.2023).

394. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. *European Union Global Strategy :* website. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf (date of appeal: 25.12.2023).

395. Shiraishi T., Hirata R. Estimation of carbon dioxide emissions from the megafires of Australia in 2019-2020. 2021. DOI: 10.1038/s41598-021-87721-x.

396. Slawotsky J. Conceptualizing National Security in an Era of Great Power Rivalry: Implications for International Economic Law. *East Asia*. 2024. DOI: 10.1007/s12140-024-09434-y.

397. Snyder S. B. NATO Relevance: Military Implications and Translation of the 2010 Strategic Concept : website URL: https://www.researchgate.net/publication/267236183_NATO_Relevance_Military_Implications_and_Translation_of_the_2010_Strategic_Concept (date of appeal: 08.12.2023).

398. Sreekumar D. What is Research Methodology? Definition, Types and Examples. *PaperPal* : website. URL: https://paperpal.com/blog/academic-writing-guides/what-is-research-methodology (date of appeal: 29.01.2025).

399. Steadfast Defender 24. *HATO* : website. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/222847.htm (date of appeal: 14.12.2023).

400. STM's Resilience Model to be used in NATO Crisis Management Exercise. *STM* : website. URL: https://www.stm.com.tr/en/media/press-releases/stms-resilience-model-be-used-nato-crisis-management-exercise-3145 (date of appeal: 14.12.2023).

401. Stone M. Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis : website. URL: https://www.researchgate.net/publication/239548228

_Security_According_to_Buzan_A_Comprehensive_Security_Analysis (date of appeal: 14.12.2023).

402. Test of Canadas public alerting system, Alert Ready, takes place on Wednesday. *The Weather Network* : website. URL: https://www.theweathernetwork.com/en/news/lifestyle/community/alert-ready-emergency-test-to-happen-on-wednesday-november-20-2024 (date of appeal: 14.03.2024).

403. The 2016 "White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr": An Analysis of its Positioning, Reception, and Conditions of Implementation : website. URL: https://scholarship.claremont.edu/cmc_theses/1454/ (date of appeal: 21.01.2024).

404. The EU Approach to Resilience: Learning from Food Security Crises. Factsheet. *European Commission* : website. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/resilience_africa_en.pdf (date of appeal: 25.12.2023).

405. The European Union's Economic Security Strategy Update. *Official website CSIS.* URL: https://www.csis.org/analysis/european-unions-economic-security-strategy-update (date of appeal: 01.01.2024).

406. The Federal Office for Radiation Protection. *BMUV* : website. URL: https://www.bmuv.de/en/ministry/tasks-and-structure/federal-and-laender-authorities/the-federal-office-for-radiation-protection (date of appeal: 18.06.2024).

407. The Fifth National Climate Assessment. *NCA5* : website. URL: https://nca2023.globalchange.gov (date of appeal: 01.01.2024).

408. The global crisis Causes, responses and Challenges. *International labour office*. 2011. 378 p. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_155824.pdf (date of appeal: 01.03.2024).

409. The Role of Government in Strengthening Social Support Systems. *Faster Capital* : website. URL: https://fastercapital.com/topics/the-role-of-government-in-strengthening-social-support-systems.html (date of appeal: 09.10.2024).

410. The Scientific Process. *American Museum of natural history* : website. URL: https://www.amnh.org/explore/videos/the-scientific-process (date of appeal: 29.01.2025).

411. Traynor O. How to Prevent DDoS Attacks. *CYBEL ANGEL* : website. URL: https://cybelangel.com/how-to-prevent-ddos-attacks-cybelangel/ (date of access: 22.12.2024).

412. UKHSA Advisory Board: core preparedness for environmental hazards. *GOV.UK :* website. URL: https://www.gov.uk/government/publications/ukhsa-advisory-board-meeting-papers-march-2024/ukhsa-advisory-board-core-preparedness-for-environmental-hazards (date of appeal: 12.01.2024).

413. Union Civil Protection Mechanism (rescEU). *Europe Commission* : website. URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/union-civil-protection-mechanism-resceu_en (date of appeal: 02.03.2024).

414. United Nations Charter. *United Nations* : website. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter (date of appeal: 17.12.2024).

415. Van de Putte A., Cornelius P., Romani M. Three Decades of Scenario Planning in Shell. *California Management Review*. 2005. № 1 (48). P. 92–109. DOI: 10.2307/41166329.

416. Vukadinović L. Č., Begović M. NATO Summit in Wales: From global megatrends to the new Euro-Atlanticism. *Croatian International Relations Review.* 2014. № 20 (71). P. 1–37. DOI: 10.2478/cirr-2014-0007.

417. Vuong Q. H., Nguyen M. H., La V. P. The Overlooked Contributors to Climate and Biodiversity Crises: Military Operations and Wars. *Environmental Management*. 2024. № 73. P. 1089–1093. DOI: 10.1007/s00267-024-01976-4.

418. Walker B. Resilience: what it is and is not. *Ecology and Society.* 2020. № 25 (2). P. 1–3. DOI:10.5751/ES-11647-250211.

419. Warn-App NINA. *BBK* : website. URL: https://www.bbk.bund.de/DE/Warnung-Vorsorge/Warn-App-NINA/warn-app-nina_node.html (date of appeal: 21.01.2024).

420. Welcome to ‘Singapore The Biopolis of Asia’. *Singapore Economic Development Board* : website. URL: https://pharmacy.nus.edu.sg/wp-content/uploads/sites/6/2019/11/victoryu-mediapublicity-4-full.pdf (date of appeal: 21.05.2024).

421. Williams C. C. Community capacity building: A critical evaluation of the third sector approach. *Review of Policy Research.* 2004. № 5 (21). P. 729–739. DOI: 10.1111/j.1541-1338.2004.00104.x.

422. Woolcock M. The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research.* 2001. № 1 (2). P. 65–88.

423. Youth4Peace Portal : website. URL: https://www.youth4peace.info/ (date of appeal: 09.10.2024).

424. Zaiets O., Kovalenko T., Shokha T., Vlasenko Y., Pozniak E. Ukrainian Reform of Decentralization Processes Consolidating the Sustainable Development: Environmental and Legal Aspects. *Grassroots Journal of Natural Resources.* 2022. № 2 (5). P. 104–126. DOI: 10.33002/nr2581.6853.050207.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Назаров М. Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. *Політикус*. 2020. № 1. С. 64–69. DOI: 10.24195/2414-9616-2020-2-64-69.

2. Назаров М. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Politicus*. 2022. № 2. С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2022-2.9.

3. Назаров М. Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні. *Politicus*. 2023. № 3. С. 42–55. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2023-3.6.

Статті у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science

5. Sadivnychyi V., Nazarov M., Lebid A., Shevchenko N. People's information security during a pandemic and in the post-pandemic period as a systemic phenomenon in terms of their protectedness. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 6 (1). Bratislava, 2021. P. 193–200. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.1.193 (Scopus, Q2).

6. Reznik O., Bondarenko O., Horobets N., Kostenko A., Nazarov M. Problem aspects of interaction of law enforcement authorities in the field of countering money laundering. *Amazonia Investiga*. № 10 (48). Florencia, 2021. P. 170–180. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.18 (WoS, Q3).

7. Lebid A., Nazarov M., Shevchenko N. Information Resilience and Information Security as Indicators of the Level of Development of Information and Media Literacy.

International Journal of Media and Information Literacy. № 6 (2). Bratislava, 2022. P. 354–363. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.2.354 (Scopus, Q3).

8. Lebid A., Vashyst K., Nazarov M. Information Resilience as a Means of Countering the Socio-Psychological Strategies of Information Wars. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 7 (1). Bratislava, 2022. P. 157–166. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.1.158 (Scopus, Q3).

9. Lebid A., Nazarov M., Medvid O. Information Security of UN Sustainable Development Goals Implementation. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 7 (2). Bratislava, 2022. P. 487–498. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.2.487 (Scopus, Q3).

10. Lebid A., Stepanov V., Nazarov M. Use of the OSINT-Technologies for Civil Society Institutions. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 8 (1). Bratislava, 2023. P. 114–121. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.1.114 (Scopus, Q3).

11. Lebid A., Nazarov M. The Informational Components of Social Resilience Within Realization of the UN Sustainable Development Goals. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 8 (2). Bratislava, 2023. P. 324–338. DOI: https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.2.324 (Scopus, Q3).

12. Kostenko A., Semenov V., Osetrova O., Stepanov V., Nazarov M. Resilience and vulnerability of Ukrainians: The role of family during the war. *Problems and Perspectives in Management*. № 22 (1). Sumy, 2024. P. 432–445. DOI: https://doi.org/10.21511/ppm.22(1).2024.35 (Scopus, Q2).

13. Esbit S., Kaim A., Kimhi S., Bankauskai D., Baran D. et al. Hope and Distress: A Cross-Country Study Amid the Russian-Ukrainian War. *Stress and Health*. № 41 (2). Washington, 2025. P. 1–14. DOI: https://doi.org/10.1002/smi.70033 (Scopus, Q1).

Статті в іноземних журналах

14. Lebid A., Nazarov M., Kostenko A., Stepanov V. Social resilience in terms of the UN Sustainable Development Goals. *Consortio – Journal of Economics, Social Sciences, Law and Education*. № 1. Warsaw, 2023. P. 42–68.

Розділ у монографії

15. Nazarov M. National Resilience and Post-war Reconstruction of Ukraine. In: Nate, S. (eds) Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction. Contributions to Security and Defence Studies. *Springer, Cham.* 2025. P. 63–73. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-66434-2_5.

Матеріали конференцій

16. Лебіль А., Назаров М., Рожок В., Тимофєєва Т. Система соціальних гарантій для українських трудових мігрантів у Польщі. *Ввічливість. Humanitas* : матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Луцьк, 12–13 лютого 2022 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 70–78.

17. Оропай А., Коваль Ю., Назаров М. Меми як соціокомунікативна технологія в медіапросторі. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи* : матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Суми, 26–27 травня 2022 р.). Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 87–92.

18. Назаров М., Лимонько А. Проєкти ОЕСР та інших міжнародних організацій у сфері розбудови національної стійкості. *PROКиїв :* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 13–15 травня 2023 р.). Київ : Київська міська державна адміністрація та Комунальна науково-дослідна установа «Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста», 2023. С. 315–318.

19. Назаров М., Шеденко З. Стратегічна концепція НАТО: ключові загрози на політичній карті світу. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (м. Суми, 27–28 квітня 2023 р.). Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 291–295.

20. Назаров М. Основні етапи російсько-української війни 2022–2024 рр. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі* : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 28 травня 2024 р.). Суми : Сумський державний університет, 2024. С. 110–114.

21. Назаров М., Лимонько А. Специфіка добору моделі забезпечення національної стійкості в різних державах. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів (м. Луцьк, 14–15 травня 2024 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 470–475.

Додаток Б

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли обговорення на методологічних семінарах і засіданнях кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету; кафедри політології та публічного управління факультету історії, політології та національної безпеки; кафедр міжнародних відносин і регіональних студій, міжнародних комунікацій і політичного аналізу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки. Результати дисертації апробовані під час роботи таких *міжнародних конференцій*: «Cognitive Resilience against hostile Disinformation, social Polarisation and harmful Radicalisation» (Таллінн, 2019); «Historical memory, remembrance and reconciliation, cognitive resilience and psychological defence and crisis communication» (Таллінн, 2020); «The New Era of Insecurity» (Гельсінкі, 2022); «Lennart Meri Conference» (Таллінн, 2023); «NATO Public Forum 2023» (Вільнюс, 2023); «Виклики безпеки на локальному рівні» під егідою NATO Science for Peace and Security Program (Краків, 2023); «GLOBSEC 2024» (Прага, 2024); «NATO Public Forum 2024» (Вашингтон, 2024); «Саміт релігійної свободи IRF Summit» (Вашингтон, 2025); *всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій:* Всеукраїнська науково-практична конференція з PROКиїв (Київ, 2024); Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2024); XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Суми, 2024); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2024).

Крім наукових публікацій, дисертант презентував результати дослідження під час виконання та керівництва різних проєктів:

– «Оцінка безпекових викликів та рівень підтримки НАТО в Сумській області», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2023 рік (контракт № RG1380 від 12.01.2023);

– «Дослідження пріоритетних загроз безпеки у південно-східній Україні», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2022 рік (контракт № RG620 від 15.01.2022);

– «Інституційна підтримка Центру досліджень регіональної безпеки у дослідженні перспектив євроатлантичної інтеграції України», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2021 рік (контракт № PPD(2018)0009 від 18.03.2020);

– «Побудова стійкості в конфлікті шляхом діалогу» (CM_28112022-3), дослідницька робота на замовлення Українського незалежного центру політичних досліджень (УНЦПД);

– розробка методології для дослідження готовності територіальних громад до нормалізації суспільно-політичного життя «Аудит безпеки громад», на замовлення громадянської мережі «ОПОРА», за підтримки ЄС;

– експертиза політик євроінтеграції в межах проєкту «Мережа гендерних аналітичних центрів: посилення спроможності для розроблення передових політик, оцінки впливу, стратегічної адвокації та сфокусованих комунікацій щодо політик» за підтримки ЄС;

– «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (№ 0120U100474), науково-дослідна робота на замовлення МОН України, 2020–2022;

– «Приєднання України до європейського та євроатлантичного простору як гарантія національної безпеки», Європейська комісія, 2018–2020;

– «Механізми впливу громадянського суспільства на європейську інтеграцію України», Європейська комісія, 2015–2017;

– Україно-естонський науковий проєкт «Стійка Україна» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Естонії, 2017–2022 рік.